FIDES

BIULETYN BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777 Rok 25 • 2019 • Nr 2 (49)

FEDERACJA BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

RADA NAUKOWA
ks. dr Anton Babják, Katolicki Uniwersytet w Ružomberku
dr hab. Henryka Ilgiewicz, Uniwersytet Wileński
dr hab. Maria Kocójowa, prof. UJ, Uniwersytet Jagielloński
dr hab. Swietłana Krawczenko, Narodowy Uniwersytet w Łucku
prof. dr hab. Maria Pidłypczak-Majerowicz, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap, Katolicki Uniwersytet Lubelski
bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
prof. dr hab. Irena Socha, Uniwersytet Śląski
ks. dr Stanisław Zimniak SDB, Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie

RECENZENCI numeru 1 i 2 z 2019 roku
dr hab. Bogusław Drożdż (PWT Wrocław)
dr hab. Piotr Górecki (UO Opole)
prof. dr hab. Wanda Musialik (PO Opole)
prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz (UŁ Łódź)
prof. dr hab. Norbert Widok (UO Opole)
prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek (UW Warszawa)

ZESPÓŁ REDAKCYJNY
ks. Bogusław Dygdała, Grzegorz Filipiuk OFMCap,
ks. Tomasz Garwoliński – sekretarz redakcji, ks. Joachim Giela (Münster),
Wacław Umiński CM, Viktorija Vaitkevičiūtė (Wilno),
Bogumiła Warząchowska – redaktor naczelny, ks. Jerzy Witczak

REDAKCJA JĘZYKOWA
Aleksandra Kowal (język polski), dr Anna Seweryn (język angielski)

Wersją pierwotną czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”
jest wersja papierowa

ADRES REDAKCJI
Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego
ul. Wita Stwosza 17, 40-042 Katowice, tel. 32 257 20 59
e-mail: bogumila.warzachowska@us.edu.pl

SEKRETARIAT FEDERACJI „FIDES”
Biblioteka PWT i MWSD
plac Katedralny 14, 50-329 Wrocław

DRUK I OPRAWA
Drukarnia J. i J. Maciejewscy, ul. Gdańska 1, 06-300 Przasnysz
Druk 2019 – nakład 150 egz.

SPIS TREŚCI

Artykuły

Dorota Gacka
Przyczynek do średniowiecznej duchowości dominikanów (na podstawie *Żywota ojca Amandusa* z początku XVI wieku) 9

Elżbieta Bylinowa
Stare druki po wielkopolskich cystersach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 57

Tomasz Stolarczyk
Inwentarze biblioteczne bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów z XVII i XIX wieku 97

Dorota Rejman
Przesyłam serdeczne pozdrowienia z... Korespondencja na kartkach pocztowych ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu 111

ks. Piotr Tylec
Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu – historia i współczesność . . . 131

ks. Piotr Tylec
Kierownicy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1875-1984 157

br. Marcin M. Lasota OFM
Biblioteka klasztorna w kontekście historii Biblioteki Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP w Katowicach-Panewnikach 177

Jolanta Białkowska, Jakub Maria Kowalski, Jolanta Wierzbicka
Sposoby i metody udostępniania zbiorów na przykładzie Wypożyczalni i Filii Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 193

Eliza Lubojańska
Recenzje książek na łamach czasopisma „Studia nad Rodziną" w latach 1997-2017 213

Andrzej Koziara
RODO – szanse i zagrożenia dla bibliotek 249

Komunikaty

ks. Bogusław Dygdała, Bogumiła Warząchowska
Analiza wyników ankiety o walnych zgromadzeniach Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” 271

Scholastyka Baran
Ks. dr Tomasz Garwoliński – Bibliotekarzem Roku 2017 Warmii i Mazur 277

s. Teresa Chomiczewska
Ks. dr Dariusz Wojtecki laureatem Nagrody Srebrnej Róży 283

Recenzje

ks. Henryk Olszar
Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga, red. Zdzisław Gębołyś, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 280, ISBN 978-83-8018-226-4 291

Weronika Pawłowicz
Krystyna Kossakowska-Jarosz, Jan Górecki, *Przeświętne Bractwo Barbary Świętej na Górach Tarnowskich fundowane 15 Augusta 1747 r. Fotokopie pierwodruku modlitewnika, uwspółcześniona wersja zapisu, komentarze. Dzieje kultu św. Barbary*, Uniwersytet Opolski, Opole 2018, ss. 245, ISBN 978-83-7631-836-3 297

Bogumiła Warząchowska
Bibliografie specjalne. Rozwój i otwartość, red. naukowa Bartłomiej Włodarczyk, Jadwiga Woźniak-Kasperek, Media Początku XXI Wieku 35, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2018, ss. 230, ISBN 978-83-7545-907-4 301

Sprawozdania

Bogumiła Warząchowska
Prezentacja i promocja serii wydawniczej Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku (Katowice, 14 listopada 2018 roku) . . 305

Z życia Federacji

ks. Tomasz Garwoliński
Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" (Sandomierz, 20-21 lutego 2019 roku) 309

TABLE OF CONTENTS

Articles

Dorota Gacka
A Contribution to the Studies on the Medieval Dominican Spirituality (on the Ground of *The Life of Father Amandus* Written in the Beginning of the 16th Century) 9

Elżbieta Bylinowa
Old Prints from the Greater Poland Cistercians' Book Collections Retained at the University of Warsaw Library 57

Tomasz Stolarczyk
Library Inventories of Bernardines, Dominicans, Carmelites and Piarists in the 17th and the 19th Centuries 97

Dorota Rejman
I send my warmest regards from... The Correspondence on Postcards from the Collections of the Diocesan Library in Sandomierz 111

Fr. Piotr Tylec
The Diocesan Library in Sandomierz – the History and the Present Day 131

Fr. Piotr Tylec
The Managers of the Theological Seminary Library in Sandomierz from 1875 to 1984 157

Br. Marcin M. Lasota OFM
A Monastery Library in the Context of the History of the Library of the Friars Minor Order of the Assumption of the Blessed Virgin Mary Province in Katowice-Panewniki 177

Jolanta Białkowska, Jakub Maria Kowalski, Jolanta Wierzbicka
Ways and Methods of Providing Library Resources – the Case of the Local Lending Department and the Branch Office of the Main Library of Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw 193

Eliza Lubojańska
Book Reviews Published in the „Family Studies" Journal from 1997 to 2017 213

Andrzej Koziara
GDPR – Opportunities and Threats for Libraries 249

Notes

Fr. Bogusław Dygdała, Bogumiła Warząchowska
Result Analysis of the Survey on Plenary Assemblies of the Federation of the Church Libraries „Fides" 271

Scholastyka Baran
Fr. Tomasz Garwoliński, PhD – the Warmia and Mazury Librarian of the Year 2017 277

S. Teresa Chomiczewska
Fr. Dariusz Wojtecki, PhD – a Winner of the Silver Rose Award 283

Discussions and Reviews

Fr. Henryk Olszar
Around the „Catechism of the Library" by Paul Ladewig. Ed. Zdzisław Gębołyś, Kazimierz Wielki University Publishing House, Bydgoszcz 2019, pp. 280, ISBN 978-83-8018-226-4 291

Weronika Pawłowicz
Krystyna Kossakowska-Jarosz, Jan Górecki, *Przeświętne Bractwo Barbary Świętej na Górach Tarnowskich fundowane 15 Augusta 1747. Photocopies of the First Edition of the Prayer Book, Modernized Version of the Transcript, Comments. The History of the Cult of Saint Barbara*, Opole University, Opole 2018, pp. 245, ISBN 978-83-7631-836-3 297

Bogumiła Warząchowska
Special Bibliographies. Development and Openness. Sci. eds. Bartłomiej Włodarczyk, Jadwiga Woźniak-Kasperek, Media at the Beginning of the 21st Century Series 35, ASPRA Publishing Office, Warszawa 2018, pp. 230, ISBN 978-83-7545-907-4 301

Reports

Bogumiła Warząchowska
Presentation and Promotion of the Sources for History of Catholic Church in Upper Silesia Publishing Series (Katowice, November 14, 2018) 305

Chronicle of the Federation „Fides"

Fr. Tomasz Garwoliński
Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries „Fides" (Sandomierz, February 20-21, 2019) 309

ARTYKUŁY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 9-55
ISSN 1426-3777

Dorota Gacka[1]

PRZYCZYNEK DO ŚREDNIOWIECZNEJ DUCHOWOŚCI DOMINIKANÓW (NA PODSTAWIE *ŻYWOTA OJCA AMANDUSA* Z POCZĄTKU XVI WIEKU)

Część pierwsza

1. Słowo wstępne

Życie i twórczość bł. Henryka Suzona, czternastowiecznego mistyka niemieckiego, który należał do zakonu dominikanów, gdzie przybrał imię Amandus, znane są polskiemu czytelnikowi dzięki wysiłkom translatorskim o. Wiesława Szymony OP[2]. Wypada docenić tę pracę, choćby ze względu na fakt, że pisma zredagowane w języku niemieckim nie należą dziś do czytanych powszechnie. Nie każdy jednak wie, że biografia bł. Henryka Suzona ma w polskim piśmiennictwie bardzo długą tradycję, albowiem już na początku XVI wieku

---

[1] Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

[2] Zob. H. Suzo, *Księga Mądrości Przedwiecznej*, oprac. i tł. W. Szymona, Poznań 1983; wyd. 2 popr., 2016; tenże, *Księga Prawdy i inne pisma*, oprac. i tł. W. Szymona, Poznań 1989; tenże, *Życie*, oprac. i tł. W. Szymona, Poznań 1990. Utworami tłumaczonymi przez W. Szymonę zajmowała się ostatnio E. Litak w swoich artykułach: *Szkoła teologii. 1. Oblicza Boga według bł. Henryka Suzo*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/1-oblicza-boga-wedlug-bl-henryka-suzo, 16.10.2018; *Szkoła teologii. 3. Kim jest Bóg?*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/3-kim-jest-bog, 16.10.2018; *Szkoła teologii. 4. Droga do Boga według Henryka Suzo: przeszkody*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/4-droga-do-boga-wedlug-henryka-suzo-przeszkody, 30.05.2019; *Szkoła teologii. 8. Zjednoczenie człowieka z Bogiem według Henryka Suzo*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/8-zjednoczenie-czlowieka-z-bogiem-wedlug-henryka-suzo, 16.10.2018.

pojawiło się dziełko zatytułowane *Żywot ojca Amandusa*, napisane w języku rodzimym. Pisząc swoje prace, o. Wiesław Szymona wiedział o jego istnieniu, miał bowiem w ręku transliterację z 1875 roku[3], sporządzoną przez ks. Ignacego Polkowskiego[4], wybitnego edytora dzieł średniowiecznych, w tym także Jana Długosza. Jednakże nie docenił wagi tego znaleziska i swoje zainteresowania skierował gdzie indziej. Zresztą poza przedrukiem kilku fragmentów tego utworu, wyłącznie w transliteracji, i kilkoma pracami językoznawczymi dzieło to nie wywołało większego oddźwięku[5]. Największą bolączką w całej tej sprawie jest brak transkrypcji tekstu[6], która umożliwiłaby jego odbiór większemu gronu czytelników, toteż dziś zna go wyłącznie niewielka grupa znawców szesnastowiecznej polszczyzny.

2. Cele niniejszego artykułu

Aby przybliżyć *Żywot ojca Amandusa* polskojęzycznemu odbiorcy współczesnemu, poza rozważaniami teoretyczno- i historycznoliterackimi autorka zamierza przedstawić także transkrypcję i modernizację dwóch krótkich rozdziałów tego utworu, które dostarczają wiadomości o duchowości dominikańskiej u schyłku średniowiecza. A ponieważ w rozdziałach tych przywołane są incipity modlitw i czytań, które pojawiają się w medytacjach ojca Amandusa, celem niniejszego artykułu jest również ich identyfikacja, przekład i analiza. Miejsce dla tych tekstów przewidziano w *Części drugiej* artykułu. Warto udostępnić je czytelnikowi z tego względu, że są to utwory stare i w niektórych przypadkach słabo znane, ponadto stanowią dodatek do biografii duchowej ojca Suzona. Nie od rzeczy będzie także zauważyć, że opierając się na incipitach modlitw, które są rozsiane po całym utworze, można odtworzyć np. modlitewnik ojca Amandusa. Jest to jednak zadanie na inną pracę.

[3] Zob. H. Suzo, *Księga Mądrości Przedwiecznej*, wyd. 2, s. 63.

[4] I. Polkowski, *Dawny zabytek języka polskiego w żywocie ojca Amandusa*, Gniezno 1875.

[5] *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut". Piśmiennictwo staropolskie*, t. 1: *Hasła ogólne i anonimowe*, red. R. Pollak, Warszawa 1963, s. 337. W nowszej bibliografii dzieło to nie zostało w ogóle uwzględnione: zob. *Dawni pisarze polscy. Od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, red. R. Loth, t. 5: *U-Ż, uzupełnienia, indeksy*, Warszawa 2004, s. 576-577.

[6] Transkrypcję dwóch niewielkich fragmentów można znaleźć jedynie w zbiorze: W. Wydra, W.R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995, s. 121-124.

Część druga tego artykułu w zamyśle autorki ma się stać materiałem i kierunkowskazem dla przyszłego edytora dziełka. Zawiera ona – poza samą transkrypcją wybranych fragmentów – opis cech graficznych rękopisu, płynące z nich wnioski i objaśnienia do tekstu, tak aby był to kompletnie i w pełni opracowany wycinek utworu. Zamiarem autorki jest spojrzenie na ten wycinek jak przez lupę i zbadanie go w najdrobniejszych szczegółach. Każdy, kto będzie czytał ten tekst, bez zamieszczonych tu objaśnień będzie musiał sam wykonać całą tę pracę.

Rękopis daje asumpt do badań naukowych w następujących kierunkach:

– źródła *Żywota ojca Amandusa* i sposób ich adaptacji do utworu w języku polskim;

– przekazy rękopiśmienne *Heinrich Susos Leben* i *Büchlein der ewigen Weisheit*;

– edycja krytyczna rękopisu polskiego.

Jednak na tym miejscu zrezygnowano ze studiów kodykologicznych i badania rękopisów. Apeluje się natomiast o wydanie krytyczne *Żywota ojca Amandusa*. Jest to bowiem jeden z najwcześniejszych zabytków prozy polskiej, napisany najprawdopodobniej przez duchownego dominikańskiego, dziś zupełnie zapomniany. Tymczasem jest to proza warta uprzystępnienia szerszemu gronu czytelników, poza tym w transkrypcji czyta się ją bardzo dobrze. To, że utwór ten został zapisany w języku polskim, jest tytułem do chwały dla ojców dominikanów. Jest to też dowód wczesnej polonizacji zakonu. W wyniku tego procesu powstały później tak wybitne zabytki prozy polskiej, jak np. nowele i romanse o. Tomasza Nargielewicza. Spośród nich romanse również nie zostały dotąd wydane.

3. Życie i działalność ojca Amandusa (bł. Henryka Suzona)

Żywot ojca Amandusa to utwór hagiograficzny, przeznaczony do lektury dla zakonników. Na początku jednak wypada przybliżyć sylwetkę jego bohatera. Henryk Suzo urodził się 21 marca 1295 roku w okolicach Jeziora Bodeńskiego. Miejscem jego narodzin mogła być Konstancja albo Überlingen. Właściwie nazywał się Henryk von Berg, lecz z powodu głębokiego szacunku dla matki posługiwał się

jej panieńskim nazwiskiem Seuse. Forma tego nazwiska w tradycji katolickiej uległa latynizacji do Suzo. Mając trzynaście lat, Henryk przyjął habit dominikański w Konstancji. W wieku lat osiemnastu doznał nawrócenia ku życiu gorliwemu. Wtedy uznał się za „sługę wiekuistej Mądrości" i przyjął imię Amandus. W tym samym czasie doznał też ekstazy, dzięki której głębiej zrozumiał tajemnice Chrystusowe. Początkowo studiował w Konstancji, później zaś w Kolonii, gdzie wciąż pamiętano o Albercie Wielkim, nauczycielu św. Tomasza z Akwinu, oraz innych znakomitych profesorach. Jego nauczycielem był słynny niemiecki mistyk, a mianowicie Mistrz Eckhart. Od roku 1326 Suzo pełnił funkcję lektora w Konstancji. Wtedy pod jego piórem powstała *Księga Prawdy* (*Büchlein der Wahrheit*). Jej celem była obrona Mistrza Eckharta przed atakami przeciwników. Przedmiotem tej książeczki są spekulatywne i psychologiczne zagadnienia mistyki. W 1330 roku, podczas kapituły generalnej w Maastricht Suzo musiał bronić swoich poglądów przed zarzutami. Później prowadził pracę duszpasterską w Szwajcarii i krainie górnego Renu, utrzymując kontakty z Janem Taulerem, Henrykiem z Nördlingen i tzw. przyjaciółmi Boga. W 1339 roku, gdy doszło do sporu Henryka Bawarskiego z papieżem Janem XXII, stanął po stronie papieża i został za to wygnany z kraju wraz z innymi dominikanami z Konstancji. Podczas pobytu w Diessenhofen wybrano go na przeora. Jednak zaufanie, jakim go obdarzono, szybko podkopały podejrzenia. Suzo bardzo cierpiał z powodu rzucanych na niego oszczerstw, dopóki przełożeni nie przenieśli go do Ulm. O ostatnich latach Suzona wiadomo niewiele. Prawdopodobnie był wędrownym kaznodzieją i duszpasterzem. Z tego okresu najlepiej znana jest jego działalność w Töss (koło Winterthur), gdzie mieszkała jego najwierniejsza córka duchowa, Elisabeth Stagel. To ona zebrała jego pisma w tzw. *Exemplar*. W zbiorze tym, przejrzanym przez samego autora, znalazły się: biografia Suzona, *Księga Prawdy*, listy, kazania, *Księga Mądrości Przedwiecznej*. Oprócz tych dzieł, powstałych w języku niemieckim, Suzo napisał także łacińskie dziełko *Horologium sapientiae*, które jest rozszerzonym przekładem *Księgi Mądrości Przedwiecznej*. Cieszyło się ono u schyłku średniowiecza równie wielką popularnością jak *Naśladowanie Chrystusa* Tomasza à Kempis. Zapewne wiele czynników przyczyniło się do kultu Suzona, który zmarł 25 stycznia 1366 roku w Ulm. Kult ten trwał do czasów reformacji, potem odżył w epoce romantyzmu. Jak

piszą Henryk Fros i Franciszek Sowa: „Suzo przekazał potomności szczęśliwe i harmonijne zespolenie wielkich tematów chrześcijańskiej mistyki z pobożnością dostępną każdemu, scentralizowaną dokoła idei naśladowania Chrystusa w jego życiu i cierpieniu". W 1831 roku Suzo został ogłoszony błogosławionym. W 1965 roku dominikanie wnieśli prośbę o jego kanonizację, która to dotąd nie nastąpiła[7].

4. Tradycja rękopiśmienna poprzedzająca powstanie *Żywota ojca Amandusa*

4.1. Rękopisy niemieckie

Jak wspomniano wyżej, Elisabeth Stagel, córka duchowa Henryka Suzona, czyli ojca Amandusa, ułożyła tzw. *Exemplar*, składający się z biografii Suzona (*Heinrich Susos Leben*) oraz jego dzieł, wśród których znajdowała się *Księga Mądrości Przedwiecznej* (*Büchlein der ewigen Weisheit*). Zbiór ten został przejrzany przez samego Suzona. Wymienione wyżej dwa dzieła: *Heinrich Susos Leben* oraz *Büchlein der ewigen Weisheit* miały później pośredni wpływ na kształt *Żywota ojca Amandusa*. Najstarsze rękopisy tych dzieł wymienia edycja krytyczna dr. Karla Bihlmeyera z 1907 roku i jej reprint z 1961 roku[8]. Odpisy tych dzieł trafiają się w bibliotekach europejskich: pobieżny przegląd Galliki (Biblioteque Nationale de France) i Bayerische Staatsbibliothek przyniósł wyniki w postaci wielu rękopisów[9]. Spotka się je również w Pol-

[7] H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1995, s. 266-267.

[8] H. Seuse, *Deutsche Schriften*, red. K. Bihlmeyer, Stuttgart 1907 (reprint: Frankfurt 1961), s. 163 i 628.

[9] Autorce udało się odnaleźć dwa rękopisy *Heinrich Susos Leben*. Pierwszy to czternastowieczne *Vita* w języku szwabskim, znajduje się w Bayerische Staatsbibliothek (dalej: BSB), sygn. Cmg. 362: http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0001/bsb00019744/images/index.html?seite=00001&l=de (30.05.2019). Drugi, piętnastowieczny, znajduje się w Biblioteque Nationale de France (dalej: BNF): http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b102247805.r=Heinrich Susos Leben?rk=21459;2 (30.05.2019). Na folio 1 tego rękopisu znajduje się notka: „Disz buch ist der swestren zu Sanct Johannes Baptisten zu Underlinden". Dla *Büchlein der ewigen Weisheit* w Gallice znaleziono następujące rękopisy: Engelberg, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. 141 (XIV w.), sygn. Cod. 153 (II poł. XIV w.), sygn. Cod. 340 (XV w.); Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. Sang. 1142 (I poł. XV w.), sygn. Cod. Sang. 479 (1483 r.), sygn. Cod. Sang. 961 (XV w.); Frauenfeld, Kantonsbibliothek Thurgau, sygn. Y 80 (datowany na 1460-1470); Überlingen, Leopold-Sophien-Bibliothek, sygn. Ms. 22 (datowany na 1490-1520), Solothurn,

sce: Biblioteka Kapituły Katedralnej we Wrocławiu posiada *Exemplar*, z którego korzystał Melchior Diepenbrock[10], pierwszy nowożytny wydawca dzieł Suzona, późniejszy biskup wrocławski i kardynał. Ów *Exemplar* wchodzi w skład pozbawionego tytułu kodeksu papierowego z XV wieku (sygn. 46)[11]. W Polsce jednakże jest to jedyny egzemplarz łączący biografię i dzieła Suzona. Obszar ten pod kątem występowania rękopisów dzieł Suzona przebadał bowiem w 1966 roku o. Robert Świętochowski OP. Poza *Exemplarem*, z którego korzystał Diepenbrock, znalazł on jeszcze dziewięć rękopisów, będących wyłącznie odpisami bądź wyciągami z *Horologium sapientiae*. Ale ponieważ jest to rozszerzony przekład *Büchlein der ewigen Weisheit* na język łaciński, nie na potrzeby przytaczania tych wyników w tym miejscu, wystarczy bowiem przenieść je do przypisów[12]. Obszar europejski jednak ciągle wymaga wnikliwej kwerendy, jakkolwiek nie jest ona istotna z punktu widzenia tej pracy, jako że artykuł nie pretenduje do studium kodykologicznego, lecz ma inne cele, które wymieniono już wcześniej. Dla zawężenia ram tej kwerendy należy wskazać, że Diepenbrock korzystał głównie z kodeksów monachijskich, natomiast Strange, wydając w 1861 roku *Horologium sapientiae*, opierał się na kodeksach z Kolonii, Darmstadt, Berlina i Strasburga. *Exemplar* Diepenbrocka przywędrował do Wrocławia z Regensburga, kodeks zaś o sygnaturze 110 Archiwum Kapituły Krakowskiej zawierający *Horologium* – z Czech. Gallica naprowadza badaczy dodatkowo na Sankt Gallen, Überlingen, Frauenfeld, Solurę i Engelberg. W sumie dzieła Suzona musiały być bardzo rozpowszechnione i czytane nie tylko przez dominikanów, ale i przez braci i siostry z innych zakonów, a także przez kler diecezjalny i ludzi świeckich. Kwerenda ta może więc przynieść plon bardzo obfity.

Zentralbibliothek, sygn. Cod. S 398 (datowany na 1545-1575). W BSB zaś: sygn. Cgm. 5250 (1450 r.), sygn. Cgm. 4275 (1451 r.), sygn. Cgm. 352 (1451 r.), sygn. Cgm. 5201 (1457 r.).

[10] H. Suso, *Leben und Schriften*, red. M. Diepenbrock, wstęp J. Görres, Regensburg 1884.

[11] Za: R. Świętochowski, *Der Einfluss und die Bedeutung des seligen Heinrich Seuse in Polen*, w: *Heinrich Seuse: Studien zum 600. Todestag 1366-1966*, red. E.M. Filthaut, Köln 1966, s. 409.

[12] Z badań o. Roberta Świętochowskiego wynika, że odpisy i wyciągi z *Horologium sapientiae* znajdują się w Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, sygn. 110 (koniec XV w.), w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu: sygn. Cod. I F 270 (XV w.), sygn. Ms. I Q 138 (XV w.), sygn. Ms I D 2a (poł. XV w.) i w Bibliotece PAN w Gdańsku, sygn. Ms. 1957 (XV w.). Ponadto przedwojenne katalogi wskazują, że dwa egzemplarze miała też Biblioteka Konkatedralnej Bazyliki Mariackiej w Gdańsku (sygn. Ms. Mar. F 135, sygn. Ms. Mar. F 299), jeden – kolegiata w Wiślicy i jeden – Biblioteka o.o. Dominikanów w Chełmie.

4.2. Rękopis łaciński

Wiele wskazuje na to, że dominikanin Feliks Fabri (1441-1502), autor *Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Aegypti peregrinationem*, napisał po łacinie dzieło o życiu Suzona oparte na *Heinrich Susos Leben* oraz *Büchlein der ewigen Weisheit*. Wiadomo to od autora polskiego przekładu, o którym jest mowa w rozdziale następnym. Ów średniowieczny tłumacz tak napisał w swoim dziele: „Ty księgi wiele w sobie zamykają żywota nabożnego ojca Amandusa. A gdyż cząstki żywota ojca świętego byli i tam, i sam po części bacząc to jeden ociec, mistrz i brat, Felix Fabri, w tym mieście, gdzie ten ociec wielebny leży i które po niemiecku zową[13] Ulm, złożywszy wszytkie książki żywota jego i nauk wespołek[14], cudnie złożył łacińską mową"[15].

Również Hans Othmar, wydawca Suzona w roku 1512, zostawił czytelnikom wiadomość, że Felix Fabri zajmował się porządkowaniem spuścizny po zmarłym już Suzonie. Mógł więc coś o nim napisać. Jeśli rzeczywiście tak było, polski tłumacz miał autograf lub odpis tego dzieła. Raczej nie zostało ono wydane, gdyż pozostałyby po tym jakieś ślady. Tymczasem najwcześniejszy łaciński żywot Suzona, o jakim dziś wiadomo, pochodzi od Suriusza (wyd. 1555). Tłumaczenie Feliksa Fabriego nie było też znane pierwszemu wydawcy Suzona, którym był Antoni Sorgen (Augsburg 1482), ani wspomnianemu już Hansowi Othmarowi[16].

5. Rękopis polski, zwany *Żywotem ojca Amandusa*

Żywot ojca Amandusa zachował się w rękopisie BN nr 6973 III. Jest to rękopis papierowy o rozmiarach 29,5 cm × 19 cm, oprawiony w tekturę i skórę w XIX wieku. Tekst jest niekompletny, urywa się na stronie 262. Zawiera pismo jednej ręki, tytuły rozdziałów zapisane

[13] Tj. zwą.

[14] Tj. razem, wespół. Tak np. Rej.

[15] *Żywot ojca Amandusa*, red. I. Polkowski, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności" 3 (1884), s. 210.

[16] *Żywot ojca Amandusa* (*bł. Henryka Suso*) *zakonu S. Dominika. Z kodeksu XVI wieku*. Odbitka z III tomu Sprawozdań Komisji Językowej Akademii Umiejętności, wyd. i oprac. I. Polkowski, Kraków 1884, s. 4, https://polona.pl/item/18934730/6, 16.10.2018.

są czerwonym atramentem[17]. Według Wiesława Wydry i Wojciecha Rzepki powstał na krótko przed połową XVI wieku jako odpis z wcześniejszej podstawy, powstałej pod koniec wieku XV lub na początku XVI[18], która jednak się nie zachowała. W *Katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej* podano jednak, że pojawił się w późniejszym czasie, a mianowicie w latach 1555-1595.

Z tego więc względu rośnie ranga tego rękopisu i tym bardziej należy ubiegać się o jego edycję krytyczną. Jak do tej pory powstała tylko ponad 100-letnia transliteracja księdza Polkowskiego, opatrzona krótkim wstępem historycznoliterackim i językowym oraz niewystarczającym słownikiem. Tymczasem tekst domaga się również transkrypcji, która ułatwiłaby jego odbiór, szerszych badań historycznoliterackich oraz słownikowych. Niewystarczające są też przypisy wprowadzone przez Polkowskiego, a tekst w niejednym miejscu domaga się objaśnień.

Notatka na dolnym marginesie strony 210 może wskazywać, że w 1599 roku właścicielem rękopisu był Piotr Skrzetuski. Potem jego losy są nieznane. Około roku 1874 nabył go ksiądz Ignacy Polkowski od osoby, która po wcześniej zmarłym duchownym zakupiła go na licytacji w Poznaniu. Biblioteka księdza Polkowskiego została sprzedana Aleksandrowi Ponińskiemu z Horyńca. Podczas pierwszej wojny światowej zbiory z Horyńca przeniesiono jako depozyt do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Stamtąd trafiły do Biblioteki Narodowej, przekazane przez właściciela, Stanisława Karłowskiego[19].

6. Zawartość treściowa *Żywota ojca Amandusa*

Podstawa, z której odpisano *Żywot ojca Amandusa*, była przekładem łacińskiej legendy spisanej przez dominikańskiego teologa, Fe-

[17] *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, t. 7: *Rękopisy 6601-7000, Zbiory Morstinów, Radziwiłłów, Potockich i inne rękopisy XVI-XVIII w.*, red. K. Muszyńska, Warszawa 1969, s. 425-426.

[18] W. Wydra, W.R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 121. Uwaga: w *Chrestomatii* podana jest sygnatura BN nr 6002, tu została poprawiona, za: *Inwentarz rękopisów do połowy XVI w. w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012, s. 110; oraz *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, t. 7, s. 425-426.

[19] *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, t. 7, s. 425-426.

liksa Fabriego, opierającego się na wcześniejszych utworach niemieckich[20]. W rezultacie do rozdziału dwudziestego *Żywot ojca Amandusa* jest prawie identyczny z *Heinrich Susos Leben*. Dalej zaś doszło do skracania, wydłużania i pomijania rozdziałów podstawy lub też dopisywania nowych. Do tego dołączono też rozdziały z *Büchlein der ewigen Weisheit*. Autorka sądzi, że bardzo cenne byłoby dokładniejsze porównanie tekstu staropolskiego z niemieckim, biorące pod uwagę tak treść, jak i konstrukcje językowe. Pokazałoby bowiem, jak rodziło się słownictwo i język mistyki w średniowiecznej Polsce.

Żywot ojca Amandusa zawiera wiele nauk duchowych, opisy praktyk duchowych i umartwień zakonnika oraz jego sukcesów w łowieniu dusz. O jego praktykach duchowych i umarwieniach świadczą takie rozdziały, jak:

– *Jako wstąpił w duchowne małżeństwo wiecznej Mądrości* (Cap. IV, s. 18);

– *Jako imię najsłodsze Jezus wyrył nad sercem swoim* (Cap. V, s. 21);

– *O niektórych widzeniach, które ojciec wielebny Amandus miewał w zachwyceniu* (Cap. VIII, s. 26);

– *O cnocie pożytecznej, którą zwą milczenie* (Cap. XVI, s. 37);

– *O udręczeniu*[21] *ciała* (Cap. XVII, s. 38);

– *O krzyżu ostrym, który nosił na chrzypcie*[22] *swoim* (Cap. XVIII, s. 39);

– *O leganiu udręczonym*[23] *sługi wiecznej Mądrości zakonu kaznodziejskiego* (Cap. XIX, s. 42);

– *O pragnieniu i o wstrzymaniu picia* (Cap. XX, s. 43);

– *Jako sie sługa wiecznej Mądrości mnożył w cnotach świętych* (Cap. XXI, s. 47);

– *O rycerstwie duchownym, którego miał dokazować w cierpieniu przeciwności* (Cap. XXIII, s. 49).

Opis obyczajów zakonnika jest przepojony do głębi dydaktyką, można się tu np. dowiedzieć, jak zachowywał się przy stole (Cap. IX, s. 27), jak obchodził pierwszy dzień nowego roku (Cap. X, s. 28), jakie zwyczaje miał w karnawale (Cap. XIII, s. 32), jak obchodził święto Matki Boskiej Gromnicznej (Cap. XII, s. 31), jaką pobożnością od-

[20] *„Nowy Korbut”*, t. 1, s. 337.

[21] Tj. umartwieniu.

[22] Tj. grzbiecie.

[23] Tj. o umartwieniu polegającym na leżeniu krzyżem.

znaczał się w maju (Cap. XIV, s. 33). Jego postępowanie ma być wzorem dla innych praktykujących. Nawet rysy indywidualne jego biografii, jak przykrość, jaką sprawiła mu siostra, porzucając życie klasztorne (Cap. XXVII, s. 61), lub konflikt z jednym ze współbraci (Cap. XXVIII, s. 64), są przeniknięte nauczaniem, jak „swoje cierpienie […] obracać Panu Bogu na cześć i chwałę i Jego świętej miłości ofiarować" (Cap. XXXIV, s. 76). Ponieważ w widzeniach ojca Amandusa Bóg napominał go, aby pracował nie tylko na własne zbawienie, ale też dbał o zbawienie bliźnich (co według samych dominikanów było i nadal jest jednym z rysów ich charyzmatu), wiele czasu poświęcał pracy duszpasterskiej. Szczególne posłuchanie miał, jak się zdaje, w zakonach kobiecych. Dlatego na kartach biografii ojca Amandusa czytelnik styka się z jego licznymi córkami duchowymi oraz z naukami, jakie im przekazywał. Ale potrafił też nawrócić zbójcę i rajtara, który napadł na niego w lesie (Cap. XXIX, s. 67)[24].

7. Omówienie wybranych fragmentów

7.1. Capitulum XII

Pierwszy fragment, który przedstawiono w *Części drugiej*, ukazuje czytelnikowi, jak ojciec Amandus, wzór zakonnika, rozważał spotkanie Symeona z Maryją i Dzieciątkiem Jezus w świątyni jerozolimskiej. To opisane w Łukaszowej Ewangelii (Łk 2,22-32) wydarzenie Zachód czcił już od VII wieku świętem *Hypapante Domini* (2 lutego)[25], w krajach zaś będących pod wpływem kultury niemieckiej – świętem Matki Boskiej Gromnicznej. W Polsce jego śladem jest *Kazanie na święto Oczyszczenia Maryi Świętej*[26] pióra Peregryna z Opola (ok. 1260 – po 1333). Dominikański zakonnik przygotowywał się do tego święta, ofiarując Maryi tzw. duchową gromnicę.

Fragment ten jest zapisem medytacji ojca Amandusa w kościele (świadczy o tym wzmianka o ołtarzu). Porusza on czytelnika prostym

[24] I. Polkowski, *Żywot ojca Amandusa*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności" 3 (1884), s. 198-327. Tekst główny odsyła do stron w odbitce; zob. przyp. 16.

[25] Na Wschodzie święto to celebrowano już wcześniej, być może nawet w V wieku, zob. *Nuovo dizionario di mariologia*, red. S. De Fiores, S.M. Meo, Milano 1986, s. 1150.

[26] Peregryn z Opola, *Kazanie na święto Oczyszczenia Maryi Świętej*, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4: *Dominikanie średniowieczni*, oprac. i tł. J. Salij, Niepokalanów 1992, s. 73-78.

i szczerym umiłowaniem Chrystusa i Matki Bożej oraz zachwytem nad Jej pokorą. Medytacja ma cechy *devotio moderna*, ruchu typowego dla XIV wieku, mającego na celu pogłębienie życia duchowego i odejście od rutyny wkradającej się w praktyki religijne, będącego też reakcją na scholastyczny intelektualizm w duchowości i mistyce[27]. Ruch ten przesuwał akcent ze wspólnotowej modlitwy liturgicznej na modlitwę i kontemplację osobistą[28]. Rozwijał się głównie w Niderlandach, a jego sztandarowe dzieło *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis powstało znacznie później niż dzieła Suzona, co może wskazywać na to, że ziarno tego ruchu zostało zasiane właśnie przez niemieckiego mistyka. W Polsce idee *devotio moderna* pielęgnowało krakowskie środowisko akademickie. Pod wpływem tego ruchu pozostawał też Andrzej Łaskarz (1362-1426), biskup poznański, i Bracia Wspólnego Życia w Chełmnie[29]. Może więc gdzieś na tamtych terenach powstał *Żywot ojca Amandusa*, skoro jego rękopis wypłynął w Poznaniu. Cechy gwarowe pozwalają tak przypuszczać, szadzenie bowiem, tak widoczne w tym rękopisie, jest cechą terenów graniczących z ziemiami, na których występuje mazurzenie. Jednakże w *Części drugiej* niniejszego artykułu wysuwa się jeszcze inną hipotezę.

Ze wspomnianego fragmentu wynika, że jest to dzieło medytacyjne, naznaczone bardzo żywą wyobraźnią. Zakonnik wyobraża sobie rzeczywistość ewangeliczną, inscenizuje ją w wyobraźni i sam do niej wchodzi. Teatralizacja ta wzbogaca jego pobożne praktyki.

Procesja z zapalonymi gromnicami wzięła swój początek od procesji, która odbywała się w Rzymie według *ordo Sancti Amandi* z kościoła Sant'Adriano do Santa Maria Maggiore. Była to procesja pokutna, a jej uczestnicy szli boso. Jednak *ordo Sancti Amandi* nie ma nic wspólnego z Amandusem, pochodzi bowiem z IX wieku[30].

7.2. Capitulum XV

Rozdział *O rozmyślaniu drogi żałobliwej Pana Jezu Krystowej, gdy Go wiedziono na śmierć* (Cap. XV, s. 34) rysuje obraz drogi krzyżowej wpisanej w topografię klasztoru i miasta. Jednakże nie zadziwia on wielością szczegółów pasyjnych, np. z wielu osób, które uczestni-

[27] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 195.
[28] B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 4: *Jesień kościelnego średniowiecza*, Lublin 2001, s. 99.
[29] *Leksykon duchowości katolickiej*, s. 195-196.
[30] *Nuovo dizionario di mariologia*, s. 1151.

czyły w historycznej Drodze Krzyżowej, poza samym Chrystusem, wspomniany jest tylko Piłat i Maryja, przy końcu zaś także wymienia się dom św. Anny, matki Maryi. Porusza raczej ekspresja uczuć zakonnika, jego prawdziwe współczucie dla cierpienia Pana i autentyczne przeżywanie kolejnych etapów Jego męki. Gdyby chcieć przyrównać tę drogę krzyżową do obecnego schematu stacji (przyjętego w XVII wieku), to z czternastu stacji jasno wyróżnia się tylko pięć:

– Pan Jezus na śmierć skazany (stacja I),
– Pan Jezus z szat obnażony (stacja X),
– Pan Jezus przybity do krzyża (stacja XI),
– Pan Jezus umiera na krzyżu (stacja XII),
– Pan Jezus złożony do grobu (stacja XIV).

Drodze krzyżowej rozważanej przez ojca Amandusa bliżej do biblijnej wersji[31] tego nabożeństwa, zainicjowanej przez papieża Jana Pawła II w 1991 roku, ale i tu da się wyłowić tylko pięć stacji:

– Jezus sądzony przez Piłata (stacja V),
– Jezus biczowany i koronowany cierniem (stacja VI),
– Jezus przybity do krzyża (stacja X),
– Matka i umiłowany uczeń pod krzyżem Jezusa (stacja XII),
– Jezus zdjęty z krzyża i złożony do grobu (stacja XIV).

Należy podkreślić, że droga krzyżowa rozważana przez ojca Amandusa zaczyna się od ostatniej wieczerzy. Późniejsze schematy rozpoczynają ją albo od skazania Jezusa, albo od Jego modlitwy w Ogrójcu. Wpisanie tego nabożeństwa w topografię mogło też zyskać aspekt mnemotechniczny, ułatwiający pamięciowe przyswojenie sporego przecież materiału historycznego.

Zakończenie

Chociaż duchowość ojca Amandusa ma charakter chrystocentryczny, a przedstawione święta i obrzędy zwane są Pańskimi, to w ich przeżywaniu, a także w odtwarzanych i rozważanych wówczas tekstach do głosu dochodzi również duchowość maryjna, która w Za-

[31] Droga Krzyżowa Pana Jezusa została odtworzona na podstawie zapisów ewangelicznych: Mt 26,36-27,60; Mk 14,32-15,46; Łk 22,39-23,53; J 18,1-19,42. Najbardziej poruszający opis podaje chyba św. Jan.

konie Kaznodziejskim jest bardzo silna. O jej początkach opowiadają legendy dominikańskie. Św. Dominik ujrzał kiedyś w widzeniu Najwyższego Pana, a wokół Niego skupione różne zakony. Nie dostrzegł jednak wśród nich Zakonu Kaznodziejskiego. Pan, widząc jego strapienie, pocieszył go, mówiąc, że tenże zakon powierzył opiece swojej Matki. Wówczas Maryja rozchyliła swój płaszcz, a św. Dominik ujrzał pod nim niezliczoną rzeszę swoich współbraci[32]. Przejęty tym widzeniem św. Dominik w płomiennych słowach polecił swoim braciom, aby żywili szczególne nabożeństwo do Matki Bożej. Jako pierwszy też wprowadził do formuły profesji zakonnej Jej imię. Dominikanie mieli ponadto zwyczaj odmawiać *Zdrowaś, Maryjo* przed rozpoczęciem kazania, prosząc Matkę Najświętszą, aby okazało się ono skuteczne i owocne[33]. Również genezę różańca przez długi czas łączono z osobą św. Dominika, dziś jednak wygląda ona na bardziej złożoną. Mimo to za niezaprzeczalny uznaje się fakt, że wędrowni kaznodzieje rozpowszechnili tę modlitwę w Europie[34]. O niezwykłej mocy *Dominikańskiej litanii do Matki Bożej* również krążą legendy[35]. Tak więc zapoczątkowane przez św. Dominika nabożeństwo do Maryi w zakonie trwa i stale się rozwija[36]. Wynika zaś ono – jak można przypuszczać – z wielkiego szacunku dla Jej świętego macierzyństwa. Nabożeństwo to jest wyczuwalne także w praktykach duchowych ojca Amandusa[37], który zasadniczo zawierzył się Mądrości Przedwiecznej, widząc Jej ludzkie oblicze w Ukrzyżowanym.

---

[32] J. Salij, *Legendy o opiece Maryi nad Zakonem. Z „Legend dominikańskich"*, https://swieccy.dominikanie.pl/2015/05/09/legendy-o-opiece-maryi-nad-zakonem, 16.10.2018; zob. też: Cecylia z Bolonii, *Płaszcz Matki Bożej*, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4, s. 70-72.

[33] *Litania Dominikańska do Matki Bożej*, oprac. i tł. J. Góra, www.duchprawdy.com/litania_dominikanska_do_matki_bozej.htm, 16.10. 2018. Tu korzysta się ze wstępu.

[34] M. Lisak, *Kto wynalazł różaniec*, https://info.dominikanie.pl/2014/10/kto-wynalazl-rozaniec, 16.10.2018. Bardziej dogłębne opracowanie tego tematu: B. Kochaniewicz, *Średniowieczni dominikanie o Matce Bożej. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2008, s. 219-243.

[35] Zob. przyp. 37. Inny przekład: *Litania do Najświętszej Panny do odmawiania we wszelkich utrapieniach*, tł. A. Kamieńska, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4, s. 9-12.

[36] Próbę syntetycznego opracowania teologicznego obrazu Matki Bożej zawartego w pismach braci kaznodziejów podjął B. Kochaniewicz w publikacji *Średniowieczni dominikanie o Matce Bożej*; antologię zaś tekstów dominikańskich o Maryi zawiera książka w oprac. i tł. J. Salija *Teksty o Matce Bożej*, t. 4.

[37] Autorka odnosi się do transkrybowanych przez nią fragmentów *Żywota ojca Amandusa*. Na temat mistycznych doświadczeń zakonnika związanych z Matką Bożą: zob. H. Suzo, *Księga Mądrości Przedwiecznej*, wyd. 2, s. 148-159.

Ten sam rodzaj duchowości dostrzega się również w *Rozmyślaniach dominikańskich*[38], dziele, które powstało w klasztorze o.o. Dominikanów pw. Trójcy Świętej w Krakowie mniej więcej w tym samym czasie, co *Żywot ojca Amandusa*. Składa się ono z *Meditationes vitae Jesu Christi*, które wyszły spod pióra nieznanego franciszkanina, oraz z części maryjnej, która zapewne została już dopisana przez dominikanów. Wydaje się więc, że to oni propagowali duchowość maryjną w średniowiecznej Polsce.

Podobnie jak z przywołanych w tekście *Żywota* incipitów modlitw da się odtworzyć modlitewnik ojca Amandusa, tak też można zebrać jego pobożne zachowania, które są zarejestrowane w poszczególnych rozdziałach. Pobożne zachowania to tzw. ortopraktyka. Jest ona dla pobożności tak samo ważna jak modlitwy, a w medytacji ma podwójny wyraz. Teatralizacja, której elementy można odnaleźć w *Żywocie ojca Amandusa*, wzbogaca jego pobożność[39].

Część druga

1. Cechy graficzne rękopisu

Żywot ojca Amandusa, wydany wyłącznie jako transliteracja, jest dla współczesnego czytelnika lekturą trudną, choć nie pozbawioną uroku. W transliterowanym tekście zwraca uwagę duża liczba znaków *z* i *ÿ*. Pierwszy z nich jest używany nie tylko w głoskach dziąsłowych *sz* i *cz*, ale bardzo często także po głosce *c*, tam gdzie powszechnie go nie ma, np. *pracza* = praca, *czorka* = córka, oraz po głosce *s*, np. *szÿe* = się, *szercze* = serce. Drugi znak oznacza głoski *i*, *j*, *y*. Ponadto *ÿ* pojawia się również, gdy po spółgłosce *l* następuje

[38] *Rozmyślania dominikańskie*, t. 1, oprac. K. Górski, W. Kuraszkiewicz [i in.], oprac. ikonograficzne Z. Rozanow, wstęp komparatystyczny T. Dobrzeniecki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965.

[39] Zagadnienia ortopraktyki i związanej z nią teatralizacji omawia praca: A. Dąbrówka, *Teatr i sacrum w średniowieczu. Religia – cywilizacja – estetyka*, Wrocław 2001, s. 76-112, 385-408.

e, np. *lÿepszÿ* = lepszy, *bolÿeszcz* = boleść. Na oznaczenie samogłosek nosowych stosuje się znaki *ą, a* i *e*. Znak *ą* zastępuje także końcówki *am* i *em*, np. *ną* = nam, *wą* = wam, *są* = sam, *powÿedą* = powiadam. Zamiast głoski *b* niekiedy występuje *p*, np. *ÿaplko* = jabłko, *opczowanÿe* = obcowanie. Zamiast *d* pisarz czasem używa znaku *t* lub *th*, stąd *nat* i *nath* = nad, podobnie *przet* i *przeth* = przed. Obecna głoska *dz* bywa zastępowana przez *cz*, np. *luczkÿe* = ludzkie, *vÿecz* = wiedz. Głoskę *f* autor oddawał za pomocą znaku *f* lub *ph*, np. *phorta* = furta, *phlaszeczka* = flaszeczka, *phalszÿwÿe* = fałszywie. Zamiast *g* niekiedy pisał *k*, ale rzadko, np. *bÿekl* = biegł, *do kardla* = do gardła. Zamiast *h* używał *g*, ale tylko w wyrazach *ganba* = hańba i *ganiebny* = haniebny. W wyrazach *kor* = chór, *korowy* = chórowy łacińską głoskę *ch* zastąpił głoską *k*, zapisywaną jednak jako *c*. Natomiast głoska *k* bywa oddawana przez *cz*, *qu* i *g*, np. *navÿeczsza* = największa, *quÿathkÿ* = kwiatki, *bog* = bok, *naug* = nauk. Znak *ł* w tekście nie występuje, zastępuje go *l*, a niekiedy bywa też opuszczany, np. *slyek sze* = zląkł się, *obroczysze* = obrócił się. Głoska *n* bywa zamieniana na *m*, np. *wesmye* = we śnie, *myemec* = nie mieć. Zamiast *ń* autor używa *ÿ*, np. *naÿ* = nań. Głoska *p* bywa udźwięczniana do *b*, np. *brzet* = przed. Największa dowolność pisowni dotyczy głosek: *s*, *ś*, *ść*, *sz*, *cz*, *z*, *ż*, *ź*, *ć*. Wystarczy wymieć kilka przykładowych sposobów ich oznaczania, np. *slowo* = słowo, ale *szkrzydła* = skrzydła, *pÿsmo zwÿenthe* albo *pÿszmo szwÿethe* = Pismo Święte, *mlodoscz* = młodość, *wsÿtko* = wszystko, ale *wzÿckich* = wszystkich, *sasze* = zasię, *szÿdowÿe* = żydowie, *saba* = żaba, *wez* i *wesz* = weź, *czyerpÿecz* = cierpieć. Po znaku *t* prawie zawsze następuje *h*, np. *then* = ten, *tha* = ta. W kilku wyrazach zamiast *t* jest *d*, np. *brad* = brat, *dedy* = tedy. *U* na początku wyrazu jest pisane przez *v*, np. *vrzad* = urząd, *vczÿnek* = uczynek, w środku zawsze występuje *u*, np. *dusza*, *sluga* = sługa, na końcu zaś *v* lub *u*, np. *Panv Bogv*, ale też *Panu Bogu*. Głoska *w* oznaczana jest przez *w*, w bardzo rzadkich przypadkach przez *v*. Wyraz „tylko" jest pisany jako *telko*. Głoska *x* pojawia się w wyrazach: *kxaze* i *xaze* = książę, *kxezÿc* i *xezÿc* = księżyc, *xÿagÿ* i *xÿegÿ* = księgi[40].

[40] I. Polkowski, *Żywot ojca Amandusa* (odbitka), s. 8-11.

2. Wnioski płynące z właściwości graficznych

Pisownia rękopisu wskazuje, że jest on w dużej mierze zapisem fonetycznym: autor pisał tak, jak słyszał i prawdopodobnie też mówił. Stąd pojawiają się przykłady ubezdźwięczniania głosek (*ÿaplko* = jabłko, *nat* = nad, *przet* = przed, *do kardła* = do gardła) lub udźwięczniania (*brzet* = przed, *bog* = bok, *naug* = nauk, *brad* = brat, *dedy* = tedy).

Z pewnością znał język łaciński i zasady łacińskiej grafii: niekiedy do zapisu głosek polskich stosował znaki łacińskie. Dlatego w jego tekście znajdujemy takie formy, jak: *nath* = nad, *przeth* = przed, *then* = ten, *tha* = ta, *phorta* = furta, *phlaszeczka* = flaszeczka, *corowy* = chórowy, *quÿathkÿ* = kwiatki, *xaze* = książę, *xezÿc* = księżyc, *xÿegi* = księgi. Również oznaczanie *u* samogłoskowego znakiem *v* zdarzało się w rękopisach łacińskich XV wieku, jak np. w kodeksie heilsberskim, zawierającym kronikę Galla Anonima, gdzie znajduje się *vrbs* = *urbs* i *vbertas* = *uberta*s. Przez podobieństwo do tego polski kopista pisał *vrząd* = urząd, *vczÿnek* = uczynek, a także *Panv Bogv* = Panu Bogu. Stosował też abrewiatury charakterystyczne dla rękopisów łacińskich, np. *Amādus* = Amandus, *clemēs* = *clemens*.

Mógł znać również język lub grafię grecką. Dowodzi tego stosowanie greckiej thety (*Θ*, *θ*) w wyrazach, gdzie powinno być *d*, np. *naθ* = nad, *θzÿen* = dzień, *θuchowną* = duchowną. Ale może to też być cecha nabyta podczas lektury rękopisów łacińskich. Również duże *a* kopista zapisuje znakiem alfa: *α*.

Owa nadmierność w transliterowanym tekście znaków *z*, którą zauważył Polkowski, wskazuje, że typową cechą języka kopisty było szadzenie. Zjawisko to polega na zastąpieniu spółgłosek zębowych (*c*, *s*, *z*, *dz*) spółgłoskami dziąsłowymi (*cz*, *sz*, *ż*, *dż*). W ten sposób powstały takie formy, jak *pracza* = praca, *czorka* = córka, *szercze* = serce. Zjawiska to wynika z przesadnego unikania mazurzenia, które jest procesem do niego odwrotnym. Jest to cecha właściwa dla obszarów graniczących z gwarami mazurzącymi, np. dla Suwalszczyzny[41]. Może więc kopista pochodził z północno-wschodnich kresów Polski. Na to wskazywałyby też drobne rusycyzmy w jego języku (*gańba* =

[41] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, red. H. Karaś, www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=leksykon&lid=727, 16.10.2018.

hańba, *k' niemu* = do niego, *w miastho* = do miasta, strona bierna z przyimkiem „od") przejęte prawdopodobnie z białoruskiego.

Kształt pisma przypomina łacińską kursywę humanistyczną, stąd rękopis z pewnością może być datowany na XVI wiek.

3. Zasady transkrypcji

W niniejszej prezentacji rozdziału XII i XV rękopisu transkrypcja jest jedyną formą realizacji wydawniczej tekstu. Tak więc prezentacja ta zbliża się do wydań typu C. Nie zachowuje się w niej układu graficznego oryginału. Podaje się tekst oczyszczony z błędów kopisty i uzupełniony w miejscach uszkodzonych. Wszystkie dodatki wydawcy ujmuje się w pojedynczy cudzysłów ostrokątny ‹ ›. Pisownia wielkich i małych liter jest zgodna z obowiązującymi dziś przepisami. Zapis łączny i rozdzielny wyrazów odpowiada dzisiejszemu systemowi ortograficznemu. Tekst oryginalny jest pozbawiony jakiejkolwiek interpunkcji (jeśli nie liczyć dużych liter na początku niektórych zdań), więc wprowadza się ją zgodnie z dzisiejszymi zasadami. Nie zachowuje się rozróżnienia samogłosek długich i krótkich. W przypadkach doprowadzenia ścieśnienia do końca, transkrybuje się: *śpiewanim* = śpiewaniem, *weselim* = weselem, *wrotum* = wrotom. Znaki *i* oraz *y* stawia się według obecnego systemu języka polskiego. Samogłoski nosowe oddaje się zgodnie z obecnymi zasadami ortograficznymi, tj. znakami *ą* i *ę*. Zabytek rozróżnia niekiedy *ą*, np. *duchowną*, lecz niekonsekwentnie, czego dowodem jest słowo *bÿeszacz* = bieżąc. Nie rozróżnia natomiast *ę*, dlatego takie wyrazy jak *pamÿatke* transkrybuje się jako „pamiątkę". Zgodnie z zabytkiem zachowano *sie* przy czasowniku. Natomiast po przyimku występuje „się". Zachowano wahania nosowości w pewnych wyrazach, jak *teskny* = tęskny, *wdzieczny* = wdzięczny. Formę taką jak *ÿ* transkrybuje się jako *ji*, gdy stanowi zaimek, lub jako *i*, gdy stanowi spójnik. Formę *Marÿa* oddaje się jako „Maryja". Zgodnie z zabytkiem zostawiono pisownię *pośrod*, *wpośrodku*. Nie zachowano nielicznych przypadków mazurzenia, toteż takie formy jak *roskos* transkrybuje się jako „rozkosz". Podobnie postępuje się z bardzo licznymi przypadkami szadzenia, dlatego np. formę *szercze* zapisuje się jako „serce". Celem

nadrzędnym była bowiem możliwie największa czytelność tekstu i zbliżeniu jego języka do języka literackiego, tak aby jego odbiorca mógł się skupić na niesionej przezeń treści. Cechy gwarowe mocno utrudniają jego odbiór, czego dowodem jest choćby transliteracja księdza Polkowskiego. W tym względzie świadomie łamie się reguły wypracowane przez językoznawców, postępując tak – jak już wspomniano – dla dobra tekstu i jego zawartości ideowej. Treść w tym przypadku stanowi dla autorki wartość nadrzędną, sposób zaś jej wyrażania – drugorzędną. Formy takie jak *snami*, *stego*, *skarbem swoÿm* transkrybuje się „z nami", „z tego" „‹ze› skarbem swoim". Wyrazy z grupą *lÿe*, jak *lÿepszÿ* oraz *bolÿeszcz*, transkrybuje się jako „lepszy" oraz „boleść". W rękopisie nie występuje znak *ó*, zastępuje go *o*. Tam gdzie trzeba, wprowadzono *ó* zgodnie z dzisiejszą ortografią, np. *ubostwo* transkrybuje się jako „ubóstwo". Podobnie traktuje się znak *l* w miejscach, gdzie dziś występuje *ł*: *nachvale* transkrybuje się „na chwałę". Końcówki fleksyjne w takich wyrazach jak *nÿebÿeskÿe* i *gromlÿczne*, normalizuje się, pisząc „niebieskie‹j›" i „gromliczne‹j›". Zachowuje się formy czasownikowe *bÿlÿ*, *przÿalÿ* i *przÿwÿtalÿ* i nie normalizuje się ich do „były", „przyjęły", „przywitały"[42]. Poniżej podano wykaz głosek w kolejności alfabetycznej i sposób ich zapisu w rękopisie:

a → a; ą → ą, a, am
b → b, p
c → c, cz; ć → cz
d → d, t, th, θ; dz → dz, cz; dź → dcz, dz
e → e; ę → e, a;
f → ph
g → g, k
h → h, g, ch
i → ÿ
j → j, ÿ
k → k, g, c; ks → x, kx; kw → qu
l → l

[42] Powyższe zasady transkrypcji opracowano, wzorując się na instrukcji Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk: K. Górski, W. Kuraszkiewicz [i in.], *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Wrocław 1955, s. 101-104. W kilku przypadkach jednak odstąpiono od zawartych tam reguł.

ł → l
m → m, n
n → n, m; ń → n, ÿ
o → o; ó → o
p → p, b
r → r; rz → rz, sz;
s → s, sz; ś → s, sz; sz → sz, z
t → t, d, th
u → u, v
w → w, v
x → x
y → ÿ
z → z, s; ź → z, sz
ż → z, sz, s

4. Transkrypcja

4.1. Jako obchodził święto Panny Maryje‹j› Gromnicz‹n›e‹j›. Cap‹itulum› XII

Trzy dni przed dniem Panny Maryje‹j› Gromlicz‹nej› sługa wieczne‹j› Mądrości, Amandus, przez nabożeństwo modlitw gotował gromlicę duchowną Pannie Maryje‹j›, sześćniedziołce niebieskie‹j›, któraż gromlica sznuroma była obiniona: pirwszy sznur był ‹sześćniedziołce, wtóry› – rozpamiętanie jej głębokie‹j› pokory, trzeci sznur był jej czci macierzyńskie‹j›, które trzy cnoty Panna miała najświętsza nad wszyćkie ludzie nadoskonalsze, a takoż na pamiątkę tych przerzeczonych trzech cnót, gotując takową gromlicę duchowną, mawiał przez trzy dni na każdy dzień trzy *Magnificat*. Gdy dzień gromliczny przyszedł, szedł sługa Boży przed wielki ołtarz, a tamoż oczekawał w nabożeństwie rozmyślania swego sześćniedziołki niebieskie‹j›, ażeby przyszła ‹ze› skarbem swoim niebieskim, a gdy sie już przybliżała, ku wrotum miasta bieżąc, sługa Boży w żądzy serca swego uprzedził wszyćkie i przybieżał przed Panną namiłościwszą Marią z gorącym zapalenim wszyćkich serc Boga miłuj‹ą›cych. Zasię Jej zabieżał na ulicy, prosząc Jej, iżeby chwilę postała z onym ognistym promieniem, Synem Bożym, którego niosła, ażeby Jej nieco wyśpie-

wał, a takoż począł i śpiewał głosem cichym, duchownym, tą to prozą *Im‹m›olata*, jako namilej mógł, a kłaniał sie Jej z gruntu serca swego, gdy śpiewał ty słowa: *O benigna, o benigna*, prosząc Ją, iżeby szczodrą łaskę i dobroć swoją ukazała grzesznemu słudze swemu, a tak wstawszy, szedł za Niam z gromlicą swoją duchowną w tej żądzy, iżeby płomieniowi gorącemu jasności Boskie‹j› w duszy jego nigdy nie dała zagasnąć, potym przystąpił duchownie ku rzeszej wsyćkich serc Boga miłujących i zaśpiewał: *Adorna thalamum tuum rex*, napominając je, iżeby Zbawiciela miłośnie przyjęli, a z żądzy gorącej Matkę Jego wdziecznie przywitali, a takoż Pańską Matkę prowadził z weselem ‹i› śpiewanim chwały aże do kościoła. Gdy przyszła, w żądzy serca swego wystąpił przed Nie, niż weszła w kościół, a niźli Je Symeon błogosławił, i poklęknął przed Nią, oczy i ręce swe podniósł wzgórę, prosząc Jej, iżeby mu Dziecię swe namilsze ukazała a pocałować mu Go dozwoliła, a gdy mu Go łaskawie, wdziecznie podała, rozszyrzył ręce swe na wszyćki‹e› końce i szerokości świata, przywitał i obłapił Miłego dusze swej, jednej godziny tysiąc razów oglądował pilnie Jego cudne, przyjazne oczki, Jego malutkie rączki, całował Jego wdzieczne, subtelne ustka, a tak wsytki‹e› dziecinne członki Pana niebieskiego oglądawszy, podniósł oczy swoje w niebo i jął wołać z dziwu wielkiego w sercu swoim, iże Ten, który niebem rządzi, tako mały jest na ziemi, tak cudny w niebie, a tako dziecinny na ziemi, a takoż sie z Tym obierał, jako mu Pan Bóg dał: śpiewanim, płaczem nabożnym i inszymi rozmaitymi obyczajmi nabożeństwa, a potym Go zasię podał Matce Jego i chodził z Nią, aże sie wszyćko dokonało[43].

4.2. O rozmyślaniu drogi żałobliwe‹j› Pana Jezu Krystowej, gdy Ji wiedziono na śmierć. Cap‹itulum› XV

Sługa wiecznej Mądrości, ociec chwalebny Amandus, przez długi czas zwyczaił sie był w niebieskim pocieszeniu, cóżkolwie‹k› było myślić o Bóstw‹i›e, to była jego rozkosz, ale gdy miał mękę Pana naszego rozmyślać, a ku naśladowaniu sie jej udać, to mu było bardzo ciężko i gorzko, a z tego, czasu jednego, był srogo kazan od Boga i rzeczono mu tako: „I co Mnie masz, aza‹li› nie wiesz, iżem Ja jest dźwierze,

[43] Transkrypcji i modernizacji tekstu dokonała D. Gacka, opierając się na mf. 185, zawierającym rękopis BN 6973 III. W przypadkach wątpliwych kolacjonowała tekst rękopisu z transliteracją: I. Polkowski, *Żywot ojca Amandusa* (odbitka), s. 31-32.

przez które wszyscy prawdziwi przyjaciele Boży muszą sie wcisnąć do chwały niebieskie‹j›? Musisz sie cisnąć przez moje ucierpiałe człowieczeństwo, jeśli masz prawdziwie pr‹z›y‹ś›ć ku wiecznemu Bóstwu memu". Słysząc to, sługa Boży zląkł sie bardzo, bowiem sie mu ta rzecz wydała bardzo ciężka a i przeciwna. A wszakoż jął o tym myślić i jął sie uczyć tego, czego przedtym nie umiał. I udał się k' temu. Poddanie począł takowym obyczajem, iże na każdam noc po jutrzni na miescu swoim tajemnym w kapitularzu ćwiczy‹ł› sie w lutości tego wsytkiego, co jego Pan i Bóg zań cierpiał. Wstał i chodził od kąta do kąta, dlatego iżeby wsytko od niego odpadło i aby był czujny i też w czuciu męki Pana swego. Począł naprzód od ostatnie‹j› wieczerzy Pana swego i prowadził sie z Nim od miesca, aż i przyprowadził przed Piłata na ostatek. Wziął Pana swego, Ji osaczonego, i szedł z Nim oną żałobliwą drogą, rozmyślając, od ratusza aż na miesce ukrzyżowania, a ta droga była obyczajem takowym: gdy przyszedł ku progu kapitulnemu, poklęknąwszy, pocałował pirwszą stopą nóg Pana Jezusowych, którą napr‹z›ód stąpił, gdy już osaczony, obróciwszy się, raczył iść na śmierć.

A zatym począł mówić psalm: *Deus, Deus meus, respice in me, quare etc.*, a także wyszedł ze dźwirzy kapitulnych w ambit. Czterzy ulice byli, przez które z Panem Krystusem, osądzonym na śmierć, chodził, a idąc pirwszą ulicą za Panem swoim, z gorącej żądzy serca swego umyślił opuś‹c›ić przyjaciele i wsyćko czesne dobro, i też cierpieć opuszczenie, pociszenia, udrączenie, nisk‹ie› i dobrowolne ubóstwo, na cześć, na chwałę Panu swemu. Idąc za Panem swoim, umyślił od siebie odrzucić wsytką próżną chwałę i cześć przeszłą świata tego, dobrowolnie żądając być wzgardzonym od wsyćkich ludzi świata tego. Rozmyślając sobie, iże Pan jego jako robak mierziony był, wyrzucony i wzgardzony od ludu wsytkiego czasu męki Jego. Gdy przyszedł, prowadząc Pana swego, na trzecią ulicę, poklęknąwszy, ziemię pocałował, opuszczając śmiele wsytki‹e› niepożyteczne potrzeby i rozkoszy cielesne na cześć, na chwałę ciału subtelnemu, udręczonemu Pana swego, Jezusa nasłodszego, i położył przed oczy swoje, jako wsytki‹e› siły Pańskie na ten czas byli wysuszone, a wsyćko przyrodzenie Jego zasmordowane i umorzone. A widząc Pana swego tako żałobnie patrząc‹ego›, myślił sobie, iżeby słusznie wsyćkie oczy płakać mieli i wsyćki‹e› serca wzdychać. Gdy już przyszedł na czwartą

ulicę, poklęknął wpośrodku na drodze, jakoby klęcząc u wrót miejskich, któremi Pan nasz miał być wiedzion na śmie‹r›ć. Powstawszy naprzeciwko Panu nasłodszemu Jezusowi, padł na oblicze swoje przedeń, pocałowając ziemię, i wołał za Nim, prosząc Jego świętej miłości, iżeby też ‹bez› niego nie raczył chodzić na śmierć, ale iżeby go z sobą raczył wziąć, mniemając, iże bez Niego nie mógł trwać, a miał ustać. I rozmyślał ono udrączenie Pańskie, jako nadowodnie mógł. A widząc Pana miłościwego, Jezusa, tako udrączonego, żałosną postawą idącego, pozdrowił go, rzekąc tę modlitwę: *Ave, rex noster, fili David etc.* Zatym ustąpił Panu swemu, iżeby szedł, powtóre poklęknął sługa wieczne‹j› Mądrości, obróciwszy sie ku wrotom, i przywitał Krzyż Święty onym wierszykiem: *O crux, ave, spes unica etc.* Potym poklęknął naprzeciwko Matce Pana Krystusowe‹j›, Pannie Maryje‹j›, królowej niebieskie‹j›, którą pełną okrutn‹i›e serdeczne‹j› żałości i boleści prowadzono. Obaczał pilnie i rozmyślał Jej żałobną postawę, ony obfite łzy Jej oczu, ono ciężkie wzdychanie żałosnego, smutnie udrączonego serca Jej i smutne obyczaje. I pozdrowił smutną Matkę Pana swego, mówiąc: *Salve, Regina*. A zatym pocałował na‹j›świętsze stopy nóg Jej. Potym wstawszy z ziemie, prędko poszedł za Panym swoim, aże Ji pościgął i szedł podle Niego, a tak sobie to szcz‹ęśc›ie tako bardzo wyobraził w sercu swoim, iże mu sie widziało, jakoby oblicznie chodził podle boku Pańskiego, i rozmyślał sobie: gdy król Dawid był wypchnion z królestwa swego, tedy książęta i rycerze jego chodzili z obu stron około niego, z przyjaźni pocieszając go ‹i› wspomagając go. Ty rzeczy sobie pilnie rozmyślając, wszyćk‹i›e wolą swoje dał wolą Bożą, jakoby ji Pan Bóg rządził, co by z Nim czynić miał, i żeby w tym wszyćkim był stały a Panu Bogu powolny. Na ostatek wziął przed się one epistole, którą czytają przed Wielką Nocą jako mowę Izajasza: *Domine, quis credit auditui nostro etc.*, którą epistolą dostatecznie powiada owy wiedzenie na śmierć miłościwego Pana. Rozmyślając sobie słowa tej epistoli, wyszedł we drzwi korowe i szedł po schodze aże na kaplice. Gdy przyszedł ku obrazu umęczenia Boskiego, prosił miłościwego Pana, iżeby sługi Jego ani żywot, ani śmierć, ‹ani› żadna miłość świata tego, ani żałość nie mogła od Jego święte‹j› miłości oddalić.

Jeszcze miał sługa wiecznej Mądrości, ociec święty Amandus, drugą drogę albo procesyją, któraż była obyczajem takowym: w kom-

pletę, gdy śpiewano: *Salve, Regina*, ociec święty Amandus w serce swoje wziął takowe rozmyślanie, jakoby je‹sz›cze tego czasu Panna namilsza, Maria, była u onego grobu, gdzie ciało Syna swego namilszego pochowała w macierzyńskim smątku i żałobie, i jakoby już był czas, iżeby za się do dom była doprowadzona, a widziało mu sie, iże Ją on prowadzić miał od grobu, a tako trzy wenije, padając na ziemię, duchownie uczynił w sercu swoim, niźli Ją w rozmyślaniu swoim do dom doprowadził. Napierwszą weniją uczynił duchownie u grobu, gdy poczęto śpiewać: *Salve*, pozdrawiając smutną matkę Maryją. Ukłoniła sie dusza jego miele Pannie i obłapił Ją obyczajem duchownym rękoma, ‹w› duszy swoje‹j› mając lutość nad Jej udrączonym, żałosnym smętkiem, którego w ten czas serce Je‹j› było pełno, i gorzkości wzgardzenia, i smątku śmiertelnego. I cieszył Je‹j› świętą miłość, napominając Ją, iże ona Matka jest wszyćkich ci i królowa, nadzieja nasza i słodkość nasza, jako w *Salwie* mają. A gdy już duchownie przywiódł te miełą Pannę ku wrotom jerozolimskim, zastąpił Je‹j› na drodze, glądając na Nią, jako żałobnie szła w miasto Jeruzalem, krwią Syna swego świętą skropiona, gdy pod krzyżem stała, która krew z ran Syna Jej ciekła. Szła jako smątna, żałosna, która wsyćkie pociechy już stradała. I obłapił Ją w serdecznej wenijej, w tych słowach, gdy śpiewano: *Eya, ergo advocata nostra*. I prosił Jej, iżeby sie raczyła dobrze mieć, przez to, iże nas wsyćkich jest rzeczniczką nadostojniejszą. I prosił Jej, iżeby dla miłości ‹od› onego żałobnego poglądania swoje miłosierne oczy raczy‹ła› k' niemu obrócić, a Syna swego, po wyściu dusze z ciała Jego, jemu raczyła łaskawie ukazać. Trzecią weniją ociec wielebny Amandus uczynił w dźwierzy domu święte‹j› Anny, matki namiłościwsze‹j› Panny Maryje‹j›, w który dom w swoim smą‹t›ku po śmierci Syna swego była wprowadzona. A tamże sie zalecał we szczodrą łaskę Jej, w okwitą słodko‹ś›ć Jej, śpiewając nabożnie ty słowa: *O clemens, o pia, o dulcis Maria*. I prosił Jej, iżeby duszą jego sierotną, po wyściu z ciała jego, raczyła lutościwie przyjąć, a iżeby jej wodzem i obrońcą raczyła być przed dusznymi nieprzyjacielmi, ażeby ją przez uliczkę niebieską wprowadziła ‹w› wieczne błogosławieństwo[44].

[44] Transkrypcji i modernizacji tekstu dokonała Dorota Gacka w oparciu o mf. 185, zawierający rękopis BN 6973 III. W przypadkach wątpliwych tekst rękopisu kolacjonawała z transliteracją: I. Polkowski, *Żywot ojca Amandusa*, odbitka, s. 34-37.

5. Objaśnienia do tekstu

5.1. Capitulum XII

gotował gromlicę duchowną – przygotowywał gromnicę duchową
sześćniedziołce – położnicy (położnicę nazywano sześćniedziołką, ponieważ połóg trwa sześć niedziel, czyli tygodni)
sznuroma była obiniona – sznurami była owinięta (owiniona) (zamiana głosek *b* i *w* jest typowa dla dialektów wschodnich)
pirwszy sznur był ‹sześćniedziołce› – pierwszy sznur był [poświęcony] położnicy („sześćniedziołce" – uzupełnienie Polkowskiego).
‹wtóry› – rozpamiętanie jej głębokie‹j› pokory – „wtóry" to uzupełnienie Polkowskiego
nad wszyćkie ludzie – nad wszystkich ludzi
na pamiątkę tych przerzeczonych trzech cnót – na pamiątkę tych wspomnianych trzech cnót
Magnificat – zob. pkt 7.1 *Części drugiej*
dzień gromliczny – dzień gromniczny
oczekawał – oczekiwał
ku wrotum miasta bieżąc – ku bramom (wrotom) miasta prędko idąc, spiesząc
w żądzy serca swego – w pragnieniu serca swego
uprzedził wszyćkie – wyprzedził wszystkich
przybieżał przed Panną namiłościwszą Marią – przybiegł przed Pannę najmiłościwszą Maryję
z gorącym zapalenim – z gorącym zapaleniem
zasię Jej zabieżał na ulicy – zastąpił zaś Jej drogę na ulicy
iżeby – iżby
ażeby Jej nieco wyśpiewał – ażeby Jej nieco pośpiewał (w staropolszczyźnie występuje znacznie większe bogactwo przedrostków niż obecnie)
tą to prozą – tę to sekwencję (sekwencja to gatunek średniowiecznej pieśni liturgicznej, nazywanej też prozą)
Im‹m›olata – zob. pkt 7.2 *Części drugiej*
z gruntu serca swego – z głębi serca swego (w języku staropolskim „grunt" często oznaczał „dno")
gdy śpiewał ty słowa – gdy śpiewał te słowa
O benigna, o benigna – zob. pkt 7.3 *Części drugiej*

szczodrą łaskę – w rękopisie: sczodrą laską (zmiana dla większej czytelności tekstu)
szedł za Niam – szedł za Nią
z gromlicą – w rękopisie: s gromlicą
ku rzeszej wsyćkich serc – ku rzeszy wszystkich serc
Adorna thalamum tuum rex – zob. pkt 7.4 *Części drugiej*
Matkę Jego – w rękopisie: mathką ÿego
wdziecznie przywitali – w rękopisie: wsdzecznie
prowadził z weselem ‹i› śpiewanim chwały aże do kościoła – prowadził z wesołością i śpiewaniem chwały aż do świątyni, tj. świątyni jerozolimskiej (w języku staropolskim nie było jeszcze odpowiednika łacińskiego *templum*, które powszechnie oddawano za pomocą słowa „kościół"; jest to też przykład prezetystycznego podejścia do wcześniejszych tekstów o charakterze historycznym)
wystąpił przed Nie – wystąpił przed Nią
niż weszła w kościół – nim weszła do świątyni jerozolimskiej (w swojej medytacji Amandus odtwarza scenę przyniesienia malutkiego Jezusa przez rodziców do wspomnianej świątyni)
a niźli Je Symeon błogosławił – a nim Ją Symeon pobłogosławił[45]
wzgórę – w górę
Dziecię swe namilsze – w rękopisie: dzeczeÿ swe namÿelsze
pocałować mu Go dozwoliła – pocałować mu Go pozwoliła
wdziecznie podała – w rękopisie: wszecznie (prawdopodobnie autor opuścił „d", miało być wsdzecznie, jak wcześniej)
rozszyrzył ręce swe na wszyćki‹e› końce i szerokości świata – rozłożył swe ręce szeroko, wyciągnął je na wszystkie strony świata
Miłego dusze swej – Miłego duszy swej
tysiąc razów – tysiąc razy (dawniejsza forma dopełniacza)
oglądował pilnie – oglądał pilnie
przyjazne – w rękopisie: przÿasne (może tę formę należałoby odczytać jako: przyjasne? trudno to dziś rozstrzygnąć)
oczki – oczka
Jego malutkie rączki – w rękopisie: maluuthkÿe
wdzieczne, subtelne – w rękopisie: wsdzeczne suptÿlne

[45] Zob. *niż*, w: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 18, red. M. Borecki, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 440, art. 3.A.

ustka – zdrobnienie od „usta”
jął wołać z dziwu w sercu swoim – zaczął wołać ze zdumienia w sercu swoim
a takoż sie z Tym obierał – a tak się Nim zajmował
śpiewanim – śpiewaniem
obyczajmi – obyczajami
chodził z Nią – w rękopisie: snÿą
aże sie wszyćko dokonało – w rękopisie: azeszesze (jedno „sie” usunięto)

5.2. Capitulum XV

o rozmyślaniu drogi żałobliwe‹j› – o rozmyślaniu wzbudzającej żałość drogi (w rękopisie: o rosmÿslanηv)
drogi […] *Pana Iezu Krystowej* – drogi Pana Jezusa Chrystusa
sługa wiecznej Mądrości – w rękopisie: vÿeczneÿ (rzadki w tym rękopisie przypadek zastosownia znaku *v* w miejsce głoski *w*)
ociec chwalebny – w rękopisie: oczecz chwalÿebnÿ
zwyczaił sie był w niebieskim pocieszeniu – przyzwyczajał się do niebieskiego pocieszenia (zwyczaił sie był – forma czasu zaprzeszłego)
cóżkolwie‹k› było myślić o Bóstw‹i›e – w rękopisie: czoskolvÿe bÿlo myslÿcz o bosthwe (myślić = myśleć)
rozkosz – w rękopisie: roskos (rzadki w tym tekście przykład mazurzenia)
ale – w rękopisie: alÿe
ciężko i gorzko – w rękopisie: czesko ÿ gorzko
a z tego – w rękopisie: a stego
był srogo kazan od Boga – otrzymał surowe polecenie od Boga (strona bierna z przyimkiem „od” to wyrażenie typowe dla dialektów wschodnich; Polkowski czyta inaczej: w jego transliteracji jest forma „karan”)
rzeczono mu tako – w rzeczywistości w transliteracji jest: „rzeczono mu do niego tako” (słowa „do niego” usunięto)
I co mnie masz – sens: I za co mnie uważasz? (kalka z języka łacińskiego: *et quid me habes*)
aza‹li› nie wiesz – w rękopisie: a sza nÿe vÿesz
Ja jest dźwierze – Ja jestem drzwiami

przyjaciele Boży – w rękopisie: przyaczyelÿe boszy
musisz sie cisnąć – w rękopisie: mvszys szÿe czÿsnacz
ucierpiałe człowieczeństwo – człowieczeństwo, które doznało cierpienia; rękopisie: vczerpÿalÿe czlowÿeczenstwo
jeśli – w rękopisie: ÿezlÿ
pr‹z›y‹ś›ć – w rękopisie: prÿcz
ku wiecznemu Bóstwu memu – w rękopisie: ku wÿernemu bostwv memv (wprowadzono poprawkę „wiecznemu"; „Bóstwo" oznacza boską naturę Chrystusa)
sługa Boży zląkł sie – w rękopisie: slÿek szÿe
a i przeciwna – a i będąca wbrew naturze
udał się k' temu – udał się ku temu (wyrażenie typowe dla dialektów wschodnich)
iże na każdam noc – iż na każdą noc; w rękopisie: nakasdam nocz
na miescu – w rękopisie: namÿesczu
ćwiczył sie w lutości tego wszystkiego – ćwiczył się w litości dla tego wszystkiego; w rękopisie: wulutosczÿ
iżeby wsyćko od niego odpadło – aby pozbyć się doznań zmysłowych i prawdziwie oddać się medytacji
aby był czujny i też w czuciu męki Pana swego – aby był czujny także w odczuwaniu męki Pana swego
Ji osaczonego – Jego osaczonego
od ratusza – od pałacu namiestnika, którym był Piłat (przykład prezentystycznego podejścia do tekstów o charakterze historycznym)
pocałował pirwszą stopą – pocałował pierwszą stopę
którą napr‹z›ód stąpił – tj. Pan Jezus; rękopisie: naproth
a zatym – a zatem
Deus, Deus meus, respice in me, quare etc. – fragment Psalmu 22 (21), zob. pkt 8.1 *Części drugiej*
w ambit – na krużganek; w rękopisie: wąbÿt
czterzy ulice byli – cztery ulice były; w rękopisie: czterzÿ ulÿcze bÿlÿ
osądzonym na śmierć – w rękopisie: oszadzonym nasmÿercz
czesne dobro – dobro doczesne, tymczasowe
opuszczenie, pociszenia – w rękopisie: opusczenÿe poczeszenÿa, więc może chodzić o utratę radości; jednak forma „poczeszenÿa" może pochodzić od czasownika „poczÿcz szÿe" = pocić się, dlatego wprowadzono poprawkę)

udrączenie – w rękopisie: vdraczenÿe; chodzi zapewne o udręczenie, gdyż rękopis nie odróżnia nosówki *ę*
cześć przeszłą świata tego – w rękopisie: przeslam
być wzgardzonym od wsyćkich ludzi – strona bierna z „od" zamiast „przez" to cecha dialektów wschodnich
iże Pan jego jako robak mierziony był – iż Pan Jego niczym robak wzbudzał wstręt
śmiele – śmiało; w rękopisie: smÿelÿe (w staropolszczyźnie wiele przysłówków miało postać odmienną od dzisiejszej)
udrączonemu – w rękopisie: udraczonemv
wsytki‹e› siły Pańskie na ten czas byli wysuszone – wszystkie siły Pańskie były w tym czasie osłabione
wsyćko przyrodzenie Jego zasmordowane i umorzone – całe ciało Jego zamordowane i uśmiercone
wpośrodku – na środku
u wrót miejskich – tj. u bram Jerozolimy
miał być wiedzion na śmie‹r›ć – miał być wiedziony na śmierć; w rękopisie: wÿedzon naszmÿecz
pocałowając ziemię – całując ziemię
iżeby go z sobą raczył wziąć – w rękopisie: wszacz
mniemając, iże bez Niego nie mógł trwać, a miał ustać – sądząc, że bez Niego nie mógł trwać, a miał wytrwać
jako nadowodnie mógł – jako niewątpliwie mógł
udrączonego – udręczonego
żałosną postawą idącego – idącego w żałosnej postawie (kalka z języka łacińskiego); w rękopisie: salosną postawą ÿdaczego
rzekąc – mówiąc
Ave, rex noster, fili David etc. – zob. pkt 8.2 *Części drugiej*
powtóre poklęknął sługa wiecznej Mądrości – po raz drugi uklęknął sługa wiecznej Mądrości
O crux, ave, spes unica etc. – zob. pkt 8.3 *Części drugiej*
potym – potem
Królowej niebieskie‹j› – w rękopisie: krolÿeweÿ nÿebÿeskÿe
pełną okrutnie serdecznej żałości – pełną bardzo serdecznej żałości, albo: przez okrucieństwo pełne serdecznej żałości
obaczał pilnie – spoglądał pilnie

ony obfite łzy Jej oczu – owe obfite łzy Jej oczu
Salve, Regina – zob. 8.4 *Części drugiej*
z ziemie – z ziemi; w rękopisie: szÿemÿe
prędko – w rękopisie: pratko
poszedł za Panym swoim – poszedł za Panem swoim
aże Ji pościgną ł i szedł podle Niego – aż Go doścignął i szedł obok Niego
a tak sobie to szcz‹ęśc›ie – w rękopisie: sczÿe
jakoby oblicznie chodził podle boku Pańskiego – jakby osobiście chodził obok boku Pańskiego; oblicznie = twarzą w twarz
Król Dawid był wypchnion z królestwa swego – król Dawid był wypchnięty, tj. wygnany z królestwa swego; w rękopisie: skrolÿestwa
książęta i rycerze – w rękopisie: xazetha ÿ rzÿczerze
z przyjaźni pocieszając go – w rękopisie: sprÿasnÿ
ty rzeczy – te rzeczy
wszyćk‹i›e wolą swoje dał wolą Bożą – całą swoją wolę poddał woli Bożej
jakoby ji Pan Bóg rządził, co by z Nim czynić miał – jakoby Pan Bóg mu wskazywał, jak miał względem Niego postępować
Panu Bogu powolny – Panu Bogu uległy
wziął przed się one epistole, którą czytają przed Wielką Nocą jako mowę Izajasza: *Domine, quis credit auditui nostro etc.* – wziął przed siebie ów list, który czytają przed Wielkanocą jako mowę Izajasza: Panie, któż uwierzy temu, cośmy usłyszeli? (zob. pkt 8.5 *Części drugiej*); w rękopisie: wszal przet szÿe; jako mowę Izajasza – ÿako mowoy Esaÿas
którą epistolą dostatecznie powiada owy wiedzenie na śmierć miłościwego Pana – owy, tj. Izajasz (zgodnie z założeniem, że wątki starotestamentowe stanowią prefigurację zdarzeń opisanych w Nowym Testamencie)
wyszedł we drzwi korowe – skrót myślowy: wyszedł i wszedł we drzwi chórowe; w rękopisie: corowe
szedł po schodze aże na kaplice – szedł po schodach aż do kaplicy
gdy przyszedł ku obrazu – gdy przyszedł pod obraz
umęczenia Boskiego – w rękopisie: wmaczenÿa (*w* zastępuje *v* samogłoskowe)

w kompletę – kompleta to ostatnia modlitwa liturgii godzin, odmawiana przed snem
Salve, Regina – zob. pkt 8.4 *Części drugiej*
wziął takowe rozmyślanie – w rękopisie: wzal
w macierzyńskim smątku i żałobie – w macierzyńskim smutku i żałobie; w rękopisie: smatku
iżeby za się do dom była doprowadzona – iżby za siebie do domu została odprowadzona
a tako trzy wenije, padając na ziemię, duchownie uczynił – a tak trzy życzliwe gesty, padając na ziemię, duchowo uczynił (łac. *venia* – «łaska, życzliwość»)
niźli Ją w rozmyślaniu swoim do dom doprowadził – nim Ją w rozmyślaniu swoim do domu doprowadził
napierwszą weniją uczynił duchownie u grobu – pierwszy życzliwy gest uczynił duchowo u grobu
Salve – «Bądź pozdrowiona!», «Witaj!» – początek pieśni *Salve, Regina*, zob. pkt 8.4 *Części drugiej*
smutną matkę Maryją – smutną matkę Maryję
ukłoniła sie dusza jego miele Pannie – ukłoniła się dusza jego mile Pannie; w rękopisie: mÿele; albo też: ukłoniła się dusza jego miłe‹j› Pannie (dziś nie sposób tego rozstrzygnąć)
obłapił Ją obyczajem duchownym rękoma – objął Ją obyczajem świątobliwym rękoma
mając lutość nad Jej udrączonym, żałosnym smętkiem – mając litość nad jej pełnym udręki, żałosnym smutkiem
serce Je‹j› było pełno – serce Jej było pełne; w rękopisie: pelno
smątku śmiertelnego – smutku śmiertelnego
napominając Ją, iże ona Matka jest wszyćkich ci i królowa, nadzieja nasza i słodkość nasza – napominając Ją, iż ona Matką jest wszystkich, a i królową, nadzieją naszą i słodyczą naszą (kalka z języka łacińskiego, gdzie w orzeczeniu imiennym używa się mianownika zamiast narzędnika)
jako w Salwie mają – jak jest napisane w pieśni *Salve, Regina*; zob. pkt 8.4 *Części drugiej*
te miełą Pannę – tę miłą Pannę
zastąpił Je‹j› na drodze, glądając na Nią – zastąpił Jej drogę, spoglą-

dając na Nią; w rękopisie: wstapÿl; w transliteracji Polkowskiego: zastapÿl, co jest chyba słuszniejsze

szła w miasto Jeruzalem – szła do miasta Jeruzalem (kalka z języka ruskiego)

która krew z ran Syna Jej ciekła – ta krew z ran Syna Jej ciekła (kalka z języka łacińskiego)

szła jako smątna – szła jako smętna

która wsyćkie pociechy już stradała – która całą radość już straciła

obłapił Ją w serdecznej wenijej – objął Ją w serdecznym geście

Eya, ergo advocata nostra – fragment *Salve, Regina*, zob. pkt 8.4 *Części drugiej*

jest rzeczniczką nadostojniejszą – w rękopisie: ÿest rzecznÿczka nadostoÿnÿesza (kalka z języka łacińskiego; wprowadzono narzędnik zamiast mianownika)

iżeby dla miłości – iżby z powodu miłości

oczy raczy‹ła› k' niemu obrócić – oczy raczyła na niego obrócić (k' niemu – zwrot typowy dla dialektów wschodnich)

po wyściu dusze z ciała Jego – po wyjściu duszy z ciała Jego

trzecią veniją ociec wielebny Amandus uczynił u dźwierzy – trzeci życzliwy gest ojciec wielebny Amandus uczynił u drzwi

a tamże sie zalecał w szczodrą łaskę Jej, w okwitą słodko‹ś›ć Jej – a tam się polecał Jej szczodrej łasce i obfitej słodyczy; w rękopisie: wokwÿthą slothkoć

ty słowa – te słowa

O clemens, o pia, o dulcis Maria – zakończenie pieśni *Salve, Regina*, zob. pkt 8.4 *Części drugiej*

duszą jego sierotną – duszę jego osieroconą

raczyła lutościwie przyjąć – raczyła litościwie przyjąć

przed dusznymi nieprzyjacielmi – przed nieprzyjaciółmi duszy, tj. szatanami; w rękopisie: nÿeprzyaczÿelmi[46]

[46] Do opracowania powyższych objaśnień wykorzystano: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Majenowa, t. 1-36, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966-2012. Ponieważ słownik ten doprowadzony jest tylko do litery R, w pozostałych przypadkach wykorzystano: *Słownik języka polskiego*, t. 1-8, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900-1927.

6. Wykaz skrótów

W tekście występują nieliczne skróty. Oto ich wykaz:
Cap. – *capitulum* (rozdział)
etc. – *et cetera* (i tak dalej)
Amādus – Amandus
clemēs – clemens

7. Analiza tekstów przywołanych w Capitulum XII

7.1. *Magnificat*

Dla lepszego zrozumienia przeżyć ojca Amandusa należy zająć się analizą tekstów przywołanych w tym rozdziale. Jako pierwszy pojawia się kantyk *Magnificat*, zawierający słowa Maryi, które wypowiedziała podczas nawiedzenia św. Elżbiety. Mimo wielkiego piękna i wagi tego hymnu nie ma potrzeby go tutaj rozważać, ponieważ jest on powszechnie znany. Warto jednak wspomnieć na marginesie, że od średniowiecza występuje nie tylko jako fragment czytania mszalnego, lecz ma również stałe miejsce w oficjum brewiarzowym.

7.2. *Immolata*

Dalej pojawia się sekwencja o incipicie *Immolata*. Przytoczono ją poniżej za Analecta Hymnica 34:

In Purificatione BMV (AH 34, poz. 83)	W dzień Oczyszczenia NMP
(1a) Immolata	Ofiarowana [Bogu]
Mater, sit grata	Matko, niech będzie Ci miła
Laus tibi nostra,	Nasza pochwała,
(1b) O vere pia,	O prawdziwie dobrotliwa,
Mater Maria,	Matko Maryjo,
Matrem te monstra.	Okaż się [naszą] matką.
(2a) Angelis purior	Czystsza od aniołów
Et sanctis dulcior,	I słodsza od świętych,
Universis una,	Wśród wszystkich jedyna,

(2b) Errantes corrige,
Correctos dirige,
Discordes adiuva.

(3a) Flos Aaron,
Turris Sion,
Stirps regia,
Duc nos ad gaudia
Caelestia.
(3b) Lux Bethlehem
Ierusalem
Laetitia,
Caelesti gratia
Nos satia.
(4a) Amplexanda,
Dulcis, blanda,
Misericordissima,
(4b) Impolluta,
Incorrupta,
Inviolatissima.
(5a) Ventris tui
Fructu frui,
Posce verbis, placida.
(5b) Quae post prolem,
Verum solem,
Es plus sole splendida.

(6a) Matris ac virginis
Dupla dote fulgida,
(6b) Post partum crevisti,
Aucto flore florida.
(7) Inviolata permansisti[47].

Błądzących sprowadź na właściwą drogę,
Sprowadzonymi – kieruj,
Będącym w rozterce –
pomagaj.
Kwiecie Aarona,
Wieżo Syjonu,
Latorośli królewska,
Prowadź nas ku radościom
Niebieskim.
Światło Betlejemskie,
Radości
Jerozolimska,
Syć nas
Niebiańską łaską.
Godna przytulenia,
Słodka, miła,
Najbardziej miłosierna,
Niepokalana,
Nienaruszona,
Nieskazitelna.
Abyśmy mogli cieszyć się owocem
Twego łona,
Proś swymi słowami, łagodna.
Ty, która [zaraz] po Synu,
Prawdziwym Słońcu,
Jesteś jaśniejsza nad [zwykłe] słońce.
Podwójnym darem jaśniejąca –
Matki i Dziewicy,
Po porodzie wzrosłaś [w sławie],
Kwitnąc dwakroć większym kwiatem.
[A jednak] pozostałaś nietknięta[48].

[47] *Sequentiae ineditae. Liturgische Prosen des Mittelalters aus Handschriften und Wiegendrucken*, Analecta Hymnica Medii Aevi 34, red. G.M. Dreves, C. Blume, H.M. Bannister, Leipzig 1900 (reprint: New York – London 1961), s. 74.

[48] Tł. D. Gacka.

Pierwsze słowo tej sekwencji sprowadza przed oczy czytelnika obraz ofiarowania Bogu w świątyni jerozolimskiej trzyletniej Maryi przez rodziców, Annę i Joachima. Zdarzenie to zostało opisane w apokryficznej *Protoewangelii Jakuba*[49] (II w.). Już cztery wieki później Wschód czcił je osobnym świętem. Na Zachodzie święto to pojawiło się dopiero w późnym średniowieczu i największą popularność zyskało sobie w środowiskach zakonnych. Obchodzono je 21 listopada[50]. Wspomniana tradycja apokryficzna doczekała się swojego przetworzenia na język polski na początku XVI wieku. Dowodzi tego opis ofiarowania Maryi zawarty w *Żywocie św. Anny* pióra Jana z Koszyczek, wydanym po raz pierwszy u Hieronima Wietora w Krakowie w 1522 roku (pierwodruk zaginął) i wznowionym w 1532 roku[51].

Dalej w sekwencji tej pojawia się wiele typowych dla wizeruku Maryi odniesień: ukazana jest Ona jako Matka wszystkich ludzi, ich wspomożycielka i orędowniczka. Jej wyjątkowość podkreślają słowa *universis una* i porównanie ze świętymi i aniołami. Przywołane są też pewne motywy biblijne: zakwitnięcie laski Aarona, co było znakiem jego wyboru na kapłana Izraelitów (por. Lb 17,16-26; do tego kwiatu przyrównana jest Maryja), pochodzenie Maryi z królewskiego rodu Dawida (*stirps regia*) czy też „wieża Dawidowa" z Pieśni nad Pieśniami (por. Pnp 4,4), tu określona jako *turris Sion*. Ta ostatnia metafora przemawia najsilniej przez to, że ukazuje Maryję jako „bastion wiary"[52], będący „mocną i pewną" ochroną przed zakusami szatana. W końcowej części utworu Maryja jest ukazana jako niepokalana Matka Jezusa. Jej obraz zdobią metafory nawiązujące do blasku i światła.

W analogicznym rozdziale *Heinrich Susos Leben* dominikanin śpiewa nie sekwencję *Immolata*, lecz *Inviolata*[53]. Tu rodzi się pytanie, na jakim etapie przekształcania tego tekstu doszło do zamiany incipitów: czy u ojca Fabriego, czy u polskiego tłumacza, czy u jego kopisty. Jakkolwiek brzmiałaby odpowiedź, jest to dowód na różnorodność repertuaru sekwencyjnego w różnych rejonach Europy.

---

[49] *Protoewangelia Jakuba*, oprac. i tł. M. Starowieyski, w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*, cz. 1: *Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, red. tenże, Kraków, s. 273-274.

[50] H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię*, s. 403.

[51] Zob. W. Wydra, W.R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska* (1995), s. 349.

[52] D. Jurczak, *Wieżo Dawidowa*, www.liturgia.pl/Wiezo-Dawidowa, 16.10.2018.

[53] Zob. H. Suzo, *Życie*, s. 48.

7.3. *O benigna, o benigna*

Słowa *O benigna, o benigna* pochodzą z tropu mszalnego, który w całości brzmi następująco:

De Beata Maria Virgine (AH 49, poz. 670)	O Błogosławionej Maryi Dziewicy
Mediatrix sis pro nobis In conspectu summi regis; Fac in veste nuptiali Nos cum sanctis collocari. O benigna, o benigna, Super caelos exaltata Et a nato coronata, In hac valle miseriae Sis nobis vena veniae[54].	Bądź dla nas pośredniczką Przed obliczem najwyższego Króla; Spraw, abyśmy w weselnej szacie Pośród świętych zostali umieszczeni. O dobrotliwa, o dobrotliwa, Na niebiosa wyniesiona I przez Syna koroną ozdobiona, Bądź dla nas źródłem łaski Na tym padole nieszczęścia[55].

Zawarty w tym tropie obraz ukazuje Maryję jako orędowniczkę wszystkich przebywających na ziemi, określonej tu jako padół nieszczęścia (*vallis miseriae*). Przez Nią, tak jak przez żyłę (*vena*) w krwiobiegu, spływa na ludzi łaska od Ojca. Nie jest to jednak zwykła orędowniczka: szereg słów (*exaltata*, *coronata*) podkreśla jej dostojeństwo i szczególne miejsce na dworze Najwyższego.

7.3. *Adorna thalamum tuum*

Jako ostatni tekst w Capitulum XII pojawia się pieśń o incipicie *Adorna thalamum tuum, rex*. Seria Analecta Hymnica Medii Aevi, będąca kopalnią pieśni średniowiecznych, nie notuje niestety żadnego utworu o takim początku. Udało się jednak odnaleźć antyfonę o podobnym incipicie, a mianowicie: *Adorna thalamum tuum, Sion* w dość późnym śpiewniku, wydanym bowiem w 1585 roku. Zważywszy jednak, że pieśni będące w powszechnym obiegu często podlegały zmianom, można założyć, że chodzi o tę samą pieśń. Tym bardziej że dotyczy ona tego samego święta: Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny. A tak antyfona ta brzmi w całości:

---

[54] *Hymni inediti. Liturgische Hymnen des Mittelalters*, Analecta Hymnica Medii Aevi 49, red. C. Blume, G.M. Dreves, Leipzig 1888, t. 49, s. 336.

[55] Tł. D. Gacka.

Adorna thalamum tuum, Sion, et suscipe Regem Christum,
Amplectere Mariam, quae est caelestis porta,
Amplectere Messiam, gratulare huiusce matri,
Ipsa enim portat Regem gloriae novi luminis,
Subsistit Virgo, adducens manibus Filium ante Luciferum genitum,
Quem accipiens Simeon in ulnas suas praedicavit populis,
Dominum eum esse vitae et mortis, et Salvatorem mundi[56].

Ozdób swoją komnatę, Syjonie, i przyjmij Chrystusa Króla,
Obejmij Maryję, która jest niebiańską bramą,
Obejmij Mesjasza, dziękuj Jego Matce,
Ona bowiem przynosi [do świątyni] Króla chwały, nowe Światło,
Zatrzymuje się Dziewica, prowadząc za rękę Syna zrodzonego przed Lucyferem,
Którego Symeon, biorąc w swoje ręce, przepowiedział ludom:
On jest Panem życia i śmierci oraz Zbawicielem świata[57].

Pierwsza część tego utworu wprowadza jeszcze jeden motyw do złożonego obrazu Maryi, nazywając Ją „bramą niebieską" (*caelestis porta*). Druga zaś stanowi poetycką parafrazę słów zawartych w Ewangelii według św. Łukasza (2,22-32).

Adorna thalamum tuum, *Sion* była jedną z trzech łacińskich antyfon śpiewanych podczas procesji z gromnicami w święto Ofiarowania Pańskiego. Pozostałe dwie antyfony to *Ecce Dominus noster* oraz *Lumen ad revelationem gentium*. Te jednakże w medytacji ojca Amandusa się nie pojawiają.

8. Analiza tekstów przywołanych w Capitulum XV

8.1. Psalm 22 (21)

Należałoby jeszcze przyjrzeć się tekstom, które ojciec Amandus rozważał podczas drogi krzyżowej, a których incipity pojawiają się w przytoczonym fragmencie. Pierwszy z nich to Psalm 22 (21), zatytułowany w piątym wydaniu Biblii Tysiąclecia *Cierpienia i nadzieje sprawiedliwego*. Zaczyna się on od słów: „Boże mój, Boże mój, cze-

[56] *Sacrae cantiones* [...] *recens singulari industria compositae*, München 1585. Zob. też *Corpus antiphonalium officii*, t. 3: *Invitatoria et antiphonae*, red. R.J. Hesbert, Rerum Ecclesiaticarum Documenta. Fontes 9, Roma 1968.

[57] Tł. D. Gacka.

muś mnie opuścił?". Te same słowa miał wypowiedzieć Chrystus na krzyżu na chwilę przed skonaniem (Mt 27,46). Psalm ten zawiera skargę Mesjasza z powodu cierpień duszy i boleści ciała. Zgodnie z założeniem, że Stary Testament jest prefiguracją Nowego, w skardze Mesjasza można odnaleźć te same wątki, które znane są z opisu męki Pańskiej w Ewangeliach. Mesjasz skarży się bowiem:

Ja zaś jestem robak, a nie człowiek,
pośmiewisko ludzkie i wzgardzony przez lud.
Szydzą ze mnie wszyscy, którzy na mnie patrzą,
rozwierają wargi, potrząsają głową:
„Zaufał Panu, niechże go wyzwoli,
niechże go wyrwie, jeśli go miłuje".
[…]
Moje gardło suche jak skorupa,
język mój przywarł do podniebienia,
kładziesz mnie w prochu śmierci.
Bo psy mnie opadają,
osacza mnie zgraja złoczyńców.
Przebili ręce i nogi moje,
[…]
moje szaty dzielą między siebie
i losy rzucają o moją suknię (Ps 21 [22],7-9.16-17.19).

Tak więc o ile w opisanym w utworze rozważaniu drogi krzyżowej szczegółów pasyjnych jest dość mało, więcej zaś emocji i współczucia, to już towarzyszące tej praktyce teksty zdają się ją wzbogacać, przywołując obrazy cierpienia Chrystusa. Teksty te nie są przytoczone w *Żywocie*, ponieważ musiały być dobrze znane każdemu dominikaninowi żyjącemu u schyłku średniowiecza, kiedy ów utwór powstał.

8.2. *Ave, rex noster, fili David*

Dalej pojawia się incipit antyfony, którą śpiewa się podczas Niedzieli Palmowej, a która w całości brzmi następująco:

Ave, rex noster, fili David, redemptor mundi,
Quem prophetae praedixerunt Salvatorem
Domui Israel esse venturum;
Te enim ad salutarem victimam Pater misit in mundum,
Quem exspectabant omnes sancti ab origine mundi,

Et nunc: Hosanna Filio David,
Benedictus, qui venit in nomine Domini,
Hosanna in excelsis[58].

Bądź pozdrowiony, Królu nasz, Synu Davida, Odkupicielu świata,
O którym prorocy przepowiedzieli, że przyjdzie
Jako Zbawiciel do domu Izraela;
Ciebie bowiem jako zbawczą ofiarę Ojciec przysłał światu,
Ciebie, którego wszyscy święci wyczekiwali od początku świata,
A teraz: Chwała Synowi Dawida,
Błogosławiony, który przychodzi w imię Pańskie,
Chwała na wysokości[59].

Tu obok radości towarzyszącej wjazdowi Pana do Jerozolimy na czoło wysuwa się pamięć o pochodzeniu Jezusa z rodu króla Dawida, który wywodził się jeszcze od Abrahama. Rodowód ten podaje Ewangelia Mateuszowa (1,1-16), dodając, że od Abrahama do króla Dawida było czternaście pokoleń, od Dawida do niewoli babilońskiej – czternaście pokoleń i od niewoli babilońskiej do Chrystusa również czternaście pokoleń. W tym kontekście widać bezmiar czasu oczekiwania na Jego pojawienie się na ziemi. Jest tu też zapowiedź Jego zbawczej ofiary.

8.3. *O crux, spes unica*

W następnej antyfonie, zaczerpniętej z hymnu Wenancjusza Fortunata, śpiewanej zwykle w Wielki Piątek, odzwierciedlony jest akt zaufania – i to tak człowieka współczesnego, jak i średniowiecznego – Chrystusowi zmarłemu na krzyżu, zawierzenia się Jego osobie, na tyle pełnej miłości do człowieka, że nie wahającej się oddać życia za jego odkupienie.

O crux, ave, spes unica,
In hac triumphali gloria
Auge piis iustitiam,
Reisque dona veniam[60].

---

[58] *Antiphonale synopticum*, 3096: *Ave, rex noster, fili David*, http://gregorianik.uni-regensburg.de/cdb/1543, 16.10.2018 .

[59] Tł. D. Gacka.

[60] Venantius Fortunatus (530-609), *Vexilla regis prodeunt*, strofa 6, www.thelatinlibrary.com/venantius.html, 16.10.2018. Uwaga: na tej stronie są dwa wiersze o tym samym incipicie, tu przytacza się drugi wiersz, który znajduje się na końcu strony. Należy też dodać, że strofę

O Krzyżu, bądź pozdrowiony, nadziejo jedyna,
W tej zwycięskiej chwale
Pobożnym oddaj sprawiedliwość,
Grzesznym okaż łaskę[61].

8.4. *Salve, Regina*

Natomiast w pieśni o incipicie *Salve, Regina* obok atencji okazywanej Matce Bożej znajduje się również wspomnienie o wygnaniu z raju i matce ludzkości, Ewie. Ta zaś jest prefiguracją Maryi, adresatki pieśni. Jedna bowiem stała pod drzewem wiadomości złego i dobrego, sięgając po owoc, druga zaś stała pod drzewem krzyża, na którym zwisał owoc Jej łona. Jedna musiała oglądać cierpienia swoich dzieci po wygnaniu z raju, druga spoglądała na cierpienie swego Syna ukrzyżowanego przez to potomstwo. Ojcowie Kościoła podobnych analogii odkryli więcej. Oto niektóre z nich: Ewa jako dziewica nietknięta poczęła nieposłuszeństwo i śmierć, Maryja – wiarę i radość w momencie zwiastowania. Słowo *Ave*, którym powitał Maryję anioł Gabriel według Wulgaty, jest odwrotnością imienia pierwszej matki[62]. Maryja była posłuszna woli Boga i przez to naprawiła błąd rajskiej Ewy, która okazała nieposłuszeństwo. Przez Ewę ludzkość upadła, przez Maryję została podniesiona. Przez Ewę dostała się w niewolę, przez Maryję została jej zwrócona wolność. Przez Ewę podlega działaniu czasu, przez Maryję ma prawo do wieczności. Ewa, spożywając owoc drzewa, skazała ród ludzki na potępienie, Maryja przez owoc swego łona uzyskała dlań przebaczenie[63]. Przez Ewę człowiek zyskał śmierć, przez Maryję – życie. Jedna rozpowszechniła zło, druga – dobro. Ewa skazała ludzi na potępienie przez owoc drzewa, Maryja wyzwoliła ich przez sakrament drzewa. Jedna jest matką rodzaju ludzkiego, druga zaś – zbawienia. Jedna go wychowała, druga – wykarmiła. Przez Ewę pojawił się on na ziemi, przez Maryję zostanie uniesiony do nieba. Bramy raju, które zamknęła Ewa, ponownie otworzyła Maryja jako Druga Ewa[64]. W utwo-

---

zaczynającą się od słów *O crux, ave, spes unica* podaje się tu w oryginalnym, starożytnym brzmieniu. W XVII wieku po rewizji brewiarza została ona zmieniona na: *O crux, ave, spes unica, / In hoc Passionis tempore! / Piis adauge gratiam, / Reisque dele crimina.*

[61] Tł. D. Gacka.

[62] S. Kobielus, *Concordia Novi et Veteris Testamenti. Zapowiedzi dzieła Odkupienia i jego spełnienie w teologii i sztuce średniowiecza*, Poznań 2013, s. 45.

[63] *Tamże*, s. 46.

[64] *Tamże*, s. 47.

rze *Salve, Regina* znajduje się też krótkie nawiązanie do historii wcielenia poprzez nazwanie Jezusa „owocem łona Maryi". To zaś wydarzenie było wstępem do historii męki Pańskiej i odkupienia, co jest tematem rozważania. Pamięć o tych wydarzeniach z przeszłości trwa, choć nie zawsze wyraża się w utworach dość wyraziście.

Salve, Regina, Mater misericordiae,
Vita, dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus exsules filii Hevae,
Ad te suspiramus, gementes et flentes
In hac lacrimarum valle.
Eia, ergo, advocata nostra, illos tuos
Misericordes oculos ad nos converte.
Et Jesum, benedictum fructum ventris tui,
Nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria[65].

Bądź zdrowa, Królowo, Matko miłosierdzia,
Życie, słodyczy i nadziejo nasza, bądź zdrowa.
Do Ciebie wołamy my, wygnani synowie Ewy,
Do Ciebie wzdychamy, jęcząc i płacząc,
Na tym łez padole.
Dalejże przeto, orędowniczko nasza, owe swoje
Miłosierne oczy zwróć ku nam.
I Jezusa, błogosławiony owoc Twego łona,
Ukaż nam po tym [ziemskim] wygnaniu.
O łagodna, o dobrotliwa, o słodka Panno Maryjo[66].

Salve, Regina jest pieśnią wyjątkową w duchowości dominikańskiej od średniowiecza aż po dzień dzisiejszy. Z pieśnią tą na ustach mieli np. umrzeć trzynastowieczni męczennicy dominikańscy z Sandomierza: Sadok i jego czterdziestu ośmiu towarzyszy.

[65] *Salve, Regina, Mater misericordiae*, w: C. Blume, G.M. Dreves, Analecta Hymnica Medii Aevi, t. 50, poz. 245, s. 318.

[66] Tł. D. Gacka. Bardziej poetycki przekład: zob. *Hymny średniowieczne.* Rzecz o hymnach napisał J. Birkenmajer, tł. J. Gamska-Łempicka, Lwów 1934, s. 163; oraz *Hymny kościelne*, oprac. M. Korolko, tł. T. Karyłowski, przedmowa S. Windakiewicz, Warszawa 1978, s. 281.

8.5. Epistola, „którą czytają przed Wielką Nocą"

Pozostaje jeszcze przyjrzeć się ostatniemu tekstowi, który pojawia się w rozważaniu ojca Amandusa, owej epistoły, „którą czytają przed Wielką Nocą jako mowę Izajasza". Chodzi tu o fragment Listu do Rzymian (10,16-21), odwołujący się m.in. do proroctwa Izajasza (53,1-12). Ów prorocki fragment również stanowi prefigurację męki Pańskiej i zawiera niemało szczegółów pasyjnych:

> Któż uwierzy temu, cośmy usłyszeli?
> Komu się ramię Pańskie objawiło?
> […]
> Wzgardzony i odepchnięty przez ludzi,
> Mąż boleści, oswojony z cierpieniem,
> jak ktoś, przed kim się twarz zakrywa,
> wzgardzony tak, iż mieliśmy go za nic.
> Lecz on się obarczył naszym cierpieniem,
> on dźwigał nasze boleści,
> a my uznaliśmy go za skazańca,
> chłostanego przez Boga i zdeptanego.
> Lecz on był przebity za nasze grzechy,
> zdruzgotany za nasze winy.
> […]
> Dręczono go, lecz sam pozwolił się gnębić,
> nawet nie otworzył ust swoich.
> Jak baranek na rzeź prowadzony,
> jak owca niema wobec strzygących ją,
> tak on nie otworzył ust swoich (Iz 53,1.3-5.7).

Sam zaś List do Rzymian we wspomnianym passusie podejmuje problem usprawiedliwienia płynącego z wiary i zawiera oskarżenie Żydów, którzy odrzucili możliwość usprawiedliwienia z wiary, nie uznając boskiej natury Jezusa.

Bibliografia

Antiphonale synopticum, 3096: *Ave, rex noster, fili David*, http://gregorianik.uni-regensburg.de/cdb/1543, 16.10.2018.
Aumann Jordan, *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993.

Banaszak Marian, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 2: *Średniowiecze*, Warszawa 1987.

Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut". Piśmiennictwo staropolskie, t. 1: *Hasła ogólne i anonimowe*, red. R. Pollak, Warszawa 1963.

Cecylia z Bolonii, *Płaszcz Matki Bożej*, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4: *Dominikanie średniowieczni*, oprac. i tł. J. Salij, Niepokalanów 1992, s. 70-72.

Corpus antiphonalium officii, t. 3: *Invitatoria et antiphonae*, red. R.J. Hesbert, Rerum Ecclesiaticarum Documenta. Fontes 9, Roma 1968.

Das Buch genannt der Seuse, wyd. A. Sorgen, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Augsburg 1482.

Dawni pisarze polscy. Od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny, red. R. Loth, t. 5: *U-Ż, uzupełnienia, indeksy*, Warszawa 2004.

Dąbrówka Andrzej, *Teatr i sacrum w średniowieczu. Religia – cywilizacja – estetyka*, Wrocław 2001.

Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe, red. H. Karaś, www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=leksykon&lid=727, 17.10.2018.

Fros Henryk, Sowa Franciszek, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1995.

Górski Karol, Kuraszkiewicz Władysław [i in.], *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Wrocław 1955.

Hymni inediti. Liturgische Hymnen des Mittelalters, Analecta Hymnica Medii Aevi 49, red. C. Blume, G.M. Dreves, Leipzig 1888.

Hymny kościelne, oprac. M. Korolko, tł. T. Karyłowski, przedmowa S. Windakiewicz, Warszawa 1978.

Hymny średniowieczne. Rzecz o hymnach napisał J. Birkenmajer, tł. J. Gamska-Łempicka, Lwów 1934.

Inwentarz rękopisów do połowy XVI w. w zbiorach Biblioteki Narodowej, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012.

Jurczak Dominik, *Wieżo Dawidowa*, www.liturgia.pl/Wiezo-Dawidowa, 16.10.2018.

Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej, t. 7: *Rękopisy 6601-7000. Zbiory Morstinów, Radziwiłłów, Potockich i inne rękopisy XVI-XVIII w.*, red. K. Muszyńska, Warszawa 1969.

Kobielus Stanisław, *Concordia Novi et Veteris Testamenti. Zapowiedzi dzieła Odkupienia i jego spełnienie w teologii i sztuce śreniowiecza*, Poznań 2013.

Kochaniewicz Bogusław, *Średniowieczni dominikanie o Matce Bożej. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2008.

Kumor Bolesław, *Historia Kościoła*, t. 4: *Jesień kościelnego średniowiecza*, Lublin 2001.

Leksykon duchowości katolickiej, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002.

Lexikon des Mittelaters, t. 7, Stuttgart – Weimar 1999.

Lisak Marcin, *Kto wynalazł różaniec*, https://info.dominikanie.pl/2014/10/kto-wynalazl-rozaniec, 16.10.2018.

Litak Eliza, *Szkoła teologii. 1. Oblicza Boga według bł. Henryka Suzo*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/1-oblicza-boga-wedlug-bl-henryka-suzo, 16.10.2018.

Litak Eliza, *Szkoła teologii. 3. Kim jest Bóg?*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/3-kim-jest-bog, 16.10.2018.

Litak Eliza, *Szkoła teologii. 4. Droga do Boga według Henryka Suzo: przeszkody*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/4-droga-do-boga-wedlug-henryka-suzo-przeszkody, 30.05.2019.

Litak Eliza, *Szkoła teologii. 8. Zjednoczenie człowieka z Bogiem według Henryka Suzo*, www.szkolateologii.dominikanie.pl/jubileusz/8-zjednoczenie-czlowieka-z-bogiem-wedlug-henryka-suzo, 16.10.2018.

Litania do Najświętszej Panny do odmawiania we wszelkich utrapieniach, tł. A. Kamieńska, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4: *Dominikanie średniowieczni*, oprac. i tł. J. Salij, Niepokalanów 1992, s. 9-12.

Litania Dominikańska do Matki Bożej, tł. J. Góra, http://www.duchprawdy.com/litania_dominikanska_do_matki_bozej.htm, 16.10.2018.

Michałowska Teresa, *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*, Warszawa 2011.

Misiurek Jerzy, *„Złoty okres" niemieckiej mistyki*, Lublin 1992.

Nuovo dizionario di mariologia, red. S. De Fiores, S.M. Meo, Milano 1986.

Peregryn z Opola, *Kazanie na Święto Oczyszczenia Maryi Świętej*, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 4: *Dominikanie średniowieczni*, oprac. i tł. J. Salij, Niepokalanów 1992, s. 73-78.

Polkowski Ignacy, *Dawny zabytek języka polskiego w żywocie ojca Amandusa*, Gniezno 1875.

Protoewangelia Jakuba, oprac. i tł. M. Starowieyski, w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*, cz. 1: *Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, red. M. Starowieyski, Kraków 2003, s. 273-274.

Rozmyślania dominikańskie, t. 1, oprac. K. Górski, W. Kuraszkiewicz [i in.], oprac. ikonograficzne Z. Rozanow, wstęp komparatystyczny T. Dobrzeniecki, Warszawa – Wrocław – Kraków 1965.

Sacrae cantiones [...] *recens singulari industria compositae*, München 1585.

Salij Jacek, *Legendy o opiece Maryi nad Zakonem. Z „Legend dominikańskich"*, https://swieccy.dominikanie.pl/2015/05/09/legendy-o-opiece-maryi-nad-zakonem, 16.10.2018.

Sequentiae ineditae. Liturgische Prosen des Mittelalters aus Handschriften und Wiegendrucken, Analecta Hymnica Medii Aevi 34, red. G.M. Dreves, C. Blume, H.M. Bannister, Leipzig 1900 (reprint: New York – London 1961).

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], datowany na 1460-1470, Frauenfeld, Kantonsbibliothek Thurgau, sygn. Y 80.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], XV w., Engelberg, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. 340.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], XV w., Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. Sang. 961.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], 1450, München, Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Cgm. 5250.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], 1451, München, Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Cgm. 4275.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], 1451, München, Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Cgm. 352.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], 1457, München, Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Cgm. 5201.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], 1483, Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. Sang. 479.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], datowany na 1490-1520, Überlingen, Leopold-Sophien-Bibliothek, sygn. Ms. 22.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], I poł. XV w., Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. Sang. 1142.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], II poł. XIV w., Engelberg, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. 153.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], XIV w., Engelberg, Stiftsbibliothek, sygn. Cod. 141.

Seuse Heinrich, *Büchlein der ewigen Weisheit* [rps], Solothurn, Zentralbibliothek, sygn. Cod. S 398 (datowany na 1545-1575).

Seuse Heinrich, *Deutsche Schriften*, red. K. Bihlmeyer, Stuttgart 1907 (reprint: Frankfurt 1961).

Seuse Heinrich, *Horologium sapientiae* [rps], koniec XV w., Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, sygn. 110.

Seuse Heinrich, *Horologium sapientiae* [rps], poł. XV w., Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. Ms I D 2a.

Seuse Heinrich, *Horologium sapientiae* [rps], XV w., Biblioteka Polska Akademia Nauk w Gdańsku, sygn. Ms. 1957.

Seuse Heinrich, *Horologium sapientiae* [rps], XV w., Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. Cod. I F 270.

Seuse Heinrich, *Horologium sapientiae* [rps], XV w., Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. Ms. I Q 138.

Seuse Heinrich, *Vita* [rps], Szwabia, koniec XIV w., München, Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Cgm 362, http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0001/bsb00019744/images/index.html?seite=00001&l=de, 16.10.2018.

Słownik języka polskiego, t. 1-8, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900-1927.

Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M.R. Majenowa, t. 1-36, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966-2012.

Suso Heinrich, *Leben* [rps], XV w., Paris, Bibliothèque Nationale de France, http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b102247805.r=Heinrich Susos Leben?rk=21459;2, 16.10.2018.

Suso Heinrich, *Leben und Schriften*, red. M. Diepenbrock, wstęp J. Görres, Regensburg 1884.

Suzo Henryk, *Księga Mądrości Przedwiecznej*, Poznań 1983; wyd. 2 popr., 2016.

Suzo Henryk, *Księga Prawdy i inne pisma*, Poznań 1989.

Suzo Henryk, *Życie*, Poznań 1990.

Świętochowski Robert, *Der Einfluss und die Bedeutung des seligen Heinrich Seuse in Polen*, w: *Heinrich Seuse: Studien zum 600. Todestag 1366-1966*, red. E.M. Filthaut, Köln 1966, s. 409-432.

Tauler Jan, Mistrz Eckhart, Suzo Henryk, *Ścieżka do Boga. Wybór pism*, oprac. i tł. W. Szymona, Poznań 1996.

Teksty o Matce Bożej, t. 4: *Dominikanie średniowieczni*, oprac. i tł. J. Salij, Niepokalanów 1992.

The Oxford Dictionary of the Christian Church, red. F.L. Cross, London 1961.

Vauchez André, *Duchowość średniowiecza*, Gdańsk 1996.

Venantius Fortunatus, *Vexilla regis prodeunt*, www.thelatinlibrary.com/venantius.html, 16.10.2018.

Weismayer Josef, *Pełnia życia. Zarys historii i teologii chrześcijańskiej duchowości*, Kraków 1993.

Wydra Wiesław, Rzepka Wojciech Ryszard, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, 1995.

Żywot ojca Amandusa (*bł. Henryka Suso*) *zakonu S. Dominika. Z kodeksu XVI wieku*. Odbitka z III tomu Sprawozdań Komisji Językowej Akademii Umiejętności, wyd. i oprac. I. Polkowski, Kraków 1884, https://polona.pl/item/18934730/6, 16.10.2018.

Żywot ojca Amandusa [rps], pocz. XVI w., Warszawa, Biblioteka Narodowa, sygn. 6973 III.

Żywot ojca Amandusa, wyd. i oprac. I. Polkowski, „Sprawozdania Komisji Językowej AU" 3 (1884), s. 198-327.
Żywot św. Anny, tł. Jan z Koszyczek, Kraków [u Hieronima Wietora] 1532.

Streszczenie

Żywot ojca Amandusa jest biografią Henryka Suzona, dominikańskiego mistyka, który żył w XIV wieku. Dzieło to stanowi pomnik średniowiecznej polszczyzny. Zostało przełożone z wcześniejszego żywota łacińskiego, który został napisany przez o. Feliksa Fabriego OP na podstawie biografii skomponowanej w języku niemieckim. Obecnie *Żywot ojca Amandusa* jest znany tylko małej grupie językoznawców za sprawą dziewiętnastowiecznej transliteracji, sporządzonej przez ks. Ignacego Polkowskiego. Aby go udostępnić większej liczbie czytelników, powinien być transkrybowany. W tym artykule można znaleźć transkrypcję dwóch fragmentów tego tekstu. Fragmenty owe zawierają opis, jak ojciec Amandus obchodził święto Ofiarowania Pańskiego w świątyni jerozolimskiej (2 lutego) i jak prowadził medytację oraz modlił się podczas drogi krzyżowej. Z nich też dowiadujemy się, jakie teksty modlitewne błogosławiony ojciec wówczas rozważał. Niniejsza praca stara się podać analizę tychże pieśni, modlitw i czytań. Rodzaj duchowości, który w nich można dostrzec, ma charakter chrystocentryczny, ale też głęboko związany z Matką Chrystusa, Maryją.

Słowa kluczowe
Henryk Suzo, hagiografia, poezja liturgiczna, polszczyzna XVI wieku, duchowość dominikańska, mistycyzm średniowieczny

A CONTRIBUTION TO THE STUDIES ON THE MEDIEVAL DOMINICAN SPIRITUALITY (ON THE GROUND OF *THE LIFE OF FATHER AMANDUS* WRITTEN IN THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY)

Summary

The Life of the Father Amandus is a biography of Henry Suzo, Dominican mystic, who lived in the 16th century. This text is the monument of medieval Polish language. It was translated from the earlier Latin composition, which was written by father Felix Fabri OP on the ground of the German biography. Nowadays it is known by a few scientists only from the 19th

transliteration, made by Ignacy Polkowski. In order to be accessible for the greater number of readers, it should be transcribed. In this paper you can find the transcription of two fragments of this text. These fragments contain a description, how Amandus celebrated the Feast of the Presentation of the Lord in the Temple and how he meditated or prayed for the stations of the Way of the Cross. They also indicate, which kind of texts blessed father consideredthen. In this paper we try to give analysis of these songs, prayers and readings. Kind of spirituality, which is visible in them, is christocentric, but it is also connected with Mother of Christ, Saint Mary.

Keywords
Henry Suzo, hagiography, liturgical poetry, Polish language of the 16th century, Dominican spirituality, medieval mysticism

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 57-96
ISSN 1426-3777

Elżbieta Bylinowa[1]

STARE DRUKI PO WIELKOPOLSKICH CYSTERSACH W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W WARSZAWIE[2]

Za czasów Pierwszej Rzeczypospolitej w Wielkopolsce funkcjonowało sześć opactw cysterskich o średniowiecznym rodowodzie: w Bledzewie (pierwotnie w Zemsku), Lądzie, Obrze, Paradyżu (obecnie Gościkowo), Przemęcie i Wągrowcu (wcześniej w Łeknie)[3].

---

[1] Gabinet Starych Druków, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie.

[2] Rozszerzona wersja referatu wygłoszonego w kwietniu 2017 roku na V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów, zorganizowanym przez Instytut Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz opactwo Cystersów w Mogile. Z przyczyn losowych autorka nie mogła oddać tekstu do druku w materiałach pokonferencyjnych.

[3] Zob. A.M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 27-51; H. Gapski, *Cystersi w Rzeczypospolitej i na Śląsku w XVI-XVIII wieku*, w: *Monasticon*, t. 1, s. 55-70. Najwięcej pisano o opactwie obrzańskim (S. Ptak, *Dzieje opactwa w Obrze*, „Przyjaciel Ludu", 5-6/47-48 (1993), s. 25-32; P. Zając, *Kasata klasztoru Cystersów i pierwsze lata duszpasterstwa diecezjalnego w Obrze* (*1835-1840*), „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski", 6 (2011), s. 143-174; tenże, *Dorobek kulturalny cystersów obrzańskich przy końcu XVIII w. oraz cysterskie archiwalia, rękopisy i druki zachowane w klasztorze w Obrze*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski", 7 (2012), s. 83-104; J. Sowa, *Obra. Klasztor pocysterski i Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Oblatów Maryj Niepokalanej*, Wolsztyn 2015) i paradyskim (J. i J. Sobczakowie, *Gościkowo – Paradyż*, Warszawa 1989; R. Hołownia, K. Kaczmarek, *Paradyż* (*Gościkowo*), w: *Monasticon*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 285-298; J. Swastek, *Opactwo w Paradyżu pod zarządem opatów polskiej narodowości* (*1558-1776*), w: *Opactwo cysterskie w Paradyżu – jego rola w dziejach i kulturze pogranicza*, red. naukowa J. Karczewska, Zielona Góra 2004, s. 63-71).

W każdym z nich istniała zasobna, kilkutysięczna biblioteka[4]. W wyniku drugiego rozbioru Polski wielkopolscy cystersi znaleźli się pod panowaniem pruskim, gdzie podlegali tamtejszym ograniczeniom życia klasztornego[5]. Po roku 1795 do zaboru pruskiego należała również Warszawa. W 1801 roku powstało Królewskie Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (TPN), którego celem „było organizowanie nauki polskiej i życia umysłowego kraju, a także ratowanie od zagłady języka, literatury i tradycji narodowych"[6], w 1804 roku rozpoczęło zaś działalność Królewskie Liceum Warszawskie[7]. Obie instytucje, a przede wszystkim biblioteka licealna, zaczęły gromadzić książki nie tylko na własne potrzeby. W intencji zarządzającego liceum Eforatu oraz dyrektora, Samuela Bogumiła Lindego, biblioteka szkolna, dla której od razu pozyskano od władz pruskich księgozbiór

[4] Przegląd literatury: zob. J. Grzeszewski, *Ze stanu badań nad księgozbiorami cysterskimi w Polsce*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia", 2-3 (1998), s. 343-345. Stan wiedzy podsumowuje praca: R. Witkowski, *Biblioteki klasztorne opactw cysterskich*, w: *Monasticon*, t. 1, s. 157-162; badania monograficzne: M. Babicz, *Stare druki Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Lądzie nad Wartą*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 80 (2002), s. 17-27; tenże, *Biblioteka cystersów w Lądzie. Komunikat z badań*, w: *Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkówski, Pelplin 2010, s. 151-155; tenże, *Biblioteka Cystersów w Lądzie nad Wartą od XII do XIX wieku*, t. 1-3 [pr. doktorska napisana pod kierunkiem Jana Pietrzykowskiego, prof. UKSW], Warszawa 2018 [kps]; L. Grajkowska, *Biblioteka klasztorna cystersów w Wągrowcu*, „Studia Gnesnensia", 6 (1981), s. 209-220; M. Płowens, *Biblioteka klasztorna w Obrze*, „Przyjaciel Ludu", 5-6/47-48 (1993), s. 32-41; D. Śmierzchalski-Wachocz, *Dzieje byłej biblioteki zakonnej w Paradyżu*, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura", 4 (2005), s. 51-63. Ostatnio obiecujące badania podjął zespół Piotra Pokory: zob. tenże, *Dawna biblioteka opactwa w Wągrowcu w świetle zbiorów starych druków w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie* – referat na wspomnianym V Seminarium Sztuki i Kultury Duchowej Cystersów.

[5] Zob. P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773--1914*, Lublin 1984, s. 38-43; tenże, *Cystersi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772-1914*, w: *Monasticon*, t. 1, s. 77, 79, 81-82.

[6] U. Paszkiewicz, *Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przykładem urzeczywistniania idei Biblioteki Narodowej w początkach XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej", 26 (1993), s. 49.

[7] Zob. I. Szybiak, *Samuel Bogumił Linde – organizator i rektor Liceum Warszawskiego, pedagog i działacz edukacyjny*, w: *Bibliotheca Lindiana. Samuel Bogumił Linde* (*1771-1847*), *pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W 165. rocznicę śmierci. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, 19-20 listopada 2012 r.*, red. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Warszawa 2015, s. 188-189; W. Bobkowska, *Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806*, Warszawa 1948, s. 236-269; O. Błażejewicz, *Biblioteka Liceum Warszawskiego* (*1806-1831*), „Roczniki Biblioteczne", 23,2 (1979), s. 53-92.

Szkoły Rycerskiej, miała służyć uczniom i profesorom, a w przyszłości mieć charakter publiczny[8]. Z powodu zniszczenia podstawowych źródeł nie da się wiele powiedzieć o przyrastaniu zbiorów licealnych. Nie wiadomo nawet, jak i czy jeszcze w czasach pruskich, czy raczej już w okresie Księstwa Warszawskiego pozyskiwano dla liceum książki od klasztorów, w tym od wielkopolskich cystersów[9]. Na podstawie obiektów zachowanych dzisiaj w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) można jedynie stwierdzić, że z księgozbiorów wymienionych klasztorów[10] trafiły do Liceum Warszawskiego przede wszystkim ważne polonica, wartościowe podręczniki, dzieła historyczne, prawnicze, filologiczne i przyrodnicze. Przykładowo z Bledzewa przyjechały: *Epitome Bibliothecae Conradi Gesneri*[11], czyli wyciąg z pierwszej bibliografii uniwersalnej, *De bello Moscovitico* Reinholda Heidensteina[12] oraz dwa tomy *Chronicorum Turcicorum* zebrane przez Philippa Lonicera[13], zawierające między innymi Kallimachowy *De Vladislao rege sive clade Varnensi lib*[*er*]. Z Obry przysłano m.in. trzecią edycję *De origine et rebus gestis Polonorum* Marcina Kromera[14], *Statuta, prawa y constitucie koronne* wydane przez Jana Januszowskiego[15] oraz dwa Calepiny[16]. Z Paradyża zachował się między innymi klocek introligatorski zawierający zbiór konstytucji polskich wydany w Krakowie w 1603 roku, *Constitucie Seymu Walnego Koronne*[*g*]*o Warszawskie*[*g*]*o* z 1601 roku i *Uniwersał Poborowy na Seymie Walnym Koronnym Krakowskim uchwalony w roku 1603*[17]. Natomiast z Wągrowca znalazły się w Liceum Warszawskim wydane

[8] Zob. E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815-1830*, Warszawa 1996, s. 12; W. Skup, *Warszawskie Liceum Królewskie* (*1804-1810*), *odbitka z „Biblioteki Warszawskiej"*, Warszawa 1910, s. 40.

[9] Zob. M. Sipayłło, *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, oprac. T. Komender, Warszawa 1994, s. 14.

[10] Z wyjątkiem Przemętu, skąd w BUW dotychczas nie odnaleziono żadnego starego druku.

[11] Tiguri (Zürich) 1555; zob. *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, red. H. Mieczkowska, proweniencje oprac. pod kierunkiem M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk (dalej: BUW XVI), t. 4, Warszawa 2011, poz. 4220/b.

[12] Cracoviae 1584, BUW XVI, t. 4, 4662/b.

[13] Francofurti a. M. 1578, BUW XVI, t. 5, Warszawa 2015, poz. 5839/b.

[14] Basileae 1568, BUW XVI, t. 4, 5480/c.

[15] W Krakowie 1600, BUW XVI, t. 4, 5107/d.

[16] Basileae 1558 i 1562, BUW XVI, t. 3, Warszawa 2007, 1808a i 1811.

[17] BUW, sygn. Sd.714.691-693 adl.; zob. K. Budzyk, *Bibliografia konstytucyj sejmowych XVII wieku w Polsce*, Książka w Dawnej Kulturze Polskiej 3, Wrocław 1952, I. 1, III. 1 oraz III. 3.

przez prymasa Jana Łaskiego *Statuta provintie Gnesnen*[*sis*] Mikołaja Trąby, w egzemplarzu oznaczonym superekslibrisem heraldycznym arcybiskupa Jana Latalskiego[18], oraz Bartłomieja Groickiego *Porządek sądów y spraw mieyskich prawa Maydeburskiego*[19].

Wśród książek zachowanych w BUW po cystersach z Bledzewa, Obry, Paradyża i Wągrowca nie ma pozycji bezwartościowych, brak też literatury dewocyjnej. Wydaje się, że egzemplarze do Warszawy wybierano świadomie i kompetentnie. Choć trzeba też przyznać, że niektóre z nich już przed 200 laty mogły być zdefektowane.

W 1810 roku obok wspomnianych książnic powstała w Warszawie Biblioteka przy Sądzie Apelacyjnym, jak nazywano księgozbiór gromadzony z inicjatywy ministra sprawiedliwości, Feliksa Franciszka Łubieńskiego (1758-1848)[20]. W wyniku jego apelu do instytucji i obywateli o dobrowolne przekazywanie ksiąg na rzecz utworzenia ogólnodostępnej biblioteki narodowej zgromadzono wkrótce ok. 12 tys. woluminów[21]. Były wśród nich dary wielkopolskich cystersów. Przykładowo przeor paradyski, Karol Marceli Fałęcki, w 1811 roku ofiarował 500 książek, w tym rękopisy, za co otrzymał specjalne podziękowanie od ministra Łubieńskiego[22]. Książki dostarczano do Warszawy wraz ze spisami. Bibliotekarz Mateusz Kozłowski w sierpniu 1813 roku „po przejrzeniu i dopełnieniu" złożył w archiwum Sądu Apelacyjnego kopie trzech katalogów książek: z Obry, Bledzewa i od benedyktynów z Lubinia, a z początkiem następnego roku dwanaście katalogów, w tym z Paradyża i Wągrowca[23]. Według ustaleń Kamili Kłudkiewicz[24] ślady donacji zachowały się jedynie w archiwaliach ble-

[18] Cracoviae 1528, BUW XVI, t. 7, Warszawa 2017, poz. 9118/a.

[19] [Kraków 15]62, BUW XVI, t. 4, 4462.

[20] Dekret Fryderyka Augusta z 25 października 1810 roku zezwalał na zakup książek z „funduszu oszczędzeń" Sądu Apelacyjnego i założenie przy nim biblioteki publicznej; zob. W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie 1810-1865*, „Roczniki Biblioteczne", 2 (1958), s. 437.

[21] E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim*, s. 15.

[22] D. Śmierzchalski-Wachocz, *Dzieje byłej biblioteki*, s. 56, przyp. 15. Z podpisem przeora Fałęckiego zachowało się w BUW jedynie dzieło teologiczne J.B.C. Pockha z 1726 roku.

[23] M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim 1807-1831*, Książka w Dawnej Kulturze Polskiej 8, Wrocław 1958, s. 5; W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego*, s. 439.

[24] *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, „Hereditas Monasteriorum", 6 (2015), s. 113, przyp. 42.

dzewskich, nie można zatem potwierdzić przekazania aż 3 tys. ksiąg dla biblioteki w Warszawie przez przeora obrzańskiego, Władysława Żórawskiego[25]. Istniejący[26] *Wypis autorów z Biblioteki Bledzewskiej wziętych do Warszawy*, datowany w Bledzewie 25 lipca 1811 roku, pasuje chronologicznie do akcji zbierania książek przez podległy ministrowi Łubieńskiemu aparat sądowniczy pierwszej instancji. Zawiera skrócone tytuły 298 pozycji, których nie podsumowano. Przy niektórych dziełach podano liczbę tomów lub egzemplarzy, a więc spis obejmuje co najmniej 321 woluminów, w tym cztery manuskrypty. Zamaszysty podpis urzędnika kwitującego odbiór książek skojarzył się badaczom[27] z Janem Janowskim, bibliotekarzem TPN. Jednak z racji wieku nie mógł to być Jan Nepomucen Janowski (1803-1888), pełniący tę funkcję dopiero od końca 1828 do lutego 1831 roku[28]. Wśród ponad 1 300 starych druków zarejestrowanych dziś w BUW z dawnej kolekcji TPN nie znaleziono dotychczas żadnego woluminu z Bledzewa, a inne obiekty poklasztorne występują sporadycznie[29]. Natomiast tytuły wszystkich książek bledzewskiej proweniencji przechowywanych obecnie w BUW figurują w *Wypisie*. Co ważne, wszystkie te egzemplarze trafiły do biblioteki uniwersyteckiej z księgozbioru Liceum Warszawskiego. Przypuszczalnie więc ów Janowski w lipcu 1811 roku zabierał książki z Bledzewa właśnie do biblioteki licealnej.

Podobnie wyjaśnienia i potwierdzenia źródłowego wymaga informacja powtarzana przez ks. Marka Babicza, że w 1810 roku urzędnicy Komisji Województwa Kaliskiego wywieźli z Lądu ponad 2 tys. dzieł[30].

---

[25] Informacja z 1906 roku, pochodząca z rękopisu Ludwika Myschaka, miejscowego nauczyciela „przepisującego zapiski cysterskie"; J. Sowa, *Obra*, s. 155, 157.

[26] AP Poznań, *Klasztor w Bledzewie*, sygn. 237, k. 10-18.

[27] A. Ciesielski, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce. Biblioteki klasztorne cystersów,* „Roczniki Biblioteczne", 8 (1964), s. 458; R. Witkowski, *Biblioteki klasztorne*, s. 159.

[28] S. Kalembka, *Janowski Jan Nepomucen*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, t. 1, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 363-364; R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831.* Słownik biograficzny, Wrocław 1977, s. 79-80.

[29] W kolekcji TPN znane są dwie książki pochodzące z klasztoru obrzańskiego: popularny podręcznik prawa karnego W. Blackstone'a z 1786 roku (sygn. 5.10.6.30/1) oraz sarmacki poczet władców Polski A. Kołudzkiego z 1724 roku (sygn. 4.27.4.35/XVIII/II).

[30] M. Babicz, *Biblioteka cystersów w Lądzie. Komunikat z badań*, s. 152 ; oraz tenże, *Biblioteka Cystersów w Lądzie nad Wartą*, t. 1, s. 124. Według lokalnej tradycji „około roku 1810 przez różne wypadki miejscowe biblioteka w Lendzie przeszło 2.000 dzieł wyborowych straciła" – zob. W.H. Gawarecki, *Początek i wzrost zakonu benedyktyńsko-cistercyeńskiego łącznie*

Po zawirowaniach dziejowych z lat 1812-1815 sytuacja polityczna i granice znów uległy zmianie. Z wielkopolskich klasztorów cysterskich tylko Ląd znalazł się w nowo powstałym Królestwie Polskim, natomiast Bledzew, Obra, Gościkowo i Wągrowiec wróciły pod panowanie pruskie i straciły kontakt z Warszawą. Po długich przygotowaniach, dokumentowaniu dochodów i majątku (m.in. sporządzono inwentarze bibliotek) klasztory te w 1835 roku skasowano. Ich księgozbiory uległy rozproszeniu, zasiliwszy biblioteki w Berlinie, Poznaniu i Gnieźnie[31].

W Kongresówce car w 1816 roku erygował uniwersytet, przy którym powstała książnica, od marca 1818 roku nosząca nazwę Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Królewsko-Warszawskim (BPUW)[32]. Podstawę jej szybko narastających zbiorów stanowiły zasoby Liceum Warszawskiego i Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym[33]. Ze sprawozdania M. Kozłowskiego z 15 października 1817 roku wiadomo, że wraz z katalogami do poprzedniczki BUW wydano m.in. „Od XX Cystersów z Obry – 561 […], z Bledzejewa – 347, […] z Paradyża – 187, z klasztoru wągrowieckiego – 193 książki[34]. Nie były to zapewne wszystkie książki przekazane do Warszawy po apelu ministra Łubieńskiego, część utracono w drodze, część z braku nadzoru mogła zaginąć już w Warszawie, w miejscu składowania[35].

Jednym z rezultatów dekretu kasacyjnego arcybiskupa gnieźnieńskiego, Franciszka Skarbka-Malczewskiego, z 17 kwietnia 1819 roku,

i klasztoru lendzkiego tegoż instytutu, w guberni kaliskiej, obwodzie konińskim położonego, „Magazyn Powszechny", 7,5 (1840), s. 111.

[31] K. Kłudkiewicz, *Spisy i katalogi*, s. 101-142; oraz taż, *Książki ze skasowanych klasztorów w bibliotekach dekanalnych na obszarze archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej – zarys problematyki, rekonesans i perspektywy badawcze*, „Hereditas Monasteriorum", 7 (2016), s. 213-244.

[32] Zob. M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817-1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817-2017. Miscellanea*, Warszawa 2017, s. 21-226.

[33] Przekazano zbiory gromadzone dla biblioteki publicznej: 11 664 książki i rękopisy; W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego*, s. 443-444. Pozostały księgozbiór sądowy (w tym rodowy Łubieńskich i Bielińskich oraz po J.B. Rolayu, nauczycielu dzieci Łubieńskich) funkcjonował nadal jako Biblioteka Sądu Apelacyjnego Królestwa Polskiego. W 1841 roku przekształcono ją w Bibliotekę Senacką, a w 1862 roku wcielono do Biblioteki Głównej w Warszawie, poprzedniczki BUW.

[34] M. Łodyński, *Materiały do dziejów*, s. 8-9.

[35] W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego*, s. 442, przyp. 24.

znoszącego w Królestwie Polskim dwadzieścia pięć męskich domów zakonnych, w tym wszystkie cysterskie, była komasacja poklasztornych zbiorów bibliotecznych podjęta przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego[36]. Pełnomocnictwo do przejmowania książek uzyskał S.B. Linde, który sprowadził do BPUW ok. 50 tys. woluminów, w tym 938 rękopisów[37].

U cystersów w Lądzie dyrektor Linde gościł w pierwszych dniach czerwca i docenił „bardzo piękny lokal, ozdobne szafy", „jak najlepiej dochowane egzemplarze" oraz „staranność koło utrzymania porządku". Szacował, że tamtejsza biblioteka liczyła „do 5 000 książek", wśród których były „jak najlepiej dochowane egzemplarze pierwotnych druków i wydań klasyków; wiele pism łacińskich drobniejszych do historii polskiej"[38]. Ostatecznie zabrał z Lądu 3 208 tomów, które odtąd dzieliły burzliwe losy Warszawy, jej uniwersytetu i BUW[39]. Rozpraszanie zebranych kolekcji poklasztornych rozpoczęto już w 1826 roku, przekazując do Seminarium Głównego w Warszawie 5 215 woluminów dubletów dzieł teologicznych. A zatem niektóre egzemplarze po cystersach wielkopolskich mogą się obecnie znajdować również w Bibliotece Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Po powstaniu listopadowym trzy czwarte zbiorów uniwersyteckich skonfiskowano i wywieziono nad Newę[40]. Na mocy traktatu ryskiego ich część zwrócono Polsce, lecz władze państwowe

---

[36] P.P. Gach, *Kasaty zakonów*, s. 100-110. Genezę, przebieg i wyważoną ocenę krytyczną kasaty przedstawił szczegółowo w 1959 roku ks. F. Bobrowski w pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem ks. M. Żywczyńskiego, opublikowanej po przeszło półwieczu: *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, „Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia", 18,1 (2011), s. 7-162.

[37] M. Łodyński, *Materiały do dziejów*, s. 72; E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim*, tab. 4.

[38] M. Łodyński, *Materiały do dziejów*, s. 35.

[39] Zob. M. Sipayłło, *Wstęp*, s. 13-31; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954-1956*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 173-182.

[40] Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000.

przekazały rewindykowane książki do nowo powstającej Biblioteki Narodowej. W październiku roku 1944 hitlerowcy spalili jej najcenniejsze kolekcje, w tym inkunabuły, druki obce z XVI wieku oraz polonica[41]. Znaczną część zbiorów dawnej BPUW, a więc również książki po polskich klasztorach, w tym z Lądu, przechowuje Rosyjska Biblioteka Narodowa w St. Petersburgu[42].

W BUW dotychczas[43] zarejestrowano 587 starych druków należących do lądzkich cystersów, w tym z XVI wieku 210 dzieł w 186 tomach. Zapewne wszystkie przyjechały do Warszawy w wyniku pokasacyjnej akcji dyrektora Lindego[44]. Natomiast z pozostałych opactw zachowało się w BUW znacznie mniej książek: sto dwanaście woluminów z Obry[45], czterdzieści sześć z Wągrowca, czterdzieści pięć z Paradyża oraz czterdzieści dwa tomy z Bledzewa. Pochodzą najpewniej ze wspomnianych darów przeorów dla Liceum Warszawskiego, jako że na stronach tytułowych większości z nich widnieją słabo widoczne inicjały tej szkoły: LV (fot. 1).

---

[41] A. Mężyński, *Biblioteki Warszawy w latach 1939-1944*, Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria A: Straty Kultury Polskiej, Warszawa 2010, s. 290.

[42] Cztery woluminy z Lądu zawierające jedenaście druków z lat 1485-1494 autorka napotkała w październiku 2016 roku, poszukując inkunabułów z księgozbioru kanoników regularnych laterańskich w Mstowie. Sygnatury RBN: 8.2.6.2 [P.2], 9.15.2.27-9.15.2.27a--9.15.2.27f adl., 9.21.3.1-9.21.3.1a adl., 9.22.5.16. Zob. też M. Czapnik, *Wędrówka starych druków proweniencji klasztornej z warszawskiej biblioteki uniwersyteckiej po powstaniu listopadowym – historia i informacja o ujawnionych egzemplarzach*, w: *Losy klasztorów i zbiorów poklasztornych w okresie represji po upadku powstania listopadowego w 1831 roku*, red. M. Derwich [w druku].

[43] Stan z 30 marca 2019 roku. Pod względem proweniencyjnym w BUW opracowano już wszystkie druki z wieku XV (145 dzieł w 119 tomach) i XVI (13 236 egzemplarzy w 12 293 woluminach) oraz znaczną część poloniców z XVII stulecia. Prowadzona jest rejestracja proweniencji pozostałych zbiorów z XVII i XVIII wieku. Zakończono ją dla większości sygnatur tzw. topograficznych, czyli dawnych działów bibliotecznych według ustawienia księgozbioru w XIX wieku. Obecnie lokalna baza proweniencji XVII-XVIII wieku liczy ponad 44 500 rekordów.

[44] M. Kośka, *Księgozbiory klasztorów skasowanych w 1819 roku w zbiorach Biblioteki Publicznej w Warszawie*, w: *Historia, memoria, scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 135, 139.

[45] Pozycji bibliograficznych mniej: pięćdziesiąt dziewięć. Wśród zachowanych są wielotomowe kompendia historii kościelnej Claude'a Fleury'ego (wersja francuska z lat 1720-1740 i łacińska z 1758-1761; BUW, sygn. 7.1.2.1/1 i 7.4.8.15/1) oraz dzieje joannitów René Auberta de Vertot (1753-1755, sygn. 7.12.7.13/1).

EPITOME

Bibliothecæ Conradi Gesneri,

conscripta primum à Conrado Lycosthene Rubeaquensi: nunc denuo recognita & plus quàm bis mille authorum accessione (quí omnes asterisco signati sunt) locupletata: per

IOSIAM SIMLERVM TIGVRINVM.

Conventus Bledzoviensis S. O. Cisterciensis

HABES hic, amice Lector, catalogum locupletissimum omnium ferè scriptorum, à mundi initio ad hunc usq; diem, extantium & non extantium, publicatorum & passim in Bibliothecis latitantium. Opus non Bibliothecis tantum publicis priuatisue instituendis necessarium, sed studiosis omnibus, cuiuscunq; artis aut scientiæ, ad studia melius formanda utilissimum.

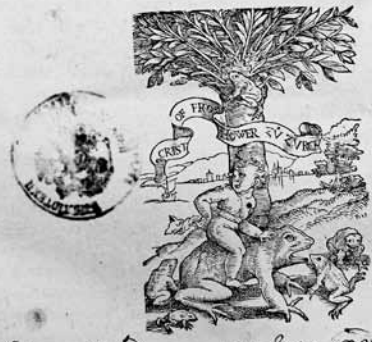

Henry Bledzowicz Sac. Ord. Cisterc.

TIGVRI APVD CHRISTOPHORVM FROSCHOVERVM, MENSE MARTIO, ANNO M. D. LV.

Fot. 1. Egzemplarz z księgozbioru cystersów w Bledzewie, w 1811 roku przekazany do Liceum Warszawskiego (BUW, sygn. Sd.602.1795)

Proweniencje poszczególnych egzemplarzy stwierdza się przede wszystkim na podstawie zapisów własnościowych. Czasem zawierają one jedynie nazwę geograficzną klasztoru, np. „Conventus Bledzoviensis", „Monasterii Obrensis". Bardzo często nazwa klasztoru lub klasztoru i zakonu występuje z wezwaniem maryjnym, np. „M[o]n[aste]rij B[eatae] M[ariae] V[irginis] de Obra", „Liber F[rat]rum Beatae Mariae Virginis in Paradiso Sacri Ordinis Cisterciensis". Drugiego patrona kościoła wspominają noty z Lądu: „Liber Beatae Mariae et S. Nicolai in Landa Ordinis Cisterciensis". Niekiedy jest wymieniony katalog biblioteczny, np. „Inscriptus Catalogo librorum Monasterij Beatae Mariae in Wągrowiec", „Inscriptus Cathalogo Librorum Monasterij Beatae Mariae Bledzouiensis". Natomiast sygnatury biblioteczne widnieją wyłącznie[46] na grzbietach książek lądzkich. W zachowanym w BUW fragmencie zbiorów cystersów wielkopolskich nie występują inne klasztorne znaki własnościowe, tj. superekslibrisy, ekslibrisy, pieczątki. Zresztą na podstawie badań proweniencyjnych prowadzonych w BUW od sześćdziesięciu lat można stwierdzić, że wyrafinowane księgoznaki były przez biblioteki zakonne w Polsce stosowane niezbyt często[47]. W szczególności nie znaleziono superekslibrisów ani ekslibrisów polskich klasztorów cysterskich. W BUW tylko raz napotkano na oprawie nazwę jednego z nich: CONVENTUS // SULEOWI[ensis], odbite nierówno z pojedynczych tłoków[48]. Natomiast na stronie 15 większości egzemplarzy z biblioteki cystersów wąchockich widnieje heraldyczna pieczęć konwentu, niekiedy towarzyszy jej literowa pieczątka biblioteczna[49].

[46] O sygnaturach bledzewskich pisał o. A. Ciesielski (*Dziedzictwo cystersów. Prace wybrane*, Cistercium Mater Nostra. Studia et Documenta 1, Kraków 2013, s. 378), ale nie znaleziono ich na egzemplarzach zachowanych w BUW.

[47] Superekslibrisy (introligatorskie i właściwe) występują przede wszystkim na książkach benedyktynów świętokrzyskich i bożogrobców miechowskich. Znacznie rzadziej spotyka się je u krakowskich karmelitów bosych, a sporadycznie zachowały się na tomach należących do jezuitów warszawskich; zob. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Rozpoznać i scalić rozproszone – o znakach własnościowych książek z dawnych kolekcji klasztornych*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury: piśmiennictwo – książka – edukacja*, red. naukowa J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 336-337.

[48] *Tamże*, s. 338. Nie podejmuje się tu dyskusji, czy jest to tłoczenie, czy superekslibris literniczy.

[49] E. Bylinowa, *Pocysterskie księgozbiory z Koprzywnicy, Sulejowa i Wąchocka w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Kasaty klasztorów*, t. 3, s. 187; t. 4, s. 63.

Nie ma w BUW żadnego inkunabułu pochodzącego od wielkopolskich cystersów. Druków szesnastowiecznych jest 300, lecz niewiele z nich pozyskano od klasztorów współcześnie, jako nowości wydawnicze. Często były to nabytki znacznie późniejsze. Przykładowo *Politykę* Arystotelesa w edycji Basileae 1544[50] sprawiono do Lądu dla Benedykta Starzyńskiego, przeora, plebana w Godziszewie, zmarłego w 1672 roku[51]. Koran z żywotem Mahometa i wstępem Filipa Melanchtona (Basileae 1550) oraz współoprawny traktat cesarza bizantyjskiego Jana VI *Contra Mahometicam fidem Christiana et orthodoxa assertio* (Basileae 1543) znalazły się w Wągrowcu po roku 1634 z legatu szlachcica Wojciecha Gorzyckiego[52]. Natomiast monumentalne *Dzieła* św. Augustyna, wydane przez Plantina w opracowaniu teologów lowańskich[53], trafiły do Lądu dopiero w roku 1735 za sprawą Bartłomieja Ciętalskiego, spowiednika w Owińskach. Z zakupu profesa zachowały się w BUW jedynie współoprawne tomy: ósmy i dziewiąty, zawierające komentarze do Psalmów i Nowego Testamentu.

Biblioteki wielkopolskich cystersów, jak inne książnice klasztorne, zwłaszcza zakonów mniszych, były zasilane zakupami i darami przełożonych, choć rosły przede wszystkim dzięki spuściznom swoich profesów. Warto przedstawić najciekawsze z zachowanych w BUW egzemplarzy.

Po Andrzeju Dzierżanowskim herbu Gozdawa (zm. 1583), profesie mogilskim, od roku 1553 pełniącym jako pierwszy Polak funkcję opata w Wągrowcu i według tradycji klasztornej dbającym o bibliotekę konwentu[54], przetrwały w BUW trzy dzieła wydrukowane w Bazylei w latach 1549-1565. Dwa woluminy: słownik grecko-łaciński[55] w opracowaniu wybitnych humanistów: Guillaume'a Budé, Konrada Gesnera, Hadriana Iuniusa i Jacques'a Toussain oraz pierwszy tom popularnych dzieł historycznych Marca Antonia Sabellica[56] oznaczono superekslibrisem heraldycznym opata. Trzeci, *Historia mundi*

[50] BUW XVI, t. 1, 496/b.

[51] Zob. *Liber mortuorum Monasterii Landensis Ordinis Cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), t. 5, Warszawa 1961, s. 479.

[52] BUW XVI, t. 1, 188/b; t. 4, 5231.

[53] Antverpiae 1576-1577, BUW XVI, t. 1, 578/a.

[54] J. Ostrowski, *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 155.

[55] *Lexikon Hellēnorōmaïkon, hoc est Dictionarium Graecolatinum*, BUW XVI, t. 5, 5694.

[56] BUW XVI, t. 6, Warszawa 2016, poz. 8397/b.

Pliniusza Starszego z komentarzami czeskiego humanisty, Sigmunda Gelena[57], to jeden z kilkudziesięciu tomów odkupionych dla klasztoru przez Dzierżanowskiego od profesora Akademii Lubrańskiego i kanonika poznańskiego, Benedykta Herbesta, wyprzedającego swoją kolekcję przed wyjazdem do Rzymu, gdzie wstąpił do jezuitów[58].

Po Mateuszu Borzewskim (zm. 1614), opacie w Lądzie od roku 1575 (benedykcja 1580), trzykrotnym wikariuszu generalnym polskiej prowincji cystersów, wybieranym „dla nauki i tytułów akademickich", a także długoletnim deputacie do Trybunału Koronnego[59], odszukano w BUW pięć woluminów. Jest między nimi okazały tom *Adagiorum* Erazma z Rotterdamu[60] z komentarzami Henriego Estiennne'a Młodszego. Okładzinę górną zdobi superekslibris opata z jego rodowym herbem Lubicz, a na stronie tytułowej widnieje zapis: „Matthaei Borzeuij Abbatis Landensis et suorum". Natomiast z odręczną dedykacją: „Matthaeo Borzeuio Abbati Landen[si] autor dedit discipulo" zachował się druk kazania kanonika Stanisława Sokołowskiego z okazji konsekracji biskupiej nuncjusza G.A. Caligariego (Cracoviae 1580)[61]. Jednak brak zapisu klasztornego i dziewiętnastowieczna oprawa książki każą powątpiewać, czy ten ważny tekst o stosunkach między władzą świecką i duchowną trafił do BUW z Lądu, czy oddziaływał na tamtejszą społeczność.

Z XVII wieku naliczono więcej postaci przekazujących swoje księgozbiory do cysterskich librarii. Po komendarzu paradyskim, Mikołaju Ruszkowskim (zm. 1651)[62], zachowało się w BUW dwanaście woluminów, zawierających szesnaście dzieł, głównie historycznych[63]

[57] *Tamże*, 7683.

[58] O innych egzemplarzach z tej kolekcji: zob. L. Grajkowska, *Biblioteka klasztorna*, s. 212.

[59] J. Ostrowski, *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936; A. Ciesielski, *Mateusz Borzewski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, Lublin 1976, k. 831-832.

[60] Basileae 1574, BUW XVI, t. 3. 3435.

[61] BUW XVI, t. 7, 8958.

[62] Mikołaj Ruszkowski h. Pobóg – m.in. sekretarz królewski, kanonik płocki i od roku 1616 warszawski, kustosz kapituły warszawskiej; A. Sołtan, *Polski słownik biograficzny*, t. 33, Wrocław 1991, s. 193-194.

[63] Np. *Effigies regum Francorum omnium*, Francofurti 1622, BUW, sygn 8.7.4.16/1; zob. VD17 23:230460G (autor: Bernard George) lub Nicholasa Harpsfielda *Historia Anglicana Ecclesiastica*, uzupełniona tekstem św. Edmunda Campiona o rozwodzie Henryka VIII z Katarzyną Aragońską i odstąpieniu od Kościoła rzymskiego, Duaci 1622, BUW, sygn. 7.2.5.9/3.

i prawniczych[64], ale też medycznych[65]. Wszystkie zostały kupione i oprawione w Warszawie przed objęciem przez niego opactwa, w latach 1630-1645. Ze skrzętnie zanotowanych cen wynika, że najdroższe były *Principum Christianorum stemmata* Antonia Albizziego[66]. Księga zawierająca czterdzieści sześć miedziorytów kosztowała w 1632 roku 20 florenów za druk i 4 floreny „od oprawy" w tekturę i gładzony pergamin.

Jan Wojciech Grochowicki (zm. 1658)[67], opat wągrowiecki od 1618 roku, pozostawił w bibliotece klasztornej komentarze do prawa cywilnego Johanna Schneideweina[68] oraz co najmniej pięć dzieł historyczno-prawnych, takich jak klocek poświęcony Genui[69], należący uprzednio do włoskiego kardynała Benedykta Lomelliniego (1517--1579), biskupa Ventimiglia. Z kolei po Teodorze Pawłowskim herbu Jastrzębiec (zm. 1660), opacie bledzewskim od 1641 roku[70], zachowały się w BUW popularne książki historyczne: trzy z serii elzewirowskich republik[71] oraz trzy współczesne polonica. Są to: poemat historyczny Samuela Twardowskiego o poselstwie do sułtana Mustafy[72], biskupa Pawła Piaseckiego kronika dziejów polskich za panowania Zygmunta III Wazy, wydana pod nieco mylącym tytułem: *Chronica*

---

[64] Przede wszystkim klocek introligatorski zawierający m.in. *Statuta Regni Poloniae* J. Herburta w gdańskiej edycji z 1620 roku (BUW, sygn. Sd.612.83 adl.) oraz czwarte wydanie (1599) kompendium P. Gregorii, *Syntagma iuris universi* (BUW XVI, t. 4, 4429/a).

[65] J. Gallego de La Serna, *Opera physica, medica, ethica*, Lugduni (Lyon) 1634, BUW, sygn. 12.15.1.1/3; D. Beckher, *Medicus microcosmus*, Lugduni Batavorum (Leiden) 1633, BUW, sygn. 12.14.13.9/1.

[66] Argentorati (Strasburg) 1627, BUW, sygn. 8.1.1.8/3.

[67] Jan Wojciech Grochowicki h. Poraj – student w Padwie w 1593 roku i być może w Rzymie, dziekan płocki w roku 1603, proboszcz kujawski; *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim,* t. 1: *Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, wyd. H. Barycz, indeks osób oprac. K. Targosz, Wrocław 1971, s. 274.

[68] Argentorati 1597, BUW XVI, t. 6, 8645 a.

[69] Genuae 1557 – Venetiis 1567, BUW XVI, t. 4, 4177 i 4179.

[70] K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 7, Lipsk 1841, s. 261.

[71] Klocek dotyczący Wenecji (Giannotti Donato, *Dialogi de Repub*[*lica*] *Venetorum*, 1631; oraz Contarini Gasparo, *De Republica Venetorum libri quinque*, wyd. 2, 1628, BUW, sygn. 13.35.2.18 a-b adl.), a także tomik zebrany przez Henrika Sotera, *Svecia, siue de Suecorum regis dominiis et opibus commentarius politicus*, 1631, BUW, sygn. 13.35.2.25 d.

[72] *Przeważna legacya* […] *Krzysztopha Zbaraskiego od* […] *Zygmunta III, Krola Polskiego y Szwedzkiego, do Sołtana Cesarza Tureckiego Mustafy*, w Krakowie 1639, BUW, sygn. Sd.1713. 2422.

gestorum in Europa singularium[73], oraz monumentalne kompendium heraldyczne Szymona Okolskiego *Orbis Polonus*[74].

Wśród opatów osiemnastowiecznych należy wymienić przede wszystkim Mikołaja Antoniego Łukomskiego (1662-1750), pełniącego tę funkcję w Lądzie od roku 1697, uważanego za drugiego fundatora konwentu[75]. Z jego inicjatywy przebudowano klasztor, a pomieszczenia biblioteczne wyposażono w białe złocone szafy zwieńczone lustrami. Jako wikariusz generalny cystersów w Polsce dbał on o podniesienie poziomu wykształcenia zakonników i reaktywował Studium Prowincjalne w Mogile. Dotychczas w BUW odnaleziono tylko osiem dzieł w dziesięciu woluminach, które ów „Perillustris et Reverendissimus Dominus Abbas Monasterio suo comparavit" w 1716 i 1719 roku. Są to druki z lat 1620-1685, przeważnie o treści kaznodziejskiej i pastoralnej. Najnowszą książkę: *Medulla cedri*, czyli rozważania niedzielne niemieckiego franciszkanina reformaty Ludwiga Kellena, przeznaczono w Lądzie dla nowicjatu[76].

Zachowała się w BUW jedna pamiątka po Aleksandrze Benedykcie Gurowskim (1690-1742), opacie w Obrze, a następnie w Bledzewie, sekretarzu królewskim, wizytatorze, komisarzu i wikariuszu generalnym cystersów w Polsce, Litwie i Prusach. Zapamiętano go z racji zasług dla zakonu, oprócz tego jako bibliofila sprowadzającego książki z Norymbergi, Pragi, Rzymu i z Francji[77]. Jednak słynne *Annales et historiae de rebus Belgicis* Hugona Grotiusa[78] nabył zapewne jego ojciec, kasztelan poznański, Melchior Gurowski herbu Wczele (zm. 1703), a użytkował także starszy brat, Józef Ber-

[73] Cracoviae [1646], sygn. Sd.714.1417. W omawianym powyżej księgozbiorze opata Ruszkowskiego znajdowało się wydanie tego dzieła z roku 1645, sygn. Sd.714.1356.

[74] T. 1-3, Cracoviae 1641-1645, sygn. Sd.714.356.

[75] A. Sławska, *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, s. 557-558; zob. też J. Nowiński, *Nagrobek opata-mecenasa Mikołaja Antoniego Łukomskiego w pocysterskim kościele w Lądzie nad Wartą*, „Biuletyn Historii Sztuki", 70,3/4 (2008), s. 385-406, www.lad.pl/assets/lukomski_biuletyn-historii-sztuki.pdf, 03.08.2017.

[76] Coloniae Agrippinae 1684-1685, 2 wol., sygn. 13.5.7.28/2. Sygnatury pozostałych książek należących do M.A. Łukomskiego: 7.23.6.34 a-b adl./1, 7.27.4.6/2, 7.45.5.24/1, 13.11.14.19/1, 13.44.1.14 a/3 (z ośmiu tomów zachował się tylko t. 6) oraz 5.7.8.54/1 – jedyna książka świecka: Iustinus Marcus Iunianus, *Historiarum ex Pompeio Trogo libri XLIIII*, Amstelodami (Amsterdam) 1626.

[77] A. Ciesielski, *Dziedzictwo cystersów*, s. 378.

[78] Amstelaedami 1657, BUW, sygn. 8.9.3.7/3.

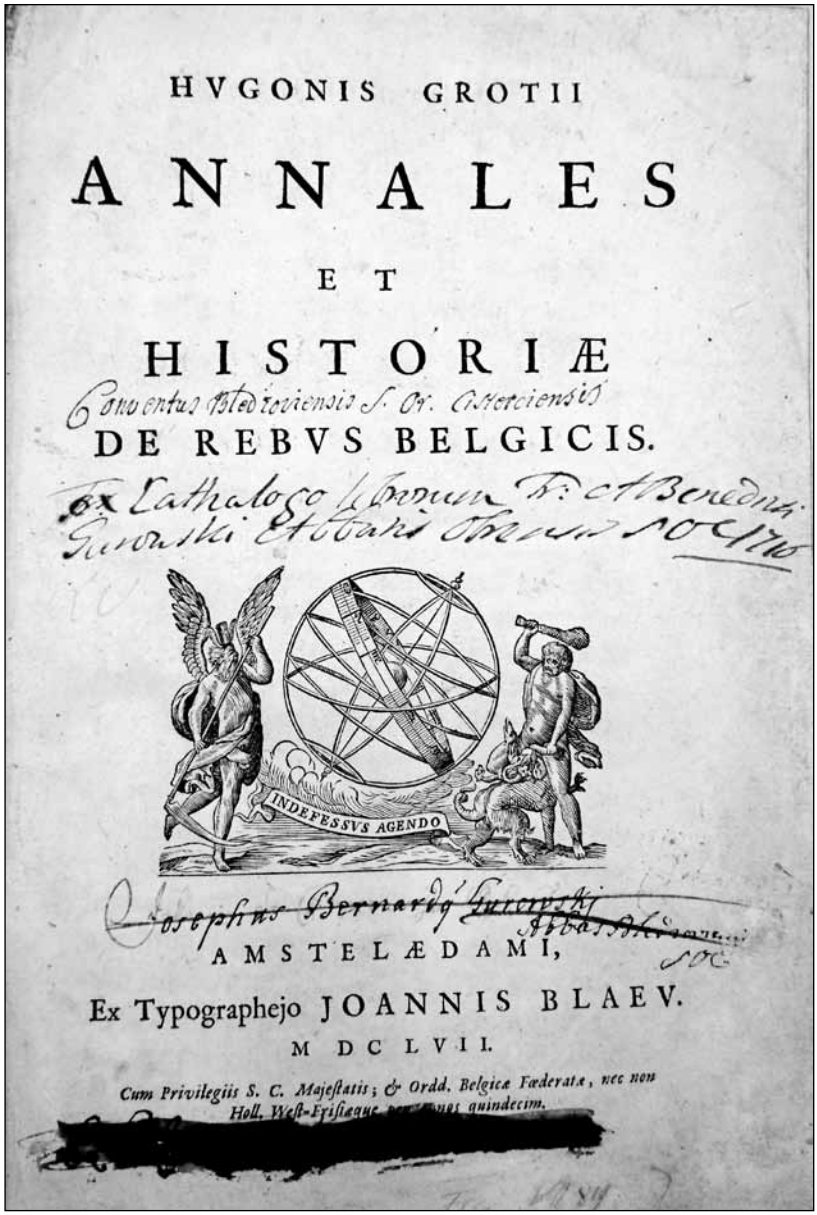

HVGONIS GROTII

ANNALES

ET

HISTORIÆ

DE REBVS BELGICIS.

INDEFESSVS AGENDO

AMSTELÆDAMI,

Ex Typographejo JOANNIS BLAEV.

M DC LVII.

Cum Privilegiis S. C. Majestatis; & Ordd. Belgicæ Fœderatæ, nec non Holl. West-Frisiæque [redacted] quindecim.

Fot. 2. Zapisy Gurowskich: Melchiora, kasztelana poznańskiego, oraz jego synów opatów: Józefa Bernarda i Aleksandra Benedykta (BUW, sygn. 8.9.3.7/3)

nard (zm. 1718), opat przemęcki, potem bledzewski[79]. Według tradycji zakonnej[80] Aleksander Benedykt był opatem w Obrze w latach 1717-1722, tymczasem na egzemplarzu BUW w tej roli występuje już w roku 1716 (fot. 2).

W zbiorach BUW występują ponadto pojedyncze książki przekazane bibliotece klasztornej przez opatów: Wojciecha Zajączkowskiego (zm. 1593) z Wągrowca[81], Jana Grzymułtowskiego (zm. 1628) z Lądu[82] oraz Mikołaja Dunina (1603–1661)[83] i Stanisława Miaskowskiego (zm. 1690)[84] z Obry[85]. Możliwe, że z księgozbioru klasztornego trafiły do BUW dwa włoskie druki religijne[86] należące niegdyś do Kazimierza Szczuki herbu Grabie (1620-1694), opata komendatoryjnego w Paradyżu od 1667 roku. Ów podróżnik, żołnierz i polityk, kapłan od roku 1670, prepozyt warszawski, a tuż przed śmiercią biskup chełmiński[87] położył zasługi dla konwentu, między innymi wybudował nowe pomieszczenia dla biblioteki.

W BUW można też natrafić na nieliczne książki po przeorach wielkopolskich klasztorów cysterskich. Zygmunt Strychowski, profes koronowski, znany kronikarz opactwa szczyrzyckiego, autor tamtejszego kopiariusza i przeor w roku 1627[88], był też przełożonym w Wągrowcu. Pozostawił tu kupioną w Walencji książkę w języku hisz-

[79] Zob. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 5, Warszawa 1908, s. 67; W. Dworzaczek (*Gurowski Melchior*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław 1960, s. 169) nie wymienia ani Aleksandra (imię chrzestne), ani Benedykta (imię zakonne).

[80] A. Ciesielski, *Dziedzictwo cystersów*, s. 155; J. Sowa, *Obra*, s. 58.

[81] „Pro suo et Monasterii usu" nabył świeżo wydane dzieło Jeronyma Osoria o dziejach Portugalii za króla Manuela I (Coloniae 1586, BUW XVI, t. 5, 7097).

[82] Kasztelanic bydgoski pozostawił w klasztorze *Monita et exempla politica libri duo* Iustusa Lipsiusa, Antverpiae 1613, BUW, sygn. 6.11.1.15/2.

[83] „Commisarius G[e]n[er]alis pro Monasterio" nabył *Praxis episcopalis* Pawła Piaseckiego w wydaniu krakowskim z roku 1643, BUW, sygn. Sd.713.3007. Wenecka edycja tego dzieła z roku 1620 zachowała się w BUW z biblioteki wągrowieckiej (sygn. Sd.713.3013).

[84] „Ex Libris Stanislai Miaskowski Abb[atis] Obren[sis]" przechowuje się w BUW opracowaną przez Izaaka Casaubona grecko-łacińską edycję dzieł Polibiusza, [Frankfurt a.M. – Hanau] 1609, sygn. 8.19.4.2/3.

[85] A. Ciesielski, *Dziedzictwo cystersów*, s. 153-154.

[86] Recupito Giulio Cesare, *Industrie per fare una buona morte*, in Venetia 1663, BUW, sygn. 13.16.10.57/1; oraz Abelly Louis, *Vita del* […] *Vincenzo de Paoli*, in Roma 1677, BUW, sygn. 7.42.4.20/1.

[87] Zob. R. Kawecki, *Szczuka* (*Sczuka*) *Kazimierz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47, Warszawa – Kraków 2011, s. 458-462.

[88] Zob. J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy Klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Kraków 2006, s. 114.

pańskim, zawierającą rozważania na tematy maryjne i o niektórych świętych cystersach[89].

Zachowało się też w BUW dwanaście dzieł w szesnastu woluminach, które w latach 1720-1738 przekazywał na rzecz biblioteki w Lądzie Filip Jan Stanisław Boszkowski (1685-1746), pierwszy regens Studium Prowincjonalnego w Mogile[90], doktor teologii, przeor lądzki i sulejowski[91]. Są to książki z zakresu historii kościelnej i teologii, często ówczesne nowości wydawnicze, dzieła kupowane w Warszawie[92], ale też w Gdańsku[93], Głogowie[94] i we Wrocławiu[95].

Nie znaleziono dotychczas w BUW informacji o zakupie druków z funduszy klasztornych czy też na polecenie przełożonych. „Pro Monasterio suo" nabywali księgi urzędnicy klasztorni, plebani, kaznodzieje i spowiednicy cysterek, a więc mnisi mobilni, żyjący lub często przebywający poza wspólnotą, wynagradzani za świadczoną posługę duszpasterską. Należy tu wymienić przede wszystkim profesa wągrowieckiego, Łukasza Borka (zm. po 1617), tamtejszego bibliotekarza i autora kroniki klasztornej. W początkach XVII wieku

[89] Manrique Angel, *Sanctorial Cisterciense*, en Burgos 1610, BUW, sygn. 13.6.6.3/1.

[90] Zob. H.Z. Leszczyński, *Z dziejów Kolegium Prowincjonalnego Cystersów w Mogile*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2: *Teologia neoscholastyczna i jej rozwój w akademiach i szkołach zakonnych*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 446.

[91] W zapisach proweniencyjnych od roku 1724 (sygn. 7.19.4.13-14 adl.) do 1737 (sygn. 7.11.8.26/1 i 7.44.3.29/1) występuje jako „prior Landensis". Dwukrotnie, w 1738 i 1740 roku, nazwany jest przeorem w Sulejowie (sygn. 7.2.1.4 [4]/1 i 5.3.6.51/1). Informacja (*Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 1, s. 206) o pełnieniu przez Boszkowskiego funkcji opata w Lądzie nie jest prawdziwa. Funkcję tę sprawował za życia o. Filipa jego protektor, już wymieniany M.A. Łukomski, którego koadiutorami byli kolejno: bratanek Józef Łukomski, od roku 1731 opat koprzywnicki, i Konstanty Iłowiecki, jego następca.

[92] Nabytek z roku 1735: Philippo a S. Jacobo, *Sanctorum Patrum bibliotheca maxima Lugdunensis*, [Augsburg – Gratz] 1719, BUW, sygn. 5.1.3.2/3. W 1737 roku kupił pięć woluminów świeżo wydanego *Compendium Annalium ecclesiasticorum* Augustinia Sartoriusa (sygn. 5.1.3.2/3) oraz komentarze do reguły augustiańskiej Filippa Picinellego z roku 1696 (sygn. 7.44.3.29/1). W roku 1738, już jako przeor sulejowski, przeznaczył do lądzkiej biblioteki monumentalne dzieje cystersów Angela Manrique'a, w egzemplarzu BUW zachował się tylko t. 4 (sygn. 7.2.1.4 [4]/3), poprzednie pochodzą od cystersów z Wąchocka.

[93] W 1727 roku kupił postanowienia synodu prowincjonalnego, zwołanego przez Benedykta XIII na Lateranie w Roku Jubileuszowym 1725: *Concilium Romanum in* […] *Basilica Lateranensi celebratum Anno Universalis Jubilaei MDCCXXV. a Benedicto papa XIII*, 1726, BUW, sygn. 7.5.2.25/1.

[94] W roku 1728 nabył tomik rozważań i modlitw maryjnych wrocławskiego duchownego, Antona Kalcksteina, BUW, sygn. 13.7.7.8/1.

[95] Tu w 1721 roku doszło do pierwszego znanego bibliotekarzom BUW zakupu Boszkowskiego: nabył wielokrotnie wydawany potrydencki *Catechismus Romanus ad parochos* Andreasa Fabriciusa w kolońskiej edycji z 1698 roku, sygn. 13.13.7.6/1.

jego staraniem i kosztem wiele tomów otrzymało nowe oprawy[96]. W BUW zachowały się dzieła Pindara kupione przez Borka w 1600 roku w Poznaniu za 2,5 grosza[97]. W klasztorze uznano, że egzemplarz ten „Pro Rhetoricas schola valebit". Drugą pozycję – okazały tom *Ephemeridum* Cypriana von Leovitz[98] (m.in. podaje położenie gwiazd aż do 2029 roku) – cysters otrzymał od swego krewnego, Feliksa Duriniusa, proboszcza w Borku Wielkopolskim.

Znalazły się w BUW dwie książki po Adamie Czempińskim, profesie paradyskim, ekonomie tamże w 1705 roku i u cysterek w Owińskach. Dla macierzystej placówki sprawił on *Lumina reflexa* – łacińskie wydanie komentarzy biblijnych, zebranych niegdyś przez Filippa Picinellego[99]. Należące zaś do Czempińskiego popularne *Illustrium miraculorum et historiarum memorabilium lib*[*ri*] *XII* Cezarego z Heisterbachu[100] trafiło do Lądu. Natomiast pierwsze wydanie Nowego Testamentu w przekładzie ks. Jakuba Wujka[101] (fot. 3) sprawił swemu klasztorowi profes obrzański Jan Przyrowski, w roku 1660 pleban w Trzcielu (dekanat Zbąszyń).

Na uwagę zasługuje profes lądzki Andrzej nieznanego nazwiska, podpisujący się jako spowiednik cysterek w Owińskach. W połowie XVII wieku kupował on „Monasterio suo Landensi", współczesne dzieła egzegetyczne, kaznodziejskie i teologiczne, najczęściej drukowane w Lyonie lub w Antwerpii. Znanych jest dotychczas siedemnaście pozycji w dwudziestu dwóch solidnie oprawionych woluminach. Zakonnik ten często notował ceny książek: za druki zagraniczne płacił od 8[102] do 19[103] florenów. Mniej kosztowne były polonica, np.

---

[96] L. Formanowicz, *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930, poz. 288; tenże, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939, poz. 41; L. Grajkowska, *Biblioteka klasztorna*, s. 213-214.

[97] BUW XVI, t. 6, 7556/b.

[98] Augustae Vindelicorum (Augsburg) 1557, BUW XVI, t. 5, 5669/b.

[99] Francofurti 1702, BUW, sygn. 7.29.2.8/3.

[100] Coloniae 1591, BUW XVI, t. 3, 1766.

[101] Kraków 1593, BUW XVI, t. 2, Warszawa 1998, poz. 1262.

[102] Tyle zapłacił w roku 1650 za rozważania hiszpańskiego kaznodziei Bartholomea de los Rios y Alarcon o męce Chrystusa, wydane w formacie 4° i oprawione w pergamin (BUW, sygn. 13.7.8.9/1).

[103] Tyle w roku 1651 kosztował jeden z woluminów zbioru komentarzy do Ewangelii kolejnego współczesnego autora hiszpańskiego, Antonia de Escobara y Mendozy, oprawiony w deski i skórę jasną, tłoczoną ślepo, z klamrami. Za pozostałe dwa woluminy tegoż dzieła zakonnik zapłacił po 18 florenów (BUW, sygn. 7.22.2.1b/3).

Nowy Testá-
ment Páná náßego
IESVSA CHRI-
STVSA.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA W WARSZAWIE

Z nowu z Łácińskiego y z Gręckiego ná Polskie wiernie á ßczyrze przełożony: y Argumentámi ábo Summáriußámi káżdych Kśiąg/ y Rozdziałow/ y Annotácyámi po brzegách obiásniony.

¶ Przydáne są Náuki y Przestrogi máło nie zá káżdy Rozdziałem: Porownánie Ewángelistow SS. Dzieie y drogi rozmáite Piotrá y Páwłá S. y Regestr rzeczy głownieyßych ná końcu.

Przez D. IAKVBA WVYKA, Theologá Societátis IESV.

Z dozwoleniem Stárßych.

Pod rozsadek Kośćiołá Powßechnego Rzymskiego wßytko niech podleże.

Pro Monasterio Cistercensi Fr. Joannes Przyrowski comparavit eiusdem Monasterii Professus Plebanus Trzcielensis 1660.

Fot. 3. Nowy Testament w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka, Kraków 1593, nabyty przez profesa obrzańskiego, Jana Przyrowskiego, plebana w Trzcielu (BUW, sygn. Sd.614.310)

traktat moralny jezuity Mateusza Warszawskiego *Vox Salomonis*[104] „comparavit fl[orenis] 5 gr[ossis] 6".

Najwięcej egzemplarzy zachowało się w BUW po Antonim Libaberze i Wilhelmie Kędzierskim, dwóch mało znanych profesach lądzkich, pełniących funkcję proboszcza w należącym do ich klasztoru Godziszewie (dekanat Tczew). Dzięki notom proweniencyjnym można przesunąć datę śmierci Kędzierskiego z 26 marca 1710 roku[105], gdyż jego ostatni zapis pochodzi z roku następnego[106]. Przed objęciem parafii ojciec Wilhelm w 1689 roku przebywał służbowo w Rzymie, gdzie „Conventui suo comparavit" co najmniej siedem dzieł w osiemnastu tomach. Skompletował też cenny wolumin zawierający drukowane akta spraw polskich cystersów w kurii rzymskiej z lat 1685--1689[107]. Księga złożona w archiwum macierzystego klasztoru trafiła następnie do biblioteki wąchockiej, jednak zapewne nie przed drugą połową XVIII stulecia, może po 1793 roku. Jako „plebanus Godziszeviensis" lub „parochus in Godziszewo" podpisał się na książkach w latach 1692-1700 co najmniej dziesięciokrotnie[108]. Tylko raz, w 1701 roku, wystąpił jako tamtejszy „curatus" i protonotariusz apostolski[109].

W BUW zachowało się po Wilhelmie Kędzierskim czterdzieści jeden pozycji bibliograficznych w trzydziestu siedmiu woluminach, w tym trzy druki z XVI wieku, nie znaleziono zaś dotychczas żadnej książki z XVIII stulecia. Nie licząc wspomnianego klocka introligatorskiego, są to lektury kaznodziejskie, teologiczne i ascetyczne. Uwagę zwracają pozycje z zakresu teologii kontrowersyjnej, szczególnie wczesna polemika z Lutrem jego dawnego nauczyciela, Hieronyma Emsera[110], oraz *Pro Ecclesiasticae unitatis defensione libri*

---

[104] Cracoviae 1651, BUW, sygn. Sd.713.2403.

[105] T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiakonatu pomorskiego w XVIII wieku*, Lublin 2003, s. 98. *Nekrolog lądzki* podaje datę dzienną jego śmierci: 20 lipca (pominiętą przez W. Kętrzyńskiego w MPH, t. 5), www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=126929, 25.08.2017.

[106] Bozio Francesco, *De temporali Ecclesiae monarchia et iurisdictione libri quinque*, Coloniae 1602. Zapis: „Liber Monasterii Landensis Comparatus per Admo[dum] R[everendum] P[atrem] Guilhelmum Kędzierski Prof[essum] Landen[sem] Anno Dni 1711" (fot. 4). Ale egzemplarz ten w 1694 roku szlachcianka Rozalia Jezierska ze Szczerbięcina podarowała wikaremu godziszewskiemu, Stanisławowi Droszewskiemu, również profesowi lądzkiemu (BUW, sygn. 7.49.4.10/1).

[107] BUW, sygn. Sd.714.2297-2311 adl.

[108] BUW, sygn.13.7.1.17/3 i 7.36.5.18/1.

[109] BUW, 13.7.4.10/2.

[110] Zu Leypsig 1529, BUW XVI, t. 3, 3383. Zob. też S. Napiórkowski, *Emser Hieronymus*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, Lublin 1985, k. 980-981.

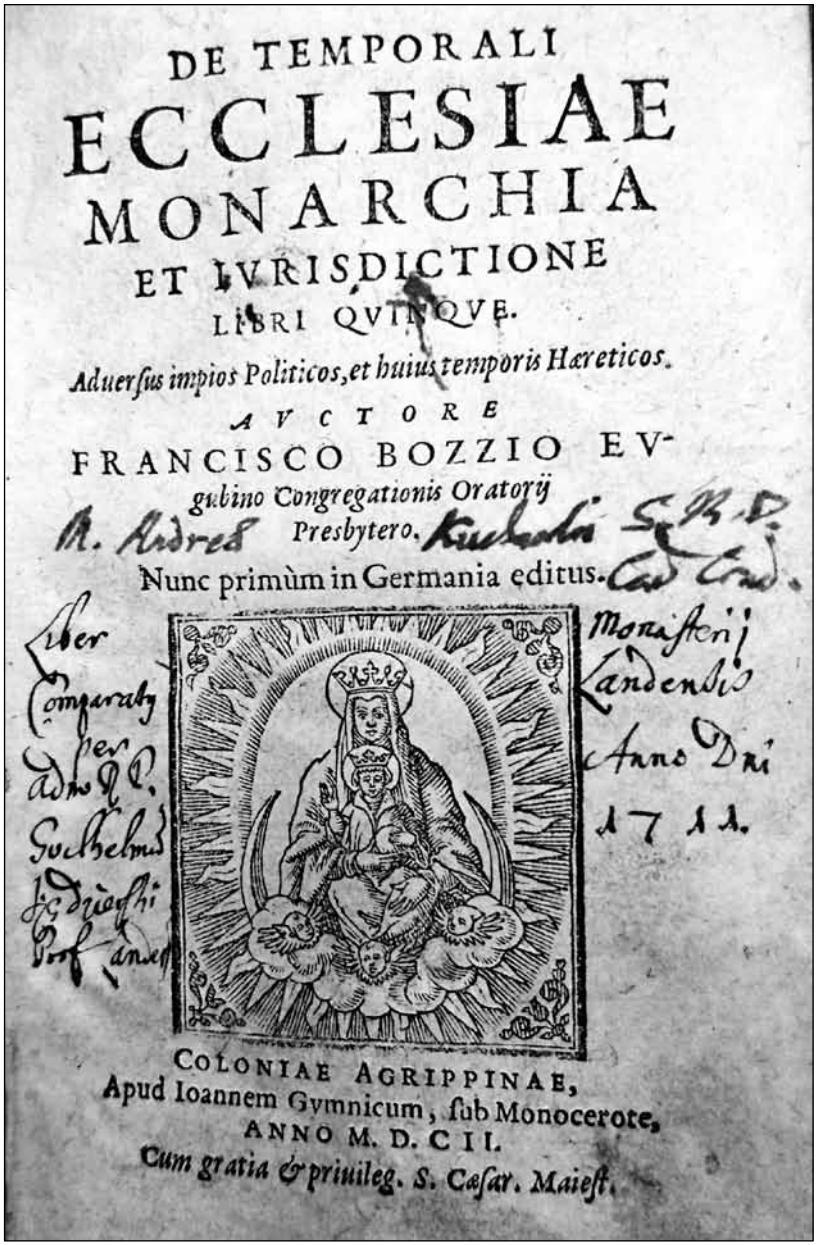

DE TEMPORALI
ECCLESIAE
MONARCHIA
ET IVRISDICTIONE
LIBRI QVINQVE.
Aduersus impios Politicos, et huius temporis Hæreticos.
AVCTORE
FRANCISCO BOZZIO EVgubino Congregationis Oratorij Presbytero.
Nunc primùm in Germania editus.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote,
ANNO M. D. CII.
Cum gratia & priuileg. S. Cæsar. Maiest.

Fot. 4. Ostatni zapis profesa lądzkiego, Wilhelma Kędzierskiego (BUW, sygn. 7.49.4.10/1)

quatuor Reginalda Pole'a, ostatniego katolickiego arcybiskupa Canterbury[111]. Tom wydany przez kardynała Pietra Paola Vergeria oprócz traktatu krytycznego wobec Henryka VIII zawiera też wybór polemik na temat prymatu papiestwa, w tym teksty Lutra i Melanchtona. Z tej racji na karcie 96 i 159 znajdują się noty: „Liber prohibitus, non legatur".

Antoni Libaber (1709-1772), proboszcz w Godziszewie w latach 1743-1754 i ponownie od roku 1764[112], autor kroniki tamtejszego kościoła[113], pozostawił w Lądzie co najmniej sześćdziesiąt osiem dzieł w siedemdziesięciu trzech tomach. Są to druki z lat 1535-1747, w tym sześć z wieku XVI i tylko szesnaście z XVIII. Wszystkie egzemplarze są starannie podpisane, lecz rzadko występuje data ich pozyskania, więc nie wiadomo, czy zakonnik kupował książki przez całe życie. Znaczną ich liczbę (trzydzieści dwa tomy) nabył około 1741 roku[114] jako kaznodzieja cysterek w Ołoboku. Po Libaberze zachowały się książki z różnych dziedzin: oprócz literatury kaznodziejskiej i teologicznej wiele pozycji z historii i geografii historycznej[115]. Posiadał też przynajmniej dwa ważne holenderskie druki astronomiczne[116] oraz słynną encyklopedię *Ars magna sciendi* jezuickiego polihistora, Atanazego Kirchera[117], kupioną w roku 1745 w Gdańsku „flo[renis] 12 Polonicalib[us] na Aukcyi po predykancie zdechłym". Tylko jedna

[111] Argentorati 1555, BUW XVI, 7772; zob. też J. Kopiec, *Pole Reginald*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, red. S. Wilk, Lublin 2011, k. 1082-1083.

[112] T. Nowicki, *Słownik biograficzny*, s. 126-127. Jako proboszcz występuje na książkach już pod datą 1742 (sygn. 7.16.6.30 a-b adl./1, 13.5.9.19/1, 13.5.9.20/1).

[113] Zob. A. Mańkowski, *Z dziejów parafii dyecezyi chełmińskiej*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", 1 (1908), s. 9, http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=857&tab=3, 25.08.2017.

[114] Data pojawia się tylko raz: w t. 2 egzemplarza 13.9.5.2a/1.

[115] Przykładowo z trzydziestu sześciu elzewirowskich republik zachowało się po Libaberze dziewięć: o starożytnej Grecji, Republice Rzymskiej, Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego, Anglii, Galii, Italii, Danii i Norwegii, Portugalii, Szkocji (sygn. 8.6.2.38, 8.9.2.8-16, 13.31.8.10 – 2 wol., 13.35.2.6 a-b adl., 13.35.5.16 f, 13.35.2.22 b, 13.35.2.28 c, 13.35.2.35 b/1). Warto też wspomnieć opis Jerozolimy Christiana van Adrichem (BUW XVI, t. 1, 33/c).

[116] Dedykowany wojewodzie malborskiemu, Fabianowi Czemie, traktat Adriaana Metiusa poświęcony m.in. sztuce nawigacji: *De genuino usu utriusque globi tractatus*, Franeker, Amsterdam 1624, BUW, sygn. 12.9.6.10b/1. Teorię heliocentryczną Kopernika omawia Willem Janszon Blaeu w dziele *Institutio astronomica de usu globorum et sphaeraum caelestium ac terrestrium*, Amsterdami 1634, sygn. 12.9.6.37/1.

[117] Amstelodami 1669, in 2°, sygn. 5.3.1.5/3. Z księgozbioru bledzewskiego zachował się egzemplarz kolejnego wydania tego dzieła, 1671, BUW, sygn. 3.17.1.5/3.

ELUCIDATIO
EXEMPTIONIS
ET
JURISDICTIONIS
SACRI ORDINIS
CISTERCIENSIS,
In qua
Summorum Pontificum Bullæ,
Cardinalium Declarationes, recentiorúmque Doctorum Sententiæ circa Ciſtercienſium Exemptionem & Jurisdictionem compendioſiſſimè exponuntur, & ſolutis contrariæ opinionis fundamentis breviſſimè elucidantur.
AUTHORE
R. P. HILGERO BURGHOFF,
Sac. Ord: Ciſtercienſem in Campo Liliorum Profeſſo, in Seminario S. Bernardi Pragæ Superiore, SS. Theologiæ Doctore, ejusdémque in Archi-Epiſcopali Seminario Pragenſi Profeſſore ordinario.
Superiorum Permiſſu, & expreſsò Privilegiò.
PRAGÆ in Officina Typographica Urbani Goliaſch, ANNO M. DC. LIV. impreſſa.

Denuo Danielis Caroli Witz, ad Monaſterium de Waldſaſſio Ordinis Ciſtercienſis, Typis vulgata, A. 1729.

Liber Lendensis
A F. Antonio Libaber PLPG
comparatus 1753

Fot. 5. Jedna z wielu książek kupionych dla konwentu lądzkiego przez profesa Antoniego Libabera, proboszcza w Godziszewie (BUW, sygn. 7.45.6.7/1)

z zachowanych książek ojca Antoniego dotyczy bezpośrednio historii i praw jego zakonu: opata Hilgera Burghoffa *Elucidatio exemptionis et iurisdictionis Sacri Ordinis Cisterciensis*[118] (fot. 5). Wśród wspomnianych druków szesnastowiecznych znajduje się tom przekazany w zamian za odprawienie Mszy św. w intencji zmarłego kanonika kaliskiego, Łętkowskiego[119]. Jego siostra Aniela, cysterka ołobocka[120], przynosząc tom kazań *de tempore* niderlandzkiego humanisty[121], prosiła o jedną Mszę, ale Libaber uznał, że należą się cztery[122]. Nie sposób rozstrzygnąć, czy tak wycenił wartość książki (bez karty tytułowej i początku, w osiemnastowiecznej oprawie), czy raczej uszanował prominentnego zmarłego i znajomą zakonnicę.

W BUW można się też natknąć na spuścizny krewnych wielkopolskich cystersów. Przykładowo Aleksander Grochowicki zapisał w testamencie swoje książki cystersom w Wągrowcu, gdzie opatem był jego brat, już wymieniony Jan Wojciech. Po domniemanym uczestniku wyprawy chocimskiej z roku 1621 do BUW trafiły dwa dzieła historyczne wybitnych humanistów: Paula Ioviusa i Carla Sigoniusa[123].

Na podstawie zachowanych egzemplarzy można poszerzać wiedzę o organizacji bibliotek klasztornych. Wysoko należy ocenić troskę o zbiory, zwłaszcza w Lądzie i w Obrze. Po już wspomnianej przebudowie za czasów M.A. Łukomskiego biblioteka zajmowała skrzydło północne i część skrzydła zachodniego pierwszego piętra budynku. Za opatów Konrada Iłowieckiego (1750-1777) i Benedykta Łubatowskiego (1777-1791) księgozbiór uporządkowano, skatalogowano i jednolicie oprawiono. Według ustaleń ks. M. Babicza księgozbiór oprawiono około roku 1798, jako że ostatnie – tzn. najmłodsze – z zachowanych

[118] Waldsassen 1729, BUW, sygn. 7.45.6.7/1.

[119] Herbu Jastrzębiec, zapewne Jan (zm. 1746), kanonik krakowski od 1706; L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 3, Kraków 1852, s. 292.

[120] Zmarła w 1767 roku; M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1: *Polska Zachodnia i Północna*, Warszawa 2001, s. 58.

[121] Clichtoveus Iodocus, *Homiliarum* […] *tripartitarum pars prima*, Coloniae 1535, BUW XVI, t. 3, 2452/d.

[122] „Librum hunc dedit pro unica Missa V[enerabilis] Virgo Lętkoska post fata sui fratis R[everendi] D[omini] Lętkoski Canonici Calissiensis, sed ego absolvi 4 missas" – zapis Libabera na s. 1 tekstu.

[123] *Historiarum sui temporis tomus primus* [*tomi secundi pars altera*], Venetiis 1553-1554, 2 wol., BUW XVI, t. 4, z. 5291; *Historiarum de regno Italiae libri quidecim*, Basileae 1575, 4°, BUW XVI, t. 6, 8834 a.

Fot. 6. Typowe oprawy biblioteczne cystersów w Lądzie, egzemplarze z BUW

oprawionych dzieł wydrukowano w 1797 roku[124]. Grzbiety książek z Lądu wyróżniają charakterystyczne szyldziki w różnych odcieniach

[124] M. Babicz, *Biblioteka Cystersów w Lądzie nad Wartą*, t. 1, s. 124; oraz t. 2, s. 302, poz. 481.

zieleni i brązu. Zazwyczaj są trzy: z sygnaturą działową, z tytułem i z numerem kolejnym (fot. 6). W tym samym czasie w Obrze przeor Urban Machulski (zm. 1807)[125] „urządził ładną bibliotekę". W dwóch

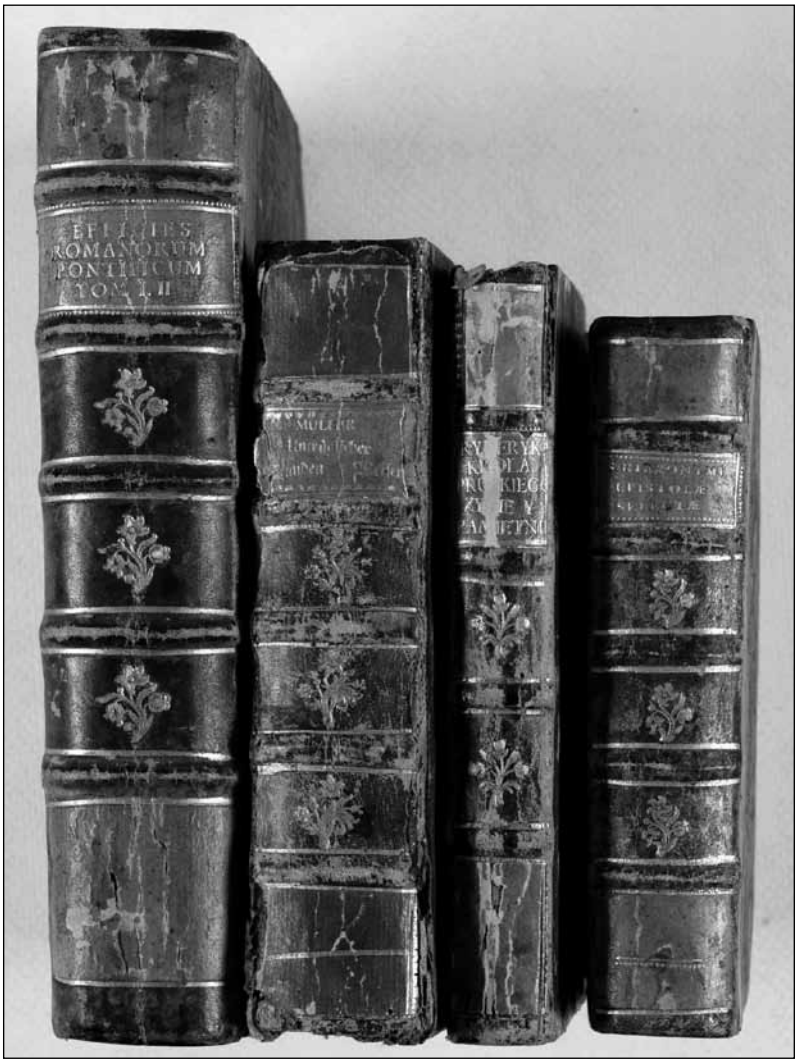

Fot. 7. Typowe oprawy biblioteczne cystersów w Obrze, egzemplarze z BUW

[125] Sprawujący funkcję od roku 1777. W 1794 roku brewe Piusa VI, ustanowiło w Obrze przeorat, urząd miał być zatwierdzany przez komisarza i wizytatora zakonnego. Uznanie ks. Machulskiego za głowę klasztoru nastąpiło w 1790 roku; J. Sowa, *Obra*, s. 69.

wysokich salach na piętrze, ozdobionych portretami królów, opatów i fundatorów oraz widokami Jerozolimy, Konstantynopola, Londynu i Paryża, znalazły się obszerne lakierowane i złocone szafy na zbiory[126]. Nieco wcześniej książki otrzymały jednolite oprawy z jasnobrązowej skóry cielęcej. Prace introligatorskie przez pięć lat, do lipca 1784 roku, prowadził w klasztorze mistrz Michał Krukowski[127]. Na grzbietach z garbikami imitującymi zwięzy umieścił typowe tłoczenia motywem kwiatonu oraz papierowe szyldziki i nalepki w złoconych obwódkach (fot. 7)[128]. Jednak nigdzie nie wpisano sygnatur – może dalszą meliorację księgozbioru zarzucono po ustąpieniu ojca Machulskiego z urzędu, co zbiegło się z drugim rozbiorem Polski.

Celem niniejszego studium proweniencyjnego było przedstawienie nabywców książek dla bibliotek klasztornych. Oprócz opatów i przeorów byli to – co warto powtórzyć – plebani klasztornych parafii oraz kaznodzieje i spowiednicy cysterek, a więc mnisi żyjący lub często przebywający poza wspólnotą, wynagradzani za świadczoną posługę duszpasterską.

Przyszłym badaczom rozproszonych księgozbiorów cysterskich z Bledzewa, Obry, Paradyża i Wągrowca nie wolno pominąć ich niewielkich liczbowo, lecz cennych fragmentów zachowanych w BUW. Zasługują one na dalsze badania, zwłaszcza na pogłębioną analizę treściową, jaką dla biblioteki lądzkiej przeprowadził w cytowanej rozprawie doktorskiej ks. M. Babicz. Mogą też być przedmiotem prac licencjackich i magisterskich.

Bibliografia

Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim, t. 1: *Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, wyd. H. Barycz, indeks osób oprac. K. Targosz, Wrocław 1971.

Babicz Marek, *Biblioteka Cystersów w Lądzie nad Wartą od XII do XIX wieku*, t. 1-3 [pr. doktorska napisana pod kierunkiem Jana Pietrzykowskiego, prof. UKSW], Warszawa 2018 [kps].

[126] *Tamże*, s. 154.

[127] Archiwum Klasztoru w Obrze przechowuje tekst kontraktu z rzemieślnikiem oraz jego oświadczenie końcowe, że został „rzetelnie wypłacony i w niczym niepokrzywdzony"; P. Zając, *Przedmowa*, w: *Druki z XVI-XVIII wieku w zbiorze Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze*, oprac. H. Mieczkowska, Poznań 2016, s. 8, przyp. 3-4.

[128] Zob. też BUW XVI, t. 4, il. 1 – omyłkowo przypisana krakowskim karmelitom bosym.

Babicz Marek, *Biblioteka cystersów w Lądzie. Komunikat z badań*, w: *Biblioteki i skryptoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkówski, Pelplin 2010, s. 151-155.

Babicz Marek, *Stare druki Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Lądzie nad Wartą*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 80 (2002), s. 17-27.

Błażejewicz Olena, *Biblioteka Liceum Warszawskiego* (*1806-1831*), „Roczniki Biblioteczne", 23,2 (1979), s. 53-92.

Bobkowska Wanda, *Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806*, Warszawa 1948.

Bobrowski Franciszek, *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, „Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia", 18,1 (2011), s. 7-162.

Borkowska Małgorzata, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1: *Polska Zachodnia i Północna*, Warszawa 2001.

Budzyk Kazimierz, *Bibliografia konstytucyj sejmowych XVII wieku w Polsce*, Książka w Dawnej Kulturze Polskiej 3, Wrocław 1952.

Bylinowa Elżbieta, *Pocysterskie księgozbiory z Koprzywnicy, Sulejowa i Wąchocka w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954-1956*, s. 269-287; t. 4: *Dokumentacja*, s. 61-69.

Ciesielski Augustyn, *Dziedzictwo cystersów. Prace wybrane*, Cistercium Mater Nostra. Studia et Documenta 1, Kraków 2013.

Ciesielski Augustyn, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce. Biblioteki klasztorne cystersów*, „Roczniki Biblioteczne", 8,3-4 (1964), s. 457-462.

Ciesielski Augustyn, *Mateusz Borzewski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, Lublin 1976, k. 831-832.

Cubrzyńska-Leonarczyk Maria, *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954-1956*, s. 173-182.

Cubrzyńska-Leonarczyk Maria, *Rozpoznać i scalić rozproszone – o znakach własnościowych książek z dawnych kolekcji klasztornych*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury: piśmiennictwo – książka – edukacja*, red. naukowa J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 331-356.

Czapnik Marianna, *Kolekcje historyczne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie,* w: *Książka dawna i jej właściciele* (*Early Printed Books and Their Owners*). *Zbiór studiów*, t. 1, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2017, s. 37-60.

Czapnik Marianna, *Wędrówka starych druków proweniencji klasztornej z warszawskiej biblioteki uniwersyteckiej po powstaniu listopadowym – historia i informacja o ujawnionych egzemplarzach*, w: *Losy klasztorów i zbiorów poklasztornych w okresie represji po upadku powstania listopadowego w 1831 roku*, red. M. Derwich [w druku].

Dworzaczek Włodzimierz, *Gurowski Melchior*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław – Kraków – Warszawa, s. 168-170.

Formanowicz Leon, *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930.

Formanowicz Leon, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939.

Gach Piotr Paweł, *Cystersi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772-1914*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 74-93.

Gach Piotr Paweł, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984.

Gapski Henryk, *Cystersi w Rzeczypospolitej i na Śląsku w XVI-XVIII wieku*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 55-70.

Gawarecki Wincenty Hipolit, *Początek i wzrost zakonu benedyktyńsko-cistercyeńskiego* łącznie i klasztoru *lendzkiego tegoż instytutu, w guberni kaliskiej, obwodzie konińskim położonego*, „Magazyn Powszechny", 7,5 (1840), s. 105-112, www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=64570, 30.09.2018.

Gerber Rafał, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831. Słownik biograficzny*, Wrocław 1977.

Grajkowska Leokadia, *Biblioteka klasztorna cystersów w Wągrowcu*, „Studia Gnesnensia, 6 (1981), s. 209-220.

Grzeszewski Jan, *Ze stanu badań nad księgozbiorami cysterskimi w Polsce*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia", 2-3 (1998), s. 331-347.

Hołownia Ryszard, Kaczmarek Krzysztof, *Paradyż* (*Gościkowo*), w: *Monsticon Cisterciense Poloniae*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na*

ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 285-298.

Kalembka Sławomir, *Janowski Jan Nepomucen*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, t. 1, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 363-364.

Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, t. 1, oprac. T. Komender; t. 2, oprac. T. Komender i H. Mieczkowska; t. 3-7, oprac. H. Mieczkowska, proweniencje oprac. pod kierunkiem M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk; t. 8: *Zbiorczy indeks proweniencyjny*, red. naukowa M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Prace Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 25, 26, 31, 33, 36-39, Warszawa 1994-2018.

Kawecki Roman, *Szczuka* (*Sczuka*) *Kazimierz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47, Warszawa – Kraków 2011, s. 458-462.

Kłudkiewicz Kamila, *Książki ze skasowanych klasztorów w bibliotekach dekanalnych na obszarze archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej – zarys problematyki, rekonesans i perspektywy badawcze*, „Hereditas Monasteriorum", 7 (2016), s. 213-244.

Kłudkiewicz Kamila, *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, „Hereditas Monasteriorum", 6 (2015), s. 101-142.

Kopiec Jan, *Pole Reginald*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, red. S. Wilk, Lublin 2011, k. 1082-1083.

Kośka Małgorzata, *Księgozbiory klasztorów skasowanych w 1819 roku w zbiorach Biblioteki Publicznej w Warszawie*, w: *Historia, memoria, scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 132-139.

Leszczyński Hugo Zdzisław, *Z dziejów Kolegium Prowincjonalnego Cystersów w Mogile*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2: *Teologia neoscholastyczna i jej rozwój w akademiach i szkołach zakonnych*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 413-445.

Łętowski Ludwik, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 3, Kraków 1852, http://polona.pl/item'168822/2/, 30.09.2018.

Łodyński Marian, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim 1807-1831*, Książka w Dawnej Kulturze Polskiej 8, Wrocław 1958.

Mańkowski Alfons, *Z dziejów parafii dyecezyi chełmińskiej*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", 1 (1908), s. 9, http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=857&tab=3, 25.08.2017.

Marszalska Jolanta M., Graczyk Waldemar, *Opaci i przeorzy Klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Kraków 2006.

Mężyński Andrzej, *Biblioteki Warszawy w latach 1939-1945*, Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria A: Straty Kultury Polskiej, Warszawa 2010.

Napiórkowski Stanisław, *Emser Hieronymus*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, Lublin 1985, k. 980-981.

Niesiecki Kasper, *Herbarz polski*, t. 1-10, Lipsk 1839-1846.

Nowicki Tomasz, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiakonatu pomorskiego w XVIII wieku*, Lublin 2003.

Nowiński Janusz, *Nagrobek opata-mecenasa Mikołaja Antoniego Łukomskiego w pocysterskim kościele w Lądzie nad Wartą*, „Biuletyn Historii Sztuki", 70,3/4 (2008), s. 385-406, www.lad.pl/assets/lukomski_biuletyn-historii-sztuki.pdf, 03.08.2017.

Ostrowski Jozafat, *Borzewski Mateusz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 363.

Ostrowski Jozafat, *Dzierżanowski Andrzej*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 155.

Paszkiewicz Urszula, *Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przykładem urzeczywistniania idei Biblioteki Narodowej w początkach XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej", 26 (1993), s. 49-55.

Płowens Małgorzata, *Biblioteka klasztorna w Obrze*, „Przyjaciel Ludu", 5-6/47-48 (1993), s. 32-41.

Ptak Szymon, *Dzieje opactwa w Obrze*, „Przyjaciel Ludu", 5-6/47-48 (1993), s. 25-32.

Ptaszyk Marian, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817-1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817-2017. Miscellanea*, Warszawa 2017, s. 21-226.

Sipayłło Maria, *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, oprac. T. Komender, Warszawa 1994, s. 13-52.

Skup Władysław, *Warszawskie Liceum Królewskie* (*1804-1810*), *odbitka z „Biblioteki Warszawskiej"*, Warszawa 1911.

Sławska Aniela, Łukomski Mikołaj, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, s. 557-558.

Słodkowska Elżbieta, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815-1830*, Warszawa 1996.

Słownik polskich teologów katolickich, t. 1-4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981-1983.

Sobczakowie Joanna i Jerzy, *Gościkowo – Paradyż*, Warszawa 1989.

Sołtan Andrzej, *Ruszkowski Mikołaj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 33, Wrocław 1991, s. 193-194.

Sowa Jan, *Obra. Klasztor pocysterski i Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Oblatów Maryj Niepokalanej*, Wolsztyn 2015.

Strzyżewska Zofia, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000.

Stummer Wanda, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie 1810-1865*, „Roczniki Biblioteczne", 2 (1958), s. 431-526.

Swastek Józef, *Opactwo w Paradyżu pod zarządem opatów polskiej narodowości* (*1558-1776*), w: *Opactwo cysterskie w Paradyżu – jego rola w dziejach i kulturze pogranicza*, red. naukowa J. Karczewska, Zielona Góra 2004, s. 63-71.

Szybiak Irena, *Samuel Bogumił Linde – organizator i rektor Liceum Warszawskiego, pedagog i działacz edukacyjny*, w: *Bibliotheca Lindiana. Samuel Bogumił Linde* (*1771-1847*), *pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W 165. rocznicę śmierci. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, 19-20 listopada 2012 r.*, red. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Warszawa 2015, s. 197-206.

Śmierzchalski-Wachocz Dariusz, *Dzieje byłej biblioteki zakonnej w Paradyżu*, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura", 4 (2005), s. 51-63.

Uruski Seweryn, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 5, Warszawa 1908.

Witkowski Rafał, *Biblioteki klasztorne opactw cysterskich*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 151-171.

Wyrwa Andrzej Marek, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w* średniowieczu, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 27-51.

Zając Paweł, *Dorobek kulturalny cystersów obrzańskich przy końcu XVIII w. oraz cysterskie archiwalia, rękopisy i druki zachowane w klasztorze w Obrze*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski", 7 (2012), s. 83-104.

Zając Paweł, *Kasata klasztoru Cystersów i pierwsze lata duszpasterstwa diecezjalnego w Obrze* (*1835-1840*), „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski", 6 (2011), s. 143-174.

Zając Paweł, *Przedmowa*, w: *Druki z XVI-XVIII wieku w zbiorze Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze*, oprac. H. Mieczkowska, Poznań 2016.

Aneks
Stare druki z księgozbiorów wielkopolskich cystersów cytowane w artykule

Druki XVI wieku
(opis skrócony, z odesłaniem do *Katalogu druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1-7, Warszawa 1994-2017)

Adrichomius Christianus (1533-1585) – BUW XVI, t. 1, 33/c.
Alcoran – BUW XVI, t. 1, 188/b.
Aristoteles (384-322) – BUW XVI, t. 1, 496/b.
Augustinus Aurelius s. (354-430) – BUW XVI, t. 1, 578/a.
Biblia, Test. Nov., Pol. – BUW XVI, t. 2, 1262.
Caesarius Heisterbacensis (1180-1249) – BUW XVI, t. 3, 1766.
Calepinus Ambrosius (1435-1511) – BUW XVI, t. 3, 1808a i 1811.
Clichtoveus Iodocus (1472-1543) – BUW XVI, t. 3, 2452/d.
Emser Hieronymus (1477-1527) – BUW XVI, t. 3, 3383.
Erasmus Desiderius Roterodamus (1467-1536) – BUW XVI, t. 3, 3435.
Genova – BUW XVI, t. 4, 4177 i 4179.
Gesner Conrad (1516-1565) – BUW XVI, t. 4, 4220/b.
Gregorius Petrus (1540-1617) – BUW XVI, t. 4, 4429/a.
Groicki Bartłomiej (ok. 1534-1605) – BUW XVI, t. 4, 4462.
Heidenstein Reinhold (1553-1620) – BUW XVI, t. 4, 4662/b.
Ioannes VI, Cantacuzenus Palaeologus (ok. 1292-1383)– BUW XVI, t. 4, 5231.
Iovius Paulus (1483-1552) – BUW XVI, t. 4, 5291.
Januszowski Jan (1550-1613) – BUW XVI, t. 4, 5107/d.
Kromer Marcin (1512-1589) – BUW XVI, t. 4, 5480/c.
Leksikon Hellēnorōmaïkon – BUW XVI, t. 5, 5694/a.
Leovitius Cyprianus (1524-1574) – BUW XVI, t. 5, 5669/b.
Lonicer Philippus (1532-1599) – BUW XVI, t. 5, 5839/b.
Osorius Hieronymus (1506-1580) – BUW XVI, t. 5, 7097.
Pindarus (518-438) – BUW XVI, t. 6, 7556/b.
Plinius Caius Secundus sen. (23-79) – BUW XVI, t. 6, 7683.
Polus Reginaldus (1500-1558) – BUW XVI, t. 6, 7772.
Sabellicus Marcus Antonius (1436-1506) – BUW XVI, t. 6, 8397/b.
Schneidewein Ioannes (1519-1568) – BUW XVI, t. 6, 8645.
Sigonius Carolus (ok. 1520-1584) – BUW XVI, t. 6, 8834a.
Sokołowski Stanisław (1537-1593) – BUW XVI, t. 7, 8958.

Statuta Gnesnensia [Trąba] – BUW XVI, t. 7, 9118/a.

Druki z XVII-XVIII wieku

Abelly Louis (1604-1691), *Vita del* [...] *Vincenzo de Paoli* [...], In Roma: nella stamperia di Francesco Tizzoni, 1677, 4°, sygn. 7.42.4.20/1.

Albizzi Antonio (1547-1626), *Principum Christianorum stemmata*, Argentorati (Strasburg): aere et typis haeredum Christophori ab Heyden, 1627, 2°, sygn. 8.1.1.8/3.

Becker Daniel (1594-1653), *Medicus microcosmus seu Spagyria microcosmi triplo auctior et corectior, exhibens medicinam corpore hominis tum vivo, tum extincto docte eruendam et dextre propinandam*, Lugduni Batavorum (Leiden): ex Officina Iacobi Marci, 1633, 8°, sygn. 12.14.13.9/1.

Benedictus Fidelis a S. Philippo (?-1648), *Paradisus concionatorum ex* [...]. *S. Scripturae textibus* [...] *et in duas partes divisus, hoc est Pars prima*[-*secunda*] *Sermonum Qadragesimalium* [...]. *Latinitate donati opera* [...] *Jacobi Emans* [...]. *Editio tertia correctior*, Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Busaeum, 1663, 2 wol., 4°, sygn. 13.9.5.2 a/1.

Bernard George (XVI w.), *Effigies regum Francorum omnium*, Francofurti: In Bibliopolio Iacobi de Zetter, Typis Harttmanni Palthenij, 1622, 4°, sygn. 8.7.4.16/1.

Blackstone William (1723-1780), *Prawo kryminalne angielskie* [...] *przez x. T. Ostrowskiego S.P. wytłómaczone* (!) [z fr. przekładu G.F. Coyera], t. 1 [-2], w Warszawie: w Drukarni JKMci u XX. Scholarum Piarum, 1786, 8°, sygn. 5.10.6.30/1.

Blaeu Willem Janszoon (1571-1638), *Institutio astronomica de usu globorum et sphaerarum caelestium ac terrestrium, duabus partibus adornata*, Amsterdami: apud Guilielmum Blaeu, 1634, 8°, sygn. 12.9.6.3/1.

Bozio Francesco (1562-1643), *De temporali ecclesiae monarchia et iurisdictione libri quinque: adversus impios politicos, et huius temporis haereticos*, Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1602, 8°, sygn. 7.49.4.10/1.

[Buchanan Georgius (1506-1582)], *Respublica, sive Status Regni Scotiae et Hiberniae*, Lugd[uni] Bat[avorum]: Ex Officina Elzeviriana, 1627 [w kolof. 1630], 24°, sygn. 13.35.2.22 b/1.

Burghoff Hilgerus (1623-1666), *Elucidatio exemptionis et iurisdictionis Sacri Ordinis Cisterciensis, in qua summorum pontificum Bullae* [...] *recentiorumque doctorum sententiae circa Cisterciensium exemptionem et jurisdictionem* [...] *exponuntur,* Monasterium de Walsassio 1729, 8°, sygn. 7.45.6.7/1.

[Clüver Philipp (1580-1622)], *Respublica sive status Imperii Romano-Germanici, tomus II*, Lugd[uni] Batavor[um]: ex officinal Elseviriorum, 1640, 24°, sygn. 8.6.2.38/1.

Contarini Gasparo (1483-1542), *De Republica Venetorum libri quinque*, wyd. 2, Lugd[uni] Batavorum: ex officina Elzeviriana, 1628, 24°, sygn. 13.35.2.18 b adl/1.

Emmius Ubbo (1547-1625), *Graecorum Respublicae* [...] *descriptae* [*pars prima-secunda*], Lugd[uni] Batavorum: Ex Officina Elzeviriana, 1632, 2 wol., 24°, sygn 13.31.8.10 a-b/1.

Escobar y Mendoza Antonio de (1589-1669), *Ad Evangelia sanctorum et temporis commentarii*, [t. 1-6], Lugduni: sumptibus Petri Prost 1642--[1648], 3 wol., 2°, sygn. 7.22.2.1b/3.

Fabricius Andreas (1520-1581), *Catechismus Romanus ad parochos*, Coloniae Agrippinae: apud Franciscum Metternich, 1698, 8°, sygn. 13.13.7.6/1.

Fleury Claude (1640-1723), *Histoire ecclesiastique* [*avec la continuation, jusqu'en 1595 par Jean-Claude Fabre, Claude-Pierre Goujet*], t. 1-36, Bruxelles: chez Eugène Henry Fricx, 1720-1740, 12°, sygn. 7.1.2.1/1 (brak t. 30, 31).

Fleury Claude (1640-1723), *Historia ecclesiastica Latine reddita et notis illustrata a* [...] *Brunone Parode*, t. 1[-14], Augustae Vind[elicorum] (Augsburg) et Oeniponti (Innsbruck), 1758-1761, 8°, sygn. 7.4.8.15/1.

Gallego de La Serna Juan (XVII w.), *Opera physica, medica, ethica quinque tractatibus comprehensa*, Lugduni (Lyon): sumptibus Iacobi et Petri Prost fr[atrum], 1634, 2°, sygn. 12.15.1.1/3.

Giannotti Donato (1492-1573), *Dialogi de Repub*[*lica*] *Venetorum*, Lugd[uni] Batav[orum]: ex officina Elzeviriana, 1631, 24°, sygn. 13.35.2.18 a adl.

Harpsfield Nicholas (1519-1575), *Historia Anglicana Ecclesiastica* [...] *adiecta brevi narratione de Divortio Henrici VIII regis ab uxore Catherina et ab Ecclesia Catholica Roman discessione, scripta ab Edmondo Campiano*, Duaci: Ex typographia Marci Wyon, 1622, 2°, sygn. 7.2.5.9/3.

Herburt Jan (post 1524-1577), *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, Prostant Dantisci: apud Balthasarum Andream et Francofurti: apud Godefridum Tampachium, 1620, 2°, sygn. Sd.612.83 adl.

Iustinus Marcus Iunianus (III w.), *Historiarum ex Pompeio Trogo libri XLIIII*, Amstelodami: apud Iodocum Hondium, 1626, 16°, sygn. 5.7.8.54/1.

Kalckstein Anton (?-1748), *Innocentiae Marianae liber primus in quo Immaculata Virginis Deiparae Conceptio in figuris praesignatur* [...] *cum Annexis Conclusionibus Theologicis* [...] *defedent P. Mennas Klein et Fr. Narcissus Lang.* [Acc.:] *Maria* [...] *in suo Immaculato Conceptu con-*

ceptu panegyrico proposita, Vetero-Pragae: impressit Carolus Joseph[us] Gerzabek, [po 8 VI 1718], 8°, sygn. 13.7.7.8/1.

Kellen Ludwig (czynny 1670-1691), *Medulla cedri, sive Evangelium Dominicale emedullatum,* Coloniae Agrippinae: Typis et sumptibus Ioannis Wilhelmi Friessen, 1684-1685, 2 wol., 4°, sygn. 13.5.7.28/2.

Kircher Athanasius (1602-1680), *Ars magna sciendi in XII libros digesta*, Amstelodami: apud Joannem Jansonium à Waesberge et Haeredes Elizaei Weyerstraet, 1669, 2°, sygn. 5.3.1.5/3.

Kircher Athanasius (1602-1680), *Ars magna lucis et umbrae in X. libros digesta*, Amstelodami: apud Joannem Jansonium à Waesberge et Haeredes Elizaei Weyerstraet, 1671, 2°, sygn. 3.17.1.5/3.

Kołudzki Augustyn (?-1720), *Thron oyczysty albo Pałac wiecznosci w krotkim zebraniu monarchow* [...] *polskich* [...], *powtornie potomnym na wzor wystawiony czasom*, W Poznaniu: w Drukarni Akademickiej, 1724, 4°, sygn. 4.27.4.35/XVIII/II.

[Konstytucje] *Constitucie, Statuta y Pprzywileie na walnych Seymiech Koronnych od* [...] *1550 aż do* [...] *1603 uchwalone*, W Krakowie: w Drukarni Mikołaia Szarffenbergera, [po 5 III 1603], 2°, sygn. Sd.714.691 adl.

[Konstytucje] *Constitucie Seymu Walnego Koronnego Warszawskie*[*g*] *o M.D.C.I.* [*Uniwersal Poborowy... Uniwersal Poborowy..., który Pobór ma bydz wybierany w roku M.DCII... Instructio exigendi thelonei novo finitimi...*], W Krakowie: w Drukarniey [...] Łazarzowey, 1601, 2°, sygn. Sd.714.692 adl.

[Konstytucje] *Uniwersal Poborowy na Seymie Walnym koronnym Krakowskim uchwalony* [...] *M.DC.III*, W Krakowie: w Drukarni Lazarzowey, 1603, 2°, sygn. Sd.714.693 adl.

[Laet Johannes de (1581-1649), red.], *Portugallia sive De regis Portugalliae, regnis et opibus commentarius*, Lugd[uni] Batavor[um]: Ex Officina Elzeviriana, 1641, 24°, sygn. 13.35.2.35 b/1.

Lipsius Iustus (1547-1606), *Monita et exempla politica libri duo, qui virtutes et vitia principium spectant*, Antverpiae: Ex Officina Plantiniana, apud Viduam et Filios Ioannis Moreti, 1613, 4°, sygn. 6.11.1.15/2.

Manrique Angel (1577-1649), *Cisterciensium seu Verius Ecclesiasticorum Annalium a condito Cistercio tomus quartus* [...], Lugduni: sumptibus Laurentii Anisson et Ioannis Baptistae Devenet, 1659, 2°, sygn. 7.2.1.4 [4]/3.

Manrique Angel (1577-1649), *Sanctoral Cisterciense*, en Burgos: por Iuan Baptista Varesio, 1610, 4°, sygn. 13.6.6.3/1.

Metius Adriaan (1570-1635), *De genuino usu utriusque globi tractatus*, Franekerae: excudebat Uldricus Balck; Amsterdam: sumptibus Joannis Jansonii, 1624, 4°, sygn. 12.9.6.10 b/1.

Okolski Szymon (1580-1653), *Orbis Polonus, splendoribus caeli, triumphis mundi, pulchritudine animantium* [...] *condecoratus* [...], t. 1-3, Var. B, Cracoviae, 1641-1645, 2°, sygn. Sd.714.356.

Philipp a S. Jacobo (1656-1729), *Sanctorum Patrum Bibliotheca Maxima Lugdunensis XXVII voluminibus comprehensa in Epitomen redacta*, t. 1-2, Augustae Vindelicorum et Graecii [Augsburg – Gratz]: sumptibus Philippi, Joannis et Martini Veith, Fratrum, 1719, 2 wol., 2°, sygn. 5.1.3.2/3.

Piasecki Paweł (1579-1649), *Chronica gestorum in Europa singularium*, Cracoviae: in Officina Typographica Francisci Caesarii, 1645, 2°, sygn. Sd.714.1356.

Piasecki Paweł (1579-1649), *Chronica gestorum in Europa singularium*, [war. A], Cracoviae: in Officina Typographica Francisci Caesarii, [1646], 2°, sygn. Sd.714.1417, http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=162104, 08.05.2019.

Piasecki Paweł (1579-1649), *Praxis episcopalis* [...] *in qua omnia quae officium et potestatem episcopi concernunt* [...]. *Nunc* [...] *ab ipspmet authore tertium recognita*, [war. B], Cracoviae: in Officina Typographica Francisci Caesari, 1643, 4°, sygn. Sd.713.3007.

Piasecki Paweł (1579-1649), *Praxis episcopalis, ea quae officium et potestatem episcopi concernunt continens* [...], Venetiis: apud Petrum Dusinellum, 1620, 4°, Sd.713.3013.

Picinello Filippo (1604 – ok. 1667), *Lumina reflexa, seu Omnium veterum classicorum et ethnicorum authorum exactissimus consensus* [...], Francofurti ad Moenum: sumptibus Societatis, typis Johannis Nicolai Andreae, 1702, 2°, sygn. 7.29.2.8/3.

Picinello Filippo (1604 – ok. 1667), *Sacrarum religionum maximae, ex regula* [...] *Augustini* [...] *desumptae ac* [...] *explicatae*, Augustae Vindelicorum: sumptibus Laurentii Kronigeri, 1696, 4°, sygn. 7.44.3.29/1.

Pockh Johann Baptist Caspar (1687-1727), *Locustae de puteo abyssi exeuntes sive Tragici tum spirituales, tum temporales peccati mortalis effectus*, Salisburgi: sumptibus Joannis Dratzieher, 1726, 4°, sygn. 13.8.6.4/2.

Polybius (ok. 200 – ok. 120), *Historiarum libri qui supersunt* [...] *Isaacus Casaubonus* [...] *Latine vertit et Commentariis illustravit*, [Frankfurt a.M. – Hanau]: Typis Wechelianis apud Claudium Marnium et haeredes Johannis Aubrii, 1609, 2°, sygn. 8.19.4.2/3.

Recupito Giulio Cesare (1581-1647), *Industrie per fare una buona morte*, In Venetia: per [Francesco] Baba, 1663, 12°, sygn. 13.16.10.57/1.

Rios y Alarcon Bartholomeo de los (1580-1652), *Christus Dominus in Cathedra Crucis docens et patiens, sive De septem verbis a Christo Domino*

in Cruce prelatis tractatus septem, Bruxellae: Typis Ioannis Mommartii, 1645, 4°, sygn. 13.7.8.9/1.

Sartorius Augustinus (1663-1723), *Compendium Annalium ecclesiasticorum* [...] *Caesaris Baronii, Odorici Raynaldi et Jac. de Laderchio Faventini* [...] *authore* [...] *et continatore* [...] *Eust*[*achio*] *Janka*, t. 1-6, Pragae: sumptibus Pauli Lochneri, 1736, 5 wol., 8°, sygn. 7.11.8.26/1.

Scriverius Petrus (1576-1660), *Respublica Romana, honori Urbies Eternae* [...] *restituit*, Lugd[uni] Batavororum: Ex officinal Elzeviriana, 1629, 24°, sygn. 8.9.2.8-16/1.

[Segeth Thomas (XVII w.), red., Laet Johannes de (1581-1649)], *De principatibus Italiae, tractatus varij. Editio secunda*, Lugd[uni] Bat[avorum]: Ex officina Elzeviriana, 1631, 24°, sygn. 13.35.2.16 f/1.

[Seyssel Claude (1450-1520), Botero Giovanni (1544-1617), Sleidanus Johannes (1506-1556) i in.], *Respublica, sive Status Regni Galliae* [...], Lugduni Batavorum: Ex officina Elzeviriana, 1626, 24°, sygn. 13.35.2.6 a adl./1.

Smith Thomas (1513-1577), *De republica Anglorum libri tres* [...], Lug[duni] Batavorum: ex officina Elzeviriana, 1625, 24°, sygn. 13.35.2.6 b adl./1.

[Soterus Henricus (1600-1645), red.], *Svecia, siue de Suecorum regis dominiis et opibus commentarius politicus*, Lugd[uni] Batav[orum]: ex Officina Elzeviriana, 1631, 24°, sygn. 13.35.2.25 d/1.

[Stephanius Stephanus Joannes (1599-1650), red.], *De regno Daniae et Norwegiae* [...] *ac de Holsatia, ducatu Sleswicensi* [...] *tractatus varii*, [Ed. secunda], Lugduni Batavorum: ex officina Elzeviriana, 1629, 24°, sygn. 13.35.2.28 c/1.

Synodus Lateranensis 1725, *Concilium Romanum in* [...] *Basilica Lateranensi celebratum Anno Universalia Jubilaei MDCCXXV. a Benedicto papa XIII*, Augustae Vindelicorum et Graecii [Augsburg – Gratz]: sumptibus Philippi et Martini Veith Fratrum, 1726, 4°, sygn. 7.5.2.25/1.

Twardowski Samuel (przed 1600-1661), *Przeważna legacya* [...] *Krzysztopha Zbaraskiego od* [...] *Zygmunta III, Krola Polskiego y Szwedzkiego, do Sołtana Cesarza Tureckiego Mustafy*, w Krakowie: w Drukarni Franciszka Cezarego, 1639, 4°, sygn. Sd.1713. 2422.

Warszawski Mateusz (ok. 1588-1652), *Vox Salomonis* [...]. *Quae sensu morali omnes homines* [...] *ad putationem peccatorum suorum invitata*, Cracoviae: in Officina Francisci Caesarij, 1651, 4°, Sd.713.2403.

Vertot René Aubert de (1655-1735), *Histoire des Chevaliers Hospitaliers de s. Jean de Jérusalem*, t. 1-7, A Paris: chez Babuty, 1753-1755, 12°, sygn. 7.12.7.13/1.

Streszczenie

Autorka przedstawia analizę proweniencyjną fragmentów księgozbiorów wielkopolskich cystersów zachowanych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Pokazuje, skąd książki z klasztorów zaboru pruskiego wzięły się w założonej w zaborze rosyjskim Bibliotece Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. Stosunkowo nieliczne egzemplarze z Bledzewa, Obry, Paradyża i Wągrowca pochodzą zapewne ze starannie wybranych darów, jakie w okresie Księstwa Warszawskiego przełożeni klasztorów przekazali dla Liceum Warszawskiego i Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym. Książki z Lądu, leżącego na terenie Królestwa Polskiego, przywieziono do Warszawy po kasacie klasztoru w 1819 roku. Księgozbiory wielkopolskich cystersów rosły dzięki spuściznom zmarłych zakonników, szczególnie proboszczów podległych klasztorom parafii (jak plebani w Godziszewie: Wilhelm Kędzierski i Antoni Libaber) lub spowiedników zakonnic (jak nieznany z nazwiska Andrzej, sprawujący tę funkcję w Owińskach). Zachowane egzemplarze świadczą także o organizacji bibliotek klasztornych w XVIII stuleciu, najlepszej w Lądzie i Obrze.

Słowa kluczowe

stare druki, cystersi, biblioteki klasztorne, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

OLD PRINTS FROM THE GREATER POLAND CISTERCIANS' BOOK COLLECTIONS RETAINED AT THE UNIVERSITY OF WARSAW LIBRARY

Summary

The author presents provenance analysis of the fragments of the book collection belonging to the Cistercians from Greater Poland preserved at the University of Warsaw Library as well as explaining how books from the Prussian Partition monasteries ended up at the Public Library at the University of Warsaw– founded in Russian Partition. Relatively few copies from Bledzew, Obra, Paradyż and Wągrowiec came from (supposedly) carefully selected donations to the Warsaw Lyceum and the Library of the Appellate Court. Books from Ląd – located in the Kingdom of Poland – came to the Public Library of the Royal University of Warsaw after the dis-

solution of the monastery in 1819. The book collection of the Cistercians from Greater Poland grew thanks to the legacies of the dead monks, particularly parish priests subordinate to monasteries (for instance parsons in Godziszew, Wilhelm Kędzierski and Antoni Libaber) or confessors of nuns (as unknown by name Andrzej, holding this function in Owińska). The preserved copies also testify that the organization of the monastery libraries; in the 18th century best organized were in Ląd and Obra.

Keywords
old prints, Cistercians, monastery libraries, University of Warsaw Library

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 97-110
ISSN 1426-3777

Tomasz Stolarczyk[1]

INWENTARZE BIBLIOTECZNE BERNARDYNÓW, DOMINIKANÓW, KARMELITÓW I PIJARÓW Z XVII I XIX WIEKU[2]

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest omówienie inwentarzy bibliotek klasztornych bernardynów, dominikanów, karmelitów trzewiczkowych oraz pijarów z XVII i XIX wieku z terenów obecnej Polski Środkowej, rozumianej tutaj jako obecne województwo łódzkie.

Objęte zainteresowaniem wspólnoty należały do różnych typów życia zakonnego: bernardyni, dominikanie i karmelici trzewiczkowi – do zakonów żebraczych (mendykantów), pijarzy – do kleryków regularnych[3]. Siedemnastowieczne spisy książek klasztornych różniły się od dziewiętnastowiecznych stopniem szczegółowości. Dlatego też w niniejszym opracowaniu wybrano właśnie te dwa stulecia.

W XVII wieku bibliotekarz zakonny sporządzał inwentarze w czasie skontrum, czyli spisywał tytuły z grzbietów książek stojących na

---

[1] Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.

[2] Pierwotną wersją artykułu było wystąpienie w tracie Dni Książki Dawnej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (dalej: UKSW) 16 kwietnia 2018 roku, podczas naukowego panelu *Ex librariis monasteriorum – Z klasztornych bibliotek*, zorganizowanego przez Joannę Pietrzak-Thébault i Łukasza Cybulskiego (Wydział Nauk Humanistycznych UKSW) oraz Katarzynę Materską, Pawła Skalskiego, Macieja Matrasia (Biblioteka Główna UKSW).

[3] J. Kłoczowski, *Zakony męskie w Polsce przedrozbiorowej. Uwagi ogólne*, w: *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. Ordines regulares virorum in Polonia anno 1772*, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sułowski, Lublin 1972, s. 23, 25.

półkach. Dlatego też umieszczał w spisach jedynie nazwiska autorów i skrócone tytuły książek oraz ewentualnie liczbę woluminów. Natomiast w XIX wieku sporządzano już w zasadzie katalogi biblioteczne, które podawały pełne adresy wydawnicze oraz niekiedy sygnaturę, pod którą skatalogowano daną książkę.

Inwentarze biblioteczne pozwalały na kontrolowanie księgozbioru w danym momencie, ułatwiały dotarcie do książek, pomagały przy zakupach nowych pozycji, pozwalały na szybkie zorientowanie się, czy dana książka znajduje się w zbiorze, stanowiły instrument pomocny w nadzorowaniu życia i rozwoju konkretnego domu zakonnego przez zwierzchników[4].

Inwentarzami bibliotecznymi zajmowała się dotąd przede wszystkim Urszula Paszkiewicz[5].

1. Inwentarze bernardyńskie

Spośród inwentarzy bibliotek wziętych pod uwagę klasztorów bernardyńskich odnaleziono pięć inwentarzy z Łowicza pochodzących z 1647 roku oraz jeden inwentarz z Łęczycy sporządzony 25 kwietnia 1819 roku. Wszystkie są przechowywane w Archiwum Polskiej Prowincji Bernardynów w Krakowie. Inwentarze łowickie znajdowały się w dziele *Topographica de Conventu Louiciensi Fratrum Minorum Regularis Observantiae vulgo Bernardinorum narratio* [...] *facta per Fratrum Ludovicum Zbąszynium Provinciae Majoris Poloniae S.*

[4] P. Kochanowicz, *Inwentarze bibliotek jezuickich 1570-1820. Próba rekonstrukcji*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, Kraków 2004, s. 164.

[5] U. Paszkiewicz, *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*, cz. 1: *Księgozbiory instytucjonalne w układzie topograficznym*; cz. 2: *Księgozbiory prywatne w układzie abecadłowym nazwisk właścicieli*, Warszawa 1990; taż, *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej* (*spis za lata 1553-1939*), Warszawa 1996, taż, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej* (*spis za lata 1510-1939*), Warszawa 1998; taż, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000; taż, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2*, Poznań 2006; taż, *Cathalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1-2, Warszawa 2015.

Mariae Angelorum Diffinitorem actualem, Praedicatorem generalem olim dicti Conventus Guardianum Anno Domini 1647[6], czyli w starszej części kroniki klasztornej[7] autorstwa Ludwika Zbąszyńskiego, gwardiana miejscowego konwentu, i były zatytułowane:

– *Catalogum Librorum quorum auctuarium factum est Bibliothacae hujus Conuentus beneficentia Illustrissimi ac Reuerendissimi Domini Joannis Wężyk Archiepiscopi Gnesnensis Legati Nati Regni Poloniae Primatis primi Principis hic describi curauimus ut Lector quasi uno fasce colligatam teneat dicti Archipraesulis animi in Fratres singularem propensionem et munificam liberitatem*[8] (inwentarz Wężyka),

– *Catalogus Librorum Pro Conuentu Fratrum Minorum Regularium Obseruantiae ad Bartholomeum per Admodum Reverendum Dominum Matthaeum Makovium munificentissima liberalitate compararatorum*[9] (inwentarz Makowskiego),

– *Catalogus Librorum per Admodum Reverendum Dominum Adamum Kuczborski Parochum Bolkouiensem liberalissime oblatorum Conuentui Louiciensi sub gubernio Admodum Reverendi Patris Ludouici Zbąssynij*[10] (inwentarz Kuczborskiego),

– *Sequitur Catalogus Librorum ab Admodum Reverendissimo Domino Matthaeo Macouio supranominato pro Bibliotheca ejusdem Conuentus Louiciensis sub Praefectura P. M. V. Vincentij Czarnecki, quem hic describi curaui ut memoria tanti Benefactoris semper uigeat et nunquam intereat*[11] (inwentarz Czarneckiego), katalog ksiąg zakupionych za 2 tys. florenów przekazanych na ten cel przez wspomnianego Mateusza Makowskiego[12].

---

[6] *Topographica de Conventu Louiciensi Fratrum Minorum Regularis Observantiae vulgo Bernardinorum narratio* […] *facta per Fratrum Ludovicum Zbąszynium Provinciae Majoris Poloniae S. Mariae Angelorum Diffinitorem actualem, Praedicatorem generalem olim dicti Conventus Guardianum*, Archiwum Polskiej Prowincji Bernardynów w Krakowie (dalej: APPB), sygn. W-53.

[7] M. Czapnik, *Księgozbiory klasztorów w Łowiczu i ich pokasacyjne losy*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 3, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 209.

[8] *Topographica*, s. 201-202.

[9] *Tamże*, s. 249-252.

[10] *Tamże*, s. 253-255.

[11] *Tamże*, s. 255.

[12] *Tamże*, s. 255-257.

Inwentarze łowickie oraz inwentarz z Łęczycy (*Cathalogus Librorum Bibliothaecae Conuentus Lanciciensis Patrum Bernardinorum*), który z kolei znajdował się w *Aktach Prowincji Wielkopolskiej Matki Bożej Anielskiej zakonu bernardynów*[13], pomijały całkowicie adresy wydawnicze druków, podawały czasami nazwisko autora bez jego imienia (np. *Baronius in sex operibus, Bzouij Pontifex Maximus, Mendozae Uiridarium, Fabri Praedicabiles, Antonini Moralis, Paez in Epistolam Beati Iacobi, Xiędza Birkowskiego Kazania*), w pojedynczych przypadkach opuszczały znane nazwisko autora, podając tylko jego imię (np. *Conciones Didaci* [Dydak – Diego], *Suplementum Nicolai, Roberti Orationes*) lub jego imię i nazwisko bez tytułu książki (np. *Jacobi Gorscij uolumen 1, Barzae Tomus 5tus, Vadingi Tomus Primus*), albo i sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora (np. *Monita Christianae pietatis, Vita S. Ignatij in magno opere, Decisiones aurae Casuum Conscientiae, De Bellis, Conciones Dominicales, Dux Peccatorum*). W inwentarzach tych starano się także umieszczać obok siebie książki tego samego autora (np. dzieła Cornelisa Cornelissena van den Steen, czyli Corneliusa a Lapide, Roberta Bellarmina i in.). Poza tym starano się umieścić obok siebie dzieła o tej samej tematyce (kazania, komentarze do Pisma Świętego, *Opera omnia* różnych autorów). Każdy opis zaczynał się od nowego wiersza. W wypadku wielotomowych dzieł podawano liczbę tomów i woluminów. W inwentarzach łowickich kolejne pozycje nie były ponumerowane. Formaty druku podano tylko przy drukach *in folio*[14].

W inwentarzu Wężyka wymieniono księgi legowane konwentowi łowickiemu przez prymasa Jana Wężyka, w inwentarzu Makowskiego zapisane przez wikariusza Mateusza Makowskiego, w inwentarzu Kuczborskiego przez proboszcza bolkowskiego Adama Kuczborskiego, w inwentarzu Czarneckiego podano dzieła zapisane klasztorowi przez Makowskiego. W inwentarzu Makowskiego podano wartość materialną niektórych ksiąg (we florenach), np. *Jacobi Pinti*

[13] *Akta Prowincji Wielkopolskiej Matki Bożej Anielskiej zakonu bernardynów*, APPB, sygn. W-13, s. 3-11.

[14] *Topographica*, s. 201-202, 249-257; *Akta Prowincji Wielkopolskiej*, s. 3-11; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne XVII-XX w. środkowopolskich klasztorów dominikańskich i bernardyńskich*, w: *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015*, red. B. Iwańska-Cieślik, E. Pokorzyńska, Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz 2017, s. 82.

Christus Crucifixus (209 florenów), *Omnia opera S. Bonauenturae in Tomis 7* (63 floreny), *Omnia opera S. Damasceni graecolatina* (16 florenów)[15].

Łęczycki inwentarz (*Bybliotheca et supellex Conventus Lanciciensis descripta*) uwzględniał numerację, przy każdej pozycji podawano również liczbę woluminów danego dzieła[16].

W inwentarzu klasztoru z Łęczycy zapisano 383 pozycje, w inwentarzu Wężyka dziewięćdziesiąt dwie, w inwentarzu Makowskiego dziewięćdziesiąt osiem, w inwentarzu Kuczborskiego pięćdziesiąt dwie, w inwentarzu Czarneckiego dwadzieścia pięć, natomiast w inwentarzu ksiąg zakupionych z pieniędzy Mateusza Makowskiego zapisano siedemdziesiąt pięć tytułów[17].

2. Inwentarze dominikańskie[18]

Spośród inwentarzy bibliotecznych klasztorów dominikańskich w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu zachowały się po dwa z każdego z nich, natomiast z konwentu gidelskiego – jeden inwentarz z 1639 roku. Inwentarze klasztorów łęczyckiego, łowickiego, piotrkowskiego i sieradzkiego wchodziły w skład kopiariuszy akt tychże konwentów przechowywanych obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, natomiast inwentarz klasztoru w Gidlach stanowił część księgi rachunkowej tegoż konwentu i znajduje się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku[19].

---

[15] *Topographica*, s. 201-202, 249-257.

[16] *Akta Prowincji Wielkopolskiej*, s. 3-11.

[17] *Topographica*, s. 201-202, 249-257; *Akta Prowincji Wielkopolskiej*, s. 3-11; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne*, s. 86.

[18] Edycja źródłowa tych inwentarzy ukazała się w „Archiwach, Bibliotekach i Muzeach Kościelnych"; zob. T. Stolarczyk, *Siedemnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 106 (2016), s. 219-279.

[19] *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis*, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie (dalej: APPD), sygn. Łw2, s. 26-31, 39-41; *Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru oo. Dominikanów w Piotrkowie*, APPD, sygn. Pt2; *Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum, regum, actum iudicalium et aliorum documentorum conventus Siradiensis Ordinis Praedicatorum spectantia*, APPD, sygn. Sd2, s. 173-189, 223-229; *Msze odprawiane w 1775 r. i rachunki klasztoru w Gidlach*, Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. Zak. 16 (291); *Copiarium privilegiorum et aliorum*

Starsze inwentarze klasztorów w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu powstały w 1602 roku, przy czym w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim nazywano je *Libri Conventus*, w Sieradzu zaś *Cathalogus librorum Bibliothecae Conventus Syradiensis*. Powstałe później inwentarze klasztoru łęczyckiego, łowickiego i piotrkowskiego nie są datowane, lecz wchodziły w skład kopiariuszy dokumentów tychże konwentów, co pozwala w przybliżeniu określić czas ich powstania na pierwszą połowę XVII wieku. Wcześniejsze inwentarze sporządzone w Łęczycy nazywały się: *Officyna Bibliotecze Conventus Lanciciensis*, w Łowiczu *Officina Librariae*, w Piotrkowie Trybunalskim *Index librorum omnium spectantium ad conventum Petricoviensem Ordinis Praedicatorum*. Natomiast pochodzący z lat trzydziestych XVII wieku inwentarz sieradzki zatytułowano *Libri Conventus Siradiensis*. Inwentarz biblioteki klasztoru w Gidlach powstał w 1639 roku (20 stycznia) i był zatytułowany *Libri Conuentus Gidlensis*[20].

Inwentarze Zakonu Kaznodziejskiego pomijały całkowicie adresy wydawnicze druków, podawały najczęściej nazwisko autora (np. *Rosarium de Bustis*, *Sermones Biel*, *Conciones Ferri*, *Loci communes Clingii*, *Disputationes Belarmini adversus Haereses*), w pojedynczych przypadkach imię i nazwisko bez tytułu książki (Laktancjusz, Dies Lusitani, Diogenis Laertii), a niekiedy wyłącznie skrócony tytuł bez autora (*Responsa Moralia*, *Responsa ad casus Conscientiae*, *Sermones dormi securae*, *Calvinoturcismus*, *Dux Peccatorum*). Inwentarze klasztorów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu i Sieradzu oraz starszy spis konwentu piotrkowskiego nie miały ponumerowanych pozycji zapisu, które wyróżniano, zaczynając kolejne wpisy od nowego wiersza. Na-

---

documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 – Kopiariusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów (*1387-1616*), opr. T. Stolarczyk, wsp. D. Gwis, Łęczyca 2009, s. 69-73, 78-80; T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne*, s. 86-87.

[20] *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis*, s. 26, 39, 69, 79; *Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru oo. Dominikanów w Piotrkowie*; *Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum*, s. 173, 223; *Msze odprawiane*. Datę drugiego (młodszego) inwentarza sieradzkiego ustalił Józef Adam Kosiński (*Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Warszawa, 1975, s. 394).

tomiast późniejszy inwentarz klasztoru w Piotrkowie Trybunalskim miał taką numerację. We wcześniejszych inwentarzach łęczyckich i łowickich nie zastosowano żadnego kryterium grupowania zawartości zapisów, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych). Natomiast w inwentarzu piotrkowskim i obu sieradzkich książki podzielono według formatu książek: *in folio*, *quarto*, *octavo*, *sedecimo* i *duodecimo*. W szeregowaniu książek w obrębie formatów panowała dowolność: dzieła tego samego autora wymieniano w kilku miejscach. W późniejszych inwentarzach tych klasztorów dzieła podzielono według formatu druku. W inwentarzach wszystkich tych klasztorów starano się umieszczać książki tego samego autora obok siebie, zbierając w jednym miejscu książki o tej samej tematyce: *Bibliae* i komentarze do Pisma Świętego, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Contiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorzy starożytni. We wcześniejszym inwentarzu łowickim wyróżniono ponadto osobno *Libri seculares*, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne, a w piotrkowskim *Libri oratorum*[21]. Niemal wszystkie inwentarze z wyjątkiem gidelskiego informowały o rękopisach oraz o uszkodzeniach woluminów. Inwentarze różniły się znacznie liczbą spisanych dzieł. Starszy inwentarz łęczycki wykazywał istnienie w bibliotece czterdziestu dwóch woluminów, młodszy notuje ponad siedemdziesiąt cztery woluminy, przy czym niemożliwe jest podanie precyzyjnej liczby, gdyż nieznana jest dokładna liczba dzieł niektórych autorów. Natomiast starszy inwentarz łowicki wykazywał istnienie w bibliotece osiemdziesięciu ośmiu woluminów, młodszy zaś notuje aż 259 woluminów. W starszym inwentarzu piotrkowskim odnotowano osiemdziesiąt pięć woluminów, natomiast w młodszym inwentarzu już 143 woluminy. Sieradzki starszy inwentarz wymieniał 353 woluminy, młodszy zaś 414 woluminów. Wreszcie inwentarz gidelski wymieniał 197 woluminów[22].

[21] T. Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne*, s. 87-88.
[22] *Tamże*, s. 89-90.

3. Inwentarze karmelitańskie

W Archiwum oo. Karmelitów na Piasku w Krakowie znajdują się dwa inwentarze biblioteki klasztornej karmelitów trzewiczkowych (dawnej obserwancji) z Kłodawy. Pierwszy pochodzi z 1681, natomiast drugi z 1709 roku. Inwentarz z 1681 roku wchodzi w skład *Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum* [1681] i znajduje się na stronach 23-25, natomiast inwentarz z 1709 roku w skład *Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum* [1709] – na kartach 21v-23. Inwentarze pomijały całkowicie adresy wydawnicze druków, podając niekiedy nazwisko autora bez jego imienia. W pojedynczych przypadkach pomijano nazwisko, podając samo imię, bądź imię i nazwisko bez tytułu książki, lub też jedynie jej skrócony tytuł. Każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. Księgi uszeregowano według formatu druku[23].

4. Inwentarze pijarskie

Wśród inwentarzy bibliotecznych zakonu pijarskiego z terenów obecnej Polski Centralnej należy wymienić przede wszystkim spisy książek łowickiej szkoły wydziałowej prowadzonej przez pijarów: *Brudnopis inwentarza biblioteki szkolnej w Łowiczu 1817 r.*[24] i *Inwentarza Biblioteki, Muzeum i wszelkiej szkolnej własności 1817 r.: Katalog Biblioteki Szkoły Wydziałowey Lowickiey 1817 r.*[25] Obecnie

[23] *Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum* (1681), Archiwum oo. Karmelitów na Piasku w Krakowie (dalej: AOOK), sygn. AKKr 301/51; *Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum* (1709), AOOK, sygn. AKKr 303/42; B. Grzanka, *Inwentarz klasztoru Ojców Karmelitów w Kłodawie z 1709 r. Biblioteka klasztorna*, „Rocznik Kolski", 5 (2012), s. 9-23; T. Stolarczyk, *Biblioteka klasztoru karmelitów trzewiczkowych w Kłodawie i jej księgozbiór w świetle inwentarza z 1681 r.*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana dr. hab. prof. UŁ Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Łódź – Wieluń 2018, s. 317.

[24] *Brudnopis inwentarza biblioteki szkolnej w Łowiczu*, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie (dalej: AZP), sygn. Col. Lov. 17; T. Stolarczyk, *Książki służące do nauki języków: polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego w pijarskiej szkole wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarzy bibliotecznych z 1817 r.*, „Roczniki Łowickie", 15 (2017), s. 135.

[25] *Inwentarz Biblioteki, Muzeum i wszelkiej szkolnej własności: 1817 r.: Katalog Biblioteki Szkoły Wydziałowey Lowickiey*, AZP, sygn. Col. Lov. 18; T. Stolarczyk, *Książki służące do nauki języków*, s. 135.

oba dokumenty przechowywane są w Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie. W *Brudnopisie* i w *Inwentarzu* obok książek, które znajdowały się w bibliotece szkolnej w 1817 roku, dopisano także późniejsze z lat 1818-1829. Zarówno w *Brudnopisie*, jak i w *Inwentarzu* każdą pozycję książkową zapisano w osobnym wierszu i opatrzono numerem. Podane są pierwsze litery imienia autora, czasami tylko jego inicjały, zawsze pełne nazwisko, gdy pominięto imię. Odnotowywano także miejsce i rok wydania dzieła, liczbę tomów, format druku i rodzaj oprawy. W *Brudnopisie* wymieniono mniejszą liczbę książek niż w *Inwentarzu*. W obu dokumentach pozycje uporządkowano według dziedzin[26].

Bardzo interesujące są również dwa inwentarze biblioteczne pijarów wieluńskich: *Książka obeimująca zbiór Książek Instrumentow Fizycznych i Jeometrycznych sprowadzonych do Biblioteki XX Scholarum Piarum 1809 sporządzona*[27] oraz *Cathalogus Librorum Bibliothecae Vielunensis Scholarum Piiarum 1821*, który wygląda na brulion. Ten drugi katalog znajduje się także w owej *Książce obeimującej zbiór Książek*[28]. Zarówno *Cathalogus*, jak i *Książka*, podobnie jak wspomniany wyżej brulion, znajdują się obecnie w Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie.

W inwentarzu z 1809 roku książki podzielono tematycznie działami i dodatkowo oznaczono literami łacińskim, np. *Libri Ascetici ac Precatorii sub. Littera C*[29]. Z kolei w spisie z 1821 roku książki także podzielono według działów oznaczonych jedynie literami łacińskimi, lecz nie nazwanymi wprost[30]. W obu katalogach każda pozycja książkowa była zapisana w osobnym wierszu i opatrzona numerem w obrębie danego działu. Podano pierwsze litery imienia autora, czasami tylko jego inicjały, zawsze pełne nazwisko, gdy pominięto imię. Od-

---

[26] *Inwentarz Biblioteki, Muzeum i wszelkiej szkolnej własności*; T. Stolarczyk, *Książki służące do nauki języków*, s. 135.

[27] *Książka obeimująca zbiór Książek Instrumentow Fizycznych i Jeometrycznych sprowadzonych do Biblioteki XX Scholarum Piarum sporządzona*, AZP, sygn. Col. Viel. 9, s. 1-26; T. Stolarczyk, *Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r.*, „Rocznik Wieluński", 17 (2017), s. 277.

[28] *Cathalogus Librorum Bibliothecae Vielunensis Scholarum Piiarum*, AZP, sygn. Col. Viel. 9, s. 32-54; T. Stolarczyk, *Prace historyczne*, s. 277.

[29] *Książka obeimująca zbiór Książek Instrumentow Fizycznych i Jeometrycznych*, s. 2.

[30] *Cathalogus Librorum Bibliothecae Vielunensis Scholarum Piiarum*, s. 32-54.

notowywano także miejsce i rok wydania dzieła, liczbę tomów, format druku i rodzaj oprawy[31].

Zakończenie

W większości zaprezentowanych inwentarzy zapisy bibliograficzne są niepełne w porównaniu ze stosowanymi w XXI wieku: nie podają miejsc i lat wydania, tytuły są skrócone. Do pełnej identyfikacji konkretnego dzieła potrzebne są zatem różnego rodzaju bibliografie. Jednak w przypadku wielokrotnie wznawianych książek przy takich zapisach nie jest możliwe dokładne ustalenie, które wydanie zostało zapisane w inwentarzu. A zatem na podstawie tylko takich dokumentów nie można dokładnie odtworzyć dawnego księgozbioru. Niemniej są one punktem wyjścia do próby jego rekonstrukcji.

Zapisy inwentarzowe ewoluowały w omawianym okresie od skróconych (XVII w.) po pełne adresy wydawnicze. W XIX wieku na przykładzie omawianych wykazów bibliotecznych bernardynów i pijarów widać także różnice pomiędzy zakonami w sposobie sporządzania inwentarzy.

Inwentarze spisywano w czasie inwentaryzacji zbiorów bibliotecznych, czyli skontrum. W XVII wieku bibliotekarz zapisywał poszczególne książki, tak jak stały na półkach. Dzięki temu znane było ich ustawienia w bibliotece. Toteż umieszczenie w inwentarzu dzieł o tej samej tematyce obok siebie wcale nie wynikało z próby uporządkowania zapisów bibliograficznych.

Dzięki siedemnastowiecznym inwentarzom bernardyńskim z Łowicza można poznać również sposoby nabywania książek dla biblioteki klasztornej. W nich też znajdują się informacje o wartości materialnej niektórych dzieł. Natomiast dziewiętnastowieczne inwentarze bibliotek pijarskich podają pełne adresy wydawnicze, są w zasadzie katalogami. Pozwala to już, posiłkując się tylko nimi, na dokładniejsze odtworzenie zawartości księgozbiorów.

[31] *Książka obeimująca zbiór Książek Instrumentow Fizycznych i Jeometrycznych*, s. 1-26; *Cathalogus Librorum Bibliothecae Vielunensis Scholarum Piiarum*, s. 32-54.

Inwentarze biblioteczne, mimo swoich ułomności, o których była mowa wyżej, są jednak podstawowym źródłem do odtworzenia dawnych księgozbiorów, w tym księgozbiorów zakonnych.

Bibliografia

Akta Prowincji Wielkopolskiej Matki Bożej Anielskiej zakonu bernardynów, Archiwum Polskiej Prowincji Bernardynów w Krakowie, sygn. W-13.

Brudnopis inwentarza biblioteki szkolnej w Łowiczu, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie, sygn. Col. Lov. 17.

Cathalogus Librorum Bibliothecae Vielunensis Scholarum Piiarum, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie, sygn. Col. Viel. 9.

Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 – Kopiariusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów (*1387-1616*), opr. T. Stolarczyk, wsp. D. Gwis, Łęczyca 2009.

Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie, sygn. Łw2.

Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum, regum, actum iudicalium et aliorum documentorum conventus Siradiensis Ordinis Praedicatorum spectantia, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie, sygn. Sd2.

Czapnik Marianna, *Księgozbiory klasztorów w Łowiczu i ich pokasacyjne losy*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 3, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 207-220.

Grzanka Bartłomiej, *Inwentarz klasztoru Ojców Karmelitów w Kłodawie z 1709 r. Biblioteka klasztorna*, „Rocznik Kolski", 5 (2012), s. 9-23.

Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum (1681), Archiwum oo. Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. AKKr 301/51.

Inventarium supellectilis ecclesiae conventus Klodaviensis conscriptum (1709), Archiwum oo. Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. AKKr 303/42.

Inwentarz Biblioteki, Muzeum i wszelkiej szkolnej własności: 1817 r.: Katalog Biblioteki Szkoły Wydziałowey Lowickiey, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie, sygn. Col. Lov. 18.

Kłoczowski Jerzy, *Zakony męskie w Polsce przedrozbiorowej. Uwagi ogólne*, w: *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. Ordines regulares virorum in*

Polonia anno 1772, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sułowski, Lublin 1972.

Kochanowicz Piotr, *Inwentarze bibliotek jezuickich 1570-1820. Próba rekonstrukcji*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, Kraków 2004, s. 163-175.

Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru oo. Dominikanów w Piotrkowie, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie, sygn. Pt2.

Kosiński Józef Adam, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.* w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 391-408.

Książka obeimująca zbiór Książek Instrumentow Fizycznych i Jeometrycznych sprowadzonych do Biblioteki XX Scholarum Piarum sporządzona, Archiwum Zakonu Pijarów w Krakowie, sygn. Col. Viel. 9.

Msze odprawiane w 1775 r. i rachunki klasztoru w Gidlach, Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. Zak. 16 (291).

Paszkiewicz Urszula, *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*, cz. 1: *Księgozbiory instytucjonalne w układzie topograficznym*; cz. 2: *Księgozbiory prywatne w układzie abecadłowym nazwisk właścicieli*, Warszawa 1990.

Paszkiewicz Urszula, *Cathalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1-2, Warszawa 2015.

Paszkiewicz Urszula, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej* (*spis za lata 1510-1939*), Warszawa 1998.

Paszkiewicz Urszula, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000.

Paszkiewicz Urszula, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2*, Poznań 2006.

Paszkiewicz Urszula, *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej* (*spis za lata 1553-1939*), Warszawa 1996.

Stolarczyk Tomasz, *Biblioteka klasztoru karmelitów trzewiczkowych w Kłodawie i jej księgozbiór w świetle inwentarza z 1681 r.*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana dr. hab. prof. UŁ Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Łódź – Wieluń 2018, s. 315-324.

Stolarczyk Tomasz, *Inwentarze biblioteczne XVII-XX w. środkowopolskich klasztorów dominikańskich i bernardyńskich*, w: *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015*, red. B. Iwańska-Cieślik, E. Pokorzyńska, Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz 2017, s. 79-94.

Stolarczyk Tomasz, *Książki służące do nauki języków: polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego w pijarskiej szkole wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarzy bibliotecznych z 1817 r.*, „Roczniki Łowickie", 15 (2017), s. 135-151.

Stolarczyk Tomasz, *Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r.*, „Rocznik Wieluński", 17 (2017), s. 277-289.

Stolarczyk Tomasz, *Siedemnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 106 (2016), s. 219-279.

Topographica de Conventu Louiciensi Fratrum Minorum Regularis Observantiae vulgo Bernardinorum narratio [...] *facta per Fratrum Ludovicum Zbąszynium Provinciae Majoris Poloniae S. Mariae Angelorum Diffinitorem actualem, Praedicatorem generalem olim dicti Conventus Guardianum*, Archiwum Polskiej Prowincji Bernardynów w Krakowie, sygn. W-53.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest omówienie inwentarzy bibliotecznych bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów z terenów obecnej Polski Centralnej z XVII i XIX wieku oraz ukazania ich jako podstawowego źródła do odtworzenia dawnych księgozbiorów. Inwentarze trzech pierwszych zakonów oraz pijarów z Wielunia dotyczą bibliotek klasztornych, natomiast pijarskie z Łowicza wymieniają książki znajdujące się w szkole wydziałowej prowadzonej przez zakonników. Inwentarze biblioteczne omawianych zakonów znajdują się w archiwach zakonnych w Krakowie i Archiwum Diecezjalnym we Włocławku.

Słowa kluczowe

inwentarze biblioteczne, XVII wiek, XIX wiek, bernardyni, dominikanie, karmelici, pijarzy, Polska Centralna

LIBRARY INVENTORIES OF BERNARDINES, DOMINICANS, CARMELITES AND PIARISTS IN THE 17TH AND 19TH CENTURIES

Summary

The purpose of this article is to discuss library inventories of Bernardines, Dominicans, Carmelites and Piarists from the present Central Poland in the 17th and 19th centuries and to show their importance as the basic source for recreating old libraries. The inventories of the first three orders and the Piarists from Wieluń concern monastery libraries, while the Piarists' inventories from Łowicz say about books in the faculty school run by monks. Inventories of this orders occur in orders' archives in Cracow and in Diocesan Archive in Wloclawek.

Keywords
library inventories, 17th century, 19th century, Bernardines, Dominicans, Carmelites, Piarists, Central Poland

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 111-129
ISSN 1426-3777

Dorota Rejman[1]

PRZESYŁAM SERDECZNE POZDROWIENIA Z… KORESPONDENCJA NA KARTKACH POCZTOWYCH ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI DIECEZJALNEJ W SANDOMIERZU

W bogatych zbiorach archiwalnych Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu znajdują się rękopisy, zdjęcia, banknoty, znaczki, ulotki i druki okolicznościowe oraz około 3 tys. kart pocztowych datowanych przed 1945 rokiem. Te ostatnie, jako materiał ciekawy i atrakcyjny wizualnie, często stanowią obiekt zainteresowania instytucji współpracujących z biblioteką. Wspomniany zbiór nie był jednak zinwentaryzowany ani opisany, co utrudniało zarządzanie zasobem w przypadku próśb o wypożyczenie dla celów wystawienniczych. Z tego powodu podjęto prace mające na celu opracowanie zbioru kart: oczyszczenie z kurzu, segregację kart na zbiory tematyczne, nadanie sygnatur, umieszczenie w indywidualnych opakowaniach ochronnych oraz w zbiorczych pudełkach. Kolejnym etapem będzie czasochłonne opisanie każdej z kart. Zbiór pozostaje otwarty, możliwe jest jego powiększenie przy kolejnych pracach inwentaryzacyjnych i porządkowych w bibliotece. Podczas tych prac autorce interesująca wydała się nie tylko strona awersu pocztówki z ilustracją, ale także część przeznaczona na korespondencję, za-

[1] Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu.

wierająca niekiedy ciekawe przekazy. Spośród 2 955 kart wybrano do prezentacji te, które zawierały – według subiektywnego zdania autorki artykułu – korespondencję najciekawszą.

W dobie telefonów komórkowych, Internetu i mediów społecznościowych, kiedy przesłanie wiadomości, pozdrowień lub zdjęć z wakacji zajmuje sekundy, wysyłanie kartek pocztowych zapewne nie należy do codzienności. Niemniej w każdej miejscowości turystycznej w dalszym ciągu oferuje się w sprzedaży pocztówki z obiektami charakterystycznymi dla danego miasta czy regionu. Tradycja produkcji i wysyłania kartoników z przekazem graficznym i miejscem na korespondencję liczy 150 lat, przyjęto bowiem, że historia wysyłania korespondencji na kartach pocztowych sięga 1869 roku. Sam pomysł wprowadzenia do użytku karty przeznaczonej na korespondencję, a wysyłanej bez koperty zgłosił już w 1865 roku Heinrich von Stephan podczas V Niemieckiej Konferencji Poczt. Wtedy śmiałą ideę przesyłania jawnej korespondencji odrzucono. Kolejne pomysły dotyczące możliwości wysyłania krótkich wiadomości na blankietach bez kopert sukcesywnie odrzucano aż do 1869 roku, kiedy to 1 października wprowadzono do obiegu na terenie Austro-Węgier pierwszą kartkę, pozbawioną jeszcze ilustracji. W kolejnych latach pierwsze kartki pocztowe wysyłano na terenie Wielkiej Brytanii, Niemiec i innych krajów europejskich[2]. Na wzrost popularności tej formy korespondencji miały wpływ złożone czynniki. Wysłanie kartki było przede wszystkim tańsze i szybsze niż wysłanie listu. Tło historyczne i społeczne w czasie narodzin tej formy wymiany informacji również wpływało na rosnącą popularność zwyczaju wysyłania pocztówek. Wojna francusko-niemiecka w latach 1870-1871, rozwój przemysłu, modernizacja systemów komunikacji infrastruktury, rozwój turystyki – to tylko niektóre z czynników sprzyjających migracjom społecznym, a co za tym idzie – zwiększoną potrzebą przesyłania informacji. Przykładem takiego

[2] Zob. J. Kotłowski, *Dawne pocztówki*, Warszawa 1998. Szczegółowe informacje na temat historii kart pocztowych w poszczególnych krajach można znaleźć na stronach internetowych poświęconych kartom pocztowym, na stronach muzeów pocztówek i blogach tematycznych.

wydarzenia jest także organizacja Wystawy Światowej w Paryżu w 1889 roku, podczas której otwarto jej największą atrakcję: wieżę Eiffla. To właśnie ona była pierwszym wizerunkiem umieszczonym na francuskiej pocztówce, a popularność, jaką się cieszyła, zmusiła organizatorów do otwarcia specjalnych biur pocztowych, które mogłyby obsłużyć tygodniowo kilka tysięcy osób chcących wysłać widoczek spod samej wieży[3]. Fenomen ten można przyrównać do dzisiejszego zwyczaju publikowania zdjęć i pozdrowień z tzw. miejsc instagramowych, wśród których, notabene, wieża Eiffla nadal jest lubianą lokalizacją. I tak ogromna już popularność wysyłania kart pocztowych dodatkowo wzrosła po roku 1902, kiedy wprowadzono podział rewersu na miejsce przeznaczone na adres i na korespondencję, podczas gdy cały awers zajmował obraz[4]. Wcześniej restrykcyjnie przestrzegano zasady nieumieszczania korespondencji na stronie przeznaczonej na adres, a tekst korespondencji należało umieścić na pustym awersie lub na dostępnym miejscu obok ilustracji.

Podobnie jak różnorodne były obrazy umieszczane na pocztówkach, tak różnorodna była też treść korespondencji: od jednozdaniowych pozdrowień okolicznościowych do obszernych relacji. Poniżej zaprezentowano przykłady korespondencji z kart pocztowych ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, na które składają się fragmenty prywatnych kolekcji duchowieństwa diecezji sandomierskiej[5].

W pierwszej kolejności autorka niniejszego artykułu przytacza korespondencję odnoszącą się do samego faktu wysyłania kart pocztowych, kolekcjonerstwa i funkcjonowania poczty:

> Czcigodny Księże Kanoniku! Z okazji Imienin zasyłam najserdeczniejsze życzenia i wyrazy poważania i sympatii. Przepraszam, że tak

[3] S. Stephens, *Framing the Eiffel Tower: From Postcards to Postmodernism*, w: *Framing French Culture*, red. N. Edwards, B. McCann, P. Poina, Adelaide 2005, s. 142.

[4] *History of Postcards*, www.arthistoryarchive.com/arthistory/photography/History-of-Postcards.html, 12.02.2019.

[5] Treść podano w pisowni oryginalnej, pominięte fragmenty zaznaczono wielokropkiem w nawiasie zwykłym, fragmenty nieczytelne wielokropkiem ujętym w nawias kwadratowy, po zacytowaniu treści datę wysłania karty w nawiasie.

> przeciw «savoir-vivre» pisze na karcie ale to nie z brak szacunku jeno nie mam nic innego pod ręką i nie mam czasu ani odrobiny wystarać się o papier listowy i markę[6] (1928)[7].

Z treści przekazu można wnioskować, że w 1928 roku, kiedy kartkę wysłano, w dalszym ciągu uważano wysyłanie pocztówek za nieelegancką formę prowadzenia korespondencji. Jednocześnie potwierdza się także wygoda tej formy, niepotrzebny jest bowiem specjalny papier listowy, jak nakazywałyby zasady savoir-vivre'u, do których tu się odniesiono. Wysyłanie karty zamiast listu usprawiedliwiano poza brakiem czasu lub materiałów piśmienniczych także wątłym stanem zdrowia, np.

> Ostatni Wielki Post tak mi się dał we znaki, że nie mogę przyjść do siebie. Niedołęstwo coraz większe. To też proszę mi wybaczyć, że wysyłam tylko kartę, ale nie mogę się zdobyć na list (1935)[8].

Na części kart znajdują się fragmenty korespondencji świadczące o zamiłowaniu adresata do kolekcjonowania pocztówek:

> Posyłam Pana Młodego (1910)[9] (fot. 1).

> Kochany Stryjeczku! Posyłam Stryjeczkowi do kolekcji stylową kartkę" (1922)[10] (fot. 2).

Kartkę wysłano do ks. Stanisława Puławskiego, kanonisty, historyka, bibliotekarza i kolekcjonera, w latach 1908-1930 proboszcza w Koprzywnicy[11]. Duża część dzisiejszego zbioru pocztówek biblioteki pochodzi z jego kolekcji.

Do księdza Puławskiego, znanego ze swojej pasji kolekcjonerskiej, wysłano także karty z korespondencją o zaskakującej, nieco humorystycznej treści, która zapewne była tylko pretekstem do wzbogacenia kolekcji duchownego o kolejne karty.

---

[6] Tzn. znaczek pocztowy.

[7] Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (dalej: BDS), Zespół Kart Pocztowych (dalej: ZKP), sygn. KP/PL/II/105.

[8] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/III/1.

[9] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/II/1.

[10] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/6.

[11] Zob. W. Wójcik, *Ks. Stanisław Celestyn Puławski* (*1866-1937*), „Prawo Kanoniczne", 18,1-2 (1975), s. 185-209.

Fot. 1. Typy lubelskie – powiat lubartowski (fot. D. Rejman)

Fot. 2. Halka (fot. D. Rejman)

Fot. 3. Nałęczów – Droga na Poniatówkę[12] (fot. D. Rejman)

[12] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/VIII/2.

Fot. 4. Nałęczów – Łazienki[13] (fot. D. Rejman)

Kolekcję kart posiadała zapewne także Józefa Więckowska, adresatka karty z widokiem Krakowa:

> Posyłam obiecaną kartkę ale ta jest zupełnie zwyczajna więc myślę, że dojdzie[14] (1906).

Treść korespondencji każe się zastanowić, dlaczego poprzednia, „niezwykła" kartka nie dotarła do adresatki. Czy została skradziona przez innego kolekcjonera ze względu na jej wyjątkowość?

Podobna uwaga pojawia się na innej kartce:

> Boję się, żeby tej karty dla widoczku nie skradli[15] (1917) (fot. 5).

Zdarzały się zapewne zaginięcia korespondencji lub opóźnienia w jej dostarczaniu, spowodowane być może sytuacją polityczną, jak można przeczyć na kartce wysłanej w 1915 roku:

[13] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/VIII/3.
[14] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/I/3.
[15] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/155.

Fot. 5. Z Krakowa: Kościół Katedralny, Rondel i Brama floryańska, Zamek Królewski (fot. D. Rejman)

Kochana ciociu i wujku! Otrzymałem kartę Wuyostwa w sobotę i natychmiast odpisuję. Karty idą do nas strasznie długo a czasami giną[16] (1915).

Z treści korespondencji można wywnioskować wiele informacji na temat tła historycznego właściwego dla czasu, w którym wysłano pocztówkę. Przekazy te wydają się ciekawe z uwagi na zawarte w nich subiektywne opinie piszących, zawierają oprócz mniej lub bardziej znanych faktów z historii również emocjonalną ocenę wydarzeń, osobiste wspomnienia i uwagi. Przykładem może być kartka wysłana do Juliana Szelemetki:

Wieś Simonowo. Kochanemu Panu Juljanowi przesyłam pozdrowienia z wioski, w której stanęła nasza dywizja. Jest tu niezmiernie nudno i głodno, wiadomości przesyłać i otrzymywać można tylko przez takich jak my wędrujących ptaków. Żyje człowiek jak w epoce krzemienia łupanego, w zupełnej nieświadomości co się dzieje o parę wiosek dalej[17] (1920);

[16] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/13.
[17] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/7.

lub pocztówka adresowana do Heleny Szelemetko:

> Co słychać w Warszawie? Czy to prawda że przed domem Wuyostwa pękła bomba?[18] (1915).

Obawami i przemyśleniami co do ciężkich czasów dzielił się także niejaki „J", piszący do panien Malinowskich w 1906 roku:

> Stęskniłem się już do Was i tak długo żadnej wieści nie mam. Nie wiem nawet czy otrzymałyście mój list pisany w początkach stycznia. Obecnie pędzę żywot bardzo jednostajny. W mieście w ogóle spokój, tylko plotki grasują z siłą dziesięć razy większą niż w zwykłym czasie. Stan wojenny widocznie sprzyja temu. Chciałby jak najprędzej rozstać się z mym kochanym […] już mam dość małomiasteczkowego życia[19] (1906);

lub piszący do ks. Stanisława Puławskiego Janek:

> Jestem obecnie w Warszawie. Jutro wyjadę do […] Tutaj wszyscy są przerażeni wojną. Bardzo dużo osób wyjechało z Ciechocinka z obawy […] wojny[20] (1914).

Wydarzenia z 23 lipca 1922 roku[21] wspomina piszący do stryja, tj. ks. Stanisława Puławskiego, Niuniu:

> W Warszawie ogromny ruch pomimo lata w niedzielę odbyła się wspaniała manifestacja, dochodziło do bójek formalnych ze strony bojówek pepeesowsko-komunistycznych[22] (1922).

O sytuacji politycznej na ziemiach polskich pisze też przyjaciel do ks. Andrzeja Wyrzykowskiego:

---

[18] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/13.

[19] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/I/1.

[20] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/II/104.

[21] Dwudziestego trzeciego lipca 1922 roku w Warszawie odbyła się manifestacja stronnictw narodowych. *Za rządem Korfantego. Wielka manifestacja stronnictw narodowych*, „Kurjer Warszawski. Wydanie poranne", 102 (1922), nr 200 z 24 lipca 1922 roku, s. 1.

[22] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/6.

> Ergo koniec świata musi być już bardzo niedaleko bo sprawdza się cytata Pisma Św. „A iż się *rozmnoży nieprawość*, oziębnie miłość wiela" Mat XXIV, 12. My studencja jesteśmy rozgoryczeni mamy pretensje już nie wiem do kogo, chyba do wszystkich do czerwonych do białych (…) „Cos się psuje w państwie Duńskiem" jak powiedział Hamlet. Lepiej o tem teraz nie mówić – to takie przykre! Jestem zapracowany nie mogę sobie nawet pozwolić na lekką przyjemność, jak dłuższą pogawędka z Koch. Księdzem listownie. Do Bożego Narodzenia musze zdać 7-8 egzaminów[23] (1910).

Zdarzają się także relacje dotyczące znanych postaci, jak na przykład doniesienia Władysława Jelskiego, dziedzica Szumska[24]:

> Widziałem niedawno z Zakopanem syna profesora Axentowicza[25] (podporucznik artyleryi na froncie). Mówił, że ojciec jego ciężko chory na zapalenie nerek. Leczy się w domu (Kanonicza 16). Postaram się choć na parę dni przyjechać do Szumska na święta. W Krakowie nic nie słychać[26] (1919).

Znaczna część zgromadzonych w zbiorze biblioteki kart pocztowych zawiera pozdrowienia z podróży. Wyjeżdżano na przykład do wód w celu podreperowania zdrowia. Relacje z tych wyjazdów są różne, najczęściej pojawiają się relacje zadowolonych kuracjuszy zafascynowanych ciepłym klimatem, bujną i nieznaną w Polsce roślinnością Włoch czy południa Francji.

> Jestem (…) w Grado pomiędzy Wenecją w Trydentem. Cudownie – mam ciepło, morze […] i agrest […] Zwłaszcza ten agrest polny, żółciutki. Dobrze mi tu słowo daję, nawet lepiej niż Dziekanowi w Koprzywnicy[27] (1908).

---

[23] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/I/4.

[24] Szkoła Podstawowa w Szumsku, *Szumsko. Historia*, http://spszumsko.edu.pl/my-account.html, 12.02.2019.

[25] Jan Bronisław Idzi Jerzy Axentowicz (1898-1967), syn Teodora Axentowicza (1859-1939), malarza. Pierwszego czerwca 1919 roku awansowany na stopień porucznika artylerii ze starszeństwem; *Teodor Axentowicz*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Axentowicz, 11.02.2019.

[26] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/17.

[27] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/V/5.

Jest tu tak pięknie i tak ciągle się coś nowego na oczy nasuwa, że jest się jak oszołomionym. Jakie tu ciepło, jakie śliczne kwiaty, jakie klomby cudne z cyneraryi, a jakie palmy. W cieniu tych palm wysiadujemy najczęściej patrząc na morze[28] (brak daty).

Kochany stryjku! Już nareszcie w Nicei (…) morze ma kolor zupełnie fantastyczny i nieprawdopodobny[29] (1931).

Okolica tutaj coś wspaniałego. Terapia coś wspaniałego i klimat ciepły[30] (1903) (fot. 6).

W jednej z relacji francuskie miasteczko Bormes jawi się niczym kraina mlekiem i miodem płynąca:

Kto nie chce w morzu to może kąpać się w winie 10 groszy litr. Daktylami tutaj karmią kozy[31] (1925) (fot. 7).

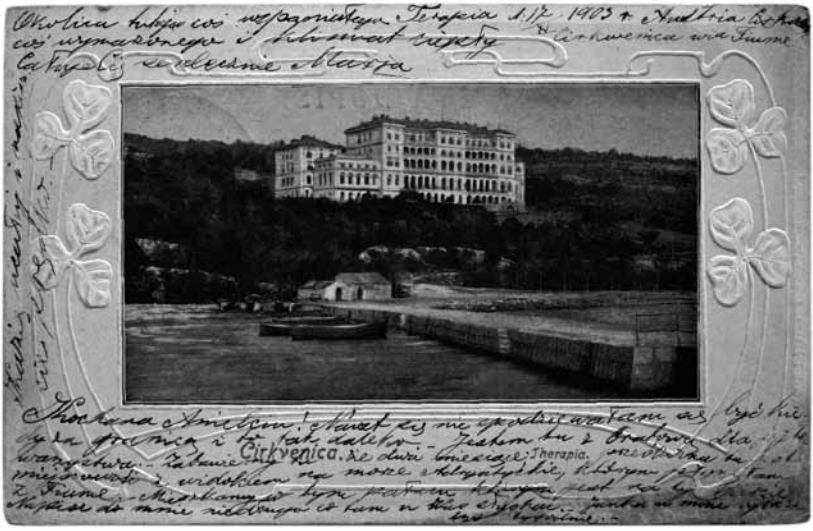

Fot. 6. Cirkvenica – Therapia (fot. D. Rejman)

Oprócz przyrody i pogody w opisach z zagranicznych wojaży pojawia się także podziw dla miast rozwiniętych bardziej niż polskie:

[28] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/VI/3.
[29] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/VI/4.
[30] BDS, ZKP, sygn. KP/MUL/X/3.
[31] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/VII/1.

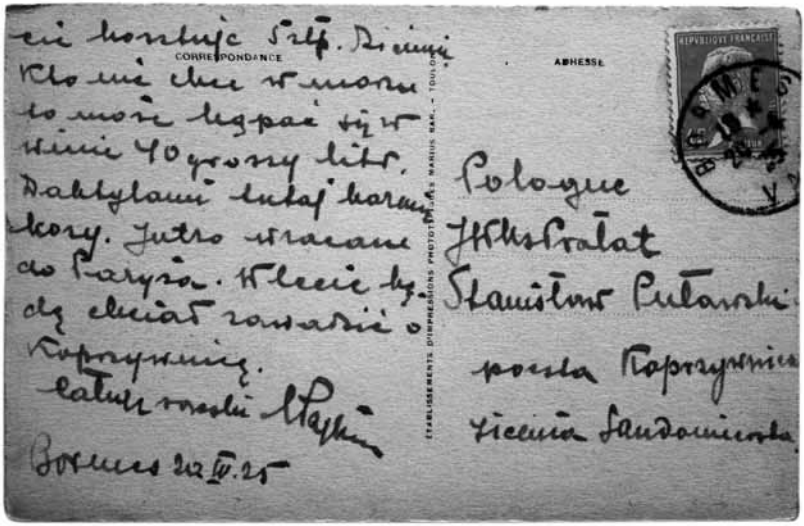

Fot. 7. Bormes, rewers (fot. D. Rejman)

Niezłe miasto, można żyć – tak opisuje Paryż przyjaciel ks. Puławskiego – Józef. – Mało co zwiedzam, tylko przyglądam się ruchowi ulicznemu i podziemnemu. Imponujące! Wielkie ale trzeba wracać. Drogo!!!![32] (1923).

Kochani Państwo! Berlin zrobił wrażenia imponujące, choć miasto to sztywne[33] (1912).

Ars longa – vita brevis proszę też nie dziwić się, że oglądając po drodze do mojej placówki tyle cudowności tyle dzieł sztuki jak katedrę kolońską […] kościół św. Gedeona (mozaika z VI w.) słynny oktagen Karola W. katedrę w Akwizgranie wreszcie Notre Dame, Louvre, […] sztuki w Paryżu zapomniałem o całym świecie;

i dopisek na awersie:

Czy nie wspaniale są te chimery z XIII w. patrzyłem X razy i nie mogłem się napatrzeć N. Dame robi […] wrażenie od katedry kolońskiej[34] (1922) (fot. 8).

[32] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/I/2.
[33] BDS, ZKP, sygn. KP/DER/II/1.
[34] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/I/1.

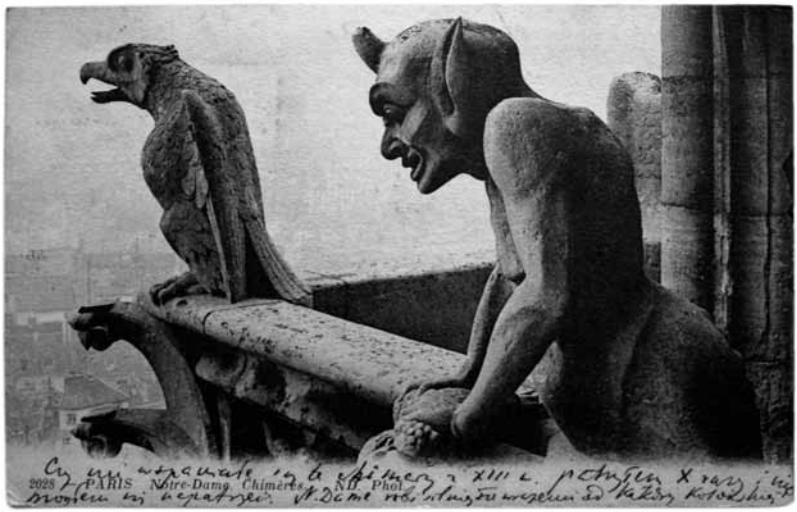

Fot. 8. Paris – Notre-Dame. Chimères (fot. D. Rejman)

Zdarzały się jednak głosy niezadowolonych pacjentów zagranicznych sanatoriów, tęskniących za rodzinnymi stronami.

> Kochany Księże Stanisławie pozdrowienia z Grado przesyłam! Ciżba tu i tłok ogromny, ani x. Rokoszny ani ja, nie znaleźliśmy miejsca w owem sanatorium. Dopiero teraz po kilku dniach luz się zrobił. Ciepło ogromne, trudno oddychać-barbarzyńska kuracja! Miał rację X. Gajkowski, że tu nie przyjechał. Trzeba być b. zdrowym, żeby to gorąco i tą końską kurację wytrzymać S. R.[35] (1909).

> Kochany Stryjku, […] cudna riwiera. Ale przyroda tu obca Polakowi i nieraz z wielką przyjemnością wspominam tu wakacje Koprzywnickie[36] (1931).

Na pocztówce z Kołobrzegu można znaleźć refleksję panny Pelagii:

> Piszę […] bowiem na kolanie siedząc nad brzegiem i podziwiając cudny kolor morza granatowy mieniący się wspaniałym odcieniem zielonym. Piękniejszy Bałtyk niż wody Południa bardziej urozmaicony niespokojny, więcej wrażeń wzrokowych daje. Pogoda cudna

[35] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/V/1.
[36] BDS, ZKP, sygn. KP/FR/VI/1.

idealne powietrze toteż pobyt tutaj powinien odbić się znakomicie na moim wyglądzie[37] (1910-1919).

Nie sposób nie wymienić pocztówek wysłanych przez duchownych do Polski ze Stolicy Apostolskiej:

Ślę serdeczne pozdrowienia w przeddzień wyjazdu z Wiecznego Miasta. Na wspólnej audiencji (o prywatną nie zabiegałem) Ojciec Św. z czułym uśmiechem zapytał o zdrowie JE Bpa Ryxa. Całe przyjęcie według mnie wypadło choć podniośle ale krótko i dość oficjalnie. Zdaje się, że Pius XI mimo swego doskonałego i mężnego wyglądu jest dosyć przemęczony[38] (1930).

Przyjechaliśmy szczęśliwie i w stanie dobrym. Mieszkamy […] u Nazaretanek. Byliśmy już u S. Piotra. Audiencja będzie dopiero 1 grudnia, bo Ojciec Św. odprawia rekolekcje. Najpierw musiałem kupić sobie kapelusz, bo te Włochy śmiały się ze mnie. Tu ciepło. Pasterz chodzi w letniem palcie[39] (1931).

Wśród życzeń imieninowych i świątecznych na szczególną uwagę zasługują serdeczne i żartobliwe słowa skierowane do ks. Antoniego Rewery:

Najczcigodniejszemu Księdzu Kanonikowi Prepozytowi Parafii Katedralnej Solenizantowi na dzień jego imienin Wielkiego cudotwórcy S. Antoniego przesyłam życzenia błogich owoców pracy parafialnej, wszelkich akcyj Kapitulnych obyś solenizancie ujrzał swą główkę udekorowaną Mitrą Biskupią ale w czasach moich iżbym mógł ucieszyć się i zatryumfować tak jak Zagłoba w Sienkiewiczu za swego Siostrzeńca Kowalskiego[40] (1910).

Równie serdeczne i poufałe życzenia ks. Janowi Wiśniewskiemu wysłał Józef Wojdan, nawiązując do działalności kolekcjonera i twórcy m.in. muzeum w Radomiu[41]:

---

[37] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/VIII/2.

[38] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/I/213.

[39] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/I/75.

[40] BDS, ZKP, sygn. KP/MUL/IX/1.

[41] W 1913 roku Wiśniewski ofiarował część swoich zbiorów Radomskiemu Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Darowizna ta przyczyniła się do powstania muzeum w Radomiu; Muzeum im. Jacka Malczewskiego, www.muzeum.edu.pl/pl/radom/o-muzeum,14.htm, 12.02.2019.

Drogi nam Jasio! Muzeodawco! Niech nam długo żyje! W szczęście i woreczek tyje! Życzy mu całuje już niechwacki Weteran Józef Wojdan[42] (1917) (fot. 9).

Natomiast pełne szacunku dla dorobku naukowego w dziedzinie historii powinszowania złożył księdzu Wiśniewskimu również ksiądz, Mieczysław Węglewicz:

Nestorowi „Historyi Kościoła Polskiego" w dniu Imienin najserdeczniejsze życzenia składa: Historyi, Kościoła, Polski i Czcig. Ks. Prefekta filadelf Mieczysław W[43] (1913) (fot. 10).

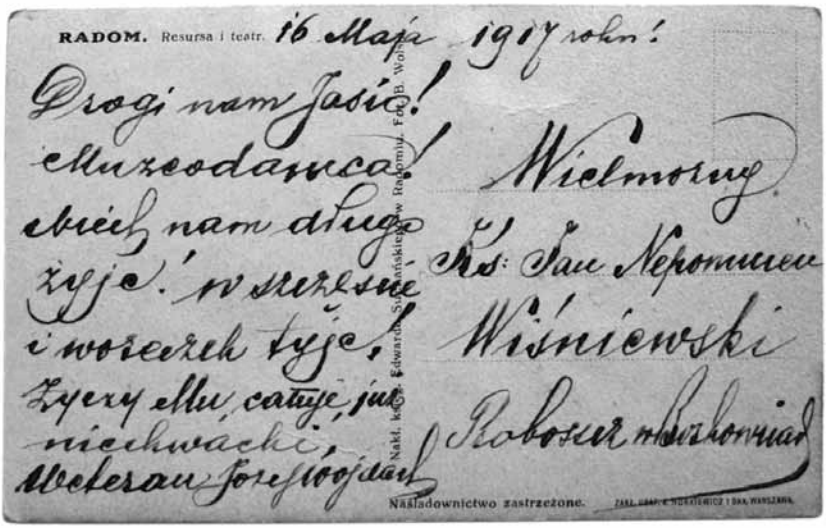
RADOM. Resursa i teatr. 16 Maja 1917 roku!
Drogi nam Jasio!
Muzeodawco!
niech nam długo
żyje! w szczęście
i woreczek tyje!
Życzy mu całuje już
niechwacki
Weteran Józef Wojdan
Wielmożny
Ks: Jan Nepomucen
Wiśniewski
Rabosier [illegible]
Nakł. ks. Edwarda Sikorskiego w Radomiu. Fot. B. Wo[illegible]
Naśladownictwo zastrzeżone.

Fot. 9. Radom – Resursa i teatr, rewers (fot. D. Rejman)

Na znajdujących się w zbiorach biblioteki pocztówkach nie brakuje także opisów codziennych trudów i przykrości: kłopotów ze zdrowiem, problemów natury finansowej, próśb o pożyczkę lub inną pomoc materialną, próśb do duchownych o modlitwę i wstawiennictwo duchowe. Są relacje młodzieży opuszczającej rodzinny dom i pobierającej nauki w odległym mieście oraz korespondencja przyjaciół na temat wspólnych zainteresowań.

[42] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/IV/1.
[43] BDS, ZKP, sygn. KP/MUL/IV/1.

Fot. 10. St. Petersburg – Académie impériale militaire de Médecine, rewers (fot. D. Rejman)

U mnie to słychać, że Helena służąca choruje na zapalenie płuc i ma krwotok ustami. Może da P. Bóg, że przejdzie bo dziś trudno o dobrze umiejącą gotować i cichą matronę[44] (1910).

Siedzę tutaj na Pomorzu i odpoczywam mając zamiar zabrać się w końcu do nauki bo chociaż codziennie powtarzam sobie: „Cotidiemorimur" pilność jakoś niechce mi wpłynąć do serca. Tutaj bibljoteka wspaniała[45] (1929).

Przewielebny Księże Prałacie! Proszę gorąco o przysłanie mi paru złotych. Jestem teraz tak przyciśnięty „do muru", że nie wiem co robić. Za mieszkanie koledze muszę zapłacić, w bratniej Pomocy muszę oddać pożyczkę w sumie 22 zł a nie mam grosza[46] (1913).

Kochany Jasiu! Mam do sprzedania w dobrym jak Ci wiadomo stanie (bo ja miałem wszystko eleganckie) sutannę, biret, pelerynkę całkiem nową, kosztowała mnie 50 […], komżę, kapelusz, 4 koloratek 38 Nr. Palto sprzedałem. Sama sutanna kosztowała 180 […] a ja za wszystko

[44] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/II/1.
[45] BDS, ZKP, sygn. KP/IT/IV/1.
[46] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/III/14.

chcę tylko 25. Wszystko znajduje się w dobrym stanie niech powiedzą koledzy[47] (brak daty).

Już dawno chciałam pisać do Pań, ale doprawdy nie miałam czasu, jestem ogromnie zajęta nauką na kursa już chodzę, ogromnie mi ciężko idzie z francuskim językiem, bo mam na kursach profesora, który po polsku nic nie rozumie… Jak Panie widzą nie próżnuję, lecz przeciwnie kuje i kuć będę przez rok cały[48] (1905).

Szanowny Julku! Ponieważ od jutra zaczyna się remont naszego mieszkania, więc ogarnia mnie gorączka posiadania „miljonów", aby je jak najlepiej urządzić[49] (1923?).

Nauka idzie mi dobrze. We wtorek jest tu pobór czterech roczników do wojska, więc znowu staję. Obecnie tu spokojnie. W sobotę będzie konkurs jazdy na nartach uczniów i uczennic na nartach[50] (1929?).

Przepraszam że zapomniałem na śmierć i o ćwikach i o korbie[51] (1901).

Przewielebny Księże Prałacie i Kochany Kolego! Jestem na wystawie lotniczej i co mnie dziwi to wielka ilość kapeluszy sacerdotalnych. Na moje zdziwienie powiedziano mi, że jest w Anglii jeden kardynał, który jest pilotem podobno lata i sam prowadzi maszynę (…). Jednym słowem myślałem, że b. daleko jestem od mych dawnych kolegów oglądam się a oni tuż. „Dziwnie się plecie na tym dziwnym świecie". A oprócz tego troszkę zadzieramy tu nosy my lotnicy Polacy bo prawie jesteśmy na podobnym poziomie konstrukcji lotniczej z wielkimi narodami[52] (1932).

Na awersie dopisano:

Oto jedno z najdrapieżniejszych pomiędzy b. drapieżnymi nowoczesnymi stworzeniami. Tylko stal moc 600 koni Idealny ogień (obstrzał) Bajeczna zwinność Wielka szybkość Cudowne narzędzie do walki powietrznej (fot. 11).

[47] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/I/16.
[48] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/II/110.
[49] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/VIII/1.
[50] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/V/2.
[51] BDS, ZKP, sygn. KP/MUL/X/2.
[52] BDS, ZKP, sygn. KP/VAR/XI/1.

Fot. 11. Breguet „Tout Acier" Combat Biplace 600 C.V. (fot. D. Rejman)

Jak postępuje robota bluzki? Moja wcale nieźle się przedstawia – jeszcze nie ukończona. Mam b. wile zajęcia, szycia, jedna robota druga goni[53] (1907).

Pożar zniszczył całoroczny dobytek (czworobok stodół doszczętnie spłonął – podobno od iskry z omnibusu) przed tygodniem orkan zniósł oborę (...) wyrządził dużo strat w bydle. Słowem, jesteśmy moralnie i materialnie zmarnowani[54] (1910).

Kochany X. Stanisławie! Siedzę w domu lub wyjeżdżam za interesami, porządkuje dom na powrót żony z Karslbadu, stawiam budynki folwarczne, marzę żeby mnie ta chęć budowania odeszła, sprzątam z pola ładne zbiory i bogu dziękuję, że daje mi zdrowie. Miałem zamiar spotkać się z żoną w Krakowie i na 10 dni wpaść do Zakopanego, lecz nie udało się znaleźć czasu wolnego (...) Odpoczynku potrzebuję, lecz nie mam na taki „zbytek" czasu[55] (1911).

Autorka zacytowała zaledwie część licznych opisów życia codziennego, o jakim szczegółowo i chętnie donoszono mimo jawno-

[53] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/V/1.
[54] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/VI/1.
[55] BDS, ZKP, sygn. KP/PL/V/5.

ści treści umieszczonej na blankiecie karty pocztowej, dostępnej dla oczu ciekawskiego listonosza lub domowników.

W obecnych czasach wiadomości wysyłane na kartkach pocztowych należą do rzadkości, codziennie zaś każdy jest zasypywany wiadomościami w formie elektronicznej. Z tym większym sentymentem sięga do zbiorów archiwalnych, będących świadectwem minionych już czasów. Dowodem tego są liczne serwisy oferujące dostęp do zdigitalizowanych wersji starych pocztówek, blogi i serwisy kolekcjonerskie oraz licznie organizowane wystawy i pokazy. W Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu z okazji 150-letniej rocznicy wysłania pierwszej kartki pocztowej również planuje się wystawę tej części zbiorów.

Bibliografia

Kotłowski Jan, *Dawne pocztówki*, Warszawa 1998.

Muzeum im. Jacka Malczewskiego, www.muzeum.edu.pl/pl/radom/o-muzeum,14.htm, 12.02.2019.

Stephens Sonya, *Framing the Eiffel Tower: From Postcards to Postmodernism*, w: *Framing French Culture*, red. N. Edwards, B. McCann, P. Poina, Adelaide 2005, s. 129-155.

Szkoła Podstawowa w Szumsku, *Szumsko. Historia*, http://spszumsko.edu.pl/my-account.html, 12.02.2019.

Teodor Axentowicz, https://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Axentowicz, 11.02.2019.

The History of Postcards, www.arthistoryarchive.com/arthistory/photography/History-of-Postcards.html, 12.02.2019.

Wójcik Walenty, *Ks. Stanisław Celestyn Puławski* (*1866-1937*), „Prawo Kanoniczne", 18,1-2 (1975), s. 185-209.

Za rządem Korfantego. Wielka manifestacja stronnictw narodowych, „Kurjer Warszawski. Wydanie poranne", 102 (1922), nr 200 z 24 lipca 1922 roku.

Streszczenie

Artykuł prezentuje wybrane karty pocztowe ze zbiorów archiwalnych Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, skupiając się na treści korespondencji i mając na celu zasygnalizowanie istnienia interesującej i dotychczas nie zbadanej kolekcji. Po krótkiej prezentacji zasobu pocztówek oraz historii powstania karty pocztowej jako formy wymiany informacji przedstawiono

wybrane fragmenty widomości przesyłanych na pocztówkach. Wyselekcjonowane treści nawiązują między innymi do zjawiska kolekcjonowania pocztówek, funkcjonowania usług pocztowych, relacji osobistych z podróży, opisów dotyczących stanu zdrowia i sytuacji polityczno-społecznej.

Słowa kluczowe
kartki pocztowe, pocztówki, druki ulotne, korespondencja, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

I SEND MY WARMEST REGARDS FROM... THE CORRESPONDENCE ON POSTCARDS FROM THE COLLECTIONS OF THE DIOCESAN LIBRARY IN SANDOMIERZ

Summary

The paper presents selected postcards from the archives of the Diocesan Library in Sandomierz, with a focus on the content of the correspondence. It aims to signal the existence of this interesting and so far unexplored collection. A brief presentation of the postcards collection, a concise history of a postcard as a form of correspondence, as well as selected fragments of messages sent on postcards are discussed. The messages chosen for the analysis refer, among others, to the phenomenon of collecting postcards, the functioning of postal services, personal reports from the journeys, descriptions of health condition as well as to the political and social situation.

Keywords
postcards, collections, ephemeral prints, correspondence, Library of the Diocese of Sandomierz

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 131-156
ISSN 1426-3777

ks. Piotr Tylec[1]

BIBLIOTEKA DIECEZJALNA W SANDOMIERZU – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ[2]

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu jako samodzielna i niezależna instytucja została powołana do życia 1 stycznia 2007 roku na mocy dekretu bp. Andrzeja Dzięgi. W jej skład weszły wówczas trzy sandomierskie jednostki kościelne: Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, Biblioteka i Archiwum Kapituły Katedralnej oraz Archiwum Diecezjalne. Trzonem nowej instytucji stała się biblioteka seminaryjna, w jej bowiem ramach podjęto działania związane z gromadzeniem, zabezpieczeniem i udostępnianiem zbiorów wspomnianych jednostek. Z tej racji niniejszy artykuł ma za zadanie ukazanie przede historii wszystkim biblioteki sandomierskiego seminarium. Natomiast kwestie dotyczące współczesnej działalności Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu będą obejmowały również dzieje i zasoby dwóch wspomnianych jednostek archiwalnych (kapitulnej i diecezjalnej).

Na temat biblioteki sandomierskiego seminarium powstało już kilka książek i artykułów. Najwięcej uwagi poświęcił tej książnicy bp Walenty Wójcik, który opisał jej zasoby w kilku artykułach[3]. Szeroko

[1] Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu.

[2] Artykuł jest poszerzoną i uzupełnioną wersją publikacji: P. Tylec, *Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu*, „Zeszyty Sandomierskie", 24,45 (2018), s. 35-41.

[3] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów poklasztornych do Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 1,2 (1959/1960), s. 50-56; tenże, *Starodruki w Bibliotece Kapituły Sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 37 (1978), s. 249-259; tenże, *Archiwum i Biblioteka Kapituły w Sandomierzu*, „Archiwa, Bi-

omawia ją ks. Stanisław Kotkowski w swojej monografii o seminarium duchownym w Sandomierzu[4]. Natomiast zbiory Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w formie inwentarzy przybliżył Feliks Kiryk[5]. Jednak ostatni artykuł prezentujący dzieje biblioteki został opublikowany w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku[6]. Brakuje zatem opracowania, które obejmowałoby czasy najnowsze.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania historii sandomierskiej biblioteki oraz jej działalności w ostatnich latach i współcześnie. Tekst składa się z trzech części. Pierwsza z nich prezentuje historię książnicy działającej w ramach seminarium duchownego w Sandomierzu (do 2007 roku). Kolejna część ukazuje jej działalność jako instytucji diecezjalnej oraz sposób funkcjonowania w czasach współczesnych. Na końcu opisano zasób biblioteczno-archiwalny.

1. Historia Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu

Biblioteka Seminarium Duchownego w Sandomierzu powstała wraz z utworzeniem instytucji, której podstawowym zadaniem jest kształcenie i wychowanie przyszłych kapłanów, a więc jesienią 1820 roku (uroczyste otwarcie „zakładu duchownego" nastąpiło 7 listopada 1820 roku)[7]. Książnica ta, podobnie jak wszystkie biblioteki w Królestwie Polskim, była podporządkowana Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Komisja Rządowa WRiOP)[8]. Komisja ta podjęła starania o przeniesieniu zasobu biblioteki semi-

blioteki i Muzea Kościelne", 7 (1963), s. 5-41; tenże, *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 4 (1962), s. 259-330.

[4] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820-1926*, oprac. H. Szumił, Sandomierz 2010, s. 114-118, 416-427.

[5] F. Kiryk, *Pergaminy. Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej. Katalog*, Sandomierz 2002; tenże, *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII-XX wieku*, Sandomierz 2010; tenże, *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu*, t. 2: *XII-XX wiek*, Kraków 2018.

[6] J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 64 (1995), s. 463-564.

[7] M. Buliński, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879 (reprint 2005), s. 405.

[8] M. Osiecka, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815-1867* [pr. doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Stefana Ciary], Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2014 [mps], s. 37.

narium kieleckiego do Sandomierza. Jednak zabiegi te nie przyniosły pożądanego skutku[9].

W początkowym okresie zbiory omawianej biblioteki były bardzo skromne. Około połowy lat trzydziestych XIX wieku posiadała zbiór starych książek, które nie nadawały się do nauczania, oraz kilka nowo sprowadzonych dzieł teologicznych. Stan ten nie zaspokajał potrzeb alumnów i profesorów[10]. Z tego powodu władze diecezjalne zwróciły się z prośbą do proboszczów, aby ofiarowali swoje książki na rzecz biblioteki seminaryjnej. Akcja ta spotkała się z życzliwym przyjęciem ze strony duchowieństwa. Kapłani ofiarowywali nie tylko swoje księgozbiory (m.in. proboszcz z Obrazowa przekazał 110 książek, a pleban z Odrowąża – 50), ale również składali na ten cel ofiary pieniężne[11].

Okazją dla znacznego powiększenia zasobu Biblioteki WSD w Sandomierzu była likwidacja księgozbiorów poklasztornych na terenie diecezji sandomierskiej. Na mocy dekretu kasacyjnego abp. Franciszka Skarbka-Malczewskiego z 17 kwietnia 1819 roku zlikwidowano we wspomnianej diecezji dwa opactwa benedyktyńskie (świętokrzyskie i sieciechowskie), trzy klasztory cysterskie (w Koprzywnicy, w Wąchocku i w Sulejowie) oraz erem kamedułów w Rytwianach[12]. Księgozbiory likwidowanych klasztorów przeznaczono na potrzeby Biblioteki Publicznej w Warszawie (do 24 marca 1818 roku była to Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego[13]). W związku z tym 11 maja 1819 roku Komisja Rządowa WRiOP wydelegowała Samuela Bogumiła Lindego, dyrektora tejże biblioteki, do przejęcia księgozbiorów klasztornych. Miał on za zadanie przeglądać biblioteki kościelne i wybierać te książki, które według jego uznania były odpowiednie, po czym transportem wodnym lub lądowym wysyłać je do Warszawy[14]. Zadanie to podjął już w drugiej poło-

[9] J. Zdanowski, *Seminarium duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwóchsetną rocznicę założenia*, Kielce 1927, s. 33.

[10] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 117.

[11] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 53.

[12] F. Borowski, *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, „Studia Sandomierskie", 18,1 (2011), s. 37-38.

[13] E. Kobierska-Maciuszko, *Stary i nowy BUW – zdarza nam się raz na sto lat!*, w: *Stare i nowe w bibliotece. Współpraca czy konkurencja. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Materiały konferencyjne*, red. M. Wrocławska, J. Jerzyk, Łódź 2010, s. 251.

[14] M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim* (*1807-1831*), Wrocław 1958, s. 31-32.

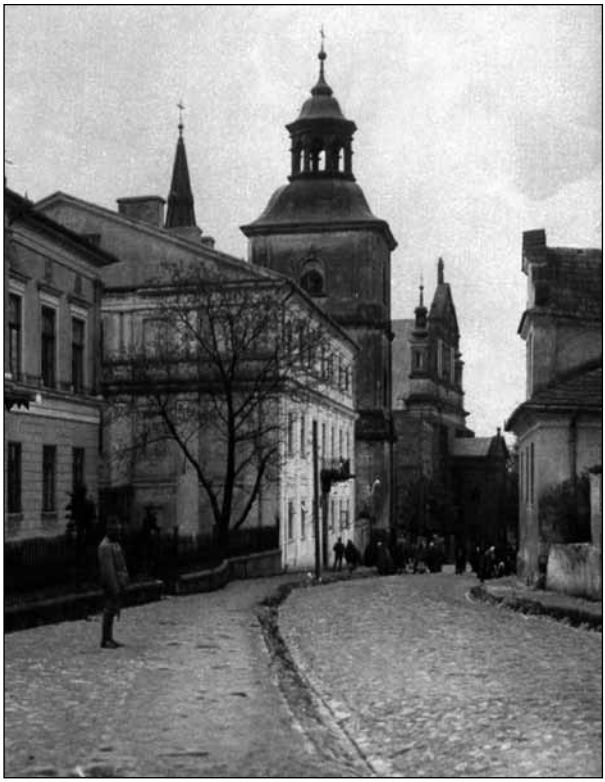

Fot. 1. Pierwsza siedziba biblioteki seminaryjnej w Sandomierzu, obecnie Kuria Diecezjalna (drugi budynek od lewej), przełom XIX i XX wieku

wie maja 1819 roku i realizował je przez kolejne cztery miesiące. Dyrektor Biblioteki Publicznej przekroczył jednak uprawnienia władz państwowych. Udał się bowiem nie tylko do skasowanych klasztorów, lecz również do innych bibliotek kościelnych[15]. Samuel Linde z terenu diecezji sandomierskiej wysłał do Warszawy 15 634 książki. Większość z nich, tj. 14 625 (93,5 proc.), pochodziła ze skasowanych klasztorów (na Świętym Krzyżu – 4 400; w Sieciechowie – 3 055; w Koprzywnicy – 2 572; w Wąchocku – 2 438; w Sulejowie – 2 312; w Rytwianach – 475). Jednak nieco ponad 1 tys. woluminów (1 009) pozyskano z innych bibliotek kościelnych (z klasztoru oo. Bernardynów w Opatowie – 419; z kościoła farnego w Koprzywnicy – 250; z klasztoru oo. Dominikanów w Sandomierzu

[15] F. Borowski, *Dekret kasacyjny*, s. 71.

– 208; z klasztoru Panien Benedyktynek w Sandomierzu – 102[16]; od Kapituły Kolegiackiej w Sandomierzu – 25; z klasztoru oo. Reformatów w Sandomierzu – 5)[17].

Pozostałe w skasowanych klasztorach woluminy próbowano sprzedać na licytacji, jednak nie znaleziono na nie nabywców[18]. Dlatego 19 lipca 1820 roku minister Stanisław Potocki upoważnił bp. Adama Prospera Burzyńskiego do przejęcia tych egzemplarzy na rzecz biblioteki seminaryjnej[19]. W tym celu biskup sandomierski wyznaczył sześciu komisarzy, którzy mieli się udać do wyznaczonych klasztorów. Ich zadaniem było porównanie inwentarza ze stanem faktycznym biblioteki i sporządzenie raportu z inwentaryzacji. Poza tym mieli przejąć klucze do pomieszczeń bibliotecznych, drzwi zaś opieczętować[20]. Biskup Burzyński nie śpieszył się z przejęciem księgozbiorów bibliotecznych. Nie chciał bowiem sprawiać wrażenia, że przejęcie książek jest równoznaczne z aprobatą kasaty klasztorów. Swoją zwłokę tłumaczył brakiem funduszy na transport książek. Woluminy te sprowadzano do biblioteki seminaryjnej jeszcze długo po śmierci biskupa Burzyńskiego (m.in. księgozbiór cystersów z Wąchocka trafił do Sandomierza dopiero w styczniu 1844 roku[21]), a część z nich nigdy tam nie dotarła[22].

Władze diecezjalne starały się otoczyć opieką bibliotekę seminaryjną. Dowodem na to jest Statut Seminarium Duchownego w Sando-

---

[16] Ksieni klasztoru Panien Benedyktynek w Sandomierzu interweniowała za pośrednictwem bp. A. Burzyńskiego o zwrot książek, które były potrzebne mniszkom do codziennego użytku; W. Wójcik, *Włączenie zbiorów,* s. 51.

[17] *Tamże.* Samuel Linde dostarczył do Biblioteki Publicznej ok. 50 tys. książek (inne źródła podają dokładną liczbę: 42 577 wol.); F. Borowski, *Dekret kasacyjny*, s. 72. Większość z nich w 1834 roku wywieziono do Petersburga; *tamże.*

[18] Na Świętym Krzyżu pozostało 1 905 książek; w Wąchocku – 1 805; w Sulejowie – 932. W pozostałych bibliotekach poklasztornych liczba ta nie została ustalona; *tamże*, s. 52.

[19] *Tamże*, s. 51-52.

[20] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 116.

[21] Wcześniej został częściowo ograbiony przez hr. Leona Łubieńskiego; F. Borowski, *Dekret kasacyjny*, s. 146.

[22] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 52-53. Obecnie w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu znajduje się dziewięćdziesiąt dziewięć książek pochodzących ze skasowanych w 1819 roku klasztorów (Święty Krzyż – dwadzieścia sześć; Sieciechów – piętnaście; Koprzywnica – czternaście; Sulejów – cztery; Wąchock – dwadzieścia siedem; Rytwiany – trzynaście); D. Rejman, M. Kopeć, *Sprawozdanie końcowe z prac inwentaryzacyjnych druków z bibliotek klasztornych znajdujących się w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Etap od czwartego do ósmego: 1 V 2013 – 31 V 2014 r.*, „Hereditas Monasteriorum", 4 (2014), s. 502-503.

mierzu z 1828 roku. Przewidywał on na utrzymanie biblioteki 200 złp rocznie. Prawdopodobnie Komisja Rządowa WRiOP nie przyznała żadnych dodatkowych funduszy na utrzymanie tej książnicy. Dlatego środki te miały pochodzić z funduszu seminaryjnego (rozdz. 5, § 14). Opiekę nad księgozbiorem miał sprawować wiceregens (wicerektor), którego zadanie polegało na uporządkowaniu i spisaniu woluminów oraz na katalogowaniu nowych (rozdz. 111, § 32)[23]. Podobne zapisy znalazły się w statucie seminaryjnym z 6 lutego 1841 roku, wydanym przez administratora diecezji sandomierskiej, biskupa nominata Klemensa Bąkiewicza. W dokumencie tym bibliotece seminarium duchownego poświęcono trzy paragrafy (189-191). Zalecały one m.in. założenie księgi, w której odnotowywano by wypożyczenia książek i ich zwrot[24]. Nowe rozporządzenia stały się również impulsem do sporządzenia pierwszego inwentarza bibliotecznego. Został on spisany w latach 1841-1845. Zachowano w nim porządek rzeczowy, dzielący księgozbiór na trzynaście sekcji. We wspomnianym katalogu znalazło się 169 pozycji. Najwięcej z nich (sześćdziesiąt jeden) należało do „zbioru różnych tekstów" (miscellanea), które ofiarowano bibliotece przez bp. Józefa Goldtmanna, jak również do działu Pisma Świętego i hermeneutyki (siedemnaście) oraz historii (czternaście). Zazwyczaj były to książki dziewiętnastowieczne (110), jednak część z nich pochodziła z XVIII (trzydzieści osiem) i XVII wieku (trzy)[25].

W kolejnych latach zasób biblioteki seminaryjnej sukcesywnie się powiększał (m.in. poprzez darowizny kapłanów i zakup nowych pozycji). Na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku osiągnął liczbę ok. 2 tys. woluminów[26]. Niestety w nocy z 16 na 17 czerwca 1863 roku z nieznanych przyczyn w gmachu seminaryjnym wybuchł pożar. Zniszczył on całe poddasze, na którym znajdowała się spiżarnia, sala wykładowa i biblioteka[27]. Pożar strawił ponad 90 proc. wszystkich książek. Zdołano uratować ich nieco ponad 150 (ks. Ludwik Piotrowicz podaje liczbę 166[28], natomiast regens seminaryjny, ks. An-

[23] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 116.

[24] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 53.

[25] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 118, 418.

[26] J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie*, s. 469.

[27] A. Bułakowski, *Korespondencja z sandomierskiego*, „Przegląd Katolicki", 1 (1863), s. 429.

[28] L. Piotrowicz, *Biblioteka w seminarium sandomierskim*, „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 476.

toni Misiurski – 171[29]). Wspomniany powyżej ksiądz Piotrowicz zauważył, że zachowane pozycje były dziełami „lepszymi i nowszymi" (znajdowało się wśród nich jedynie dwadzieścia jeden starodruków), zdeponowanymi czasowo w mieszkaniu regensa[30]. Straty biblioteczne szacowano na co najmniej 1 tys. rubli[31]. W zaistniałej sytuacji władza diecezjalna zwróciła się do miejscowego duchowieństwa o pomoc dla biblioteki seminaryjnej. Apel ten przyniósł bardzo szybko pożądany oddźwięk, m.in. motywując ks. Walentego Wlaźlackiego do przesłania książek, które nadal znajdowały się w budynkach pocysterskich w Koprzywnicy (15 października 1863 roku). Trzeciego maja 1864 roku przesłano 125 pozycji po zmarłym ks. Antonim Zwoleńskim, byłym administratorze diecezji sandomierskiej[32]. Natomiast kapłani pięciu dekanatów złożyli na rzecz biblioteki 220 stypendiów mszalnych, dzięki którym ks. Melchior Buliński zakupił osiemdziesiąt dziewięć książek. Biskup sandomierski Józef Juszyński zaapelował o pomoc dla książnicy sandomierskiej do Komisji Rządowej WRiOP. Komisja ta zaleciła, aby zwrócić się w tej sprawie do dyrektora Biblioteki Głównej w Warszawie, ks. Adama Jakubowskiego. Jednak ten nie przekazał do Sandomierza żadnych znaczniejszych darów. Ciekawą inicjatywą wykazał się wówczas ks. Antoni Sotkiewiecz, kapłan diecezji sandomierskiej, a w okresie późniejszym jej ordynariusz, pracujący jako profesor Akademii Duchownej w Warszawie[33]. Jako redaktor czasopisma „Przegląd Katolicki" wystosował do czytelników prośbę o pomoc sandomierskiej bibliotece. W ramach tej akcji w maju 1866 roku udało się zakupić 513 książek. Wiele dzieł teologicznych przekazali również księża archidiecezji warszawskiej[34]. W 1865 roku podjęto decyzję, by do gmachu seminaryjnego dobudować piętrowy pawilon. Dzieło to zostało ukończone w 1867 roku. W tym właśnie budynku zlokalizowano pomieszczenia biblioteczne[35].

---

[29] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 53.

[30] L. Piotrowicz, *Biblioteka w seminarium*, s. 476.

[31] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 53-54.

[32] Ks. Antoni Zwoleński zmarł 26 lutego 1864 roku; J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje Kapituły Sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928, s. 329-330.

[33] P. Kubicki, *Biskup Antoni Ksawery Sotkiewicz, biskup sandomierski 1826-1901. Zarys monograficzny*, Sandomierz 1931, s. 23-33.

[34] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 54-55.

[35] *Tamże*, s. 62; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 220.

W drugiej połowie lat sześćdziesiątych XIX wieku Bibliotekę WSD w Sandomierzu zasiliły książki pochodzące z jedenastu skasowanych klasztorów, które znajdowały się na terenie diecezji sandomierskiej (pijarzy z Radomia; reformaci z Sandomierza, Solca i Rytwian; filipini ze Studziannej; bernardyni z Radomia, Opatowa i Kazanowa; franciszkanie ze Smardzewic i Zawichostu oraz dominikanie z Sandomierza[36]). Klasztory te uległy likwidacji na skutek represji po Powstaniu Styczniowym. Na mocy decyzji namiestnika Królestwa Polskiego z 17 lutego 1865 roku księgozbiory bibliotek zakonnych przeszły na własność omawianej książnicy. Podobny los miał spotkać bibliotekę skasowanego Instytutu Księży Demerytów na Łysej Górze (decyzja z 13 listopada 1865 roku)[37]. Ze strony władz państwowych przedsięwzięcie to nadzorowała Sekcja Wyznań Rządu Gubernialnego w Radomiu. Natomiast stronę kościelną reprezentował delegat biskupa sandomierskiego w osobie ks. Jana Gackiego[38]. Miał on otrzymać od rządu 300 rubli zapomogi z przeznaczeniem na pokrycie kosztów transportu księgozbiorów do Sandomierza. Była to suma zbyt mała, pozwalająca na przewiezienie woluminów tylko z jednej biblioteki klasztornej. Zresztą jak się okazało, ksiądz Gacki nigdy tych pieniędzy nie otrzymał. W tej sytuacji z pomocą duchownemu pośpieszyli burmistrzowie, którzy sami wynajmowali furmanki, na których układano paki i worki z książkami. Nieraz tomy zrzucano luzem na wozy, jedynie przykrywając je płachtą. Natomiast w bibliotece seminaryjnej ze względu na brak odpowiednich szaf i regałów książki układano w stosy. Proces przewożenia księgozbiorów poklasztornych do Sandomierza trwał do 1867 roku[39]. Książnicę seminaryjną zasiliło wówczas ponad 10 tys. pozycji (zsumowanie wykazów z poszczególnych bibliotek klasztornych daje liczbę 10 916)[40]. Najwięcej książek przejęto z klasztoru oo. Pijarów z Radomia – 3 123 tomy[41]. Natomiast najcenniejsze zbiory przewieziono

[36] J. Rokoszny, *Stare druki przechowywane w bibliotece seminaryjnej w Sandomierzu*, „Kwartalnik Teologiczny", 1,3-4 (1902), s. 1-6.

[37] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 421-422.

[38] W. Pestka, *Jak mało… Ks. Józef Gacki (1805-1876) – zarys biografii*, Radom 2012, s. 94.

[39] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 59; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 422-423.

[40] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 61.

[41] Obecnie w omawianej bibliotece znajduje się 2 645 starodruków z tejże książnicy; D. Rejman, M. Kopeć, *Sprawozdanie końcowe*, s. 504. Pozostałe pozycje (ok. 500) mogły być drukami dziewiętnastowiecznymi, które nie były inwentaryzowane przez pracownice

z klasztoru oo. Bernardynów z Radomia (1 398 książek[42]), wśród których było pięćdziesiąt osiem inkunabułów i 328 druków z XVI wieku[43]. Z pozostałych klasztorów po 2010 roku odnaleziono następującą liczbę starodruków: od bernardynów z Kazanowa – 195; od bernardynów z Opatowa – 475; od dominikanów z Sandomierza – 440; od filipinów ze Studziannej – 1 482; od franciszkanów ze Smardzewic – 201; od franciszkanów z Zawichostu – 18; od reformatów z Sandomierza – 2 025; od reformatów z Solca – 1 364[44].

Fot. 2. Ks. Apolinary Knothe (1844-1894)

Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu i nie zostały ujęte w cytowanym sprawozdaniu końcowym.

[42] W Bibliotece Diecezjalnej przechowywanych jest dziś 578 starodruków z tegoż klasztoru; *tamże*, s. 502.

[43] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 61.

[44] D. Rejman, M. Kopeć, *Sprawozdanie końcowe*, s. 502-504.

Poważnym problemem, przed którym stanęła biblioteka seminaryjna po przewiezieniu księgozbiorów zakonnych, stało się ich uporządkowanie. Zadania tego jako pierwszy podjął się ks. Apolinary Knothe (1844-1894). Przy pomocy kleryków udało mu się spisać 1 664 pozycje. Zadanie to kontynuowali księża: Wawrzyniec Kukliński, Stanisław Jackowski, Teodor Banaszkiewicz oraz Ludwik Piotrowicz. Ostatni z nich za pełną poświęcenia pracę otrzymał godność kustosza biblioteki. Do czerwca 1875 roku skatalogowano 5 861 książek, które podzielono na dwanaście działów i rozmieszczono w dwudziestu dziewięciu szafach (znajdowały się one w oficynie seminaryjnej, w jednej obszernej sali[45]). Pięć lat później liczba skatalogowanych pozycji sięgała 9 tys. W 1894 roku cały księgozbiór seminaryjny liczył 12 567 tytułów w 15 623 tomach. Przełom XIX i XX wieku to czas, kiedy za bibliotekę odpowiadał ks. Stanisław Puławski i ks. Antoni Rewera[46].

Fot. 3. Obecna siedziba biblioteki seminaryjnej w Sandomierzu, ok. 1905

[45] L. Piotrowicz, *Biblioteka w seminarium sandomierskim* (*dokończenie*), „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 509.

[46] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 425.

W 1904 roku, po przeniesieniu seminarium do gmachu poklasztornego panien benedyktynek, biblioteka przez trzy lata nadal pozostawała w dotychczasowych zabudowaniach. Stanowiło to trudność dla alumnów, którzy w celu skorzystania z zasobów książnicy musieli wychodzić poza budynek formacyjny. Podjęto starania o szybkie przeniesienie jej do nowego miejsca zamieszkania kleryków. Udało się to zrealizować w 1907 roku, kiedy bibliotekę umieszczono na dolnym piętrze nowo urządzonego seminarium duchownego. Adaptacją pomieszczeń na potrzeby książnicy zajął się ówczesny regens seminaryjny, ks. Paweł Kubicki[47]. W tym czasie biblioteka wzbogaciła się o książki i archiwalia ze skasowanego klasztoru Panien Benedyktynek (według spisu z 1874 roku księgozbiór klasztorny liczył 879 pozycji[48], w tym pięć inkunabułów[49]). Do książnicy seminaryjnej przekazano również woluminy z biblioteki dominikanów klimontowskich[50]. Natomiast drogą licytacji zakupiono około 1 tys. pozycji po bp. Antonim Sotkiewiczu[51].

Dalsze prace nad uporządkowaniem i opracowaniem księgozbioru seminaryjnego prowadził ks. Andrzej Wyrzykowski, który w latach 1907-1955 pełnił funkcję bibliotekarza omawianej książnicy[52]. Duchowny ten odszedł od metody porządkowania książek działami, przyjął zaś zasadę wyłożoną w podręczniku Arnima Graesela[53]. Najpierw więc ułożył druki o największym formacie, następnie rękopisy liturgiczne, inkunabuły i cenniejsze druki. Woluminom nadał numerację ciągłą. Każdą książkę opisał na dwóch kartach, które włączył do katalogu podstawowego i dziesiętnego. Do tych prac ksiądz Wyrzykowski zaangażował grupę kleryków, którym pozwalał na katalogowanie prostszych w opisie druków. Do połowy lat pięćdziesiątych XX wieku skatalogowano 45 tys. pozycji,

[47] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 64; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 425-426.

[48] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 425.

[49] Obecnie w Bibliotece Diecezjalnej znajdują się 842 starodruki ze znakami proweniencyjnymi benedyktynek sandomierskich; D. Rejman, M. Kopeć, *Sprawozdanie końcowe*, s. 502.

[50] W. Kukliński, *Miasto prywatne Klimontów*, Sandomierz 1911, s. 197. Po 2010 roku udało się odnaleźć w sandomierskiej książnicy pięćdziesiąt pięć starodruków z tegoż klasztoru; *tamże*, s. 503.

[51] J. Rokoszny, *Stare druki*, s. 2.

[52] W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski* (*1879-1955*), „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 2,1-2 (1961), s. 298.

[53] A. Graesel, *Handbuch der Bibliothekslehre*, Leipzig 1902.

Fot. 4. Jeden z magazynów bibliotecznych, ok. 1915

w tym 18 tys. starodruków[54]. Wspomniany bibliotekarz osobiście prowadził wypożyczalnię. Podczas udostępniania książek udzielał cennych rad bibliograficznych. W 1933 roku został członkiem Koła Związku Bibliotekarzy Polskich we Lwowie. Współpracował i korespondował z wieloma uczonymi, służąc im informacjami o zbiorach sandomierskich[55].

Biblioteka seminaryjna sukcesywnie powiększała swój zasób. W 1911 roku sprowadzono z wydawnictwa Gustav Fock w Lipsku komplet patrologii greckiej i łacińskiej Migne'a oraz *Acta sanctorum* bollandystów. Wiele nowych pozycji zakupiono z ofiar księży i kleryków (m.in. encyklopedie kościelne polskie i niemieckie, dzieła

[54] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 64.
[55] Tenże, *Ks. Andrzej Wyrzykowski*, s. 299.

Fot. 5. Ks. Andrzej Wyrzykowski z alumnami seminarium duchownego w Sandomierzu podczas katalogowania księgozbioru (ok. 1915)

klasyków filozofii i in.). Niektórzy duchowni zapisywali bibliotece sandomierskiej swoje księgozbiory. W ten sposób książnica ta w 1919 roku wzbogaciła się o 2 tys. pozycji należących do ks. Jana Gajkowskiego. Do takiej praktyki zachęcał też I Synod Diecezji Sandomierskiej z 1923 roku (art. 247, § 1)[56]. W okresie międzywojennym biblioteka powiększała się tą drogą o 150 – 300 pozycji rocznie[57]. Jeszcze kilkukrotnie trafiły do książnicy seminaryjnej zbiory zabytkowe: w 1932 roku przekazano pojedyncze książki po paulinach z Beszowej, w 1950 roku – zbiory prepozytów i mansjonarzy ze Skrzynna, a w 1955 roku – druki kanoników regularnych od pokuty (zwanych markami) z Bogorii[58].

[56] *Prima Synodus Dioecesana Sandomiriensis*, Sandomierz 1923, s. 131. Podobne zalecenia uchwalono na II Synodzie Diecezji Sandomierskiej; *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i Instrukcje,* Sandomierz 1999, s. 469-470.

[57] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 427.

[58] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 63. Obecnie w bibliotece znajduje się trzydzieści pięć starodruków tej proweniencji; D. Rejman, M. Kopeć, *Sprawozdanie końcowe*, s. 504.

Od 1948 roku z pomocą ks. Wyrzykowskiemu w prowadzeniu książnicy pośpieszył ks. Walenty Wójcik, który z czasem został głównym bibliotekarzem seminaryjnym. Funkcję tę pełnił do czasu przyjęcia sakry biskupiej (2 lutego 1961 roku). Następnie stanowisko to piastował ks. Stanisław Drypa (1961-1983) oraz ks. Marek Kozera (1984-1991). W tym czasie biblioteka nadal powiększała swój księgozbiór. W 1975 roku liczyła prawie 60 tys. druków z XIX i XX wieku, około 20 tys. starodruków oraz 695 tytułów czasopism. Pomieszczenia biblioteczne okazały się za ciasne na tak okazałe zbiory. Stłoczono je w zaledwie czterech magazynach i czytelni, zwanej też zakładem naukowym. Przez pewien okres napływające książki nie były katalogowane. Zapisywano jedynie te, które trafiały bezpośrednio do czytelni[59].

W 1992 roku, wraz ze zmianą granic diecezji sandomierskiej, dyrektorem biblioteki seminaryjnej został ks. Michał Spociński. Pracował jednak na tym stanowisku tylko przez rok. W tym czasie w czytelni zatrudniono bibliotekarkę. Była to pierwsza osoba spoza grona duchownych i kleryków, która zajmowała się omawianą książnicą.

W okresie od 1993 do 1998 roku funkcję dyrektora pełnił ks. Stanisław Bastrzyk. Wówczas przyjęto do pracy kolejne dwie bibliotekarki, które rozpoczęły wprowadzanie księgozbioru do katalogu komputerowego (program MAK).

Na przełomie XX i XXI wieku (1998-2002) biblioteką kierował ponownie ks. Michał Spociński. W tym czasie książnica wraz z całym gmachem seminaryjnym przeszła generalny remont. Zmieniono wówczas układ pomieszczeń bibliotecznych oraz zainstalowano dwa regały przesuwne, dzięki którym zaoszczędzono dużą część powierzchni magazynowej.

W latach 2002-2006 stanowisko dyrektora biblioteki zajmował ks. Marek Reczek. Dzięki jego staraniom rozbudowano zaplecze techniczne, m.in. infrastrukturę informatyczną. Ksiądz Reczek sprowadził z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie komorę fumigacyjną, która pozwalała na odgrzybianie zainfekowanych egzemplarzy.

[59] J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie*, s. 475.

2. Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Jak to już wspomniano na wstępie, 1 stycznia 2007 roku książnica Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu została przekształcona w Bibliotekę Diecezjalną. W tym czasie jej zarządcą był ks. Andrzej Barzycki. Przyczynił się on do remontu trzech pomieszczeń magazynowych, gdzie zainstalowano piętrowe regały stacjonarne. Ksiądz Barzycki zorganizował i wyposażył pracownię digitalizacyjną. Założono również bibliotekę cyfrową, dzięki której można udostępniać zdigitalizowane publikacje w Internecie[60]. Duchowny starał się o pozyskanie środków na konserwację zabytkowego księgozbioru. W tym czasie prowadzono retrokonwersję katalogu kartkowego do formy elektronicznej. Baza kilkudziesięciu tysięcy rekordów posłużyła do ich konwersji na standardowe opisy MARC21 (prace nad katalogiem trwają do dziś, gdyż część opisów nadal wymaga poprawek).

Inicjatywy podjęte przez ks. A. Barzyckiego zostały dostrzeżone w 2011 roku, kiedy to wyróżniono go Świętokrzyską Nagrodą Kultury drugiego stopnia za osiągnięcia o charakterze ogólnopolskim w dziedzinie upowszechniania i ochrony dziedzictwa narodowego.

Książnicą diecezjalna pod zarządem księdza Barzyckiego przyłączyła się do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides". Od tego czasu podjęła bliską współpracę z innymi bibliotekami kościelnymi w zakresie wypożyczeń międzybibliotecznych, wymiany dubletowej i innej pomocy. Pracownicy Biblioteki Diecezjalnej biorą też aktywny udział w walnych zgromadzeniach Federacji. Najbliższe spotkanie bibliotekarzy kościelnych (2019), które tradycyjnie zaplanowano na wrzesień, będzie się obywać w Sandomierzu.

We wrześniu 2012 roku na funkcję dyrektora biblioteki został powołany ks. Andrzej Jakóbczak. Kontynuował on prace konserwacyjne nad zabytkowym księgozbiorem. Poza tym podjęto inwentaryzację zbiorów poklasztornych w ramach programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku

[60] Liczba publikacji znajdujących się w cyfrowej bibliotece według stanu z 7 lutego 2019 roku wynosi 2 203. Łączna liczba czytelników od 2 października 2008 roku to 3 534 804, http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra, 07.02.2019.

w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja"[61]. Równocześnie rozpoczęto katalogowanie księgozbioru w nowym systemie informatycznym Koha[62]. System ten jest wykorzystywany przez 900 bibliotek na całym świecie, w tym 167 akademickich. Pozwala on m.in. na zamawianie książek do wypożyczenia spoza gmachu biblioteki lub ich prolongatę. Oprócz katalogowania nowych pozycji (ostatnia wciągnięta do inwentarza książka nosi sygnaturę 105 616) do systemu sukcesywnie wprowadza się również inkunabuły i starodruki, co jest rzadkością wśród bibliotek kościelnych. Ks. Andrzej Jakóbczak był również członkiem Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" (od 4 września 2013 roku)[63].

Od lipca 2015 roku dyrektorem diecezjalnej książnicy jest ks. Piotr Tylec, który kontynuuje prace swoich poprzedników. W październiku 2017 roku otwarto nową czytelnię biblioteki, połączoną z kleryckim zakładem naukowym, której patronuje ks. Andrzej Wyrzykowski. Pomieszczenie to zapewnia wolny dostęp do najważniejszych pozycji z zakresu historii, teologii i filozofii. Poza tym na drewnianej antresoli umieszczono komplet patrologii greckiej i łacińskiej Migne'a, co stanowi niewątpliwą ozdobę tego miejsca.

Biblioteka Diecezjalna podjęła również starania o zaliczenie do grona „niektórych bibliotek naukowych". Grupa ta, licząca obecnie ponad trzydzieści instytucji (m.in. Książnica Cieszyńska, Biblioteka Sejmowa i Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu), skupia biblioteki o charakterze naukowym, które nie są afiliowane do uczelni wyższych. Po spełnieniu wszelkich formalności Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego rozporządzeniem z 12 grudnia 2017 roku zaliczył Bibliotekę Diecezjalną w Sandomierzu do wspomnianego grona[64]. Przynależność do grupy bibliotek naukowych otwiera przed biblioteką nowe perspektywy rozwoju, m.in. możliwość skuteczniej-

[61] Sprawozdania z realizacji programu można znaleźć na stronie internetowej: *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*, www.kasaty.pl/category/sprawozdania-z-realizacji, 08.02.2019.

[62] Centralny Katalog Bibliotek „Fides", https://katalog.fides.org.pl, 07.02.2019.

[63] W. Umiński, *Protokół z obrad XIX Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych Fides*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1 (2014), s. 268-269.

[64] *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 grudnia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu i trybu zaliczania bibliotek do niektórych bibliotek naukowych oraz ustalenia ich wykazu*, Dz.U. 2017, poz. 2427, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002427, 09.05.2019.

Fot. 6. Czytelnia im. ks. Andrzeja Wyrzykowskiego

szego ubiegania się o środki pochodzące z programów realizowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Jesienią 2018 roku rozpoczęto przenoszenie zasobu archiwum diecezji sandomierskiej do gmachu Biblioteki Diecezjalnej. W tym celu przeprowadzono remont jednego z pomieszczeń seminaryjnych, adaptując je do potrzeb archiwalnych. Ze składek kapłanów diecezji zakupiono i zamontowano specjalistyczne regały jezdne, w których umieszczono dokumentację aktową Kurii Sandomierskiej (Konsystorza). Natomiast na początku 2019 roku Wyższe Seminarium Duchowne udostępniło bibliotece jeszcze jedną salę, do której przeniesiono przesuwne regały z dotychczasowej siedziby Archiwum Diecezjalnego w Sandomierzu. Znajdą się w niej księgi metrykalne parafii diecezji sandomierskiej (od 1946 roku) oraz obecnej diecezji radomskiej (1946-1991).

Obecnie w Bibliotece Diecezjalnej pracuje sześć osób. Funkcję dyrektora pełni autor niniejszego artykułu. Opiekunem zasobu archiwum diecezji sandomierskiej jest ks. mgr Emil Hapak. Nad opracowywaniem i prowadzeniem programów ministerialnych (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego: „Ochrona zabytków", „Kultura cyfrowa"; Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: „Działalność upowszechniająca naukę"[65]) czuwa mgr Dorota Rejman. Poza tym zajmuje się ona opracowywaniem zasobu bibliotecznego oraz wprowadzeniem go do systemów informatycznych. W zadaniu tym wspiera ją mgr Monika Kopeć. Miejscowe zbiory udostępnia czytelnikom mgr Izabela Marciniak, która prowadzi również zajęcia z języka polskiego i literatury dla kleryków sandomierskiego seminarium. W bibliotece pomaga też ks. mgr Jan Andrzejewski.

Opisywana książnica, oprócz zadań bibliotecznych polegających na zabezpieczaniu, opracowywaniu i udostępnianiu zbiorów, podejmuje wiele innych inicjatyw. W ostatnim okresie zorganizowano tu dwa sympozja naukowe o zasięgu ogólnopolskim. Pierwsze z nich, które odbyło się w 2017 roku, poświęcono osobie bp. Stefana Zwierowicza, drugie zaś biskupom sandomierskim (z racji jubile-

[65] Z krótkimi sprawozdaniami z realizacji programów ministerialnych przez Bibliotekę Diecezjalna w Sandomierzu można się zapoznać na stronach internetowych: *Zadania finansowane ze środków MKiDN*, http://bdsandomierz.pl/mkidn.html, 07.02.2019; *Zadania finansowane ze środków MNiSW*, http://bdsandomierz.pl/mnisw.html, 07.02. 2019.

uszu 200-lecia diecezji sandomierskiej obchodzonego w 2018 roku). Oprócz konferencji naukowych biblioteka przeprowadza konkursy dla dzieci i młodzieży, m.in. w 2017 roku przebiegał konkurs „Mój średniowieczny inicjał". Poza tym w książnicy prowadzone są lekcje biblioteczne i prezentacje zbiorów.

3. Zasób biblioteczno-archiwalny

Zasób Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu to zbiory trzech instytucji kościelnych, które w roku 2007 zostały połączone, zostaną zatem omówione z uwzględnieniem tego podziału.

3.1. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu

Do najcenniejszych zabytków piśmienniczych Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu można zaliczyć rękopis *Bogurodzicy* z drugiej połowy XV wieku. Jest on jednym z pięciu piętnastowiecznych zapisów tej pieśni. W drugiej połowie XIX stulecia wśród zbiorów sandomierskiej biblioteki seminaryjnej odnalazł go ks. Ludwik Piotrowicz. Rękopis znajdował się na tylnej wyklejce łacińsko-polskiego kodeksu o sygnaturze C 423, zawierającego kazania niedzielne Hieronima z Pragi oraz inne homilie różnych autorów. W 1961 roku wklejka ta została odklejona od okładki, rozprostowana i wzmocniona gazą. Prace te wykonały na zlecenie Instytutu Badań Literackich Pracownie Konserwacji Zabytków w Warszawie pod kierunkiem prof. Bohdana Marconiego[66].

Innym cennym rękopisem przechowywanym w książnicy jest *Dyjalog o Zbigniewie Oleśnickim*. Przez długie lata był on własnością rodziny Oleśnickich. Znalazł się w bibliotece seminaryjnej prawdopodobnie wraz z przeniesieniem księgozbioru reformatów sandomierskich. Rękopis odnalazł ks. Apolinary Knothe, a w 1882 roku opublikował go ks. Ludwik Piotrowicz[67]. Do ważnych zabytków pi-

[66] *Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawcy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962, s. 105-108.

[67] L. Piotrowicz, *Dyjalog o Zbigniewie Oleśnickim, wiersz łaciński*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 2, Kraków 1882, s. 325-362; M. Koczerska, *Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego*, „Studia Źródłoznawcze", 24 (1979), s. 30-48.

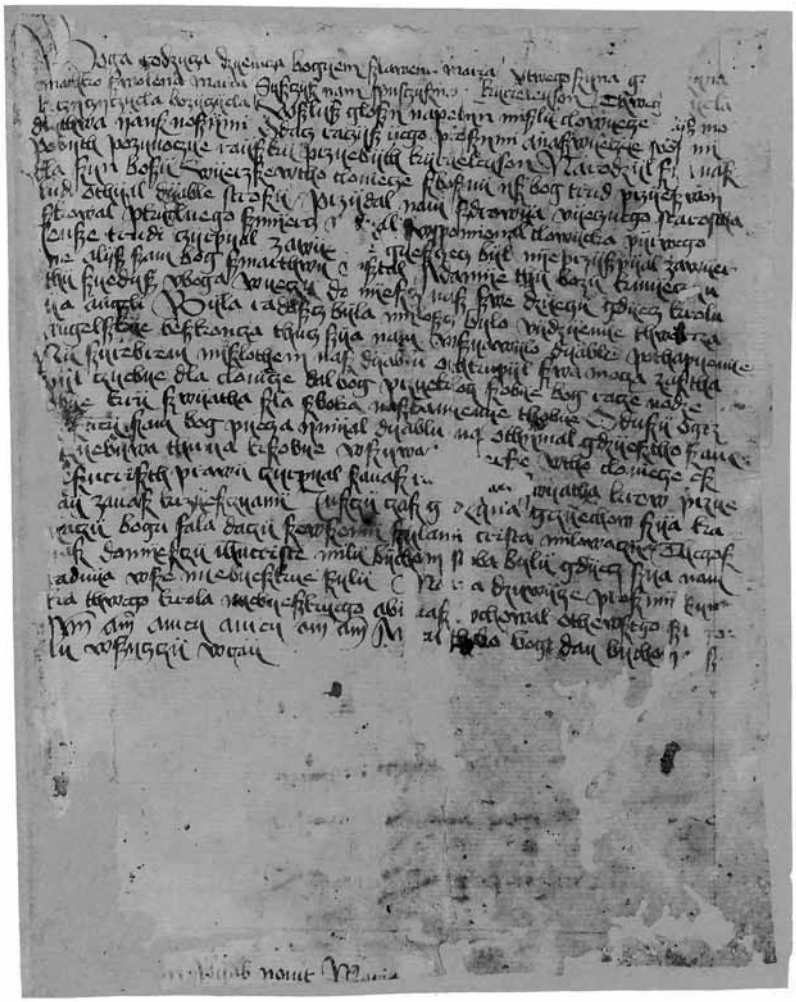

Fot. 7. Piętnastowieczny rękopis *Bogurodzicy*

śmiennictwa należą również: kazania Klemensa z Radymna z XVI wieku, dzieła Petrarki z XV wieku, *Poema* Andrzeja Krzyckiego z 1574 roku oraz *Epigramatum* Sarbiewskiego[68]. Inne białe kruki pochodzące ze zbiorów seminaryjnych to *Zołtarz pieśni Dawida*

[68] J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie*, s. 476.

Valentinusa Passera z 1538 roku oraz *Ogród Królewski* Bartosza Paprockiego z 1599 roku. Natomiast wśród najstarszych dzieł (inkunabułów) można wymienić *Decretum Gratiani* (Moguntiae 1472) oraz *Liber sextus Decretalium* (Basileae 1477)[69]. Istotne znaczenie dla historyków mają zbiory archiwalne: benedyktynek sandomierskich, dominikanów klimontowskich, bernardynów radomskich, seminarium sandomierskiego oraz spuścizny: m.in. po ks. Janie Wiśniewskim, bp. Antonim Sotkiewiczu i bp. Walentym Wójciku[70].

3.2. Archiwum i Biblioteka Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu

Bardzo cenne zbiory zostały włączone do zasobu Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu wraz z przeniesieniem Archiwum i Biblioteki Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu. Wśród nich znajduje się 328 dokumentów pergaminowych (102 ze średniowiecza, 99 z XVI wieku, 58 z XVII wieku, 44 z XVIII wieku oraz 25 nowszych) oraz dwadzieścia dziewięć dokumentów papierowych (do XIV do XIX wieku). Najstarszy z nich pochodzi z czasów pontyfikatu papieża Grzegorza IX (1227-1241)[71]. Oprócz dokumentów pergaminowych i papierowych do zasobu diecezjalnej książnicy włączono zespół rękopiśmienniczy wspomnianej kapituły. Liczy on 950 manuskryptów sporządzonych w okresie od XIII do XX wieku. Zespół ten zawiera dwa obszerne działy: księgi rękopiśmiennicze (średniowieczne kodeksy pergaminowe i papierowe, akta miejskie oraz akta oficjalatu sandomierskiego, radomskiego i in.), a także akta luźne o różnorodnej treści (akta prokuratorii kapitulnej; akta kościołów, parafii, miejscowości, osad wiejskich; materiał biograficzny i in.)[72].

Wraz ze wspomnianą dokumentacją rękopiśmienniczą Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu do Biblioteki Diecezjalnej trafiły książki, wśród których dominują starodruki (ok. 3 tys., w tym ponad 100 inkunabułów). Znaczna część z nich to dzieła religijne

[69] L. Piotrowicz, *Biblioteka w seminarium sandomierskim* (*dokończenie*), s. 509.

[70] Zob. W. Wójcik, *Cenniejsze rękopisy*, s. 259-330.

[71] F. Kiryk, *Pergaminy. Archiwum*, s. 7, 11.

[72] Tenże, *Inwentarz rękopisów*, s. II-VI. W 2018 roku zasób Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu ma zasilić druga część materiałów rękopiśmienniczych pochodzących ze spuścizny Kapituły Katedralnej w Sandomierzu. Będzie to 300 jednostek archiwalnych (28 dokumentów pergaminowych, 207 dokumentów papierowych oraz 75 akt rękopiśmienniczych); *tamże*, t. 2, s. V.

(kaznodziejstwo – 412, ascetyka – 364, biblistyka – 160), ale nie brakuje również innych dziedzin nauki (historia – 365, literatura piękna – 226, prawo – 161, polityka – 135, medycyna – 53, geografia – 52). Najstarsze woluminy pochodzą z lat siedemdziesiątych XV wieku (jedenaście)[73].

3.3. Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu[74]

Zasób archiwum diecezji sandomierskiej składa się z dwóch działów. Pierwszy z nich to zespół aktowy. W głównej mierze powstał on w ramach działalności Kurii Diecezjalnej (Konsystorza) w Sandomierzu (kilka jednostek archiwalnych pochodzi z konsystorza krakowskiego i kieleckiego). Obejmuje dokumentację związaną z funkcjonowaniem centralnych urzędów diecezjalnych (XIX-XX wiek), jak również parafii i duchowieństwa. Drugim działem jest zespół ksiąg metrykalnych. Znajdują się w nim duplikaty ksiąg pochodzących z parafii diecezji sandomierskiej (sandomiersko-radomskiej) z lat 1946-1991 oraz tejże diecezji w jej nowych granicach (od 1992 roku). Zasób ten obejmuje również starsze księgi metrykalne, jednak wyłącznie z parafii miasta Sandomierza. Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu planuje uporządkowanie zespołu aktowego i sporządzenie dokładnego inwentarza tych archiwaliów.

Z zasobu Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu mogą korzystać wszyscy zainteresowani. Książki wydane po 1945 roku czytelnicy mogą wypożyczać poza gmach książnicy. Z druków starszych korzysta się tylko na miejscu (w czytelni podręcznej lub w Zakładzie Naukowym im. ks. Andrzeja Wyrzykowskiego). Do zbiorów specjalnych mają dostęp pracownicy naukowi lub studenci po uprzednim przedstawieniu odpowiedniej rekomendacji (podpisanej przez promotora badań naukowych).

---

[73] W. Wójcik, *Starodruki w Bibliotece*, s. 251-252; por. tenże, *Archiwum i Biblioteka*, s. 30-41; T. Moskal, *Książka w kulturze sandomierskiego środowiska kolegiackiego do 1818 roku*, Lublin 2013.

[74] Władze diecezjalne planują wydzielenie tegoż zespołu z biblioteki i utworzenie nowej jednostki kościelnej: Archiwum Diecezji Sandomierskiej. Obie instytucje ze względu na lokalizację w tym samym gmachu i jedną dyrekcję będę prowadziły ze sobą ścisłą współpracę.

Bibliografia

Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i Instrukcje, Sandomierz 1999.

Biblioteka Cyfrowa, http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra, 07.02.2019.

Bogurodzica, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawcy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962.

Borowski Franciszek, *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, „Studia Sandomierskie", 18,1 (2011), s. 7-162.

Buliński Melchior, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879 (reprint 2005).

Bułakowski Alfons, *Korespondencja z sandomierskiego*, „Przegląd Katolicki", 1 (1863), s. 154-156.

Centralny Katalog Bibliotek „Fides", https://katalog.fides.org.pl/, 07.02.2019.

Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja; sprawozdania z realizacji, www.kasaty.pl/category/sprawozdania-z-realizacji, 08.02.2019.

Graesel Arnim, *Handbuch der Bibliothekslehre*, Leipzig 1902.

Kiryk Feliks, *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII-XX wieku*, Sandomierz 2010.

Kiryk Feliks, *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu*, t. 2: *XII-XX wiek*, Kraków 2018.

Kiryk Feliks, *Pergaminy. Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej. Katalog*, Sandomierz 2002.

Kobierska-Maciuszko Ewa, *Stary i nowy BUW – zdarza nam się raz na sto lat!*, w: *Stare i nowe w bibliotece. Współpraca czy konkurencja. Konferencja Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Materiały konferencyjne*, red. M. Wrocławska, J. Jerzyk, Łódź 2010, s. 251-267.

Koczerska Maria, *Piętnastowieczne biografie Zbigniewa Oleśnickiego*, „Studia Źródłoznawcze", 24 (1979), s. 5-82.

Kotkowski Stanisław, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820--1926*, oprac. H. Szumił, Sandomierz 2010.

Kubicki Paweł, *Biskup Antoni Ksawery Sotkiewicz, biskup sandomierski 1826-1901. Zarys monograficzny*, Sandomierz 1931.

Kukliński Wawrzyniec, *Miasto prywatne Klimontów*, Sandomierz 1911.

Łodyński Marian, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim* (*1807-1831*), Wrocław 1958.

Mazur-Pietrzyk Jolanta, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 64 (1995), s. 463-564.

Moskal Tomasz, *Książka w kulturze sandomierskiego środowiska kolegiackiego do 1818 roku*, Lublin 2013.

Osiecka Małgorzata, *System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815-1867* [pr. doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Stefana Ciary], Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2014 [mps].

Pestka Wojciech, *Jak mało... Ks. Józef Gacki* (*1805-1876*) *– zarys biografii*, Radom 2012.

Piotrowicz Ludwik, *Biblioteka w seminarium sandomierskim* (*dokończenie*), „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 508-511.

Piotrowicz Ludwik, *Biblioteka w seminarium sandomierskim*, „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 475-476.

Piotrowicz Ludwik, *Dyjalog o Zbigniewie Oleśnickim, wiersz łaciński*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 2, Kraków 1882, s. 325-362.

Prima Synodus Dioecesana Sandomiriensis, Sandomierz 1923.

Rejman Dorota, Kopeć Monika, *Sprawozdanie końcowe z prac inwentaryzacyjnych druków z bibliotek klasztornych znajdujących się w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Etap od czwartego do ósmego: 1 V 2013 – 31 V 2014 r.*, „Hereditas Monasteriorum", 4 (2014), s. 493-504.

Rokoszny Józef, *Stare druki przechowywane w bibliotece seminaryjnej w Sandomierzu*, „Kwartalnik Teologiczny", 1,3-4 (1902), s. 1-6.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 grudnia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu i trybu zaliczania bibliotek do niektórych bibliotek naukowych oraz ustalenia ich wykazu, Dz.U. 2017, poz. 2427, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002427, 09.05.2019.

Tylec Piotr, *Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu*, „Zeszyty Sandomierskie", 24,45 (2018), s. 35-41.

Umiński Wacław, *Protokół z obrad XIX Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych Fides*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1 (2014), s. 268-269.

Wiśniewski Jan, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje Kapituły Sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928.

Wójcik Walenty, *Archiwum i Biblioteka Kapituły w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 7 (1963), s. 5-41.
Wójcik Walenty, *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 4 (1962), s. 259-330.
Wójcik Walenty, *Ks. Andrzej Wyrzykowski* (*1879-1955*), „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 2,1-2 (1961), s. 298-302.
Wójcik Walenty, *Starodruki w Bibliotece Kapituły Sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 37 (1978), s. 249-259.
Wójcik Walenty, *Włączenie zbiorów poklasztornych do Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 1,2 (1959/1960), s. 50-65.
Zadania finansowane ze środków MKiDN, http://bdsandomierz.pl/mkidn.html, 07.02.2019;
Zadania finansowane ze środków MNiSW, http://bdsandomierz.pl/mnisw.html, 07.02. 2019.
Zdanowski Józef, *Seminarium duchowne w Kielcach. Szkic historyczny w dwóchsetną rocznicę założenia*, Kielce 1927.

Streszczenie

Artykuł prezentuje historię i współczesną działalność Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu. Instytucja ta powstała z inicjatywy bp. Andrzeja Dzięgi w 2007 roku z połączenia trzech sandomierskich jednostek kościelnych: Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego, Archiwum Diecezjalnego oraz Archiwum i Biblioteki Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej. Trzonem nowej instytucji jest w głównej mierze biblioteka seminaryjna, dlatego też artykuł szerzej omawia jej historię. Współczesną działalność Biblioteki Diecezjalnej autor ukazuje na podstawie własnej działalności dyrektorskiej i osobistych spostrzeżeń. Artykuł opisuje również zasób archiwalno-biblioteczny książnicy z uwzględnieniem podziału na trzy wspomniane instytucje kościelne.

Słowa kluczowe

Biblioteka Diecezjalna, Sandomierz, diecezja sandomierska, Wyższe Seminarium Duchowne w Sandomierzu, archiwum diecezjalne, Kapituła Kolegiacka i Katedralna w Sandomierzu

THE DIOCESAN LIBRARY IN SANDOMIERZ – THE HISTORY AND THE PRESENT DAY

Summary

The paper presents the history and contemporary activity of the Diocesan Library in Sandomierz. The institution was established on the initiative of Bishop Andrzej Dzięga in 2007 by the merger of three Sandomierz church units: the Theological Seminary Library, the Diocesan Archive, and the Collegiate and Cathedral Chapter Archives and Library. It was mainly the seminary library which constituted the core of the new institution, thus the article discusses its history in more detail. The contemporary activity of the Diocesan Library is shown on the basis of the author's own managerial experience and personal observations. The archival and library resources of the Diocesan Library, including the division into three mentioned church institutions, are also described.

Keywords
diocesan library, Sandomierz, Sandomierz diocese, theological seminary, diocesan archives, Collegiate and Cathedral Chapter in Sandomierz

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 157-176
ISSN 1426-3777

ks. Piotr Tylec[1]

KIEROWNICY BIBLIOTEKI SEMINARIUM DUCHOWNEGO W SANDOMIERZU W LATACH 1875-1984

Ważną osobą w każdej instytucji, zarówno państwowej, jak i kościelnej, jest jej zarządca, a więc kierownik, dyrektor, opiekun itp. Decyduje on bowiem o systemie pracy danej jednostki, podejmowanych inicjatywach i o sposobach rozwiązywania pojawiających się problemów. To właśnie na zarządcy spoczywa odpowiedzialność za całokształt działalności danej placówki. Taką też rolę pełnili kierownicy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Jednostka ta była podporządkowana poszczególnym regensom seminarium, którzy jednak ze względu na wielość obowiązków nie mogli właściwie opiekować się podległą im książnicą. Z tej racji od 1875 roku biskup sandomierski wyznaczał duchownego, którego zadaniem była stała opieka nad biblioteką seminaryjną. Do obowiązków tegoż kapłana należała nie tylko dbałość o zasób biblioteczny, ale również katalogowanie nowych nabytków, sprowadzanie potrzebnych alumnom pozycji oraz ich udostępnianie. Niniejszy artykuł prezentuje sylwetki poszczególnych kierowników z uwzględnieniem ich zaangażowania w działalność Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie sylwetek siedmiu kierowników sandomierskiej książnicy, którzy zarządzali nią w latach

[1] Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu.

1875-1984[2]. Początek przyjętego zakresu chronologicznego wyznacza data nominacji jej pierwszego kierownika (26 sierpnia 1875 roku). Natomiast datą końcową jest chwila śmierci, a więc i zakończenia pracy kierowniczej ks. Stanisława Drypy (19 września 1984 roku), ostatniego nieżyjącego zarządcy omawianej biblioteki. Oprócz biogramów poszczególnych kierowników książnicy niniejszy artykuł ukazuje także sposób zarządzania nią w pierwszym okresie istnienia (1820-1875).

Biblioteka seminaryjna powstała wraz utworzeniem Seminarium Duchownego w Sandomierzu, tj. jesienią 1820 roku[3]. Początkowo dysponowała bardzo skromnym zasobem i nie miała nawet swojego kierownika[4]. Statut Seminarium Duchownego w Sandomierzu, nadany przez bp. Adama Prospera Burzyńskiego w 1828 roku, na opiekuna biblioteki wyznaczał wiceregensa (wicerektora). Jego zadaniem miało być porządkowanie i spisywanie książek oraz katalogowanie nowych nabytków (rozdz. 111, § 32)[5]. Podobne zalecenia zawarto w kolejnym statucie seminaryjnym z 6 lutego 1841 roku, wydanym przez biskupa nominata diecezji sandomierskiej, Klemensa Bąkiewicza[6]. W tym czasie seminaryjna książnica nadal była małą placówką, mającą w swoich zbiorach zaledwie kilkaset pozycji[7]. Kolejne lata przyniosły powiększenie księgozbioru, który na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku liczył ok. 2 tys. woluminów[8], co nadal nie było wielkością znaczną i wymagającą zatrudnienia samodzielnego dyrektora. Do tego czasu wiceregensami, a więc doraźnymi opiekunami biblioteki seminaryjnej byli księża: Celestyn Bednarski (1826-1829), Jan Kalatowicz (1830-1831), Walenty Czapczyński (1830-1833), Karol Teliga

[2] Sylwetki kierowników Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu zostały opracowane w głównej mierze na podstawie biogramów *Słownika biograficznego księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.* (t. 1-3). Autor niniejszego artykułu miał duży udział w tworzeniu powyższego słownika (współautor t. 3 i 4).

[3] M. Buliński, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879 (reprint 2005), s. 405.

[4] Można przypuszczać, że nad księgozbiorem seminaryjnym opiekę sprawował w tym czasie regens Jan Nepomucen Ratyński (1820-1827); S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820-1926*, oprac. H. Szumił, Sandomierz 2010, s. 58.

[5] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 116.

[6] W. Wójcik, *Włączenie zbiorów poklasztornych do Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 1,2 (1959/1960), s. 53.

[7] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 118, 418.

[8] J. Mazur-Pietrzyk, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 64 (1995), s. 469.

(1833-1836), Jan Chryzostom Dąbrowski (1836-1843), Karol Górski (1843-1845), Stanisław Świątkiewicz (1845-1850), Grzegorz Szelkowski (1850-1852), Kazimierz Rogoziński (1852-1853), Antoni Sotkiewicz (1853-1856), Józef Szczepański (1856-1860), Michał Słapczyński (1860-1861) oraz Paweł Słabowski (1861-1868)[9].

Sytuacja biblioteki seminaryjnej uległa zmianie w połowie lat sześćdziesiątych XIX wieku. Książnica doczekała się wówczas nowego pomieszczenia w nowo wybudowanym piętrowym pawilonie (po pożarze z 1863 roku[10]). Poza tym zasiliły ją książki pochodzące z jedenastu skasowanych klasztorów znajdujących się na terenie diecezji sandomierskiej (ok. 15 tys. woluminów)[11]. W tym czasie urząd wiceregensa pełnił ks. Alfons Jan Bułakowski (1868-1871) i ks. Apolinary Knothe (1871-1876)[12]. Ksiądz Knothe rozpoczął dzieło uporządkowania zbiorów poklasztornych. Przy pomocy kleryków udało mu się spisać 1 664 pozycje. W zadaniu tym pomagali mu również księża profesorowie: Wawrzyniec Kukliński, Stanisław Jackowski oraz Ludwik Piotrowicz. Ów ostatni za oddaną pracę na tym polu otrzymał tytuł kustosza biblioteki, a z czasem został jej pierwszym kierownikiem[13].

Ks. Ludwik Roch Piotrowicz (1839-1905) – kierownik biblioteki w latach 1875-1879

Urodził się 16 sierpnia 1839 roku w Kiełczynie. Był synem Stanisława i Franciszki z domu Zacharskiej. Uczył się w domu rodzinnym oraz w Szkole Powiatowej w Sandomierzu. Był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1856-1859) oraz studentem Akademii Duchownej w Warszawie. Otrzymał stopień kandydata teologii (1859-1863). Święcenia subdiakonatu przyjął 14 czerwca 1862 roku w Warszawie z rąk św. abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, kapłańskie zaś 17 sierpnia tegoż roku w Mominie z rąk bp. Józefa Juszyńskiego.

---

[9] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne,* s. 63, 69, 70, 254-261.

[10] A. Bułakowski, *Korespondencja z sandomierskiego*, „Przegląd Katolicki", 1 (1863), s. 429.

[11] J. Rokoszny, *Stare druki przechowywane w bibliotece seminaryjnej w Sandomierzu*, „Kwartalnik Teologiczny", 1,3-4 (1902), s. 1-6; W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 62; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 220.

[12] S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 261-262.

[13] *Tamże*, s. 425.

Był wikariuszem katedry w Sandomierzu (28 lipca 1863 roku)[14], nauczycielem i prefektem Progimnazjum w Sandomierzu (26 listopada 1864 roku). Pełnił także obowiązki pisarza w tamtejszym Sądzie Biskupim. W latach 1863-1891 był profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu (wykładał patrologię, literaturę łacińską, język łaciński i grecki, prawo kanoniczne, historię Kościoła). Pełnił funkcję wikariusza kościoła św. Jakuba w Sandomierzu (17 marca 1874 roku), wizytatora klasztorów męskich i żeńskich w diecezji sandomierskiej (10 września 1891 roku) oraz obrońcy sakramentu małżeństwa w Sądzie Biskupim w Sandomierzu (1 października 1886 roku). Dwunastego września 1878 roku otrzymał godność kanonika honorowego Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, a w 1888 roku został kanonikiem gremialnym. Zmarł 16 listopada 1905 roku w Sandomierzu. Pochowany został na cmentarzu parafii św. Pawła.

Funkcję opiekuna biblioteki seminaryjnej objął 26 sierpnia 1875 roku i pełnił ją przez cztery lata. Porządkował i katalogował księgozbiór książnicy (wraz z klerykami spisał ok. 3 tys. pozycji). W toku tych prac odnalazł rękopis tekstu *Bogurodzicy* z drugiej połowy XV wieku. Znał paleografię i był znawcą poezji łacińskiej. Utrzymywał korespondencję z uczonymi: Józefem Szujskim, Stanisławem Kętrzyńskim i hr. Stanisławem Tarnowskim. Napisał rozprawę na temat odnalezionego w bibliotece *Dyjalogu o Zbigniewie Oleśnickim*, publikował drobne artykuły w „Przeglądzie Katolickim"[15].

---

[14] W nawiasie data nominacji.

[15] Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: ADS), Akta personalne ks. Ludwika Piotrowicza; ADS, Akta śmierci kapłanów (dalej: AŚK) (1894-1918), k. 200; *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.*, red. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, t. 3: *M-R*, Sandomierz 2017, s. 167-168; J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje Kapituły Sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928, s. 233-235; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 12, 160, 175, 278, 286-288, 420, 423, 425, 427, 445, 459, 511; W. Firlej, *Piśmiennictwo księży diecezji kieleckiej i sandomierskiej w XIX wieku*, Kielce 2011, s. 227-228; S. Bastrzyk, *Sylwetki zasłużonych kapłanów z XIX i XX w., spoczywających na cmentarzu* świętopawelskim *w Sandomierzu*, w: *Parafia pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu. Materiały z sesji naukowej. Sandomierz 15 maja 2014 r.*, red. K. Burek, Sandomierz 2014, s. 152; *Bogurodzica,* oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawcy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962, s. 105-108; L. Piotrowicz, *Biblioteka w seminarium sandomierskim*, „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 475-476; tenże, *Biblioteka w seminarium sandomierskim* (*dokończenie*), „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 508-511; tenże, *Dyjalog o Zbigniewie Oleśnickim, wiersz łaciński*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 2, Kraków 1882, s. 325-362.

Ks. Teofil Banaszkiewicz (1851-1907) – kierownik biblioteki w latach 1879-1881

Urodził się 20 listopada 1851 roku w Przedborzu. Był synem mieszczan: Walentego i Urszuli z domu Wydrychiewicz. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej w Przedborzu, Progimnazjum w Końskich (1862-1867) oraz Gimnazjum w Piotrkowie Trybunalskim (1867--1868). W latach 1868-1872 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Następnie został skierowany na dalsze studia do Akademii Duchownej w Petersburgu (w 1876 roku otrzymał stopień magistra teologii). Święcenia subdiakonatu przyjął 16 lipca, diakonatu – 19 lipca 1875 roku w Sandomierzu, a kapłańskie 26 lipca tegoż roku w Koprzywnicy z rąk bp. Józefa Juszyńskiego.

Bezpośrednio po powrocie z Petersburga został profesorem (do 1881 roku) i wiceregensem (do 1876 roku) sandomierskiego seminarium, gdzie wykładał: Pismo Święte, homiletykę, język i literaturę polską, katechizm, język rosyjski oraz historię Rosji. W latach 1877-1880 pełnił równocześnie funkcję wikariusza (rektora) kościoła pw. św. Józefa w Sandomierzu. Następnie był proboszczem następujących parafii: Góry Wysokie (18 listopada 1880 roku), Bałtów (18 października 1887 roku) oraz Szewna (20 października 1902 roku), gdzie został również dziekanem dekanatu opatowskiego (11 grudnia 1902 roku). Otrzymał godność kanonika Kapituły Kolegiackiej w Opatowie (11 listopada 1903). Zmarł 20 listopada 1907 roku w Szewnej na zapalenie płuc. Pochowany został na tamtejszym cmentarzu.

Stanowisko kierownika Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu piastował w latach 1879-1881. Kontynuował dzieło ks. Apolinarego Knothe oraz ks. Ludwika Piotrowicza porządkowania księgozbiorów poklasztornych[16].

---

[16] ADS, Akta personalne ks. Teofila Banaszkiewicza; ADS, Akta posług biskupich (dalej: APB) Józefa Juszyńskiego (1859-1880), k. 93; ADS, AŚK (1894-1918), k. 225; *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.*, red. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, t. 1: *A-G*, Sandomierz 2014, s. 31-32; A. Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, cz. 2: *Katalog prałatów i kanoników kolegiaty opatowskiej od 1212 r. do naszych dni*, Ostrowiec Świętokrzyski 1948, s. 9; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 264-265; J. Dąbek, A. Łyko, *Kościół i klasztor św. Józefa w Sandomierzu. Wczoraj i dziś*, Sandomierz 2015, s. 17.

Ks. Stanisław Puławski (1866-1937) – kierownik biblioteki w latach 1892-1893

Urodził się 6 kwietnia 1866 roku w Warszawie. Był synem ziemian: Kazimierza i Heleny z domu Ujejskiej. Po śmierci rodziców początkowe nauki pobierał w domu stryjostwa w Warszawie. Uczęszczał do Gimnazjum nr 3 w Warszawie (1875-1882), gdzie ukończył V klasę. Był alumnem Seminarium Metropolitalnego w Warszawie (1882-1883) oraz Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1883--1886). Następnie studiował w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie otrzymał stopień magistra teologii (1886-1890). Święcenia subdiakonatu przyjął 16 marca, diakonatu 7 kwietnia 1889 roku w Petersburgu z rąk arcybiskupa mohylewskiego, Aleksandra Dziewałtowskiego-Gintowta, kapłańskie 11 maja 1890 roku w Petersburgu z rąk bp. Antoniego Baranowskiego, sufragana żmudzkiego.

Siódmego listopada 1890 roku został wikariuszem katedry sandomierskiej. Pełnił funkcję profesora Seminarium Duchownego w Sandomierzu, gdzie wykładał prawo kanoniczne, oraz sekretarza miejscowego Konsystorza Biskupiego (19 sierpnia 1891 roku). Trzeciego maja 1893 roku żandarmi przeprowadzili w jego mieszkaniu rewizję. Podejrzewano go o przynależność do tajnego stowarzyszenia księży absolwentów rocznika 1890 Akademii Duchownej w Petersburgu. Pod naciskiem rządu carskiego został odsunięty od wszystkich stanowisk, a 21 stycznia 1895 roku wywieziony na zesłanie do Kostromy i poddany dozorowi policyjnemu. Powrócił do diecezji po ogłoszeniu amnestii dla więźniów politycznych we wrześniu 1896 roku (nadal obejmował go zakaz nauczania). Dwudziestego pierwszego grudnia 1896 roku został wikariuszem kościoła pobernardyńskiego pw. św. Katarzyny w Radomiu, działając jednocześnie w Towarzystwie Dobroczynności. Pełnił funkcję proboszcza parafii Jedlnia (5 lutego 1900 roku) oraz Koprzywnica, będąc również dziekanem dekanatu koprzywnickiego (7 lutego 1908 roku). Dwudziestego szóstego września 1918 roku został mianowany proboszczem konsulatorem; kierował akcją misyjną w diecezji; od 26 lipca 1927 roku był wizytatorem nauki religii w dekanacie koprzywnickim. Po śmierci bp. Mariana Ryxa 14 lipca 1930 roku złożył rezygnację z tych stanowisk i probostwa w Koprzywnicy. Bp Włodzimierz Jasiński 1 marca 1932 roku mianował go oficjałem Sądu Biskupiego w Sandomierzu, radcą i re-

ferentem Kurii Diecezjalnej. Pełnił także funkcje: dyrektora dzieł misyjnych, przewodniczącego Komisji Organistowskiej, egzaminatora prosynodalnego, członka Komisji Architektonicznej (31 marca 1932 roku), członka Rady Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej (14 listopada 1932 roku). Kierował referatem konferencji i kongregacji dekanalnych. Był spowiednikiem alumnów sandomierskiego seminarium (29 października 1932 roku). Zmarł 19 czerwca 1937 roku w Sandomierzu. Pochowany został w grobowcu kapitulnym na cmentarzu katedralnym.

Był promotorem I Synodu Diecezjalnego. Prowadził ożywioną działalność społeczną i charytatywną. W 1902 roku założył w Jedlni pierwszą na ziemi radomskiej włościańską spółkę rolną. Należał do zarządu okręgowego Polskiej Macierzy Szkolnej w Radomiu. W 1917 roku został wybrany do sandomierskiego sejmiku powiatowego, a 9 kwietnia 1918 roku zebranie sejmików z pięciu powiatów guberni radomskiej wybrało go na zastępcę posła do Rady Stanu. W Koprzywnicy założył osiem szkół ludowych, straż pożarną, spółkę szewską, bibliotekę parafialną oraz kółko rolnicze w Sośniczanach. Pracował w samorządzie powiatowym i gminnym oraz w dozorze szkolnym. W 1928 roku był członkiem Związku Ludowo-Narodowego (późniejsze Stronnictwo Narodowe). W 1930 roku był prezesem Koła Polskiej Macierzy Szkolnej w Koprzywnicy. Pomagał w odbudowie domostw Koprzywnicy po przejściu frontu pierwszej wojny światowej. W 1911 roku otrzymał godność tajnego szambelana papieskiego, następnie prałata i dziekana Kapituły Kolegiackiej w Opatowie (12 czerwca 1919 roku), prałata domowego Ojca Świętego (1920), kanonika gremialnego Kapituły Katedralnej w Sandomierzu (2 marca 1932 roku). W 1925 roku otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi, w 1929 zaś z rąk abp. Edwarda von Roppa krzyż „Pro Fide et Ecclesia in Russia" (za pracę duszpasterską w Kostromie).

Funkcję kierownika Biblioteki WSD w Bibliotece pełnił krótko (1892-1893) ze względu na usunięcie ze stanowiska przez władzę państwową. Z zamiłowania był historykiem, co zapewne wykorzystywał w swojej pracy bibliotecznej. Pozostawił po sobie liczne wypisy historyczne, dotyczące przede wszystkim Koprzywnicy, Sandomierza i okolic[17].

[17] ADS, Akta personalne ks. Stanisława Puławskiego; Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Zespół Rękopisów, sygn.: G985, G1001, G1009, G1063, G1131a-b, G1132, G1135, H1415; [X. F. J.], *Ś.p. Stanisław Puławski*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej" (dalej: KDS), 30,7-8

Ks. Antoni Rewera (1869-1942) – kierownik biblioteki w latach 1897-1906

Urodził się 6 stycznia 1869 roku w Samborcu. Był synem Wawrzyńca i Rozalii z domu Sapielak. Początkowe nauki pobierał w domu rodzinnym. W latach 1880-1884 uczył się w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu. Był alumnem WSD w Sandomierzu (1884-1889). Ukończył Akademię Duchowną w Petersburgu ze stopniem magistra teologii (7 czerwca 1893 roku). Święcenia subdiakonatu przyjął 30 sierpnia, diakonatu 6 września 1891, kapłańskie zaś 2 lipca 1893 roku z rąk bp. Antoniego Sotkiewicza.

Dwudziestego ósmego sierpnia 1893 roku został mianowany wikariuszem katedry w Sandomierzu. Przez szesnaście lat (od 24 stycznia 1894 roku) pełnił funkcję profesora Seminarium Duchownego w Sandomierzu (wykładał m.in. teologię moralną, archeologię biblijną i język francuski). Równocześnie pełnił inne funkcje: rektora kościoła pw. św. Józefa w Sandomierzu (16 września 1895 roku), wicerektora (20 stycznia 1899-1904) oraz ojca duchownego seminarium (19 października 1904-1908) i spowiednika (do 1931 roku). Był proboszczem w Mychowie (30 listopada 1904 roku), w katedrze sandomierskiej (23 maja 1907 roku), a po konflikcie z bp. Włodzimierzem Jasińskim w parafii św. Józefa w Sandomierzu (28 marca 1934 roku). Ponadto piastował różne stanowiska w Kurii Diecezjalnej (Konsystorzu): przewodniczącego Consilium a Vigilantiae (do 1933 roku), egzaminatora prosynodalnego (do 1923 roku), sędziego prosynodalnego (do 1942 roku), dyrektora Stowarzyszenia Dziecięctwa Jezusowego (1927-1935). Od 1922 roku był aktywnym członkiem krajowej Rady Głównej Trzeciego Zakonu św. Franciszka. Czternastego listopada 1932 roku został członkiem Rady Diecezjalnego Instytutu Akcji Kato-

(1937), s. 234-235; *Słownik biograficzny*, t. 3, s. 202-204; W. Wójcik, *Ks. Stanisław Celestyn Puławski* (*1866-1937*), „Prawo Kanoniczne", 18,1-2 (1975), s. 185-209; tenże, *Puławski Stanisław Celestyn*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 741-742; A. Bastrzykowski, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, cz. 2, s. 64; P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. 1: *Dawne Królestwo Polskie*, t. 3: *Diecezje: sandomierska, sejneńska, warszawska, emigracja kleru po r. 1863, zakony, zestawienia i spisy*, Sandomierz 1933, s. 21-24; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 293-294; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918--1939*, Lublin 1999, wg indeksu; W. Firlej, *Piśmiennictwo księży*, s. 28, 51, 83, 84, 184, 185, 201, 213, 222, 233; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, Radom 1913, s. 63-64, 67-68.

lickiej. Siedemnastego marca 1942 roku został aresztowany przez Gestapo. Wywieziono go do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zmarł 1 października 1942 roku.

Był współorganizatorem Spółdzielni Spożywców „Pomoc Bratnia" i prezesem Zarządu (1907-1920), a następnie przewodniczącym Rady Nadzorczej. Z jego inicjatywy powstało Towarzystwo Domu Ludowego pw. św. Franciszka w Sandomierzu. Towarzystwo to miało roztaczać opiekę nad starszymi i samotnymi tercjarkami. Z czasem przekształciło się w Zgromadzenie Zakonne Córek św. Franciszka Serafickiego. Ksiądz Rewera napisał pierwszą konstytucję tegoż zgromadzenia. Kierował Związkiem Katolickim i Stowarzyszeniem Rzemieślników Chrześcijańskich w Sandomierzu. Pisywał artykuły do „Kroniki Diecezji Sandomierskiej", „Przeglądu Katolickiego", „Gazety Radomskiej" oraz „Dzwonka Częstochowskiego". W 1930 roku zredagował wydany drukiem *Kalendarz katolicki parafii katedralnej w Sandomierzu*. Położył wielkie zasługi dla stworzenia polskiej Szkoły Filologicznej (gimnazjum) w Sandomierzu. W 1917 roku został prezesem koła Polskiej Macierzy Szkolnej w Sandomierzu. Należał do władz Towarzystwa Dobroczynności w Sandomierzu. Sympatyzował z chadecją; według władz państwowych w 1928 roku należał do Związku Ludowo-Narodowego. W 1930 roku był prezesem straży pożarnej w Mściowie. Otrzymał godność kanonika gremialnego (16 maja 1903 roku), prałata archidiakona (12 października 1912 roku) oraz prałata dziekana (19 lutego 1931 roku) Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, a także prałata domowego Jego Świątobliwości (29 grudnia 1920 roku). Trzynastego czerwca 1999 roku w Warszawie został beatyfikowany przez Jana Pawła II w gronie 108 męczenników drugiej wojny światowej.

Opiekę nad Biblioteką Seminarium Duchownego w Sandomierzu pełnił w latach 1897-1906, a więc w okresie poprzedzającym przeniesienie jej do nowego gmachu. Ze względu na małą ilość miejsca i brak środków finansowych biblioteka przeżywała okres stagnacji w swoim rozwoju. Funkcję kierownika biblioteki łączył z obowiązkami seminaryjnymi (wicerektora i ojca duchownego)[18].

[18] ADS, Akta personalne ks. Antoniego Rewery; *Słownik biograficzny*, t. 3, s. 223-225; S. Siczek, *Rewera Antoni*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918*-1981, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 25-27; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji*, wg indeksu;

Ks. Andrzej Wyrzykowski (1879-1955) – kierownik biblioteki w latach 1907-1948

Urodził się 24 listopada 1879 roku w Sandomierzu. Był synem Michała i Agnieszki z domu Żmudy. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej i Progimnazjum w Sandomierzu, gdzie ukończył IV klasę. W latach 1895-1902 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia subdiakonatu przyjął 6 lipca, diakonatu 13 lipca 1902 roku z rąk biskupa płockiego, Jerzego Szembeka. Jako diakon został skierowany na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu, które ukończył 30 maja 1907 roku ze stopniem magistra teologii. Święcenia kapłańskie przyjął 25 marca 1906 roku w Petersburgu z rąk bp. Kaspera Cyrtowta, sufragana kowieńskiego.

Czwartego września 1907 roku został mianowany wikariuszem parafii św. Pawła w Sandomierzu oraz profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu, gdzie nauczał historii Kościoła, historii sztuki sakralnej, przejściowo prawa kanonicznego, patrologii, języka łacińskiego i śpiewu (funkcję profesora pełnił do śmierci). W Niższym Seminarium uczył historii i geografii. W latach 1916-1929 był rektorem kościoła św. Jakuba w Sandomierzu. Ponadto pełnił następujące funkcje: radcy Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (26 września 1918 roku); wizytatora nauki religii w szkołach powszechnych parafii Zawichost, Koprzywnica i Bidziny (16 lipca 1927 roku); cenzora kościelnego książek i wydawnictw diecezji sandomierskiej (27 października 1928 roku); sędziego prosynodalnego Sądu Biskupiego w Sandomierzu (1 października 1933, 27 lipca 1944, 19 grudnia 1951, 15 czerwca 1954 roku) oraz egzaminatora prosynodalnego diecezji sandomierskiej (2 listopada 1933, 27 czerwca 1944, 15 czerwca 1954 roku); członka Diecezjalnej Komisji Budowlanej (14 września 1937 roku); członka Komisji Mieszanej Konserwatorskiej dla diecezji sandomierskiej (30 września 1937 roku); wiceoficjała (20 czerwca 1942

J. Wiśniewski, *Katalog prałatów*, s. 250-252; S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne*, s. 267-269; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 4, Warszawa 1978, s. 333-334; M. Bobula, *Błogosławiony ksiądz Antoni Rewera*, Włocławek 2001; M. Bobula, J. Kwiatkowski, *Ciernista droga prawdy. Błogosławiony ks. prałat Antoni Rewera*, Sandomierz 2002; W. Firlej, *Piśmiennictwo księży*, wg indeksu.

roku) i oficjała Sądu Biskupiego w Sandomierzu; delegata biskupa sandomierskiego do składu Rady Fundacji Instytutu Świętego Ducha w Sandomierzu (24 listopada 1944 roku) oraz prokuratora i zarządcy majątku Kapituły Katedralnej w Sandomierzu (1 grudnia 1944 roku). Zmarł 4 listopada 1955 roku na zawał serca. Pochowany został w grobie rodzinnym na cmentarzu parafii św. Pawła w Sandomierzu. Otrzymał godność kanonika honorowego (28 kwietnia 1915 roku), kanonika gremialnego (22 października 1917 roku), prałata kustosza (2 marca 1932 roku) Kapituły Katedralnej w Sandomierzu. Odznaczony został brązowym (30 kwietnia 1931 roku) i srebrnym (10 października 1938 roku) medalem zasługi za wybitną pracę na polu pożarnictwa, jak również Złotym Krzyżem Zasługi (1939).

W 1917 roku został wybrany do Zarządu Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Kapłanów Diecezji Sandomierskiej. Trzy lata później wszedł w skład zarządu Komitetu Obywatelskiego Obrony Państwa w Sandomierzu. Poza zajęciami kościelnymi angażował się w pracę społeczną w Ochotniczej Straży Pożarnej, w Stowarzyszeniu Spożywców „Pomoc Bratnia" (był członkiem zarządu), w Towarzystwie Krajoznawczym, w Kole Przyjaciół Harcerzy oraz w wielu innych stowarzyszeniach. Był współzałożycielem i długoletnim prezesem Biblioteki Publicznej im. Jana Długosza w Sandomierzu. Organizował wykłady dla publiczności i wygłaszał odczyty na tematy historyczne. W 1925 roku uczestniczył w przygotowaniu zjazdu wychowanków Gimnazjum w Sandomierzu. Wszedł do powołanego wówczas zarządu Koła Sandomierzan. W 1927 roku z listy Związku Ludowo-Narodowego został wybrany do Rady Miejskiej w Sandomierzu. W 1936 roku był prezesem Zarządu Powiatowego Stronnictwa Narodowego w Sandomierzu. Opublikował liczne artykuły na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej" oraz haseł w *Podręcznej encyklopedii kościelnej* (od 1912 roku był członkiem kolegium redakcyjnego). W 1913 roku opublikował podręcznik dla alumnów seminariów poświęcony historii Kościoła w Polsce (*Kurs historii Kościoła polskiego*).

Już jako kleryk angażował się w prace biblioteki seminaryjnej. W latach 1907-1948 (honorowo aż do śmierci) pełnił funkcję bibliotekarza Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Korzystając

z pomocy alumnów, podjął się dzieła uporządkowania i opracowania księgozbioru biblioteki po przeniesieniu go do gmachu poklasztornego. Odszedł od metody porządkowania książek działami, przyjął zaś zasadę opisaną w podręczniku Arnima Graesela. Najpierw więc ułożył druki o największym formacie, następnie rękopisy liturgiczne, inkunabuły i cenniejsze druki. Woluminom nadał numerację ciągłą. Każdą książkę opisał na dwóch kartach, które włączył do katalogu podstawowego i dziesiętnego. Troszczył się o wybór nowych książek, które często nabywał za własne pieniądze. W testamencie zapisał na rzecz biblioteki swój prywatny księgozbiór. Dbał o konserwację cenniejszych druków (m.in. oprawił komplet patrologii Migne'a). Osobiście prowadził wypożyczalnię, udzielając przy tym cennych rad bibliograficznych. Kolekcjonował dawne ulotki, odezwy, banknoty, fotografie księży i kościołów. Zbiory te ofiarował bibliotece. Porządkował Archiwum i Bibliotekę Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu. Należał do Koła Związku Bibliotekarzy Polskich we Lwowie. Współpracował z różnymi naukowcami, udzielając im informacji na temat zbiorów sandomierskich. Wysyłał również materiały, odpisy źródeł i literaturę księżom piszącym rozprawy naukowe. Posługa ks. Andrzeja Wyrzykowskiego w bibliotece seminaryjnej została doceniona w 2017 roku poprzez utworzenie czytelni naukowej pod jego patronatem[19].

Ks. (bp) Walenty Wójcik (1924-1990) – kierownik biblioteki w latach 1948-1961

Urodził się 9 września 1914 roku w Byszówce w parafii Klimontów. Był synem Walentego i Franciszki z domu Osuchy. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Klimontowie (1921-1926), Męskiego Gim-

[19] ADS, Akta personalne ks. Andrzeja Wyrzykowskiego; *Śp. ks. Prałat Andrzej Wyrzykowski*, KDS 48 (1955), nr 6, s. 140-142; *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.*, red. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, t. 4: *S-Ż. Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 250-251 [w druku]; W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 2,1-2 (1961), s. 298-302; S. Makarewicz, *Podominikański kościół i klasztor św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu*, Sandomierz 1979, s. 35; A. Graesel, *Handbuch der Bibliothekslehre*, Leipzig 1902; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji*, wg indeksu; W. Firlej, *Piśmiennictwo księży*, s. 15, 51, 176, 185, 215, 225, 236, 241, 247-248; J. Wiśniewski, *Katalog prałatów*, s. 316.

nazjum w Sandomierzu (1926-1931) oraz Niższego Seminarium Duchownego w tymże mieście (1931-1934). Był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1934-1939). Święcenia subdiakonatu przyjął 6 listopada 1938 roku, diakonatu 25 marca, kapłańskie 11 czerwca 1939 roku z rąk bp. Jana Kantego Lorka.

Pełnił funkcję wikariusza w parafiach: Bidziny (12 czerwca 1939 roku), św. Józefa w Skarżysku (11 lutego 1940 roku), Bliżyn (30 sierpnia 1940 roku), gdzie był również tymczasowym administratorem, oraz Najświętszego Serca Jezusowego w Skarżysku-Kamiennej (15 czerwca 1944 roku). Od grudnia 1945 roku studiował na Wydziale Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Tytuł magistra prawa kanonicznego uzyskał w marcu 1947 roku, natomiast stopień doktora 1 czerwca 1948 roku. Następnie pracował jako prefekt i profesor seminarium duchownego w Sandomierzu (zajęcia z prawa kanonicznego, historii filozofii, patrologii, metodyki pracy naukowej oraz języka niemieckiego) oraz notariusz miejscowego Sądu Biskupiego (17 sierpnia 1948 roku). Od 1959 roku prowadził zajęcia na KUL (m.in. z historii źródeł i literatury prawa kanonicznego, filozofii prawa). Dwudziestego ósmego stycznia 1961 roku Rada Wydziału Prawa Kanonicznego po przeprowadzonym kolokwium habilitacyjnym wystąpiła do Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego o nadanie mu stopnia doktora habilitowanego. Z powodów politycznych tytuł ten przyznano księdzu Wójcikowi dopiero 11 lutego 1970 roku. W 1972 roku objął stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1979 roku profesora zwyczajnego. Na emeryturę przeszedł w 1984 roku. Opublikował ok. 300 artykułów naukowych, był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Roczników Teologiczno-Kanonicznych", „Studiów Sandomierskich" oraz promotorem prac magisterskich, licencjackich i doktorskich. Otrzymał godność kanonika gremialnego (4 stycznia 1966 roku) oraz prałata dziekana (15 czerwca 1977 roku) Kapituły Katedralnej w Sandomierzu.

Dwudziestego szóstego października 1960 roku został mianowany przez Jana XIII biskupem pomocniczym diecezji sandomierskiej (tytularna stolica: Baris in Hellesponto). Sakrę biskupią przyjął 2 lutego 1961 roku z rąk bp. Jana Kantego Lorka (współkonsekratorami byli bp Piotr Kałwa oraz bp Franciszek Jop). Po konsekracji biskupiej został wikariuszem generalnym. W latach 1962-1963 brał

udział w pierwszej i drugiej sesji II Soboru Watykańskiego. Od 3 listopada 1980 do 1 kwietnia 1981 roku pełnił funkcję wikariusza kapitulnego diecezji sandomierskiej. Zmarł 22 listopada 1990 roku w Sandomierzu. Pochowany został w podziemiach bazyliki katedralnej w Sandomierzu.

Funkcję kierownika biblioteki seminaryjnej pełnił od 1948 do 1961 roku, a więc do czasu przyjęcia sakry biskupiej. Choć z wykształcenia był prawnikiem, wiele uwagi poświęcał historii i archiwistyce. Przejął i kontynuował dzieło księdza Wyrzykowskiego katalogowania zasobu bibliotecznego. Jednocześnie porządkował rękopisy i archiwalia seminaryjne oraz Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, jak również spuścizny po kapłanach diecezji sandomierskiej. Trzeciego lutego 1960 roku bp Jan Kanty Lorek mianował go delegatem do przeprowadzenia inwentaryzacji rękopisów literackich na terenie diecezji sandomierskiej. Wyniki tych prac publikował w formie artykułów. Pozostawił po sobie bogatą spuściznę naukową w postaci notatek i wypisów historyczno-prawniczych[20].

Ks. Stanisław Drypa (1914-1984) – kierownik biblioteki w latach 1961-1984

Urodził się 15 grudnia 1914 roku w Sośniczanach w parafii koprzywnickiej. Był synem Antoniego i Franciszki z domu Sad. Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Sośniczanach i Koprzywnicy, do Gimnazjum Państwowego w Sandomierzu (1930-1931) oraz do Niższego Semina-

[20] ADS, Akta personalne bp. Walentego Wójcika; A. Kończak, *Śp. ks. Biskup Walenty Wójcik* (*1914-1990*), KDS 84,9-10 (1991), s. 210-220; *Słownik biograficzny*, t. 4, s. 335-336 [w druku]; A. Kończak, *Walenty Wójcik – biskup i profesor*, „Studia Sandomierskie", 6 (1990-1996), s. 357-378; H. Szumił, *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa biskupa profesora Walentego Wójcika* (*1914-1990*), „Studia Sandomierskie", 6 (1990-1996), s. 379-405; B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej w latach 1945-1967*, t. 1: *Problematyka personalno-organizacyjna*; t. 2: *Duszpasterstwo i laicyzacja życia społecznego*, Sandomierz 2006, wg indeksu; W. Wójcik, *Włączenie zbiorów*, s. 50-65; tenże, *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 4 (1962), s. 259-330; tenże, *Archiwum i Biblioteka Kapituły w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 7 (1963), s. 5-41; tenże, *Starodruki w Bibliotece Kapituły Sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 37 (1978), s. 249-259; tenże, *Materiały rękopiśmienne po ks. Dominiku* Ściskale (*1881-1945*), „Studia Sandomierskie", 3 (1982), s. 514-517.

rium Duchownego w tymże mieście (1931-1934). W latach 1934-1939 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia subdiakonatu przyjął 6 listopada 1938 roku, diakonatu 25 marca, a kapłańskie 11 czerwca 1939 roku z rąk bp. Jana Kantego Lorka.

Po święceniach kapłańskich został wikariuszem parafii w Ćmielowie (12 czerwca 1939 roku), następnie był prefektem miejscowej szkoły powszechnej (10 lipca 1947 roku). Czternastego sierpnia 1948 roku otrzymał nominację na prefekta Gimnazjum i Liceum im. Józefa Piłsudskiego w Sandomierzu. Uzyskał stopień magistra (20 października 1949 roku) oraz doktora (31 sierpnia 1954 roku) teologii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Dziewiątego października 1957 roku został profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu, gdzie wykładał literaturę polską, propedeutykę teologii, patrologię i homiletykę. Dodatkowo pełnił funkcje seminaryjne: prefekta (9 stycznia 1965 roku), wicerektora (16 sierpnia 1963 roku) i spowiednika alumnów. Poza tym był wizytatorem religii w szkołach dekanatu koprzywnickiego i sandomierskiego, egzaminatorem prosynodalnym oraz sędzią prosynodalnym Sądu Biskupiego w Sandomierzu. Zmarł 19 września 1984 roku w szpitalu w Sandomierzu. Pochowany został na cmentarzu katedralnym. Otrzymał godność kanonika gremialnego Kapituły Katedralnej w Sandomierzu (24 stycznia 1976 roku).

Kierownikiem Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego był w latach 1961-1984. Wraz z alumnami dokończył katalogowanie zbioru ksiąg dotychczas nie opracowanych. Dodatkowo na bieżąco wprowadzał do katalogu nowe pozycje. Zorganizował lektorium z encyklopediami, podręcznikami i podstawowymi dziełami z zakresu teologii, filozofii i historii. Zabiegał o budowę nowego gmachu biblioteki (wykonano projekty i zakupiono część materiałów budowlanych, ostatecznie na przygotowanym terenie wybudowano drukarnię diecezjalną). Bibliotekarzem był do śmierci, choć pod koniec życia wyręczali go w tym zadaniu księża z zarządu seminaryjnego i alumni[21].

[21] ADS, Akta personalne ks. Stanisława Drypy; W. Wójcik, *Ks. Stanisław Drypa* (*1914-1984*), KDS 79,1-2 (1986), s. 29-40; *Słownik biograficzny*, t. 1, s. 171.

Po ks. Stanisławie Drypie funkcję kierownika Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu przejął ks. Marek Kozera, który jest aktywnym profesorem wspomnianej uczelni (język łaciński i grecki, patrologia)[22]. Pełnił ją do czasu zmiany granic diecezji sandomierskiej w 1992 roku. Od tego czasu wspomnianą książnicą kierowali księża dyrektorzy: Michał Spociński, Stanisław Bastrzyk, Marek Reczek, Andrzej Barzycki, Andrzej Jakóbczak oraz Piotr Tylec (od 2015 do chwili obecnej).

W omawianym przez autora zakresie chronologicznym (1875--1984) Biblioteką Seminarium Duchownego w Sandomierzu kierowało siedmiu duchownych. Wśród nich najdłużej funkcję tę pełnili: ks. Andrzej Wyrzykowski (czterdzieści jeden lat), ks. Stanisław Drypa (dwadzieścia trzy lata) oraz ks. Walenty Wójcik (trzynaście lat). To właśnie tym duchownym należy przypisać największe zasługi w porządkowaniu i katalogowaniu zbiorów bibliotecznych. Dołączyć do nich należy również ks. Ludwika Piotrowicza, który kierował omawianą książnicą jedynie przez cztery lata, lecz angażował się w jej prace kilka lat dłużej. Równie wiele trudu w prowadzenie biblioteki seminaryjnej włożył ks. Marek Kozera i kolejni wymienieni dyrektorzy. Ich posługa może stać się w przyszłości, z pewnej perspektywy czasu, przedmiotem oddzielnego artykułu.

Bibliografia

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne bp. Walentego Wójcika.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Andrzeja Wyrzykowskiego.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Antoniego Rewery.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Ludwika Piotrowicza.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Stanisława Drypy.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Stanisława Puławskiego.

[22] Z tej racji autor zrezygnował z szerszej prezentacji jego sylwetki.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta personalne ks. Teofila Banaszkiewicza.

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta posług biskupich Józefa Juszyńskiego (1859-1880).

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta śmierci kapłanów (1894-1918).

Bastrzyk Stanisław, *Sylwetki zasłużonych kapłanów z XIX i XX w., spoczywających na cmentarzu* świętopawelskim *w Sandomierzu*, w: *Parafia pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu. Materiały z sesji naukowej. Sandomierz 15 maja 2014 r.*, red. K. Burek, Sandomierz 2014, s. 147-164.

Bastrzykowski Aleksander, *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, cz. 2: *Katalog prałatów i kanoników kolegiaty opatowskiej od 1212 r. do naszych dni*, Ostrowiec Świętokrzyski 1948.

Bobula Mariusz, *Błogosławiony ksiądz Antoni Rewera*, Włocławek 2001.

Bobula Mariusz, Kwiatkowski Jaromir, *Ciernista droga prawdy. Błogosławiony ks. prałat Antoni Rewera*, Sandomierz 2002.

Bogurodzica, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawcy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962.

Buliński Melchior, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879 (reprint 2005).

Bułakowski Alfons, *Korespondencja z sandomierskiego*, „Przegląd Katolicki", 1 (1863), s. 154-156.

Dąbek Jerzy, Łyko Augustyn, *Kościół i klasztor św. Józefa w Sandomierzu. Wczoraj i dziś*, Sandomierz 2015.

Firlej Waldemar, *Piśmiennictwo księży diecezji kieleckiej i sandomierskiej w XIX wieku*, Kielce 2011.

Graesel Arnim, *Handbuch der Bibliothekslehre*, Leipzig 1902.

Jacewicz Wiktor, Woś Jan, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 4, Warszawa 1978.

Kończak Adam, *Śp. ks. Biskup Walenty Wójcik* (*1914-1990*), „Kronika Diecezji Sandomierskiej", 84,9-10 (1991), s. 210-220.

Kończak Adam, *Walenty Wójcik – biskup i profesor*, „Studia Sandomierskie", 6 (1990-1996), s. 357-378.

Kotkowski Stanisław, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820--1926*, oprac. H. Szumił, Sandomierz 2010.

Kubicki Paweł, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. 1: *Dawne Królestwo Polskie*, t. 3: *Diecezje: sandomierska, sejneńska, warszawska, emigracja kleru po r. 1863, zakony, zestawienia i spisy*, Sandomierz 1933.

Makarewicz Stanisław, *Podominikański kościół i klasztor św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu*, Sandomierz 1979.

Mazur-Pietrzyk Jolanta, *Druki sandomierskie przechowywane w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 64 (1995), s. 463-564.

Piotrowicz Ludwik, *Biblioteka w seminarium sandomierskim* (*dokończenie*), „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 508-511.

Piotrowicz Ludwik, *Biblioteka w seminarium sandomierskim*, „Przegląd Katolicki", 19 (1881), s. 475-476.

Piotrowicz Ludwik, *Dyjalog o Zbigniewie Oleśnickim, wiersz łaciński*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 2, Kraków 1882, s. 325-362.

Rokoszny Józef, *Stare druki przechowywane w bibliotece seminaryjnej w Sandomierzu*, „Kwartalnik Teologiczny", 1,3-4 (1902), s. 1-6.

Siczek Stefan, *Rewera Antoni*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918--1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 25-27.

Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w., t. 1-4, red. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, Sandomierz 2014-2019.

Stanaszek Bogdan, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej w latach 1945-1967*, t. 1: *Problematyka personalno-organizacyjna*; t. 2: *Duszpasterstwo i laicyzacja życia społecznego*, Sandomierz 2006.

Stanaszek Bogdan, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918--1939*, Lublin 1999.

Szumił Halina, *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa biskupa profesora Walentego Wójcika* (*1914-1990*), „Studia Sandomierskie", 6 (1990-1996), s. 379-405.

Śp. ks. Prałat Andrzej Wyrzykowski, „Kronika Diecezji Sandomierskiej", 48,6 (1955), s. 140-142.

Wiśniewski Jan, *Dekanat kozienicki*, Radom 1913.

Wiśniewski Jan, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje Kapituły Sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928.

Wójcik Walenty, *Archiwum i Biblioteka Kapituły w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 7 (1963), s. 5-41.

Wójcik Walenty, *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 4 (1962), s. 259-330.

Wójcik Walenty, *Ks. Andrzej Wyrzykowski*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 2,1-2 (1961), s. 298-302.

Wójcik Walenty, *Ks. Stanisław Celestyn Puławski* (*1866-1937*), „Prawo Kanoniczne", 18,1-2 (1975), s. 185-209.
Wójcik Walenty, *Ks. Stanisław Drypa* (*1914-1984*), „Kronika Diecezji Sandomierskiej", 79,1-2 (1986), s. 29-40.
Wójcik Walenty, *Materiały rękopiśmienne po ks. Dominiku* Ściskale (*1881--1945*), „Studia Sandomierskie", 3 (1982), s. 514-517.
Wójcik Walenty, *Puławski Stanisław Celestyn*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 741-742.
Wójcik Walenty, *Starodruki w Bibliotece Kapituły Sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 37 (1978), s. 249-259.
Wójcik Walenty, *Włączenie zbiorów poklasztornych do Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 1,2 (1959/1960), s. 50-65.
[X. F. J.], *Ś.p. Stanisław Puławski*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej", 30,7-8 (1937), s. 234-235.

Streszczenie

Niniejszy artykuł prezentuje sylwetki siedmiu duchownych, którzy kierowali Biblioteką Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1875--1984. We wprowadzeniu omawia się również kwestię zarządzania książnicą w okresie wcześniejszym (od 1820 roku). Następnie przedstawiono kolejne biogramy kapłanów bibliotekarzy. Składają się one nie tylko z wiadomości biograficznych, lecz również z krótkiej charakterystyki ich posługi w bibliotece seminaryjnej.

Słowa kluczowe
Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu, diecezja sandomierska, duchowieństwo sandomierskie, bibliotekarze

THE MANAGERS OF THE THEOLOGICAL SEMINARY LIBRARY IN SANDOMIERZ FROM 1875 TO 1984

Summary

The paper presents the biographies of seven clergymen who managed the Library of the Theological Seminary in Sandomierz in the years 1875-1984.

The remarks on the management of the Library in the earlier period (from 1820) are included in the introduction. The profiles of priests-librarians consist not only of biographical information but also of brief descriptions of their service in the seminary library.

Keywords
Diocesan Library in Sandomierz, Theological Seminary Library in Sandomierz, Sandomierz diocese, Sandomierz clergy, librarians

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 177-192
ISSN 1426-3777

br. Marcin M. Lasota OFM[1]

BIBLIOTEKA KLASZTORNA W KONTEKŚCIE HISTORII BIBLIOTEKI ZAKONU BRACI MNIEJSZYCH PROWINCJI WNIEBOWZIĘCIA NMP W KATOWICACH-PANEWNIKACH

Skupiska ludzkie często tworzą się w przestrzeniach o wysokiej wartości kulturowej. Jednym z takich miejsc, które przyciągają poprzez kulturę, jest biblioteka[2]. Wraz z rozwojem bibliotek w Polsce stały się one zapleczem kształcenia kleru, co odegrało znaczną rolę w podnoszeniu kultury umysłowej i religijnej[3]. Bogaty zbiór książek stanowi cenną pomoc dydaktyczną w szkolnictwie powszechnym oraz wyższym[4]. Wykształcenie zaś pozwala człowiekowi poznać samego siebie i otaczający go świat, pomaga w dostrzeganiu i celnym ujmowaniu rzeczywistości[5].

W każdym domu zakonnym szczególnie ważną rolę odgrywa biblioteka klasztorna. Gdy zdarzało się, że wśród zakonników spadał

[1] Wyższe Seminarium Duchowne Zakonu Braci Mniejszych w Katowicach-Panewnikach.

[2] S. Rodziński, *Barbarzyńca w butiku. Rozważania o znaczeniu kultury i sztuki we współczesnym nauczaniu i wychowaniu*, w: *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 12.

[3] B. Pawełczyk, *Biblioteki klasztorne na przykładzie archiwum i biblioteki klasztoru Karmelitów Bosych w Czernej*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych" (dalej: Fides), 1-2 (2008), s. 77.

[4] I. Rusecki, *Szkolnictwo elementarne Bernardynów na przełomie XVIII-XIX wieku*, „Studia Franciszkańskie", 11 (2001), s. 308.

[5] L. Dyczewski, *Wartość wykształcenia i rola humanisty-franciszkanina w nowoczesnym społeczeństwie*, „Studia Franciszkańskie", 5 (1992), s. 39.

poziom wykształcenia, rola biblioteki polegała na przeciwdziałaniu temu zjawisku[6]. Książnica to wyjątkowe miejsce w każdym klasztorze, a znajdujące się tu zbiory stanowią warsztat codziennej pracy zakonników[7]. Biblioteka kościelna jako nośnik kultury włącza się w jej szerzenie[8]. Należy jednak zauważyć, że klauzura zakonna bibliotek klasztornych zmienia jej specyfikę, co może prowadzić do wypełniania swoich zadań inaczej, niż jest to ogólnie przyjęte. Biblioteka klasztorna wykracza poza zakres ról, jakie odgrywa zwyczajna biblioteka, ponieważ służy nie tylko społeczeństwu, lecz także zakonowi i Kościołowi, będąc nie tylko skarbnicą wiedzy, ale także skarbcem przeszłości[9]. Wraz z rozwojem domów zakonnych biblioteka stała się kluczowym elementem kultury intelektualnej klasztoru[10]. Historia klasztornych bibliotek ukazuje ścisłą zależność między ich stanem a ogólnym poziomem wykształcenia w zakonie. Często upadek klasztornych bibliotek był spowodowany zaniedbaniami w sferze nauki i obniżeniem się poziomu edukacji w danej prowincji[11]. Tym samym gdy podnosił się poziom studiów, biblioteki przeżywały swój rozkwit. Formacja intelektualna, szczególnie młodych zakonników, opiera się na dobrze zaopatrzonej i urządzonej bibliotece. Warto zauważyć, że gdy biblioteka funkcjonuje przy klasztorze formacyjnym lub seminarium duchownym, jej rozwój jest bardziej dynamiczny[12]. Szkoła wyższa nie może poprawnie funkcjonować, jeśli jej biblioteka nie jest wyposażona na odpowiednim poziomie[13]. Bogaty księgozbiór biblioteczny to najlepsze świadectwo o klasztorze, w którym dana osoba duchowna może znaleźć wszystkie potrzebne materiały do swojej pracy[14].

---

[6] K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933, s. 243-244.

[7] J. Gwioździk, *Biblioteka w kulturze zakonnej. Zarys problematyki*, w: *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce. Historia i współczesność*, red. H. Olszar, B. Warząchowska, Katowice 2009, s. 53-54.

[8] M.T. Zahajkiewicz, *Miejsce bibliotek kościelnych w kulturze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 83 (2005), s. 6.

[9] Z. Gębołyś, *Biblioteka klasztorna Beuron*, Fides, 1-2 (2013), s. 27.

[10] A. Szulc, *Klasztory franciszkańskie w średniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 2001, s. 88-90.

[11] H. Holzapfel, *Podręcznik historii Zakonu Braci Mniejszych*, Kraków 2011, s. 446-447.

[12] S.B. Tomczak, *Biblioteka Bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XVI w.*, w: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Franciszkanie na ziemiach polskich*, t. 1, cz. 2-3, red. J. Kłoczowski, Lublin 1983, s. 165.

[13] K. Kamiński, *Remont biblioteki seminaryjnej we Włocławku*, Fides, 1-2 (2013), s. 159.

[14] M. Borkowska, *Białe i bure. Historia życia monastycznego w dużym skrócie*, Kraków 2005, s. 74-75.

W średniowiecznej Polsce franciszkańskie biblioteki klasztorne poszerzały swoje zbiory dzięki hojnym dobrodziejom – zwłaszcza tym możnym, jak np. św. Kinga, bł. Salomea – lub dzięki przepisywaniu książek przez braci. Zdarzało się również, że bracia kupowali książki[15]. Z biegiem wieków za przyczyną kapituł generalnych pojawiła się również praktyka zasilania zbiorów bibliotecznych księgozbiorami zmarłych współbraci[16]. Mimo uzupełniania bibliotek klasztornych co jakiś czas dochodziło do uszczerbków w księgozbiorze. Kradzieże, wojny i pożary klasztorów, szczególnie tych drewnianych – to główne powody malejącej liczby książek w klasztornych bibliotekach[17]. W Polsce brakuje opracowań dotyczących dawnych bibliotek klasztornych, w tym również franciszkańskich, mimo faktu, że było to jedno z głównych miejsc gromadzenia książek do końca XVIII wieku[18]. Jest to problem dosyć złożony, ponieważ liczba opracowań jest zróżnicowana w zależności od zakonu, do jakiego dana biblioteka klasztorna należy[19]. Biblioteki zakonów monastycznych są w dużej mierze opracowane, jednak stan wiedzy o bibliotekach klasztornych zakonów mendykanckich jest dosyć niski[20]. Należy zauważyć, że zakony mnisze posiadają o wiele mniej klasztorów w Polsce niż zakony żebrzące[21], tym samym również mniej bibliotek klasztornych. Co za tym idzie – opracowane księgozbiory bibliotek zakonów monastycznych są tylko niewielką częścią stanu posiadania bibliotek zakonnych, jego większość zaś stanowią nie przebadane dotąd biblioteki zakonów mendykanckich. Skalę zjawiska dobrze obrazuje fakt, że wszystkie zakonny monastyczne męskie mają mniej klasztorów niż jedna franciszkańska prowincja zakonna[22]. Istniejące opracowania bibliotek mendykanckich ograniczają się do określenia ich lokalizacji

[15] K. Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 1, Kraków 1937, s. 183.

[16] H. Holzapfel, *Podręcznik historii*, s. 446-447.

[17] K. Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 2, Kraków 1938, s. 240-245.

[18] S.B. Tomczak, *Biblioteka Bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XII w.*, „Studia Franciszkańskie", 4 (1991), s. 317.

[19] Z. Joskowski, *Biblioteka Franciszkanów w Gnieźnie w czasach I Rzeczypospolitej*, „Studia Franciszkańskie", 21 (2011), s. 302.

[20] M.T. Zahajkiewicz, *Funkcja i znaczenie biblioteki parafialnej lub klasztornej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 77 (2002), s. 12.

[21] B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostolskiego*, Warszawa 2009, s. 29-139.

[22] *Tamże.*

w danej prowincji zakonnej, dopraszając się zarazem o ich dokładniejsze zbadanie[23].

Sytuacja nowszych bibliotek w kontekście opisu ich powstania i działalności też nie jest wcale lepsza, o czym świadczy brak publikacji dotyczących bibliotek klasztornych Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Polsce. Największą książnicą wspomnianej prowincji, która do tej pory nie doczekała się szczegółowej monografii, jest Biblioteka Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP, znajdująca się w klasztorze Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach.

Głównym inicjatorem osiedlenia się franciszkanów w Panewnikach był proboszcz parafii bogucickiej, ks. Ludwik Skowronek[24]. Pierwsi dwaj bracia mniejsi, o. Wilhelm Rogosz i o. Kamil Bolczyk, przybyli z Góry św. Anny na teren przyszłej placówki 21 lipca 1902 roku[25]. W 1904 roku rozpoczęto budowę kościoła i klasztoru według projektu br. Mansweta Fromma[26]. Już 19 lipca 1908 roku konsekrowano kościół klasztorny wybudowany w stylu neoromańskim[27]. Świątyni nadano wezwanie św. Ludwika Króla i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, a od 12 listopada 1974 roku przyznano jej status bazyliki mniejszej[28]. Zmiana rangi świątyni nabiera wagi w kontekście socjologicznym omawianej przestrzeni poprzez jej nobilitację i prestiż społeczny odczuwany przez użytkowników, ponieważ wartości przestrzenne pierwotnie mają charakter bardziej religijny niż utylitarny[29]. Może to mieć również wpływ na odwiedzających przestrzeń biblioteczną znajdującą się w tym samym kompleksie klasztornym, co wspomniana bazylika.

---

[23] K. Zawadzka, *Ze źródeł i stanu badań dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach*, „Nasza Przeszłość", 39 (1973), s. 213-228.

[24] B.B. Kurowski, *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku 1887-1939*, Wrocław 1997, s. 46.

[25] *Tamże*, s. 48.

[26] N. Kubica, *Domy zakonne. Panewniki*, w: *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. B. Krzemień, Katowice 2005, s. 31.

[27] H. Pyka, *Artysta w służbie charyzmatu franciszkańskiego – kościół panewnicki i jego dzieła sztuki*, w: *150 lat historii Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. A. Barciak, W.J. Sztyk, Katowice 2008, s. 238-240.

[28] C. Ryszka, *Śląski Asyż. Kościół i klasztor Ojców Franciszkanów w Panewnikach*, Katowice 1998, s. 102-104.

[29] F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, Warszawa 2011, s. 27-71.

Od 1970 roku przy panewnickim klasztorze zaczęło funkcjonować Wyższe Seminarium Duchowne, co spowodowało wzrost zapotrzebowania na pomieszczenia do celów mieszkaniowych i dydaktycznych. W latach siedemdziesiątych rozpoczęto rozbudowę klasztoru, co wymusiło wygospodarowanie nowej przestrzeni, gdzie ulokowano obecną bibliotekę[30]. Inicjatorem rozbudowy klasztoru, która dała początek nowej bibliotece, jest o. Damian Szojda[31]. W 1983 roku nowe pomieszczenia wykorzystano na siedzibę nowej biblioteki, która powstała przez połączenie zbiorów bibliotek znajdujących się już w klasztorze: seminaryjnej[32], konwenckiej[33] i lektorskiej[34]. Z księgozbiorów tych korzystali bracia studenci, bracia zamieszkujący panewnicki konwent i bracia wykładowcy. Z racji utworzenia nowej biblioteki rok 1983 stał się datą stworzenia bazy dla obecnego księgozbioru, jak też powstania omawianej przestrzeni bibliotecznej[35]. Osoby zakonne kierowane do pracy w bibliotece są do tego celu specjalnie wybierane przez władze prowincji. Głównym opiekunem nowo powstałej biblioteki został ówczesny prowincjał, o. Damian Szojda. Do pracy przy zbiorach bibliotecznych zatrudniono trzy osoby świeckie, dodatkowo zostali też zaangażowani alumni franciszkańskiego seminarium[36]. To właśnie bracia studiujący w seminarium byli głównym motorem rozwoju biblioteki, i to nie tylko w fazie początkowej, podczas jej tworzenia, ale także w następnych dziesięcioleciach. Jak to już bywało w historii zakonnych bibliotek, tak też w przypadku biblioteki i seminarium w Panewnikach można zaobserwować prostą współzależność: wraz z rozwojem studiów rozwijała się również biblioteka.

Początek lat dziewięćdziesiątych to czas wielkich zmian dla biblioteki panewnickiej, ponieważ zmieniła się jej rola i znaczenie w prowincji. Od 1965 roku centralna biblioteka prowincji znajdo-

---

[30] S. Gierlotka, *Bazylika Ojców Franciszkanów św. Ludwika i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach-Panewnikach. Stulecie konsekracji* (*1908-2008*), Katowice 2008, s. 128-129.

[31] *Tamże*, s. 165.

[32] Z zasobów biblioteki seminaryjnej korzystali bracia alumni WSD.

[33] Biblioteka konwencka była przeznaczona dla braci kapłanów i niekapłanów zamieszkujących klasztor.

[34] Biblioteka lektorska była przeznaczona dla wykładowców WSD.

[35] Wcześniejsze losy księgozbiorów bibliotek, które weszły w skład omawianej biblioteki, nie są związane z tematem artykułu.

[36] *Kronika Biblioteki Panewnickiej*, rękopis znajdujący się w posiadaniu biblioteki.

wała się przy klasztorze w Poznaniu, tam właśnie gromadzono starodruki i rękopisy ze wszystkich klasztorów prowincji[37]. W marcu 1991 roku utworzono Prowincję św. Franciszka z Asyżu, a siedzibą tej nowej franciszkańskiej jednostki administracyjnej został klasztor poznański[38]. W związku z tym, że klasztor, w którym mieściła się dotychczasowa biblioteka prowincjalna, znalazł się poza granicami prowincji, biblioteka klasztoru panewnickiego została wyznaczona na nową bibliotekę prowincjalną. Należy też zauważyć, że część zbiorów panewnickiej biblioteki, głównie podręczniki, została przekazana bibliotece nowo powstałej prowincji[39].

Podniesienie rangi biblioteki panewnickiej do biblioteki prowincjalnej zbiegło się w czasie z drugim dziesięcioleciem jej coraz dynamiczniejszego rozwoju. Niemniej już pierwsze dziesięciolecie wyróżniało się dążeniem do popularyzowania wiedzy i możliwością udostępnienia jej ludziom mającym na co dzień trudności z dostępem do jakichkolwiek książek. Jedną z takich inicjatyw był dział z książkami dla osób niewidomych[40]. Drugie dziesięciolecie, czyli lata dziewięćdziesiąte XX wieku, to unowocześnianie biblioteki, zwłaszcza wyposażanie w nowe zdobycze techniki. Pierwszy komputer dla biblioteki zakupiono 1 czerwca 1991 roku, drugi rok później. Inicjatorem komputeryzowania biblioteki był o. Damian Szojda. Od tego momentu, w latach 1991-1993, rozpoczęto w bibliotece prowadzenie kursów obsługi komputera dla braci studentów i wychowawców Wyższego Seminarium Duchownego[41]. W tamtym czasie kurs komputerowy dla większości braci stanowił możliwość zdobycia wiedzy w nowej dla nich dziedzinie i ułatwiał stawianie pierwszych kroków w przestrzeni wirtualnej. Gdyby nie działania podjęte w związku z edukacją informatyczną braci, w późniejszych latach (zwłaszcza w XXI wieku) prowincja mogłaby być narażona na wykluczenie cyfrowe swoich zakonników. Zakup komputerów to dosyć ważny krok naprzód w rozwoju

[37] S.B. Tomczak, *Klasztory Prowincji. Poznań*, w: *Schematyzm Prowincji Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. H. Dłubis, Katowice 1989, s. 66.

[38] E. Biesok, N. Kubica, *Zarys dziejów prowincji*, w: *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. 160 lat istnienia Prowincji 1855-2015*, red. O. Lamorski, B. Krzemień, Katowice 2015, s. 54.

[39] *Kronika Biblioteki.*

[40] *Tamże.*

[41] *Tamże.*

panewnickiej biblioteki. Obecnie proces komputeryzacji to warunek podstawowy dobrze funkcjonującego społeczeństwa informacyjnego, który dotyczy już wszystkich dziedzin życia, toteż nie mógł on ominąć również bibliotek[42]. Za pozytywny skutek skomputeryzowania panewnickiej biblioteki można uznać jej przystąpienie do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides". Panewnicka biblioteka przyłączyła się do Federacji w 2005 roku z inicjatywy o. Lucjusza Wójtowicza, jej obecnego dyrektora[43].

Na zbiory biblioteki panewnickiej składają się książki z prywatnych bibliotek zmarłych zakonników, dary ofiarowane przez ludzi świeckich i egzemplarze zakupione. Część księgozbioru pochodzi jeszcze z pierwotnej biblioteki niemieckiej panewnickiego konwentu[44]. W tutejszych zbiorach można natrafić na książki napisane nie tylko w języku polskim, ale także np. w języku niemieckim (część pisana gotykiem), łacińskim, hebrajskim, angielskim, francuskim i włoskim[45]. Biblioteka posiada obecnie ponad 72 tys. książek (nie wliczając magazynu dubletów), głównie z dziedziny teologii i filozofii oraz franciszkanizmu, poza tym można w niej znaleźć literaturę popularnonaukową, podręczniki, słowniki i encyklopedie. W zbiorach bibliotecznych znajdują się również multimedia oraz czasopisma, tak archiwalne, jak i aktualne[46]. W bibliotece zgromadzono również książki wydane przed 1800 rokiem[47] oraz mające już ponad 100 lat. Egzemplarzy z tych dwóch działów nie wypożycza się, ale z niektórych można skorzystać na miejscu. W posiadaniu biblioteki jest wiele maszynopisów, przede wszystkim z dziedziny franciszkanizmu i homiletyki, które w większości zostały sporządzone przez braci Prowincji Wniebowzięcia NMP. Godny uwagi jest zbiór prac dyplomowych, magisterskich i doktoranckich, których promotorami są

[42] T. Grabuńczyk, *Historia komputeryzacji Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego*, Fides, 1-2 (2009), s. 12.

[43] *Kronika Biblioteki*.

[44] Nie jest znana data przywiezienia pierwszej części księgozbioru. Najprawdopodobniej biblioteka powstała po erygowaniu klasztoru, ponieważ jest ona obowiązkową częścią tego typu obiektów.

[45] *Kronika Biblioteki*.

[46] G. Fedorczyk, *Nauka. Biblioteka prowincjalna*, http://prowincja.panewniki.pl/nauka,s,sub3.html, 14.12.2018.

[47] Zob. *Aneks*.

pracownicy naukowi pochodzący z Prowincji Wniebowzięcia NMP. Zgodnie z zakonnym zwyczajem do biblioteki panewnickiej trafiają woluminy po zmarłych współbraciach z całej prowincji. Należy zauważyć, że wśród nich znajdują się też pokaźne księgozbiory nieżyjących już wykładowców franciszkańskiego seminarium oraz braci pracujących naukowo na innych uczelniach, m.in. o. dr. Damiana Henryka Szojdy, o. prof. dr. h.c. Wenantego Bronisława Zuberta, o. prof. dr. hab. Jozafata Antoniego Nowaka. Głównym przeznaczeniem księgozbioru biblioteki panewnickiej jest udostępnianie swoich zasobów braciom z Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP w Polsce, co wiąże się również z faktem prowincjalnego statusu biblioteki. Czytelnicy spoza prowincji mogą skorzystać z księgozbioru po uzyskaniu zgody bibliotekarza.

Franciszkańska biblioteka cały czas się rozwija, aby jak najlepiej móc służyć swoim zakonnikom w zdobywaniu wiedzy. Zbiory biblioteczne ciągle są poszerzane o nowości, należycie dba się też o odpowiednie przechowywanie cennych egzemplarzy. W związku z tym przeprowadza się również prace modernizacyjne, takie jak montaż gablot na starodruki, regałów kompaktowych zwiększających przestrzeń biblioteczną, odpowiednie umeblowanie czytelni czy też wymiana okien i ocieplenie budynku[48].

Franciszkanie, mówiąc o braterskiej wspólnocie, idąc za swoim założycielem, św. Franciszkiem z Asyżu, mają na myśli słowo *fraternitas*, które jest pełnym radości i zaskakującym odkryciem, że każda istota jest ich bratem[49]. W panewnickiej bibliotece wśród pracujących tam osób i korzystających z niej czytelników panuje prawdziwie braterska atmosfera wspólnoty franciszkańskiej, czego najlepszym dowodem jest codzienne doświadczenie przebywających tam osób oraz kronika biblioteczna, która przekazuje wiele informacji dotyczących braterskiej atmosfery we wspólnocie bibliotecznej, dotyczących wymiany korespondencji lub wspólnych spotkań[50].

Współczesny świat stawia wiele wymagań przed bibliotekarzami, którzy współpracując często ze studentami i wykładowcami, mu-

[48] *Kronika Biblioteki*.

[49] L.R. Wójtowicz, *„Pan dał mi braci" – doświadczenie braterstwa w Testamencie Świętego Franciszka*, w: *Elementy formacji franciszkańskiej*, red. W.J. Sztyk, Katowice 2009, s. 66.

[50] *Kronika Biblioteki*.

szą umieć pogodzić teorię z praktyką oraz wprowadzać studentów w praktyczną umiejętność poszukiwania informacji[51]. Duży wkład w rozwój biblioteki włożyli pracujący tam jako bibliotekarze bracia zakonni, m.in. br. Rudolf Malarek, br. Auksencjusz Gad, br. Jarosław Werwiński i obecnie pracujący w bibliotece br. Gaudenty Fedorczyk. To właśnie wymienieni bracia byli codziennymi animatorami życia przestrzeni bibliotecznej[52]. Dziś nie zawsze należycie docenia się rolę bibliotekarza, zapominając o jego odpowiedzialności. Spoglądając wstecz, dobrze jest wspomnieć, że polscy franciszkanie w XVII wieku zerwali z tradycją, zgodnie z którą jeden z wykładowców jest bibliotekarzem, aby pracująca w książnicy osoba mogła poświęcić swój czas pracy jedynie trosce o księgozbiór[53]. Warto zauważyć, że w historii biblioteki panewnickiej odegrali ważną rolę pracujący tam alumni franciszkańskiego seminarium, którzy obecnie jako jego absolwenci są pracownikami naukowymi lub pełnią ważne posługi dla Kościoła i zakonu[54]. Wśród absolwentów seminarium, którzy angażowali się w życie codzienne i rozwój biblioteki, są np. o. dr Polikarp Nowak; o. dr hab. Marcin Olejnik, prof. nadzw.; o. dr Ezdrasz Biesok; o. dr Maksym Kopiec i o. dr Sergiusz Bałdyga[55]. Osobisty wkład, jaki wnieśli w działalność biblioteki wymienieni bracia, wywarł na niej niezatarte znamię franciszkańskiego charyzmatu, nadając jej przez to wyjątkowy charakter wspólnoty braterskiej w atmosferze wzrostu intelektualnego.

Biblioteka klasztorna jako przestrzeń typowa przede wszystkim dla zakonników według koncepcji Aleksandra Wallisa może być uznana za obszar kulturowy, czyli za miejsce, gdzie poprzez relacje między przestrzenią a kulturą człowiek wzbogaca przestrzeń[56]. Jest to układ przestrzenny kultury, gdzie poprzez aktywność naukową, artystyczną i kulturalną dochodzi do pomnażania wartości[57]. Nie

[51] B. Warząchowska, *Formy współpracy biblioteki teologicznej w środowisku lokalnym*, Fides, 1-2 (2005), s. 28-29.

[52] *Kronika Biblioteki*.

[53] K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 353-355.

[54] *Kronika Biblioteki*.

[55] *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. 160 lat*, s. 163-225.

[56] A. Wallis, *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977, s. 5-7.

[57] Tenże, *Kultura i więź przestrzenna*, Warszawa 1978, s. 99-106.

każda przestrzeń ze sfery kultury może być uznana za obszar kulturowy; przestrzeń tego typu jest z reguły zamknięta i wyspecjalizowana, gdyż dochodzi tam do kumulacji wartości wyselekcjonowanych[58]. W przypadku biblioteki klasztornej jako obszaru kulturowego dochodzi do wzbogacania wartościami kulturowymi człowieka przez przestrzeń i przestrzeni przez człowieka, czego najlepszym dowodem są publikacje zakonników, którzy już od czasów pobytu w seminarium korzystają z biblioteki klasztornej. Klauzura zakonna dodatkowo sprzyja bibliotece klasztornej jako obszarowi kulturowemu poprzez zagwarantowanie swego rodzaju zamknięcia i wyspecjalizowaniu wartości. Należy pamiętać, że biblioteka klasztorna to część klasztoru, w którym się znajduje. Jest tylko jedną z wielu przestrzeni, w której funkcjonują mieszkający tam zakonnicy, a znajdujące się w niej książki – jednym z wielu narzędzi, jakimi na co dzień się posługują. Tożsamość i charakter obszarowi kulturowego nadają osoby w nim przebywające, z czego wynika, że należy spoglądać na daną przestrzeń przez pryzmat przebywających tam ludzi[59]. Warto podjąć próbę innego, możliwie nowego podejścia do ujęcia biblioteki klasztornej, jak też jej roli, rozważając to zagadnienie na płaszczyźnie interdyscyplinarnej.

W przeszłości, szczególnie w czasach trudnych, biblioteki klasztorne odgrywały rolę skarbnic kultury, będąc zarazem zapleczem rozwoju intelektualnego[60]. Dziś biblioteka poza spełnianiem swoich tradycyjnych zadań staje się również partnerem dla swoich użytkowników poprzez wychodzenie naprzeciw ich potrzebom. Podążanie z duchem czasu i towarzyszenie w rozwoju intelektualnym to rzeczywistość, w której na co dzień odnajduje się Biblioteka Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach. Wydaje się jednak, że z powodu niewielkiej liczby opracowań i źródeł, w szczególności dotyczących biblioteki franciszkańskiej, biblioteczna codzienność, historia biblioteki oraz jej obecne i przyszłe funkcjonowanie to temat wymagający refleksji. Warto również przeprowadzić poszerzone studia i badania nad przeszłością i ewentualnymi perspektywami rozwoju oraz sklasyfikowania biblioteki klasztornej jako szczególnego typu przestrzeni bibliotecznej.

[58] Tenże, *Informacja i gwar. O centrum miejskim*, Warszawa 1979, s. 8-18.
[59] Tenże, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa 1971, s. 124-125.
[60] B. Zientara, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2008, s. 77-78.

Aneks

Książki wydane przed 1800 rokiem według katalogu bibliotecznego

1. *Novum Testamentum*, Ex officina Roberti Stephani, [b.m.] 1546.
2. Oppiani, *Cynegetica et Halieutica: De venatione libri I-IV. Carmini latino: Ad fidem librorum scriptorium*, Lipsiae 1555.
3. Anselmi D., *Cantuariensis archiepiscopi theologorum sui temporis facile principis, operum quae quidem haberi potuerunt omnium*, Coloniae Agrippinae 1560.
4. *Clementis Alexandrini Opera quae*, [b.m.] 1566.
5. Neandri Michaelis, *Grammatices hebraeae*, M. Valentino Schindlero oe Eresin, [b.m.] 1578.
6. *Sacra Bibia, arci studio, ac diligentia emendata. Rerum, atque Verborum permultis, & perquamdignis Indicibus aucta*, [b.m.] 1588.
7. *Lexikon graecolatinum novum*, Basileae 1589.
8. Luciani, *Samosateni operum*, [b.m.] 1602.
9. *Sermones discipuli. De tempore*, [b.m.] 1613.
10. *Sacrorum Bibliorum vulgatae*, [b.m.] 1617.
11. *Mensae Theolophilosophicae*, [b.m.] 1629.
12. Gerhardum Joh., *De eloquentia sacrosanctae scripturae*, [b.m.] 1636.
13. *Lexikon pentaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Talmudico, Rabbinicum & Arabicum: Variorum item interpretum difficiles, ac discrepantes*, Francofurti ad Moenum 1653.
14. Casavboni Isaci, *De rebvs Sacris et Ecclesiasticis*, [b.m.] 1654.
15. Rychłowski Franciszek, *Kazania o świętych i różne*, [b.m.] 1667.
16. *Vera Concilii Tridentini historia*, [b.m.] 1673.
17. Flavius Iosepos, *Hierosolymitani sacerdotis Opera qvae*, [b.m.] 1691.
18. *Genvina & Literalis regulae S. P. Francisci Fratrum Minorum. Declerationibus Summorum Poniticum, Nicolai III & Clementis V. Fundata Expositio ex multiplici ss. dd. ac Expositoru Lectione ad Spiritualem ctilitatem Fratrum potissimum. Scrictoris Observantiae collecta Ac exemplis maxime domesticic illustrata. Luci publicce ex mandato Superiorum per Fr. Danielem Drykner Ord: Min: Strictioris Observantiae Reformatoru, Provinciae S. Mariae Angelorum in Polonia Custodem Vocalem Porrecta*, Cracoviae 1691.
19. *Skarb serdeczny duszy pragnie miłować*, [b.m.] 1701.
20. *Stoł duchowny, Roźlicznemi Nauk zbawiennych, Historyi, y Przykładow, przy reflexyach na całego roku, Tygodnie, Niedziele, y Swieta, nie tylko dla nabożnych Dusz, ale y Kaznodzieiow, Spowiednikow, potrawkami zastawiony: albo Medytacye y Nauki Duchowne, Przy*

Porankowych y Wieczornych Modlitwach w Kościele Warszawskim S. Iana, Przez Iaśnie Oświeconego Biskupa, y Senatora Polskiego Dawane: A na wielu Ludzi usilnie pragnienie do Druku Podane: y na Trzy Części, podzielone, Warszawa 1704.

21. Grotii Hugonis, *Rechte des Krieges und des Friedens*, [b.m.] 1707.
22. *Buch der wahren Praktik in der uralten göttlichen Magie und in erstaunlichen Dingen, wie się durch die heillige Kabbala und durch Elohym mitgetheil worden*, Köln am Rhein 1725.
23. *Biblia sacra*, Magdenburg 1726.
24. *Manuductio ad exutatorem Christianum*, [b.m.] 1727.
25. *Novum Missale Romanum*, [b.m.] 1728.
26. *Statuta Fratrum Minorum Observantium*, [b.m.] 1728.
27. Haenel Gustavus, *Codex Theodosianus*, [b.m.] 1740.
28. Martialis Valerii, *Epigrammata, cum notis Thomas Farnabii*, [b.m.] 1744.
29. Essichs Johann Georg, *Kurze Einleitung zu der allgemeinen weltlichen Historie, mit einer Zeit = Rechnung und Erd = Beschreiburg*, Stuttgart 1746.
30. *Adwent Chrystusow*, Lublin 1753.
31. Massillion Johann, *Fastenpredigten, welche vor Dem Koenige*, [b.m.] 1755.
32. Skorulski Antonio, *Commentatiolum Philosophiae Logicae*, [b.m.] 1755.
33. Jaszlinszky Andrea, *Institutiones Logicae. Institutiones Metaphysicae*, Tyrnaviae 1755.
34. Cicero Marcus, *Orationes*, [b.m.] 1756.
35. Gvevera Antoni, *Zegar monarchoz. Z życia Aureliusza*, [b.m.] 1762.
36. Owidiusz Naso, *Metamorphoscae*, [b.m.] 1766.
37. *Podróż Cyrusa*, [b.m.] 1770.
38. *Utarczka duchowna*, Kraków 1770.
39. Clemens XIV, *Breve Dominum ac Redemptor*, Romae 1773.
40. Bourdaloue Ludwik, Ćwiczenia duchowne św. Ojca Ignacego, [b.m.] 1773.
41. *Azaryasz wierny Tobiaszowi*, [b.m.] 1776.
42. Kant Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*, [b.m.] 1781.
43. *Katechismus nach dem Beschlusse*, [b.m.] 1782.
44. Silli Italici, *Punicorum*, [b.m.] 1784.
45. Chrysostomus Johannes, *Predigten und kleine Schtiften*, [b.m.] 1785.
46. *Die Heilige Schrift Alten Testament*, [b.m.] 1786.
47. Kant Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*, [b.m.] 1787.

48. Rosenmuelleri Ern., *Scholis in Verts Testamentum*, [b.m.] 1788.
49. Paessmayer Anton, *Anszuge aus der Leidensgeschichte Jesu*, [b.m.] 1791.
50. Wanker Ferdinand, *Christliche Sittenlehre oder Unterricht*, [b.m.] 1794.
51. *Zwierciadło zakonności od S. Bonawentury*, [b.m.] 1796.
52. Pauzaniasz, *Pausaniae Graeciae descriptio*, Lipsiae 1796.

Bibliografia

Biesok Ezdrasz, Kubica Norbert, *Zarys dziejów prowincji*, w: *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. 160 lat istnienia Prowincji 1855-2015*, red. O. Lamorski, B. Krzemień, Katowice 2015, s. 49-59.

Borkowska Małgorzata, *Białe i bure. Historia życia monastycznego w dużym skrócie*, Kraków 2005.

Dyczewski Leon, *Wartość wykształcenia i rola humanisty-franciszkanina w nowoczesnym społeczeństwie*, „Studia Franciszkańskie", 5 (1992), s. 39-49.

Fedorczyk Gaudenty, *Nauka. Biblioteka prowincjalna*, http://prowincja.panewniki.pl/nauka,s,sub3.html, 14.12.2018.

Gębołyś Zdzisław, *Biblioteka klasztorna Beuron*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1-2 (2013), s. 27-40.

Gierlotka Stefan, *Bazylika Ojców Franciszkanów św. Ludwika i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach-Panewnikach. Stulecie konsekracji* (*1908-2008*), Katowice 2008.

Grabuńczyk Tadeusz, *Historia komputeryzacji Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1-2 (2009), s. 12-26.

Gwioździk Jolanta, *Biblioteka w kulturze zakonnej. Zarys problematyki*, w: *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce. Historia i współczesność*, red. H. Olszar, B. Warząchowska, Katowice 2009, s. 53-62.

Holzapfel Heribert, *Podręcznik historii Zakonu Braci Mniejszych*, Kraków 2011.

Joskowski Zbigniew, *Biblioteka Franciszkanów w Gnieźnie w czasach I Rzeczypospolitej*, „Studia Franciszkańskie", 21 (2011), s. 301-317.

Kamiński Krzysztof, *Remont biblioteki seminaryjnej we Włocławku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1-2 (2013), s. 159-170.

Kantak Kamil, *Bernardyni polscy*, t. 1-2, Lwów 1933.

Kantak Kamil, *Franciszkanie polscy*, t. 1, Kraków 1937; t. 2, Kraków 1938.

Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce. 160 lat istnienia Prowincji 1855-2015, red. O. Lamorski, B. Krzemień, Katowice 2015.

Kronika Biblioteki Panewnickiej [rps], Biblioteka Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP w Katowicach-Panewnikach.

Kubica Norbert, *Domy zakonne. Panewniki*, w: *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. B. Krzemień, Katowice 2005, s. 31-35.

Kurowski Błażej B., *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku 1887--1939*, Wrocław 1997.

Łoziński Bogumił, *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostolskiego*, Warszawa 2009.

Pawełczyk Beata, *Biblioteki klasztorne na przykładzie archiwum i biblioteki klasztoru Karmelitów Bosych w Czernej*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1-2 (2008), s. 77-87.

Pyka Henryk, *Artysta w służbie charyzmatu franciszkańskiego – kościół panewnicki i jego dzieła sztuki*, w: *150 lat historii Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. A. Barciak, W.J. Sztyk, Katowice 2008, s. 236-275.

Rodziński Stanisław, *Barbarzyńca w butiku. Rozważania o znaczeniu kultury i sztuki we współczesnym nauczaniu i wychowaniu*, w: *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, red. A. Sajdak, Kraków 2005, s. 11-15.

Rusecki Innocenty, *Szkolnictwo elementarne Bernardynów na przełomie XVIII-XIX wieku*, „Studia Franciszkańskie", 11 (2001), s. 307-324.

Ryszka Czesław, *Śląski Asyż. Kościół i klasztor Ojców Franciszkanów w Panewnikach*, Katowice 1998.

Szulc Alicja, *Klasztory franciszkańskie w średniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 2001.

Tomczak Salezy B., *Klasztory Prowincji. Poznań*, w: *Schematyzm Prowincji Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. H. Dłubis, Katowice 1989, s. 64-68.

Tomczak Salezy B., *Biblioteka Bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XII w.*, „Studia Franciszkańskie", 4 (1991), s. 317-332.

Tomczak Salezy B., *Biblioteka Bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XVI w.*, w: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Franciszkanie na ziemiach polskich*, t. 1, cz. 2-3, red. J. Kłoczowski, Lublin 1983, s. 159-176.

Wallis Aleksander, *Informacja i gwar. O centrum miejskim*, Warszawa 1979.
Wallis Aleksander, *Kultura i więź przestrzenna*, Warszawa 1978.
Wallis Aleksander, *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977.
Wallis Aleksander, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa 1971.
Warząchowska Bogumiła, *Formy współpracy biblioteki teologicznej w środowisku lokalnym*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych", 1-2 (2005), s. 24-36.
Wójtowicz Lucjusz R., *„Pan dał mi braci" – doświadczenie braterstwa w Testamencie Świętego Franciszka*, w: *Elementy formacji franciszkańskiej*, red. W.J. Sztyk, Katowice 2009, s. 63-70.
Zahajkiewicz Marek T., *Funkcja i znaczenie biblioteki parafialnej lub klasztornej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 77 (2002), s. 9-17.
Zahajkiewicz Marek T., *Miejsce bibliotek kościelnych w kulturze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", 83 (2005), s. 5-7.
Zawadzka Krystyna, *Ze źródeł i stanu badań dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach*, „Nasza Przeszłość", 39 (1973), s. 213-228.
Zientara Benedykt, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2008.
Znaniecki Florian, *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, Warszawa 2011.

Streszczenie

Biblioteka Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP znajduje się w klasztorze Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach. Została założona w 1983 roku. Na przestrzeń biblioteczną i jej ewentualny rozwój wpływa wiele czynników związanych z aktualnym stanem zakonu. Klasztorna książnica spełnia różne funkcje, będąc m.in. zapleczem dla działalności intelektualnej braci zakonnych.

Słowa kluczowe

biblioteka, biblioteka klasztorna, obszar kulturowy, franciszkanie, Zakon Braci Mniejszych

A MONASTERY LIBRARY IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF THE LIBRARY OF THE FRIARS MINOR ORDER OF THE ASSUMPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY PROVINCE IN KATOWICE-PANEWNIKI

Summary

The library of the Friars Minor Order of the Assumption of the Blessed Virgin Mary Province is located in the Franciscan monastery in Katowice-Panewniki. It was founded in 1983. The library space and its possible development are influenced by many factors related to the current state of the Order. The monastery's library performs various functions, i.a. providing a support service for the monks' intellectual activities.

Keywords

library, monastery library, cultural area, Franciscans, Order of Friars Minor

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 193-212
ISSN 1426-3777

Jolanta Białkowska, Jakub Maria Kowalski,
Jolanta Wierzbicka[1]

SPOSOBY I METODY UDOSTĘPNIANIA ZBIORÓW NA PRZYKŁADZIE WYPOŻYCZALNI I FILII BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UNIWERSYTETU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE

Wstęp

Biblioteki akademickie to szczególna przestrzeń, i to nie tylko ze względu na rodzaj użytkowników, ale również ze względu na ich potrzeby, które podlegają ciągłym zmianom. Nowa ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z 20 lipca 2018 roku do podstawowych zadań uczelni zalicza: „upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki i kultury, w tym przez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, informacyjnych i archiwalnych" (art. 11)[2]. Biblioteka zatem była i jest ważną częścią struktury uczelni poprzez wspomaganie jednostek w prowadzeniu badań naukowych oraz przyczynianie się do podnoszenia jakości kształcenia. Nowe wyzwania, jakie stawia przed każdym rodzajem biblioteki, a zwłaszcza biblioteki akademickiej rozwój elektronicznych źródeł informacji naukowej, powoduje, że musi ona podejmować nowe zadania oraz unowocześniać swoje dotychczasowe sposoby działania. Jednakże w dalszym ciągu

[1] Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

[2] Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz.U. 2018, poz. 1668, s. 5, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668, 19.01.2019.

obsługa użytkowników przy udostępnianiu zbiorów w formie tradycyjnej i elektronicznej jest jedną z podstawowych usług w systemie biblioteczno-informacyjnym. Nowoczesne technologie pozwalają na wprowadzanie rozwiązań, których celem jest usprawnienie dostępu do źródeł wiedzy oraz przyspieszenie realizacji usług bibliotecznych ku większemu zadowoleniu czytelników. Artykuł prezentuje działalność dwóch jednostek Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, których zadaniem jest obsługa użytkowników i realizacja celów zawartych w wyżej wspomnianej ustawie: Działu Udostępniania i Przechowywania Zbiorów na kampusie Dewajtis oraz Filii Biblioteki Głównej na kampusie UKSW przy ulicy Wóycickiego.

1. Dział Udostępniania i Przechowywania Zbiorów Biblioteki Głównej UKSW

Dział Udostępniania i Przechowywania Zbiorów tworzą: Wypożyczalnia Miejscowa, która stanowi podstawową komórkę udostępniającą zbiory biblioteczne użytkownikom na zewnątrz, Wypożyczalnia Międzybiblioteczna oraz Magazyn Biblioteczny. Zadania działu określa Załącznik nr 1 do Regulaminu systemu biblioteczno-informacyjnego UKSW, tj. Regulamin organizacyjny Biblioteki Głównej. Do zadań działu należy przede wszystkim udostępnianie zbiorów bibliotecznych w Wypożyczalni Miejscowej oraz Wypożyczalni Międzybibliotecznej, obsługa modułów związanych z udostępnianiem w zintegrowanym systemie bibliotecznym, tworzenie bazy użytkowników w zintegrowanym systemie bibliotecznym oraz obsługa użytkowników z bibliotek członkowskich wchodzących w skład Systemu Wypożyczeń Warszawskich (SWW) oraz przechowywanie zbiorów[3]. W tej części artykułu skupiono się na zadaniach realizowanych przez Wypożyczalnię Miejscową, Wypożyczalnię Międzybiblioteczną oraz na zadaniach Wypożyczalni związanych z Systemem Wypożyczeń Warszawskich.

[3] *Załącznik nr 1 do Regulaminu systemu biblioteczno-informacyjnego UKSW* (*Regulamin organizacyjny Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*), http://biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/280, 20.01.2019.

1.1. Wypożyczalnia Miejscowa

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpiły w bibliotekach zmiany, bez których dziś nie można sobie wyobrazić pracy z użytkownikiem. Pionierami tych zmian, zwłaszcza w popularyzacji korzystania z nowoczesnych technologii informacyjnych, stały się biblioteki akademickie, które poprzez nabywanie i wdrażanie profesjonalnych zintegrowanych systemów bibliotecznych komputeryzowały biblioteki, nadrabiając zaległości w stosunku do bibliotek krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych[4]. W latach 1993-1996 Biblioteka UKSW, wówczas jeszcze jako Biblioteka Akademii Teologii Katolickiej, nie mając dużych możliwości finansowych, rozpoczęła komputeryzację[5] i tworzenie katalogu druków zwartych i starych druków w programie MAK[6].

Wraz z rozwojem uczelni (w 1999 roku Akademię Teologii Katolickiej przekształcono w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), powoływaniem nowych wydziałów i kierunków studiów oraz znacznego wzrostu liczby studentów należało dostosować system do nowych wymagań. W latach 1998-1999 rozpoczęto tworzenie bazy czytelników i wypożyczanie książek dwutorowo: przez wdrożony system biblioteczny MAK oraz na podstawie tradycyjnego systemu rewersów papierowych i wydawanych kart czytelnika. Po roku 2006 we współpracy z firmą Splendor ze Swarzędza, która poprzez konwersję programu MAK udostępniała zawartość baz biblioteki przez stronę WWW, użytkownicy mogli zamawiać książki przez Internet. W 2009 roku zaimplementowano nową funkcję programu MAKWWW. Pozwoliło to na stopniowe zwiększanie możliwości korzystania z usług bibliotecznych. Do tej pory składano zamówienia za pomocą rewersu papierowego, natomiast po wdrożeniu MAKWWW pojawiła się możliwość zama-

[4] M. Bosacka, *Rewolucja czy ewolucja? Zmiany w bibliotece specjalistycznej uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego na przykładzie Biblioteki Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego*, w: *Biblioteka akademicka. Infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, red. M. Odlanicka-Poczobutt, K. Zioło, Gliwice 2014, s. 95-96.

[5] Warto podkreślić, że pierwszym adresem internetowym Akademii Teologii Katolickiej była strona biblioteki i to właśnie od biblioteki dzięki staraniom ówczesnego dyrektora Biblioteki Głównej, Piotra Latawca, rozpoczęto komputeryzację uczelni.

[6] P. Latawiec, *Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Forum Bibliotek Medycznych", 5,2 (2012), s. 139.

wiania książek przez katalog komputerowy. W późniejszym czasie udostępniono usługę, dzięki której każdy z zarejestrowanych w bazie czytelników miał podgląd swojego konta. Wszystkie te udogodnienia nie dawały jednak pełnych możliwości, na które pozwalały systemy bardziej nowoczesne i zawansowane technologicznie. Na przełomie lat 2013-2014 rozpoczęto intensywne prace nad wprowadzeniem nowego zintegrowanego systemu Koha, który rozpoczął swoje działanie 19 września 2016 roku. Moduł 17.11.04 udostępniania systemu Koha obsługuje bazę użytkowników, egzemplarzy, wypożyczenia i zwroty oraz realizuje zamówienia i opłaty za przetrzymanie wypożyczonych książek, użytkownik poprzez katalog widzi dostępność egzemplarzy. Konto w systemie bibliotecznym Biblioteki Głównej i bibliotek wydziałowych UKSW jest zakładane automatycznie (poprzez migrację danych z systemu USOS) wszystkim studentom, doktorantom i pracownikom uniwersytetu. Uprawniony użytkownik aktywuje swoje konto podczas pierwszego logowania do katalogu po zaakceptowaniu Regulaminu udostępniania zbiorów Biblioteki Głównej UKSW[7]. Poprzez swoje konto użytkownik ma możliwość zamawiania i rezerwacji wypożyczonych materiałów bibliotecznych ze wszystkich bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego, sprawdzenia własnych wypożyczeń (terminu wypożyczenia, zwrotu, prolongaty lub anulowania zamówień), należności, zmiany lub uzupełnienia danych osobowych i teleadresowych, historii wyszukiwań i wypożyczeń, tworzenia i przeglądania list prywatnych i publicznych, może także złożyć propozycję zakupu brakujących publikacji do zbiorów bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego UKSW. Następną istotną kwestią jest wysyłanie automatycznych powiadomień, które pomagają użytkownikowi w zarządzaniu swoim kontem bibliotecznym i terminowym wypełnianiu obowiązków zawartych w Regulaminie udostępniania zbiorów. System wyróżnia sześć rodzajów powiadomień: zamówione książki gotowe do odbioru, wypożyczenie, powiadomienie osoby oczekującej na zarezerwowaną przez siebie

[7] *Regulamin udostępniania zbiorów w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, http://biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/280, 20.01.2019.

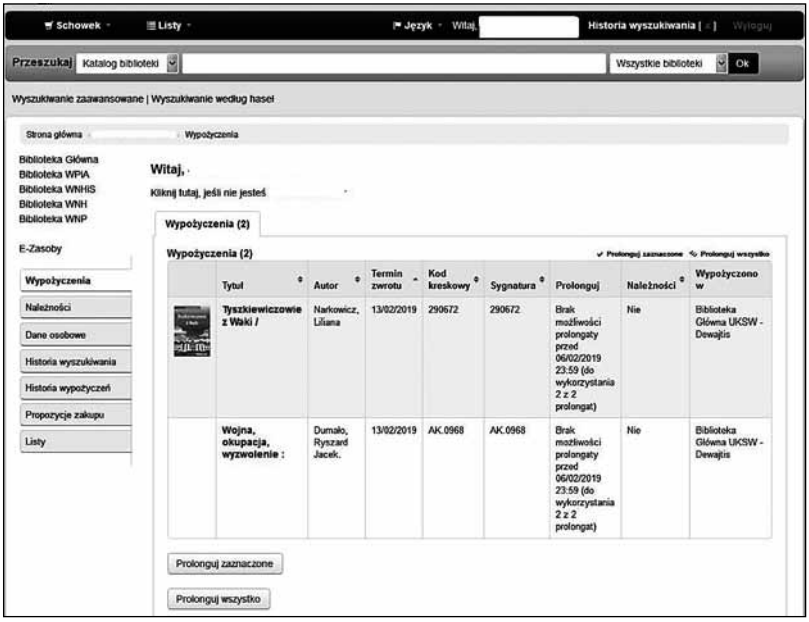

Rys. 1. Konto użytkownika

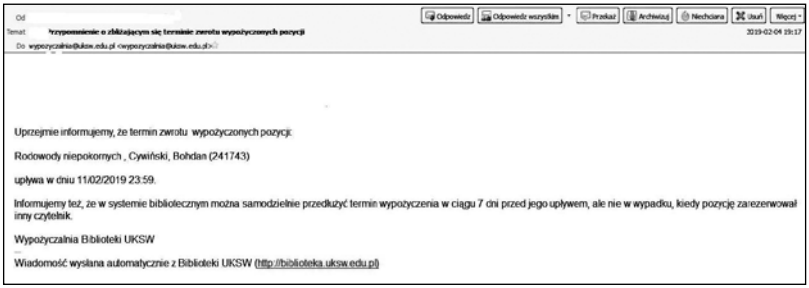

Rys. 2. Przypomnienie o zbliżającym się terminie zwrotu

Rys. 3. Prolongata wypożyczonych pozycji

publikację o zwróceniu publikacji i możliwości jej odebrania, przypomnienie o zbliżającym się terminie zwrotu wypożyczonych pozycji, informacja o przedłużeniu terminu wypożyczenia (prolongacie), przeterminowane wypożyczenie (trzykrotne wysyłanie monitu: po trzech dniach od upływu terminu zwrotu, po siedmiu dniach i po trzydziestu dniach) i zwrot wypożyczonych materiałów. Kolejnym udogodnieniem systemu jest możliwość wyboru miejsca odbioru zamówionych publikacji: na kampusie przy ulicy Dewajtis 5 bądź na kampusie przy ulicy Wóycickiego 1/3. Istotny dla użytkownika jest również fakt, że nowoczesny system biblioteczny umożliwia zamawianie materiałów bibliotecznych z każdego urządzenia, które ma dostęp do Internetu[8].

Biblioteki zawsze miały charakter usługowy i funkcja ta się nie zmieniła, chociaż zmieniają się jej formy oraz zadania bibliotek. W nowoczesnej bibliotece usługi mają charakter bezpośredni i zdalny[9]. Użytkownik może przeglądać katalog, zamówić książki przez stronę WWW, lecz aby je odebrać, musi się stawić w bibliotece. Sprawnie działająca wypożyczalnia kształtuje zatem wizerunek biblioteki, jako że rozmowa z bibliotekarzem, wymiana opinii, fachowe udzielenie informacji o sposobach wyszukiwania i wspólne rozwiązywanie problemów pomaga użytkownikowi w osiągnięciu zamierzonego celu, czego w formie zdalnej nie znajdzie[10]. Unowocześnienie i stworzenie użytkownikom nowych usług wysokiej jakości przyczyniło się do zwiększenia liczby odwiedzin w Bibliotece UKSW, co obrazuje tabela 1. We wrześniu 2014 roku wypożyczalnię przeniesiono na poziom 0 obok Czytelni Głównej, co znacznie usprawniło jej funkcjonowanie, gdyż od 1999 roku była ona zlokalizowana na poziomie –1, w trudno dostępnym dla studentów niepełnosprawnych miejscu bez windy. W takich warunkach bibliotekarz dyżurujący w Informatorium lub w Czytelni Głównej dokonywał w ich imieniu wypożyczeń i zwrotów. Dotyczyło to także Wypożyczalni Międzybibliotecznej, która była obsługiwana przez pracownika Działu Gromadzenia Zbiorów. Obecnie Wypożyczalnia Międzybiblioteczna znajduje się w strukturze Działu Udostępniania i Przechowywania Zbiorów.

[8] J. Wojciechowski, *Praca z użytkownikiem w bibliotece*, Warszawa 2000, s. 25.
[9] Tenże, *Biblioteki w nowym otoczeniu*, Warszawa 2014, s. 59-60.
[10] *Tamże*, s. 60-61.

Tab. 1. Statystyka odwiedzin, wypożyczeń w Bibliotece Głównej UKSW w latach 2015-2018

	2015	2016	2017	2018
Odwiedziny	30 965	26 912	32 715	30 568
Wypożyczenia	20 007	23 194	33 969	35 320

Działalność wypożyczalni w bibliotece naukowej to nie tylko obsługa w zakresie wypożyczeń i zwrotów, ale także podpisywanie kart obiegowych, udzielanie informacji, wysyłanie monitów do użytkowników zbyt długo przetrzymujących wypożyczone publikacje, zwłaszcza do tych, którzy wypożyczyli książki przed uruchomieniem systemu Koha (program MAK nie miał funkcji automatycznego powiadamiania o terminie zwrotu). Mimo usprawnień dotyczących monitu o terminach wypożyczeń są również czytelnicy, którzy nie zwracają materiałów dłużej niż rok. Dział Udostępniania i Przechowywania Zbiorów corocznie wysyła powiadomienia na adres domowy takich osób.

1.2. Wypożyczalnia Międzybiblioteczna Biblioteki Głównej

Wypożyczalnia Międzybiblioteczna stanowi część Działu Udostępniania i Przechowywania Zbiorów Biblioteki Głównej UKSW, realizuje zadania postawione w myśl definicji encyklopedycznej jako „forma udostępniania zbiorów, które celem jest dostarczenie czytelnikowi materiałów bibliotecznych z innych zasobniejszych lub specjalistycznych placówek”[11], mających siedzibę na terenie Polski i za granicą. Wypożyczalnia Międzybiblioteczna UKSW świadczy także usługi dla innych bibliotek krajowych i zagranicznych, udostępniając własne zbiory książek i czasopism. Uzyskanie efektywnego rozwoju usług międzybibliotecznych następuje przez umocnienie wzajemnych kontaktów między placówkami różnych typów[12]. Katalogi elektroniczne bibliotek pomagają w spełnianiu wyznaczonych zadań w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych. W przypadku bibliotek

[11] *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombiowski, B. Świderski, H. Więckowski, Wrocław 1976, s. 312.

[12] *Tamże.*

polskich wykorzystuje się katalogi Biblioteki Narodowej, Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego (NUKAT), KaRo – Katalogu Rozproszonych Bibliotek Polskich, Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" i innych bibliotek polskich. Natomiast w wyszukiwaniu materiałów w katalogach zagranicznych najbardziej przydatne są katalogi odpowiadające specyfice literatury potrzebnej użytkownikom. Do najważniejszych należą: multiwyszukiwarka KVK, za pośrednictwem której można przeszukiwać centralne katalogi bibliotek narodowych krajów europejskich, Kanady, Australii, Izraela i Kongresu Stanów Zjednoczonych, oraz katalog WorldCat zawierający informacje o zbiorach 71 tys. bibliotek ze 112 krajów. Wypożyczalnia Międzybiblioteczna sprowadza materiały biblioteczne, których nie ma w zbiorach Biblioteki Głównej i bibliotekach wydziałowych UKSW. Biblioteka prowadzi kartoteki wypożyczeń dla części zamówień w sposób tradycyjny, natomiast od momentu wprowadzenia w 2016 roku zintegrowanego systemu bibliotecznego Koha wykorzystuje się konta elektroniczne współpracujących instytucji krajowych i zagranicznych. Wybrane instytucje po podpisaniu deklaracji otrzymują login i hasło niezbędne do samodzielnego zamawiania potrzebnych książek. W zakresie wypożyczeń międzybibliotecznych Biblioteka Główna obsługuje pracowników i studentów własnych, indywidualnych czytelników Systemu Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa oraz zamówień instytucji z terenu Warszawy, Polski i zza granicy. W latach wcześniejszych rewersy papierowe były przesyłane pocztą. Obecnie biblioteka wysyła i odbiera zamówienia drogą elektroniczną bądź przez formularze zamówień zamieszczone na stronach własnych czy też bibliotek innych polskich uniwersytetów. Praca w wypożyczalni międzybibliotecznej wyglądała jeszcze kilka lat temu zupełnie inaczej. Wysyłany rewers tradycyjny krążył od biblioteki do biblioteki, gdyż brak katalogów elektronicznych uniemożliwiał szybkie wyszukanie materiałów i realizację zamówień. Czytelnik czekał nieraz kilka miesięcy na zamówione publikacje, co opóźniało postępy w jego pracy naukowej. Postępująca komputeryzacja i tworzenie katalogów elektronicznych poszczególnych bibliotek, a także zbieranie z nich informacji w katalogach centralnych, możliwych do przeszukania przez multiwyszukiwarki, sprawiły, że dostęp do poszukiwanych materiałów bibliotecznych stał się łatwiej-

szy i szybszy. Spowodowało to wzrost jakości usług bibliotecznych. Dodatkowym wsparciem dla bibliotekarzy i użytkowników są bazy elektroniczne wydawnictwa EBSCO oraz bazy dostępne w ramach licencji krajowej, w tym: ScienceDirect, Wiley Online Library lub coraz szerzej rozwijana oferta książek elektronicznych na platformie IBUK Libra. Biblioteka Główna UKSW ma również dostęp do kolekcji książek elektronicznych zdigitalizowanych w ramach projektu Biblioteki Narodowej Academica, którą udostępnia na wybranym stanowisku w Dziale Informacji Naukowej i Transferu Wiedzy i Filii. Zasoby te są alternatywą dla wypożyczeń międzybibliotecznych z uwagi na krótki czas oczekiwana na niezbędne materiały, a forma cyfrowa pozwala na korzystanie z nich również poza kampusami uczelni oraz na prywatnych urządzeniach użytkowników z UKSW.

Wypożyczalnia Międzybiblioteczna świadczy usługi dwóm grupom użytkowników. Pierwszą grupę stanowią studenci studiów stacjonarnych, niestacjonarnych, podyplomowych, uczestnicy programu Erasmus, doktoranci oraz pracownicy naukowi i pracownicy nie będący nauczycielami akademickimi. Drugą grupę stanowią osoby, które za pośrednictwem instytucji naukowych i publicznych z kraju i zza granicy zamawiają materiały z Biblioteki Głównej UKSW.

Zamówienia na materiały biblioteczne: książki, czasopisma, kserokopie, skany z bibliotek polskich i zagranicznych, dla pierwszej grupy użytkowników są realizowane poprzez zamówienia składane osobiście, drogą elektroniczną lub przez formularz zamówień umieszczony na stronie internetowej Biblioteki Głównej UKSW w zakładce *Wypożyczalnia Międzybiblioteczna*, gdzie zamieszczone są również zasady korzystania i cennik usług. Warunkiem zamówienia materiałów bibliotecznych jest posiadanie aktywnego konta bibliotecznego. Jak już wspomniano, część usług jest płatna (sprowadzanie materiałów z bibliotek zagranicznych, kserokopie i skany), lecz jeśli pracownicy i doktoranci dysponują środkami pozyskanymi w ramach badań naukowych, to możliwe jest opłacenie materiałów bibliotecznych z tych środków. W przypadku gdy czytelnik nie ma takich możliwości, musi pokryć należności z własnych funduszy, dokonując wpłat na wskazane przez uczelnię konto bankowe. Środkiem płatniczym używanym przez Bibliotekę UKSW w rozliczeniach z bibliotekami zagranicznymi jest tzw. IFLA voucher o wartości

odpowiednio: *full voucher* – 8 euro, *half* – 4 euro. Biblioteka Główna UKSW zakupiła ten środek płatniczy w centrum International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) w Hadze. Jest to wygodny rodzaj płatności bez wystawiania faktur walutowych. Innym środkiem płatniczym są kupony pocztowe, które biblioteka kupuje od Poczty Polskiej, lecz obecnie bardzo rzadko się z nich korzysta. Czytelnicy uiszczają opłatę w złotówkach według cennika opłat. Wszystkie książki są udostępniane w Czytelni Głównej, a o ich nadejściu składający zamówienie jest powiadamiany pocztą elektroniczną albo telefonicznie. Termin zwrotu określa biblioteka wypożyczająca. W przypadku zamówień zagranicznych biblioteka realizująca zamówienie określa nie tylko termin wypożyczenia, ale i wysokość opłaty za udostępnienie swoich materiałów. Istnieje możliwość prolongaty materiałów bibliotecznych. Wypożyczalnia Międzybiblioteczna UKSW zamawia w bibliotekach zagranicznych materiały biblioteczne, wykorzystując pocztę elektroniczną, rewers tradycyjny, ma również dostęp do katalogu online BSB München przez swój login i hasło. Najwięcej materiałów bibliotecznych pozyskuje dla użytkowników zajmujących się takimi dziedzinami nauki, jak archeologia, teologia, prawo kanoniczne. W głównej mierze korzysta z zasobów bibliotek niemieckich, jak Universitätsbibliothek Tübingen, BSB München, Statsbibliothek zu Berlin, których katalogi prezentują bogatą ofertę literatury fachowej. Poza wskazanymi równie ważne są biblioteki włoskie, skandynawskie, amerykańskie, francuskie i holenderskie.

Druga grupa użytkowników to instytucje naukowe i publiczne w kraju i za granicą, które zamawiają materiały drogą elektroniczną, pocztową lub przez formularz zamówienia dla bibliotek krajowych. Wypożyczalnia Międzybiblioteczna wykonuje skany lub kserokopie czasopism zgodnie z cennikiem, natomiast zamówienia na książki na terenie Polski są bezpłatne. Współpracuje z 211 instytucjami krajowymi, którymi są: biblioteki uniwersyteckie, biblioteki specjalistyczne, jak np. Prokuratoria Generalna, biblioteki wojewódzkie, pedagogiczne, seminaryjne, ale także biblioteki publiczne z małych miejscowości. Przyjęto zasadę (według wskazań ówczesnego dyrektora Biblioteki Głównej UKSW, Piotra Latawca), aby w ramach wypożyczeń bibliotecznych obsługiwać także biblioteki w małych

miejscowościach, gdzie dostęp do literatury fachowej jest utrudniony. Zadaniem biblioteki jako ośrodka akademickiego powinno być także upowszechnianie nauki i kultury poprzez wspieranie bibliotek i instytucji kultury w mniejszych ośrodkach. W ostatnich latach rozwinięto szeroką współpracę z bibliotekami zagranicznymi, które są zainteresowane zbiorami Biblioteki Głównej UKSW, w tym z uniwersytetami czeskimi, słowackimi i niemieckimi. Sporadycznie zdarzają się również zamówienia z Australii lub ze Stanów Zjednoczonych. Biblioteki zagraniczne zamawiają potrzebne im książki, skany artykułów z czasopism bądź kserokopie za pośrednictwem poczty elektronicznej. Biblioteka Główna UKSW pobiera opłatę za udostępnianie swoich zbiorów w IFLA voucher.

Zwiększająca się dostępność do zasobów elektronicznych nie powoduje spadku zainteresowania książką w wersji tradycyjnej, dlatego wypożyczenia międzybiblioteczne nadal pozostają ważną formą pozyskiwania materiałów bibliotecznych przez użytkowników, należy zatem promować ten rodzaj udostępniania, jednocześnie dążąc do unowocześnienia form przekazywania publikacji. Biblioteka powinna również prowadzić ciągłą promocję tej formy wypożyczeń poprzez informatory, stronę internetową biblioteki, wykorzystanie wewnętrznej poczty elektronicznej lub przez newsletter i media społecznościowe.

Usługi świadczone przez Wypożyczalnię Międzybiblioteczną w Bibliotece Głównej UKSW wspierają i poszerzają możliwości pozyskiwania materiałów bibliotecznych. Biblioteka akademicka nigdy nie będzie samowystarczalna, gdyż nie jest w stanie zapewnić całej dostępnej literatury swoim użytkownikom, potrzebnej do prowadzenia badań naukowych lub pisania dysertacji. Dlatego potrzebna jest ścisła i stale rozwijana współpraca między bibliotekami w celu zaspokojenia potrzeb wszystkich grup czytelników[13]. Głównym zadaniem jest rozwijanie współpracy z większą liczbą bibliotek naukowych, w tym krajowych i zagranicznych, aby jakość świadczonych

[13] O potrzebnej współpracy wspomina Jacek Wojciechowski: „nie jest współcześnie możliwe, żeby biblioteka, nawet największa, dała sobie radę ze swoimi zbiorami sama […]; trzeba nieustannie konsultować kupowanie i usuwanie zbiorów oraz wzajemne wypożyczanie sobie materiałów, przypisane do gromadzenia w ramach kooperacji", J. Wojciechowski, *Biblioteczna wartość naddana*, Kraków 2006, s. 32.

czytelnikom usług była coraz wyższa, gdyż przez pryzmat jakości usług oceniają oni sprawność działania całego systemu biblioteczno-informacyjnego[14].

1.3. System Wypożyczeń Warszawskich (SWW) BiblioWawa

Biblioteka Główna UKSW świadczy usługi biblioteczne w Systemie Wypożyczeń Warszawskich. Jest to nowa forma współpracy międzyuczelnianej, zainicjowana podpisaniem 2 listopada 2017 roku porozumienia rektorów siedmiu publicznych ośrodków akademickich na terenie Miasta Stołecznego Warszawy, pod nazwą System Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa[15]. Są to:

– Biblioteka Główna Akademii Pedagogiki Specjalnej,
– Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego,
– Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej,
– Biblioteka Główna Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego,
– Biblioteka Główna Wojskowej Akademii Technicznej,
– Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie,
– Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Aplikacja stworzona do obsługi Systemu Wypożyczeń Warszawskich to baza danych zawierająca informację o czytelniku, który złożył deklarację przystąpienia do korzystania z usług powyższych siedmiu bibliotek. Czytelnikami mogą być pracownicy i studenci tych uczelni (z wyłączeniem studentów w ramach programu Erasmus, MOST i MostAR). Rejestracja do SWW jest bezpłatna, lecz biblioteki członkowskie mogą pobierać opłaty za aktywację konta. Podstawą do zapisania czytelnika do SWW jest dla studentów legitymacja studencka lub doktorancka, natomiast dla pracowników jest to legitymacja pracownika bądź karta miejska oraz wypełnienie Oświadczenia użytkownika Systemu Wypożyczeń Warszawskich (BiblioWawa), które zawiera dane osobowe oraz zgodę na ich przetwarzanie. Usługa jest aktywna w ciągu danego roku akademickiego do 31 października. Jeśli czytelnik decyduje się korzystać nadal z tego rodzaju usługi, na jego życzenie bibliotekarz przedłuża okres waż-

[14] Tenże, *Biblioteki w nowym otoczeniu*, s. 169.

[15] BiblioWawa System Wypożyczeń Warszawskich, www.bibliowawa.bg.pw.edu.pl/index.php/porozumienie-rektorow#zasady, 08.02.2019.

ności konta na kolejny rok. Należy uprzednio sprawdzić, czy żadna z podanych informacji umieszczonych w bazie nie uległa zmianie i nie wymaga zaktualizowania. Czytelnik może zapisać się do każdej z bibliotek członkowskich. W wypożyczalni otrzymuje login i hasło do katalogu biblioteki, w której się zapisał. Dopuszczalne jest wypożyczenie trzech książek na okres trzydziestu dni.

W ten sposób wyeliminowano tradycyjny rewers międzybiblioteczny wystawiany każdorazowo w celu wypożyczenia konkretnej pozycji. Jest to zatem duże udogodnienie dla bibliotekarza realizującego ten rodzaj wypożyczeń, gdyż zainteresowany użytkownik samodzielnie realizuje swoje potrzeby czytelnicze bez pośrednictwa bibliotekarza odpowiadającego za realizacje zamówień międzybibliotecznych.

W ciągu roku działania Systemu Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa liczba aktywnie korzystających z niego studentów i pracowników naukowych UKSW wynosiła 680 osób. Najliczniejsza grupa korzysta ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej, Biblioteki Akademii Pedagogiki Specjalnej i Biblioteki Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. Natomiast do Biblioteki Głównej UKSW zapisało się dwudziestu trzech użytkowników z bibliotek partnerskich.

2. Filia Biblioteki Głównej na kampusie UKSW przy ulicy Wóycickiego

W obliczu intensywnego rozwoju Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, pociągającego za sobą liczne inwestycje w rozbudowę infrastruktury uczelni w latach 2007-2016 na kampusie im. ks. prof. dr. hab. Ryszarda Rumianka przy ul. Wóycickiego 1/3, Biblioteka Główna UKSW stanęła wobec konieczności zapewnienia studentom na terenie największego kampusu dostępu do infrastruktury i zasobów bibliotecznych, zarówno w wersji tradycyjnej, jak i elektronicznych źródeł wiedzy. Dotychczas na kampusie przy ul. Wóycickiego znajdowały się następujące biblioteki specjalistyczne: Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji, Biblioteka Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych, Biblioteka Wydziału Nauk Pedagogicznych oraz Biblioteka Instytutu Psychologii Wydziału Fi-

lozofii Chrześcijańskiej. W ramach tegoż wydziału w latach 2010-2016 funkcjonowała również Biblioteka Instytutu Ekologii i Bioetyki UKSW. Ponadto poza kampusem przy ul. Wóycickiego do 31 grudnia 2016 roku istniała Biblioteka Wydziału Studiów nad Rodziną UKSW w Łomiankach. Były to jednakże placówki niewielkie, rozwijające dopiero swe księgozbiory i mające zróżnicowane, niejednokrotnie bardzo skromne warunki lokalowe. Ponadto wspomniane biblioteki wydziałowe z uwagi na swój charakter i profil udostępnianych zbiorów nie były w stanie zaspokoić potrzeb czytelniczych i naukowych studentów i pracowników naukowych spoza własnego wydziału. Do czasu wprowadzenia w roku 2016 systemu Koha udostępnianie zbiorów studentom i kadrze naukowej spoza danego wydziału polegało głównie na korzystaniu z wybranych materiałów na miejscu w czytelni, jak stanowiły zapisy regulaminów obowiązujących w poszczególnych bibliotekach wydziałowych.

Koncepcja budowy siedziby Biblioteki Głównej na kampusie przy ul. Wóycickiego powstała w roku 2012, jednak w wyniku odłożenia jej realizacji na dalsze lata w związku z koniecznością zaspokojenia pilniejszych potrzeb infrastrukturalnych uczelni, w tym zakończenia budowy i wyposażenia gmachu Mazowieckiego Centrum Laboratoryjnego Nauk Przyrodniczych UKSW i remontów gmachów dydaktycznych, aktualny pozostaje postulat przeniesienia siedziby Biblioteki Głównej UKSW z kampusu przy ul. Dewajtis na kampus przy ul. Wóycickiego, a do tego czasu jej podstawowe zadania na obecnym miejscu będzie wypełniać Filia Biblioteki Głównej[16].

Wobec powyższych uwarunkowań oraz oddalenia kampusu przy ul. Wóycickiego od głównego kampusu przy ul. Dewajtis (dystans ok. 5 kilometrów), pojawiła się konieczność stworzenia przestrzeni dla realizacji misji Biblioteki Głównej UKSW wobec studentów i pracowników również tych wydziałów, których siedziby w latach 2007-2012 zostały w pełni przeniesione do gmachów przy ul. Wóycickiego. Pierwsze próby stworzenia wypożyczalni na tym kampusie podjął dyrektor Biblioteki Głównej, Piotr Latawiec, natomiast szeroką działalność na kampusie przy ul. Wóycickiego biblioteka podjęła z inicja-

[16] Szerzej o koncepcji budowy nowej siedziby Biblioteki Głównej UKSW: zob. P. Latawiec, *Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, s. 147.

tywy Katarzyny Materskiej – dyrektora Biblioteki Głównej w latach 2013-2018. Od strony organizacyjno-technicznej możliwość wypożyczenia, odbioru i zwrotu wypożyczonych publikacji przez studentów i pracowników w kampusie przy ul. Wóycickiego polegała na złożeniu zamówienia online poprzez użytkowany wówczas w Bibliotece Głównej system MAK, a następnie wskazanie miejsca odbioru zamówionej publikacji w kampusie przy ul. Wóycickiego drogą mailową. Pracownicy magazynu bibliotecznego, realizując tego rodzaju zamówienia czytelników, przekazywali zgromadzone książki raz dziennie wewnątrzuczelnianym transportem między kampusami. Uruchomienie przewozów materiałów bibliotecznych pomiędzy kampusami zapewniła ze strony uczelni ówczesna kanclerz, pani Małgorzata Kozłowska. Tym sposobem zarezerwowane i zwracane książki krążyły regularnie pomiędzy obydwoma kampusami, zwiększając wyraźnie liczbę odbiorców i popularyzując korzystanie ze zbiorów Biblioteki Głównej.

Zasadniczą zmianę w organizacji pracy Biblioteki Głównej UKSW na kampusie przy ul. Wóycickiego przyniosło wdrożenie 19 września 2016 roku zintegrowanego systemu bibliotecznego Koha. System ten umożliwia rezerwację książek i czasopism online ze wskazaniem odbioru w wybranym kampusie, powiadamia automatycznie drogą mailową o możliwości odbioru zamówionej publikacji w Filii Biblioteki Głównej UKSW. Wprowadzenie systemu Koha znacznie ułatwiło pracę bibliotekarzy na kampusie przy ul. Wóycickiego oraz spowodowało gwałtowny wzrost liczby wypożyczeń. Wobec rosnących potrzeb i kilkukrotnie większej w porównaniu z kampusem przy ul. Dewajtis liczby studentów jako potencjalnych użytkowników systemu biblioteczno-informacyjnego w marcu 2016 roku Biblioteka Główna pozyskała pomieszczenie w gmachu Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych o dogodnej lokalizacji na parterze budynku, naprzeciwko punktu ksero. Częstotliwość dostarczanych zamówień za pomocą transportu wewnętrznego wzrosła do dwóch dostaw dziennie: o godzinie 8:00 i 12:00. Z uwagi na duże zainteresowanie studentów zaszła konieczność wydłużenia godzin funkcjonowania wypożyczalni. Początkowo przyjęto godziny od 8:30 do 16:00, a po pewnym czasie przedłużono czas otwarcia do 17:30. Oprócz dni powszednich specjalnie dla studentów studiów niestacjonarnych prowadzone są

dyżury w soboty. Początkowo była to jedna, obecnie są to dwie soboty w miesiącu, w godzinach od 9:00 do 14:00.

Tab. 2. Statystyka odwiedzin i wypożyczeń w latach 2017-2018 w Wypożyczalni Miejscowej i Filii Biblioteki Głównej UKSW

Odwiedziny	**2017**	**2018**
Wypożyczalnia Miejscowa	23 779	20 159
Filia BG UKSW	8 936	10 409
Wypożyczenia	**2017**	**2018**
Wypożyczalnia Miejscowa	20 270	19 984
Filia BG UKSW	13 699	15 336

Powstała w ten sposób jednostka Biblioteki Głównej początkowo nosiła tymczasową nazwę: Punkt biblioteczny na kampusie Wóycickiego, organizacyjnie zaś wchodziła w skład Działu Udostępniania i Przechowywania Zbiorów, choć poza spełnianiem funkcji wypożyczalni świadczono tam również inne usługi informacyjne dla czytelników. Na mocy zarządzenia rektora UKSW nr 84/2016 z 22 grudnia 2016 roku na bazie punktu bibliotecznego powstała nowa jednostka o nazwie: Filia Biblioteki Głównej na kampusie UKSW przy ul. Wóycickiego, świadcząca pełny wachlarz usług bibliotecznych dla studentów i pracowników wszystkich wydziałów mających siedzibę na tym kampusie. W myśl zarządzenia powołującego tę jednostkę: „do zadań Filii Biblioteki Głównej na kampusie UKSW przy ul. Wóycickiego należy:

1) udostępnianie i prowadzenie wypożyczeń ze zbiorów Biblioteki Głównej,
2) obsługa modułów związanych z udostępnieniem w zintegrowanym systemie bibliotecznym,
3) udzielanie informacji katalogowych, bibliograficznych i faktograficznych,
4) zapewnienie dostępu i pomocy w przeszukiwaniu zasobów elektronicznych baz danych, cyfrowej wypożyczalni międzybibliotecznej Academica i innych platform elektronicznych biblioteki,
5) prowadzenie szkoleń dla użytkowników systemu biblioteczno-informacyjnego,

6) udzielanie pomocy bibliometrycznej,
7) współudział i koordynowanie działań w organizowaniu wydarzeń związanych z książką na obydwu kampusach UKSW,
8) współpraca z bibliotekami wydziałowymi w zakresie kształtowania księgozbioru (w tym zakupu elektronicznych baz danych) i innych"[17].

Powstanie nowej jednostki w Bibliotece Głównej UKSW w celu obsługi największego kampusu uniwersytetu pozwoliło znacznie spopularyzować korzystanie z księgozbioru biblioteki wśród studentów i kadry naukowej wszystkich wydziałów UKSW. Mając na uwadze konieczność wzmocnienia infrastruktury bibliotecznej na tym kampusie, Filia Biblioteki Głównej angażuje się w rozmaite akcje mające na celu zwiększenie świadomości czytelników o oferowanych przez Bibliotekę Główną i biblioteki wydziałowe możliwościach dostępu do niezbędnej w toku studiów literatury oraz promuje dostęp do elektronicznych zasobów bibliotecznych, w tym do baz danych, książek elektronicznych i zasobów cyfrowych Biblioteki Narodowej w ramach projektu Academica, udostępnianych w siedzibie filii. Od chwili powstania Filia Biblioteki Głównej we współpracy z Wydawnictwem Naukowym UKSW współorganizuje i obsługuje kiermasze świąteczne, w trakcie których są prowadzone zbiórki darów na potrzeby szpitali i organizowane konkursy z nagrodami. Wyjątkową popularnością cieszy się wspólna z bibliotekami wydziałowymi akcja *bookcrossingu*, dzięki której znacząco wzrosła popularność filii jako miejsca przyjaznego dla studentów, oferującego ciekawą literaturę na wymianę wewnątrz społeczności akademickiej. Filia Biblioteki Głównej przeprowadziła również akcję promującą czytelnictwo podczas Dnia Studenta i Dnia Otwartego UKSW przypadającego 17 maja 2018 roku, włączając się w tworzenie miasteczka akademickiego dla kandydatów na studia. Wysiłki bibliotekarzy pracujących w kampusie przy ul. Wóycickiego w celu budowania przyjaznej czytelnikom atmosfery zostały ocenione bardzo pozytywnie w ogólnouniwersyteckiej ankiecie przeprowa-

[17] *Zarządzenie nr 84/2016 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 22 grudnia 2016 r. zmieniające Zarządzenie nr 35/2016 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 30 czerwca 2016 r. w sprawie Regulaminu systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, http://biblioteka.uksw.edu.pl/sites/default/files/Zarzadzenie_84_2016-zmiany_w_Reg._organizacyjnym.pdf, 10.02.2019.

dzonej w czerwcu 2018 roku, gdzie istnienie Filii Biblioteki Głównej na kampusie UKSW przy ul. Wóycickiego i jej działalność uzyskały wysokie noty studentów, upatrujących w niej znaczne udogodnienie w dostępie do zbiorów Biblioteki Głównej. Mając na uwadze dalszy rozwój zaplecza bibliotecznego na kampusie im. ks. prof. dr. hab. Ryszarda Rumianka przy ul. Wóycickiego 1/3 i powstające nowe jednostki naukowe uniwersytetu, w tym Wydział Medyczny UKSW Collegium Medicum, przed Filią Biblioteki Głównej UKSW stoi ogromne zadanie stworzenia na największym kampusie uczelni przestrzeni dla realizacji potrzeb informacyjnych dla całej społeczności akademickiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Zakończenie

Realizując zadania wynikające z aktów prawnych dotyczących funkcjonowania uczelni i bibliotek, Biblioteka Główna UKSW wychodzi naprzeciw potrzebom całej społeczności akademickiej. Szczególną rolę, jak zaznaczono w artykule, spełnia Wypożyczalnia Miejscowa, Wypożyczalnia Międzybiblioteczna, Filia Biblioteki Głównej na kampusie przy ul. Wóycickiego oraz System Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa. Działalność każdej z tych jednostek przyczynia się do zwiększenia poziomu świadczonych usług i podniesienia jakości kształcenia. Przytoczone tabele pokazują wyraźne utrzymywanie się poziomu zainteresowania korzystaniem z usług i zbiorów udostępnianych w Bibliotece Głównej UKSW. W nadziei na dalszy rozwój infrastruktury uczelni, w tym rozwój jednostek systemu biblioteczno-informacyjnego UKSW, Biblioteka Główna będzie intensywnie wdrażać nowe sposoby pracy z użytkownikiem w celu zaspokojenia jego potrzeb naukowo-informacyjnych.

Bibliografia

Bosacka Maria, *Rewolucja czy ewolucja? Zmiany w bibliotece specjalistycznej uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego na przykładzie Biblioteki Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego*, w: *Biblioteka akademicka. Infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, red. M. Odlanicka-Poczobutt, K. Zioło, Gliwice 2014, s. 95-105.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz.U. 2018, poz. 1668, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668, 19.01.2019.

Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego, red. K. Głombiowski, B. Świderski, H. Więckowski, Wrocław 1976.

Latawiec Piotr, *Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Forum Bibliotek Medycznych", 5,2 (2012), s. 137-149.

Regulamin udostępniania zbiorów w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, http://biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/280, 20.01.2019.

System Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa, www.bibliowawa.bg.pw.edu.pl/index.php/porozumienie-rektorow#zasady, 08.02.2019.

Wojciechowski Jacek, *Biblioteczna wartość naddana*, Kraków 2006.

Wojciechowski Jacek, *Biblioteki w nowym otoczeniu*, Warszawa 2014.

Wojciechowski Jacek, *Praca z użytkownikiem w bibliotece*, Warszawa 2000.

Załącznik nr 1 do Regulaminu systemu biblioteczno-informacyjnego UKSW (*Regulamin organizacyjny Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*), http://biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/280, 20.01.2019.

Zarządzenie nr 84/2016 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 22 grudnia 2016 r. zmieniające Zarządzenie Nr 35/2016 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 30 czerwca 2016 r. w sprawie Regulaminu systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, http://biblioteka.uksw.edu.pl/sites/default/files/Zarzadzenie_84_2016-zmiany_w_Reg._organizacyjnym.pdf, 10.02.2019.

Streszczenie

Biblioteki akademickie to szczególna przestrzeń nie tylko ze względu na rodzaj użytkowników, ale również ze względu na ich potrzeby, które podlegają ciągłym zmianom. Biblioteka jest ważną częścią w strukturze uczelni, wspomagając jednostki w prowadzeniu badań naukowych oraz przyczyniając się do podnoszenia jakości kształcenia. Obsługa użytkowników poprzez udostępnianie zbiorów w formie tradycyjnej i elektronicznej jest jedną z podstawowych usług w systemie biblioteczno-informacyjnym. Nowoczesne technologie pozwalają na wprowadzanie rozwiązań, których celem jest usprawnienie dostępu do źródeł wiedzy oraz przyspieszenie realizacji usług bibliotecznych ku większemu zadowoleniu użytkowników. Działalność Wypożyczalni Miejscowej, Wypożyczalni Międzybibliotecznej, Filii Biblioteki Głównej na kampusie przy ulicy Wóycickiego oraz Systemu

Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa przyczynia się do zwiększenia poziomu świadczonych usług i podniesienia jakości kształcenia.

Słowa kluczowe
Biblioteka Główna UKSW, udostępnianie, wypożyczalnia, wypożyczalnia międzybiblioteczna, System Wypożyczeń Warszawskich (SWW) BiblioWawa, Filia Biblioteki Głównej UKSW

WAYS AND METHODS OF PROVIDING LIBRARY RESOURCES – THE CASE OF THE LOCAL LENDING DEPARTMENT AND THE BRANCH OFFICE OF THE MAIN LIBRARY OF CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI UNIVERSITY IN WARSAW

Summary

Academic libraries are a special space, not only because of the type of users, but also because of their needs, which are subject to constant changes. The library is an important part of the structure of the university by supporting individuals in conducting scientific research and improving the quality of education. Service of users through sharing collections in traditional and electronic form is one of the basic services in the library and information system. Modern technologies allow for the introduction of solutions aimed at improving access to sources of knowledge and accelerating the implementation of library services towards greater user satisfaction. The activity of the Local Lending Department, the Interlibrary Loan Department, the Main Library Branch on the campus at Wóycickiego Street and the Warsaw Borrowing System BiblioWawa contributes to increasing the level of services provided and improving the quality of education.

Keywords
UKSW Main Library, sharing, rental, interlibrary loan, Warsaw Loan System (SWW), a Branch of the UKSW Main Library

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 213-248
ISSN 1426-3777

Eliza Lubojańska[1]

RECENZJE KSIĄŻEK NA ŁAMACH CZASOPISMA „STUDIA NAD RODZINĄ" W LATACH 1997-2017

Wstęp

Nauki o rodzinie od 1995 roku należą do zatwierdzonych w Polsce kierunków studiów[2]. Pionierska myśl o stworzeniu i prowadzeniu tego kierunku pojawiła się w Instytucie Studiów nad Rodziną[3] Akademii Teologii Katolickiej (ATK)[4]. Jego założycielom przyświecała idea ukazania interdyscyplinarnych osiągnięć w zakresie badań nad rodziną.

Dużym osiągnięciem, poprzedzonym kilkuletnimi staraniami pracowników ATK, a następnie Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), było zatwierdzenie nauk o rodzinie jako odrębnej dyscypliny naukowej[5]. Jeszcze do niedawna nauki te za-

---

[1] Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

[2] Dwunastego stycznia 1995 roku na wniosek Instytutu Nauk o Rodzinie Rada Główna Szkolnictwa Wyższego zatwierdziła kierunek studiów nauki o rodzinie.

[3] Instytut Studiów nad Rodziną został powołany w 1975 roku, po długotrwałych staraniach bp. Kazimierza Majdańskiego. Więcej na ten temat: zob. K. Majdański, *Powstanie i działalność Instytutu Studiów nad Rodziną w Warszawie-Łominakach*, w: *Nauki o rodzinie – tradycje i perspektywy edukacyjne*, red. G. Koszałka, M. Stopikowska, Gdańsk 2007, s. 21-25.

[4] Akademia Teologii Katolickiej (dalej: ATK) w 1999 roku przekształciła się w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (dalej: UKSW).

[5] Wniosek o utworzenie odrębnej dyscypliny naukowej, nauk o rodzinie, Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie skierował do Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów w 2009 roku. Wniosek poparły także inne instytucje prowadzące ten kierunek. Więcej na ten temat: zob. M. Ozorowski, *Historia starań o utworzenie dyscypliny nauki o rodzinie w Polsce*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 79-96.

liczano do nauk humanistycznych[6]. Po reformie z 2018 roku nie wyszczególniono w ogóle takiej dyscypliny, a badaczy zajmujących się tą problematyką, jako przedstawicieli dyscypliny nauk socjologicznych, uważano za uprawiających nauki społeczne[7].

Zgodnie z polskimi standardami kształcenia w skład nauk o rodzinie zaliczono takie dyscypliny, jak: filozofia i etyka, psychologia, socjologia, pedagogika. Dzięki temu kierunek nabrał charakteru interdyscyplinarnego. Przedmiotem badań nauk o rodzinie stały się podstawowe instytucje życia społecznego, czyli małżeństwo i rodzina, postrzegane jako naturalne środowisko życia człowieka. Problematyka rodzinna znajduje się w kręgu zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, gdyż tylko interdyscyplinarna refleksja jest w stanie uchwycić złożoność rzeczywistości małżeńsko-rodzinnej jako pewnego systemu[8]. Trudno ująć familiologię wyłącznie w kategoriach teologicznych, antropologicznych, biologicznych, psychologicznych lub socjologicznych, dlatego niezbędne jest podejście do teologii małżeństwa i rodziny jako jednego z jej aspektów[9].

1. „Studia nad Rodziną" jako czasopismo reprezentujące nauki o rodzinie. Charakterystyka i profil

Odpowiedzią środowiska naukowego na powstanie nowego kierunku studiów były inicjatywy powoływania czasopism naukowych, mających stanowić platformę wymiany myśli naukowej na temat małżeństwa i rodziny. Wśród nich powstał w 1997 roku półrocznik „Studia nad Rodziną" (SnR), będący periodykiem Instytutu Studiów nad Rodziną UKSW. Zdobył on sobie status wiodącego tytułu w grupie czasopism naukowych ukazujących problematykę małżeństwa i rodziny z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych[10].

---

[6] Por. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz.U. 2018, poz. 1818, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001818/O/D20181818.pdf, 10.06.2019.

[7] Por. *Konstytucja dla Nauki*, https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2018/09/nowy-podzia-dyscyplin-tabela.pdf, 15.02.2019.

[8] B. Śliwerski, E. Wnuk-Lipiński, *Nauki o rodzinie*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, s. 99-100.

[9] J. Kłys, *Nauki o rodzinie*, „Studia nad Rodziną", 8 (2001), s. 41-42.

[10] Zgodnie z danymi zamieszczonymi w bazie Arianta w Polsce ukazują się dwadzieścia dwa periodyki naukowe poruszające problematykę nauk o rodzinie. Wśród nich wymienia

Redakcję pierwszego numeru pisma tworzyli: ks. Wojciech Bołoz[11], ks. Władysław Majkowski[12] i Maria Ryś[13]. W zespole tym nie wyróżniono redaktora naukowego. Dwa lata później, w 1999 roku, skład redakcji zmieniono. Odtąd przez jedenaście lat do jej grona należeli: bp Stanisław Stefanek[14], ks. Krzysztof Wolski[15] oraz Bożena Bassa[16]

---

się m.in.: „Family Forum” – rocznik Instytutu Nauk o Rodzinie Uniwersytetu Opolskiego wydawany od 2011 roku; „Roczniki Teologiczne”, z. 10: „Nauki o Rodzinie” – rocznik Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zeszyt 10 wydawany jest od 2004 roku (w latach 2009-2011 ukazujący się pod tytułem „Roczniki Nauk o Rodzinie”, w roku 2012 tytuł zmieniono na „Roczniki Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej”, w 2013 roku wrócono do tytułu „Roczniki Nauk o Rodzinie”, natomiast od 2014 roku nastąpiła kolejna zmiana polegająca na powróceniu do pierwotnego tytułu: „Roczniki Teologiczne”, z. 10: „Nauki o Rodzinie”); „Wychowanie w Rodzinie” – rocznik Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze wydawany od 2011 roku; „The Person and the Challenges” – półrocznik Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie wydawany od 2011 roku; „Społeczeństwo i Rodzina” – kwartalnik wydawany od 2004 roku przez Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli; Arianta – Naukowe i Branżowe Polskie Czasopisma Elektroniczne, http://www.arianta.pl, 25.03.2019.

[11] Ks. Wojciech Bołoz (ur. 1945) – prof. nauk teologicznych, redemptorysta, bioetyk, emerytowany pracownik naukowy UKSW; w latach 1982-1984 pracownik naukowy Uniwersytetu Augsburskiego, w latach 1996-1999 prorektor ATK. Przez lata pełnił funkcję kierownika Katedry Bioetyki w Instytucie Ekologii i Bioetyki oraz dyrektora Centrum Ekologii Człowieka i Bioetyki UKSW, był także członkiem Zespołu Ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. Bioetyki oraz Odwoławczej Komisji Bioetycznej przy Ministrze Zdrowia. Opublikował m.in. opracowania: *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne* (1997); *Promocja osoby w rodzinie* (1998); *Etyka seksualna* (2003); *Bioetyka i prawa człowieka* (2007); *Kościół i ekologia* (2010).

[12] Ks. Władysław Majkowski (ur. 1944) – prof. nauk humanistycznych specjalizujący się w socjologii małżeństwa i rodziny, wieloletni pracownik naukowy Wydziału Studiów Historycznych i Społecznych UKSW, obecnie pracownik naukowy Akademii Polonijnej w Częstochowie. Habilitację uzyskał w 1998 roku na podstawie rozprawy *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*.

[13] Maria Ryś (ur. 1955) – dr hab., prof. UKSW, specjalizuje się w psychologii rodziny, aktualnie pełni funkcję kierownika Katedry Psychologii Małżeństwa i Rodziny w Instytucie Psychologii UKSW, wcześniej pracowała także w Instytucie Studiów nad Rodziną UKSW. Habilitację uzyskała w 1995 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na podstawie rozprawy *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*.

[14] Ks. bp Stanisław Stefanek (ur. 1936) – dr nauk teologicznych, chrystusowiec, biskup senior diecezji łomżyńskiej, w latach 1993-2008 pełnił funkcję dyrektora Instytutu Studiów nad Rodziną UKSW. Doktorat z teologii biblijnej uzyskał w 1980 na Wydziale Teologicznym ATK na podstawie dysertacji *Wyrocznia Balaama* (*Lb 22-24*) *i ich relektura w tradycjach prorockich.*

[15] Ks. Krzysztof Tadeusz Wolski (ur. 1960) – dr teologii, specjalizuje się w teologii moralnej i teologii rodziny, pracownik naukowy Katedry Teologii Systematycznej na Wydziale Studiów nad Rodziną UKSW. Tytuł doktora uzyskał w 1995 roku na podstawie rozprawy *La Sacra Famiglia come modello della santità familiare negli insegnamenti dei pontefici da Pio XII a Giovanni Paolo II.*

[16] Bożena Zofia Bassa (ur. 1959) – dr nauk teologicznych. Tytuł doktora uzyskała w 2009 roku na podstawie pracy *Promocja odpowiedzialnego rodzicielstwa budowaniem nowej kul-*

i Anna Przyborowska[17]. W 2010 roku zespół redakcyjny tworzyli: ks. Mieczysław Ozorowski[18], ks. Krzysztof Wolski i Bożena Bassa. Dwa lata później na czele tego grona stanął ks. Andrzej Jacek Najda[19], który pełni funkcję redaktora naczelnego do chwili obecnej. Redakcję uzupełnia Agnieszka Regulska[20] i Danuta Bazyluk. Od 2014 roku pracę ich wspomaga rada programowa[21] oraz redaktorzy tematyczni.

W 2016 roku zmianie uległa częstotliwość wydawania pisma, który z półrocznika przekształcił się w kwartalnik. Prezentowane w nim artykuły to rozważania z zakresu nauk o rodzinie, dotyczące historycznych i teoretycznych aspektów małżeństwa i rodziny w różnych kulturach i religiach, a także tożsamości rodziny rozważanej z perspektywy filozoficznej, teologicznej, psychologicznej, pedagogicznej, socjologicznej oraz prawnej, ekonomicznej, zdrowotnej, politycznej, historycznej i kulturowej[22].

---

tury ludzkiego życia (*EV 6*) *w świetle nauczania Jana Pawła II*. Specjalizuje się w teologii małżeństwa i rodziny, naturalnym planowaniu rodziny, jest pracownikiem naukowym Wydziału Studiów nad Rodziną UKSW, od 2006 roku pełni rolę sekretarza „Studiów nad Rodziną".

[17] Anna Przyborowska-Klimczak (ur. 1954) – prof. nauk prawnych, specjalizuje się w prawie europejskim, pracownik naukowy Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Habilitację uzyskała w 2004 roku na podstawie pracy *Ochrona przyrody. Studium prawnomiędzynarodowe*.

[18] Ks. Mieczysław Ozorowski (ur. 1961) – prof. nauk teologicznych, pracownik naukowy Wydziału Studiów nad Rodziną UKSW, gdzie pełni funkcję kierownika Katedry Historii Teologii Małżeństwa i Rodziny. Specjalizuje się w teologii dogmatycznej. Habilitację z teologii dogmatycznej uzyskał w 2002 roku na podstawie rozprawy: *Benedykta Hessego nauka o małżeństwie. Studium teologicznodogmatyczne* (Warszawa 2002), natomiast tytuł profesora nauk teologicznych otrzymał w 2014 roku na podstawie dorobku i rozprawy: *Hipacego Pocieja podstawy unickiej teologii pozytywno-polemicznej* (UKSW, Warszawa 2012).

[19] Ks. Andrzej Jacek Najda (ur. 1971) – dr hab. nauk teologicznych, prof. UKSW, specjalizuje się w teologii biblijnej, pełni funkcję kierownika Katedry Teologii Systematycznej Małżeństwa i Rodziny na Wydziale Studiów nad Rodziną UKSW. Habilitację uzyskał w 2011 roku na podstawie pracy *Historiografia paradygmatyczna w Dziejach Apostolskich*.

[20] Agnieszka Regulska – tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki uzyskała w 2005 roku na podstawie rozprawy *Wychowanie do czystości seksualnej*, pracownik naukowy UKSW, pełni funkcję kierownika Katedry Pedagogiki Rodziny na Wydziale Studiów nad Rodziną. Autorka monografii *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna* (Tychy 2007).

[21] W skład rady programowej weszły następujące osoby: abp Kazimierz Majdański, bp Stanisław Stefanek, bp Edward Ozorowski, Monika Wójcik, Michel Schooyans, ks. Jerzy Bajda, ks. Anastazy Bławat, Jan Kłys, Anna Tylki-Szymańska, Horst Seidl, Józefa Hrynkiewicz, ks. Ryszard Sztychmiler.

[22] *Informacje dla autorów* – nota zamieszczana na tylnej okładce każdego numeru czasopisma.

W drugim dziesięcioleciu XXI wieku czasopismo uwzględnia dwa główne działy: *Artykuły naukowe* oraz *Sprawozdania i Recenzje*[23]. Wcześniej w strukturze pisma dokonywano pewnych drobnych zmian. Różnie rozkładały się akcenty wyrażające się w stosunku liczby recenzji do liczby sprawozdań. Niektóre numery miały charakter tematyczny, toteż poświęcono je wybranym zagadnieniom, problemom bądź postaciom, inne natomiast odnosiły się do bieżących zagadnień nauk o rodzinie.

Podejmując zadanie scharakteryzowania praktyki umieszczania w periodyku działu poświęconego recenzjom, postawiono pytanie: Na ile prezentowane tam książki odpowiadają charakterowi i profilowi tematycznemu periodyku? Czy penetrowano rynek wydawniczy z uwzględnieniem ukazujących się nowości? Uwagę skupiono także na ukazaniu środowiska, z którego wywodzili się recenzenci, w szczególności ci autorzy, których zespół redaktorski wybierał najczęściej do recenzowania ukazujących się wydawnictw.

Współcześnie terminem „recenzja” określa się analizę i ocenę dzieła (publikacji naukowej), dokonywaną przez kompetentną osobę wcielającą się w rolę pośrednika między dziełem i jego twórcą a gronem odbiorców[24]. Ze względu na obecność elementów oceniających rozróżnia się recenzje sprawozdawcze (ograniczone zazwyczaj do zwięzłego omówienia[25] uzupełnionego niekiedy o analizę dzieła i opinię o nim, a także o jego wykonaniu) oraz recenzje krytyczne (zawierające pozytywne i negatywne opinie o dziele i jego wykonaniu oparte na pogłębionej analizie). Odmianę recenzji stanowi przegląd oceniający zbiór dzieł[26]. W recenzjach naukowych istotną rolę odgrywa refleksja krytyczna, polegająca na badaniu struktury dzieła, odniesienie do wcześniejszego dorobku autora i aktualnych zjawisk

[23] Na przestrzeni lat nazwa rubryki ulegała pewnym zmianom. Początkowo rubryka była zatytułowana *Recenzje*, od roku 1999 zmieniono jej tytuł na *Recenzje i Sprawozdania*, od tomu 10 (2002) pojawiła się nazwa *Sprawozdania i Recenzje*. W późniejszych latach zauważa się brak konsekwencji. Od tomu 24-24 (2009), po kolejnej zmianie nazwy, nosiła ona tytuł: *Recenzje – Sprawozdania – Sylwetki*, natomiast w kolejnym roku pozostawiono w nazwie tylko słowo *Recenzje*. Później jeszcze powracano do nazwy *Recenzje i Sprawozdania*.

[24] E. Kozłowska, *Recenzja jako forma podwójnego dialogu*, w: *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2003, s. 287-288.

[25] „Recenzja sprawozdawcza” jest w traktowana tu synonimicznie z terminem „omówienie”.

[26] [Wa.P.], *Recenzja*, w: *Encyklopedia książki*, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 485.

społecznych[27]. Do zadań wypowiedzi recenzyjnych należy wartościowanie. Przedmiotem oceny może być całokształt utworu: styl i tematyka pracy, słuszność poglądów, rola społeczna, kompetencje autora i sposób wydania publikacji[28].

Materiały recenzyjne zamieszczane w SnR od początku ich ukazywania się stanowią ważne źródło informacji o nowościach wydawniczych. Przedmiotem zainteresowania recenzentów były publikacje z wielu dyscyplin naukowych. Jednak przeważającą ich część stanowiły książki z wiodącej tematyki czasopisma, tj. dotyczące teologii małżeństwa i rodziny. W czasie dwudziestu lat ukazywania się pisma na jego łamach opublikowano 100 recenzji książek naukowych. Wśród nich zdecydowanie przeważały publikacje w języku polskim, które stanowiły siedemdziesiąt osiem pozycji, natomiast dwadzieścia dwa zrecenzowane tytuły zostały wydane w językach obcych. W tej grupie najszerzej reprezentowane były książki w języku włoskim (dwanaście recenzji), kolejno w języku angielskim (pięć recenzji). Autorzy śledzili także francuski rynek książki naukowej (cztery recenzje). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się prace niemieckie i hiszpańskie, gdyż w czasopiśmie pojawiły się tylko pojedyncze recenzje książek w tych językach.

W omawianym okresie autorami artykułów recenzyjnych były czterdzieści cztery osoby reprezentujące w głównej mierze rodzime środowisko pracowników naukowych UKSW (wcześniej ATK) w Warszawie. W grupie tej dominowali przedstawiciele duchowieństwa, którzy stanowili 70 proc. autorów publikowanych recenzji. Najczęściej zamieszano refleksje ks. Józefa Młyńskiego, który opublikował tam dwanaście omówień[29]. Autorem sześciu innych był ks. Adam Skreczko[30], natomiast spod pióra ks. Mieczysława Ozorowskiego oraz ks. Józefa

[27] K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, *Gatunki dziennikarskie. Teoria, praktyka, język*, Warszawa 2006, s. 98.

[28] W. Pisarek, *Słownictwo oceniające w recenzjach*, „Zeszyty Prasoznawcze", 1 (1969), s. 31-32.

[29] Ks. Józef Młyński (ur. 1972) – dr nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Pracuje na stanowisku adiunkta na Wydziale Studiów nad Rodziną UKSW, jest również absolwentem studiów na kierunku psychologia. Jego specjalności to socjologia i praca socjalna.

[30] Ks. Adam Skreczko (ur. 1957) – prof. dr hab. nauk teologicznych, pracownik naukowy UKSW, kierownik Katedry Teologii Pastoralnej Małżeństwa i Rodziny, specjalizuje się w teologii pastoralnej i katechetyce.

Stali[31] wyszło po pięć artykułów. Po cztery recenzje napisali: bp Andrzej F. Dziuba[32], ks. Jerzy Bajda[33] oraz ks. Jarosław S. Szymczak[34]. Kolejno: dwie osoby były autorami trzech publikacji: ks. Andrzej Jacek Najda i ks. Władysław Szewczyk[35]. Jedna czwarta opublikowanych w periodyku recenzji i omówień wyszła spod pióra kobiet reprezentujących laikat. Autorką czterech z nich była Bożena Bassa. Inne dwukrotnie[36] lub tylko raz[37] zostały wybrane do grona recenzentów prac publikowanych w SnR. Laikat reprezentowali również mężczyźni, którzy byli autorami 5 proc. opublikowanych omówień i recenzji[38].

[31] Ks. Józef Stala (ur. 1966) – prof. nauk teologicznych, pracownik naukowy Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Do jego specjalności należą: katechetyka, edukacja religijna, pedagogika rodziny, nauki o rodzinie. J. Stala pełni funkcję redaktora naczelnego pisma „The Person and the Challenges: The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II”.

[32] Ks. bp Andrzej Franciszek Dziuba (ur. 1950) – prof. dr hab. nauk teologicznych (1997). W latach 1989-2004 był pracownikiem naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w 1995 roku został również pracownikiem Katedry Teologii Moralnej na Wydziale Teologicznym UKSW. Na obu uczelniach pełnił funkcje kierownicze. W 2005 został dyrektorem Ośrodka Dokumentacji i Studiów nad Osobą i Nauczaniem Kardynała Stefana Wyszyńskiego UKSW. Tytuł profesora uzyskał w 1997 roku, obecnie jest zatrudniony w Instytucie Teologii Systematycznej na Wydziale Teologicznym UKSW.

[33] Ks. Jerzy Bajda (1928-2012) – dr hab. nauk teologicznych, specjalizujący się w teologii moralnej, wieloletni pracownik naukowy UKSW. W 1980 roku uzyskał habilitację na ATK na podstawie pracy *Powołanie chrześcijańskie jako zasada teologii moralnej*. Od 1973 roku był pracownikiem naukowym ATK. W 1997 został kierownikiem Katedry Teologii Moralnej Małżeństwa i Rodziny w Instytucie Studiów nad Rodziną UKSW. Był członkiem Rady Naukowej Instytutu Jana Pawła II KUL.

[34] Ks. Jarosław Szymon Szymczak (ur. 1962) – dr nauk teologicznych specjalizujący się w teologii rodziny. Tytuł doktora uzyskał w 1994 roku na podstawie pracy *Nauka Jana Pawła II o urzeczywistnianiu się Kościoła w sakramencie małżeństwa*. Były pracownik Instytutu Studiów nad Rodziną UKSW.

[35] K. Władysław Szewczyk (ur. 1939) – dr nauk filozoficznych specjalizujący się w filozofii człowieka. Pracował naukowo w Katedrze Teologii Pastoralnej Małżeństwa i Rodziny na Wydziale Studiów nad Rodziną UKSW oraz na Wydziale Teologicznym w Tarnowie.

[36] Do tego grona należały: dr hab. Elżbieta Osewska (UKSW, habilitacja w 2009 roku), dr hab. Anna Fidelus (UKSW, habilitacja w 2013 roku), dr Agnieszka Regulska (UKSW, doktorat w 2005 roku), dr Urszula Bejma (UKSW, doktorat w 2007 roku), mgr Agnieszka Przychodnia, mgr Renata Piros (Biblioteka UKSW), Teresa Mazan (Centrum Myśli Jana Pawła II).

[37] Do tego grona należały: dr hab. Maria Ryś, prof. UKSW, dr Ewa Michałowska (doktorat na UKSW w 2003 roku), prof. dr hab. Anna Tylki-Szymańska (prof. nauk medycznych od 2003 roku, były pracownik UKSW), Elżbieta Sławek, Joanna Wąsikowska (doktorantka KUL), Ewa Polak-Pałkiewicz (publicystka), dr Elwira Balcer (doktorat na KUL w 2017 roku), dr hab. Małgorzata Przybysz-Zaremba (UKSW, habilitacja w 2013 roku).

[38] Do tego grona należeli: prof. dr hab. inż. Zdobysław Flisowski (prof. nauk technicznych od 1997 roku), dr Andrzej Mazan (doktorat na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie w 2009 roku), dr inż. Kazimierz Wieczorkowski (doktorat na Uniwersytecie Mikołaja Koper-

Ważnym uzupełnieniem niniejszego artykułu jest *Aneks*, w którym zamieszczono wykaz wszystkich tekstów recenzyjnych opublikowanych w piśmie SnR w latach 1997-2017. Wykaz zawiera skrócone opisy bibliograficzne wszystkich omówionych w piśmie monografii. W przypadku kilku numerów, które nie zawierały recenzji, wpisano słowo „brak" w celu ukazania skali zjawiska pomijania wypowiedzi recenzyjnych. Do opisów dodano informację o charakterze publikacji[39]. Nazwiska autorów recenzji w *Aneksie* zostały uzupełnione informacjami o przynależności do stanu duchownego. Tytuły wykorzystanych w tekście recenzji i omówień z czasopisma SnR, które są zamieszczone w *Aneksie*, nie zostały powtórzone w wykazie bibliografii.

2. Problematyka recenzji – analiza treści

2.1. Publikacje z zakresu teologii małżeństwa i rodziny oraz innych zagadnień teologicznych

Małżeństwo i rodzina stały się przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych. Analiza artykułów recenzyjnych pozwala jednak zauważyć, że autorzy recenzji omawiali najchętniej publikacje poświęcone głównie małżeństwu i rodzinie. Poruszano także inne kwestie teologiczne, takie jak katecheza dorosłych i znaczenie wiary w życiu człowieka.

Pierwszą zrecenzowaną na kartach pisma monografią była książka *Etyka życia seksualnego* autorstwa teologa i moralisty, ks. Alojzego Marcola[40], opublikowana w ramach serii Opolska Biblioteka Teologiczna [3][41]. Ks. Wojciech Bołoz w recenzji docenił kompleksowe ujęcie sfery płciowości przez autora książki, uwzględniające somatyczny, psychiczny i osobowy wymiar płciowości [3, s. 183]. Główny walor monografii wyraził w słowach: „najbardziej za tą publikacją przemawia fakt, że znika ona szybko z półek księgarni" [3, s. 184]. Za

nika w Toruniu w 1996 roku), dr Jakub Wójcik (były pracownik UKSW), dr hab. Wiesław Harasim (habilitacja w dziedzinie nauk ekonomicznych w 2004 roku).

[39] Literą R zostały oznaczone recenzje, natomiast literą O oznaczono omówienia.

[40] Ks. Alojzy Marcol (1931-2017) – prof. dr hab., w latach 1994-2002 był pracownikiem naukowym Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, wcześniej związany także z ATK w Warszawie, specjalizował się głównie w teologii moralnej i etyce.

[41] Numery podawane w nawiasach kwadratowych odnoszą się do pozycji w *Aneksie*.

pewien mankament, będący konsekwencją bogactwa tematycznego, ksiądz Bołoz uznał „skrótowy sposób przedstawienia poszczególnych zagadnień” [3, s. 184].

Żywe zainteresowanie tego samego recenzenta wzbudziła książka *Familie und christlische Ethik*, w której Hans-Günter Gruber podjął kwestie dotyczące sytuacji obecnej oraz przyszłości rodziny chrześcijańskiej. W. Bołoz poddał krytyce koncepcję małżeństwa bez wyraźnego ukierunkowania na rodzinę, jaką zaproponował H.G. Gruber. Jako wadę książki wskazał prezentowanie przez autora głównie własnych poglądów na małżeństwo przy marginalizacji istotnych elementów nauki Kościoła na ten temat i poddawaniu nauczania Magisterium surowej krytyce [7, s. 190]. Zdaniem Bołoza „braki te budzą wątpliwości dotyczące obiektywizmu” H.G. Grubera [7, s. 190].

Uwadze redakcji nie umknęło pojawienie się na rynku wydawniczym pionierskiej w języku polskim encyklopedycznej pracy zbiorowej, zatytułowanej *Słownik małżeństwa i rodziny*. Książka, jak wspomniała Anna Tylki-Szymańska w swoim omówieniu, powstała przy udziale wielu specjalistów, przedstawicieli kilkunastu dyscyplin, całość zaś zredagował bp Edward Ozorowski, pracownik macierzystej jednostki UKSW. Autorka recenzji podkreśliła, że nauki o rodzinie to stosunkowo nowa dyscyplina, która szybko się rozwija. A ponieważ jest to kierunek interdyscyplinarny, dlatego konieczne było zebranie i usystematyzowanie tego, co wnosi do tych nauk teologia, filozofia, psychologia, pedagogika, medycyna, socjologia i prawo [15, s. 155]. A. Tylki-Szymańska zaakcentowała ogromną „atrakcyjność i aktualność prezentowanej tematyki” [15, s. 156], co sprawiło, że recenzowana praca jest bardziej interesująca dla szerszego grona czytelników.

Sześciotomowe kompendium nauczania Magisterium Kościoła o małżeństwie i rodzinie pt. *Enchiridion familiae. Textos del magisterio pontificio y conciliar sobre el matrimonio y la familia* [14] zostało omówione przez ks. Jarosława Szymczaka. Publikację, jak można przeczytać w omówieniu, przygotowali pracownicy Wydziału Teologii Moralnej i Duchowości Uniwersytetu Nawarry pod przewodnictwem ks. Augusta Sarmiento[42], we współpracy z Instytutem Studiów

[42] Ks. Augusto Sarmiento (ur. 1941) – prof. teologii moralnej, wieloletni pracownik Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie. W kręgu jego zainteresowań znajduje się głównie problematyka małżeństwa i rodziny oraz etyka małżeństwa.

nad Małżeństwem i Rodziną Jana Pawła II w Rzymie. J. Szymczak uważa za imponujące, że „już pobieżna lektura dzieła wskazuje, iż troska Kościoła o rodzinę posiada bardzo długą tradycję i historyczny łańcuch doktryny" [14, s. 157]. Poszczególne tomy prezentują nauczanie Kościoła, począwszy od papieża św. Klemensa I (88-97) aż do św. Jana Pawła II (1978-1988). J. Szymczak dogłębnie przenalizował nauczanie papieży, jednakże da się zauważyć, że w pracy zabrakło prezentacji walorów tego dzieła oraz głosu polemicznego.

Kwestia działalności osób świeckich w duszpasterstwie rodzin znalazła się w kręgu zainteresowań znawcy problematyki duszpasterskiej, ks. Jacka Golenia[43], który podjął się krytycznej lektury studium pastoralnego pt. *Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny.* Ta obszerna, licząca 477 stron monografia autorstwa ks. Grzegorza Pyźlaka, ukazała się w Wydawnictwie KUL. J. Goleń w swojej recenzji postuluje konieczność refleksji naukowej nad tą problematyką w kontekście pięćdziesięcioletniej działalności duszpasterstwa rodzin w Polsce, przy braku tego typu wcześniejszych opracowań [83, s. 329-330]. G. Pyźlak rozważa, jak powinna wyglądać formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin w wymiarze intelektualnym, praktycznym i apostolskim. Autor monografii oparł się przy tym na badaniach 283 doradców życia rodzinnego [83, s. 332]. Recenzent stwierdził, że monografia stanowiła „bardzo potrzebne i dobrze skonstruowane studium pastoralne", jest to książka „odznaczająca się wysoką rangą naukową" [83, s. 334].

Na łamach SnR nie mogło zabraknąć informacji na temat pojawienia się na rynku wydawniczym ważnego podręcznika, za jaki uznano pozycję zatytułowaną *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* [73]. Praca powstała w środowisku pastoralistów z KUL pod redakcją ks. Ryszarda Kamińskiego oraz wspomnianych już księży: G. Pyźlaka i J. Golenia. W recenzji ks. Adam Skreczko zwrócił uwagę na problem badawczy, jaki starali się rozwiązać autorzy podręcznika, tj. kwestię, „w jaki sposób ma się wyrażać obecnie troska

[43] Ks. Jacek Goleń (ur. 1969) – dr hab. nauk teologicznych, pracownik naukowy Katedry Duszpasterstwa Rodzin Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, specjalizuje się w teologii pastoralnej, jego zainteresowania koncentrują się na zagadnieniach duszpasterstwa rodzin, płciowości i wychowania seksualnego.

Kościoła o małżeństwo i rodzinę?” [73, s. 410]. W podręczniku omówiono wiele zagadnień dotyczących opieki Kościoła nad małżeństwem i rodziną, w tym strukturę i funkcje duszpasterstwa rodzin oraz formację osób przygotowujących się do pełnienia tej posługi. A. Skreczko wyraził nadzieję, że „podręcznik przyczyni się do utrzymania w dalszym ciągu wysokiej pozycji duszpasterstwa rodzin w Kościele” [73, s. 413].

Za wartą odnotowania uznano włoską książkę *La carne si fa amore*, stanowiącą teologicznodogmatyczne studium ciała i cielesności [59]. Materiał w niej zgromadzony stanowi pokłosie wykładów odbywających się w Instytucie Studiów nad Małżeństwem i Rodziną w Rzymie. Jej recenzent, ks. Cezary Naumowicz, zauważył historiozbawczy układ treści oraz „jasno widoczny prymat chrystologii w podejściu do tematów antropologicznych” [59, s. 277].

Zagadnieniem często podejmowanym w recenzjach było chrześcijańskie małżeństwo przedstawiane jako związek sakramentalny. Ks. Jarosław Szymczak podziela niepokój, jaki wyraził australijski duchowny, pracownik watykańskiej dykasterii, ks. Peter J. Elliot, w pracy *What God Has Joined… The Sacramentality of Marriage.* Jej autor ubolewa nad tym, że w przygotowaniu do tego ważnego sakramentu niewielką uwagę przywiązuje się do znaczenia samego sakramentu i jego szczególnej łaski [9, s. 191]. Podobny problem podnoszono, przedstawiając wydany w 2002 roku podręcznik *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny.* Polskie tłumaczenie dzieła hiszpańskiego teologa, profesora teologii moralnej, ukazało się nakładem Wydawnictwa M. W swojej recenzji ks. Krzysztof Wolski przyznał, że „publikacja ukazuje pełne spojrzenie na rzeczywistość małżeństwa i rodziny” [29, s. 172]. Wśród walorów publikacji wymienił bogaty aparat krytyczny uzupełniony wykazem najważniejszych opracowań dotyczących małżeństwa i rodziny.

W kręgu zainteresowań recenzentów znajdowały się także dokumenty Magisterium Kościoła oraz nauczanie pasterskie biskupów. Ks. J. Bajda podjął się recenzji dokumentu Papieskiej Rady ds. Rodziny pt. *Rodzina a ludzka prokreacja*, który ukazał się w Rzymie w rocznicę dwudziestopięciolecia utworzenia tej rady[44]. Autor recenzji za ważny uznał zapis w dokumencie mówiący o obecności

[44] Polskie tłumaczenie tego dokumentu ukazało się z dwuletnim opóźnieniem nakładem Fundacji Vita Familiae w Warszawie.

Boga i Jego uczestnictwie w akcie prokreacji. J. Bajda stwierdził, że „tymczasem uczestnictwo powinno być przydzielone człowiekowi, natomiast Bóg jest stwórcą każdego człowieka" [51, s. 321].

Na łamach SnR ukazała się ponadto recenzja publikacji stanowiącej pokłosie międzynarodowego sympozjum, jakie odbyło się w Rzymie. Książkę zatytułowaną *Ortodossi e Cattolici insieme per la famiglia*[45] omówił bp Andrzej Dziuba [96]. Owa ekumeniczna inicjatywa Kościoła katolickiego i prawosławnego znalazła uznanie u autora recenzji, który stwierdził: „dobrze, że zatroskanie o rodzinę współbrzmi twórczo w obu Kościołach" [96, s. 154].

Wielką troską otaczał polskie rodziny kard. Stefan Wyszyński. Antologia jego tekstów z lat 1925-1981, zatytułowana *Nauczanie o małżeństwie i rodzinie*, stała się przedmiotem analizy ks. Mieczysława Ozorowskiego [70]. Wyraził on podziw dla pracy zespołu redakcyjnego antologii, uznając ją za dzieło imponujące i monumentalne. Ozorowski podkreślił w recenzji, że antologia ta może być pomocna w poznawania historycznego kontekstu kształtowania się podejścia Kościoła do problematyki rodzinnej [70, s. 391].

W 1988 roku w Brescii ukazało się wybitne interdyscyplinarne dzieło autorstwa kilkunastu włoskich specjalistów, dotyczące teologicznych, medycznych, psychologicznych i duchowych aspektów małżeństwa, a także prokreacji i wychowania w rodzinie, zatytułowane *Nuova enciclopedia del matrimonio* [23]. Ks. Leonard Pawlak, pozytywnie oceniając publikację, w recenzji stwierdził, że zawiera ona „bardzo cenne i bogate treści" [23, s. 197], każda z części „zawiera aktualną bibliografię" [23, s. 198]. Postawił także postulat, aby przetłumaczyć to dzieło, aby mogło być dostępne dla szerszego grona polskich czytelników [23, s. 198].

Zainteresowaniem autorów współpracujących z redakcją cieszyły się nie tylko publikacje *stricte* naukowe. Obszernej recenzji na kartach czasopisma doczekała się książka *Dlaczego wierzę. Życie jako dowód wiary* [53]. Jest to zapis wywiadu, w którym Vittorio Messori, włoski konwertyta, w rozmowie z Andreą Torniellim opowiada o swoim nawróceniu. Książka ta, jak określiła to Ewa Polak-Pałkie-

[45] Sympozjum poświęcone problematyce rodziny zostało zorganizowane 13 listopada 2013 roku we współpracy z Papieską Radą ds. Rodziny, Papieską Radą ds. Jedności i z Departamentem Relacji Zewnętrznych Patriarchatu Moskwy.

wicz, jest zbiorem dowodów na istnienie Boga i Jego działania w historii i świecie współczesnym, jakie odkrywa wokół siebie V. Messori.

2.2. Publikacje z zakresu socjologii i pracy socjalnej

Spośród zagadnień społecznych na pierwszy plan wysuwa się problematyka kryzysu małżeństwa i rodziny. Autorzy recenzji wielokrotnie podejmowali to zagadnienie i omawiali publikacje poruszające tę kwestię. Jako główne niebezpieczeństwa zagrażające rodzinie Ireneusz Mroczkowski, teolog moralista z UKSW, w książce *Rodzina, gender i nowy feminizm. Podstawy chrześcijańskiej obrony i promocji rodziny* wymienił *gender* i feminizm. Autor przedstawił stosunek Kościoła do tych zjawisk, który w ostatnich latach wzbudzał coraz większe zainteresowanie społeczne i naukowe. Ks. J. Młyński, recenzując pracę, za jej walor uznał wyczerpujące ujęcie teoretyczne oraz „osadzenie omawianego tematu, jako fundamentu obrony chrześcijańskiej rodziny” [84, s. 338].

O narastającym kryzysie małżeństwa i jego przyczynach traktuje kolejna pozycja, pt. *Profilaktyka kryzysu małżeństwa. Podstawy i praktyka*, autorstwa Krystiana Wojaczka, pracownika Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, autora licznych publikacji dotyczących małżeństwa i rodziny. W recenzji książki ks. Adam Skreczko docenił nowatorskie ujęcie tej problematyki. Zaznaczył również, że K. Wojaczek jest zwolennikiem uprzedzania kryzysów przez samych małżonków. Praca, jak podkreślił recenzent, jest źródłem zarówno wieloletnich studiów teoretycznych, jak i współpracy warsztatowej autora z małżeństwami [79, s. 319-322].

Uzależnienia to jedna z przyczyn powstawania kryzysów. Przedmiotem recenzji ks. Mirosława Brzezińskiego stała się monografia zbiorowa *Hazard i uzależnienia wirtualne*, opracowana przez Jarosława Jęczenia, Karolinę Komstę i Julię Sak [64]. M. Brzeziński wyraził nadzieję, że zagrożenia te będą traktowane na równi z innymi uzależnieniami pod kątem działań terapeutycznych [64, s. 501].

Zagadnienie aktualne w obecnych czasach to doświadczenie starości i niesienie pomocy osobom u kresu życia. Znalazło to odzwierciedlenie na kartach pisma[46]. Ks. Józef Młyński omówił monografię

[46] Dwa numery pisma (38 i 39 z 2016 roku) były poświęcone tematyce opieki nad osobami u kresu życia.

Społeczne doświadczenie starości autorstwa Joanny Nawrockiej [77] i z uznaniem wyraził się o metodologii pracy i naukowym warsztacie badań [77, s. 428]. J. Młyński w omówieniu kolejnej pozycji, będącej analizą zagadnienia opieki nad osobami u kresu życia, zwrócił również uwagę czytelników na to, jak ważnym elementem procesu starzenia się i towarzyszenia osobom starszym jest właściwa komunikacja [92, s. 195][47].

Autorzy wypowiedzi recenzyjnych nie pominęli także polityki demograficznej i sekularyzacji. Na łamach czasopisma odnotowano wydanie takich prac, jak: *Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa* [35] oraz *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie* [46]. Renata Piros pochwaliła poznawcze walory tych publikacji oraz fachowość ujęcia i przystępną formę przekazu treści [35, s. 220]. Recenzentka jako walory kolejnej publikacji wymieniła „bogactwo i różnorodność wątków tematycznych oraz przytaczanych argumentów" i „przejrzystą kompozycję książki" [46, s. 334].

Migracja zarobkowa to zagadnienie, które interesowało wielu badaczy, o czym świadczą artykuły recenzyjne opublikowane w czasopiśmie. W pracy *Rodzina wobec dylematów migracji zarobkowej. Badania i analizy* ks. J. Młyński i ks. W. Szewczyk dokonali bilansu wyjazdów związanych z migracją. W recenzji tej monografii ks. Mieczysław Ozorowski podkreślił, że postulaty wysuwane przez autorów książki mogłyby być przydatne w rozwiązywaniu sytuacji rodzinnych w instytucjach zajmujących się tego typu działalnością [69, s. 390]. Recenzent zauważył brak podsumowania w monografii. W tym samym numerze pisma pojawiła się recenzja książki *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku* autorstwa socjologa, znawcy tematyki migracyjnej, Dariusza Niedźwieckiego[48]. Autor monografii połączył teorię z analizą przypadku, ukazując migrację jako zjawisko dynamiczne, nakreślając charakter zmian tożsamości migrantów i ich pracodawców. W recenzji książki ks. J. Młyński ocenił tę publikację jako bogatą teoretycznie i praktycznie ważną pozycję socjologiczną dotyczącą migracji [69, s. 396].

[47] Praca ta stanowi powtórzenie innego omówienia; por. poz. 85 w *Aneksie*.

[48] Dariusz Niedźwiedzki – dr hab. nauk humanistycznych w zakresie socjologii od 2011 roku, kierownik Jagiellońskiego Centrum Studiów Migracyjnych od 2014 roku.

Pomoc społeczna oraz instytucje wsparcia rodziny także znalazły się w obszarze zainteresowań ks. Józefa Młyńskiego, który podjął się recenzji monografii zbiorowej pt. *O potrzebie ewaluacji w pomocy społecznej*. Recenzent docenił szczególnie szerokie potraktowanie kwestii pomocy społecznej przez autorów opracowania zbiorowego, polecając tę lekturę pracownikom instytucji pomocy społecznej [62, s. 350]. Zaznaczył przy tym, że w książce zarysowano model ewaluacji, zaprezentowano teoretyczne analizy oraz praktyczne wymiary pomagania.

2.3. Publikacje z zakresu pedagogiki i psychologii

Rodzina stanowi przedmiot badań naukowych pedagogiki i psychologii. To właśnie w rodzinie następuje rozwój osobowy i socjalizacja jej członków. Jak wynika z wielu publikacji, jest ona naturalnym środowiskiem wychowawczym. Najbardziej aktualne kwestie dotyczące rodziny, będące przedmiotem zainteresowania tych dyscyplin, znalazły swoje odzwierciedlenie na łamach periodyku. Chrześcijańska refleksja nad zagadnieniem przemocy w rodzinie to problem, który dotyczy wielu osób. Pedagogiczny namysł nad zjawiskiem agresji stał się przedmiotem rozważań ks. Józefa Stali, który omówił książkę ks. Janusza Mastalskiego pt. *Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie. Perspektywa pedagogiczna* [68, s. 504-507]. Publikacja zdaniem recenzenta jest swoistym kompendium wiedzy na temat tych obszarów życia, które wpływają na powstawanie agresji w rodzinie. J. Stala z uznaniem wypowiedział się o kompetencjach autora, sposobie ujęcia tematu i aparacie naukowym [68, s. 507].

Za bardzo ważną pozycję, stanowiącą cenny wkład w rozwój filozoficznych podstaw pedagogiki, Jakub Wójcik uznał książkę Mikołaja Krasnodębskiego *Człowiek i paideia. Realistyczne podstawy filozofii wychowania* [58]. Obszerna, licząca prawie 500 stron publikacja została zrecenzowana przez kolejnego badacza, który w pracy dokonał systematyzacji omawianych kwestii[49]. J. Wójcik docenił szczególnie to, że autor powołując się na różne autorytety pedagogiczne i przybliżając

[49] W recenzji zastosowano następujący układ prezentowanego materiału: *Uwagi ogólne*; *Budowa książki i jej zawartość*; *Propozycja M. Gogacza jako klamra spinająca zawartość książki*; *Perspektywy badawcze zasygnalizowane w książce*; *Problemy do wyjaśnienia*; *Podsumowanie.*

ich poglądy, stał się dla czytelnika niejako przewodnikiem w dyskusji, a nie tylko narratorem omawianych problemów [58, s. 279].

Krytycznej recenzji doczekała się książka *Seks, jakiego nie znacie. Dla małżonków kochających Boga* napisana przez kapucyna, o. Ksawerego Knotza, który w swoich badaniach zajmuje się głównie etyką seksualną. Zdaniem recenzenta już sam tytuł książki może wzbudzać kontrowersje, sama kompozycja pracy również nie znalazła uznania u recenzenta[50]. W obszernej recenzji ks. Jerzy Bajda[51] sceptycznie odniósł się do tytułu książki, uznawszy, że użycie terminu „seks" dla określenia problematyki teologicznomoralnej małżeństwa jest nieporozumieniem, marketingową strategią służącą zwiększeniu popularności monografii [52, s. 346]. Oprócz tego wypomniał autorowi zbyt płytkie potraktowanie tematu i akcentowanie wagi popędu i przeżyć seksualnych, konstatując na końcu: „gdy podręcznik pisze duszpasterz i w dodatku jeszcze zakonnik, współbrat św. Ojca Pio z Pietrelciny, to zastanawiamy się, czy nie przekroczono tu jakiejś granicy" [52, s. 350].

Wychowanie i rola mediów w tym procesie to kwestie, które budziły duże zainteresowanie badaczy. Znalazło to swoje odzwierciedlenie na łamach SnR. Anna Fidelus omówiła książkę traktującą o wpływie mass mediów na kształtowanie młodzieży, zatytułowaną *Media, wartości, wychowanie* [41]. Recenzentka podkreśliła, że istotne znaczenie w przygotowaniu do świadomego i krytycznego odbioru mediów powinna odgrywać edukacja medialna młodego pokolenia. Zaznaczyła przy tym, że informacje zawarte w pracy mogą służyć pomocą w tym zakresie [41, s. 166].

Na łamach pisma nie mogło zabraknąć krytycznej refleksji nad podręcznikiem prezentującym problematykę rodziny w aspekcie psychologicznym. Autorem książki *Psychologia rodziny. Teoria i badania* [43] jest badacz specjalizujący się w psychologii małżeństwa i rodziny – Mieczysław Plopa. W recenzji monografii ks. Władysław Szewczyk docenił bogatą literaturę przedmiotu oraz mnóstwo ciekawych informacji i trafnych spostrzeżeń. Skrytykował natomiast

[50] Omawiając kompozycję książki, J. Bajda stwierdza, że: „cała kompozycja książki budzi ambiwalentne odczucia" [52, s. 350].

[51] To jedna z najobszerniejszych recenzji zamieszczonych w czasopiśmie, jej objętość wynosi trzynaście stron.

marginalne potraktowanie kwestii wartości i zasad życia rodzinnego [43, s. 158-159].

Recenzji włoskojęzycznej pracy zatytułowanej *Il Gesù di tutti. Vite, morti e resurrezioni dell'uomo che si fece Dio* [81] autorstwa włoskiego psychiatry i pisarza, Vittorina Andreolego, podjął się bp A. Dziuba. W pracy Andreoli poruszył problem ludzkiej egzystencji, zasad etyczno-moralnych i konkretnych postaw, a wszystko to w odniesieniu do osoby Jezusa. Choć autor sam siebie określił jako niewierzącego, to jednak uznał za niemożliwe opisanie swojego życia bez Jezusa. Andreoli przywołał wiele faktów odnoszących się do Jezusa i poddał je metodycznej ocenie. Jako bardzo cenne uzupełnienie pracy A. Dziuba wskazał na indeksy, chociaż są jego zdaniem mało precyzyjne i zawierające pominięcia i niekonsekwencje. Za mankament uznał brak zestawienia przywoływanej w przypisach literatury [81, s. 321-324].

Dogłębnej eksploracji została poddana monografia *Młodzież a wartości charakterologiczne* [72]. Elwira Balcer w obszernej, zaopatrzonej w aparat krytyczny recenzji zwróciła uwagę na przejrzystą wizualizację wyników przeprowadzonych badań empirycznych, ponadto doceniła indywidualnie opracowaną metodologię badania charakteru człowieka [72, s. 402].

Analiza tytułów wszystkich omawianych prac oraz treści recenzji wykazała, że ich problematyka wpisywała się w profil omawianego czasopisma. Zdecydowana większość zrecenzowanych monografii dotyczyła bezpośrednio problematyki małżeństwa i rodziny w ujęciu różnych dyscyplin, z przewagą ujęcia teologicznego. Nieliczne książki dotyczyły zagadnień filozoficznych i prawnych, co także zostało uwzględnione w profilu SnR.

3. Charakterystyka formalna recenzji opublikowanych na łamach pisma

Każda recenzja powinna zawierać niezbędne elementy opisu bibliograficznego, wśród których wymienia się: tytuł dzieła, imię i nazwisko twórcy lub twórców, miejsce i datę wydania, wydawnictwo i objętość pracy. Jednym z elementów recenzji jest zwięzłe omówienie bądź zasygnalizowanie treści utworu, wskazanie dyscypliny

oraz ewentualne informacje o autorze dzieła i jego wcześniejszym dorobku. Ocena powinna przebiegać od ogółu do szczegółu, recenzje często popiera się cytatami, wskazane jest także, aby elementy pozytywne wyrażone w recenzji poprzedzały komponenty negatywne. Podsumowanie zwykle wyraża mniej lub bardziej entuzjastyczną zachętę do zapoznania się z dziełem po rozważeniu plusów i minusów książki. Główne cechy recenzji naukowej to wnikliwość, profesjonalizm, obiektywizm i rzetelność.

Z analizy opisów bibliograficznych wynika, że redakcja czasopisma SnR nie wymagała sporządzania opisów według określonych standardów. Różnią się one między sobą nie tylko na przestrzeni lat, ale także w obrębie jednego numeru periodyku[52].

Zaobserwowano, że pod względem formy wypowiedzi w czasopiśmie dominowały omówienia, które stanowiły 64 proc., natomiast recenzje 36 proc. zamieszczonych w piśmie wypowiedzi o charakterze recenzyjnym.

Ogólną zasadą było podawanie następujących danych: autor i tytuł dzieła, wydawca, miejsce i rok wydania oraz liczba stron. W nielicznych przypadkach pojawia się tytuł serii wydawniczej, chociaż nie wszystkie prace tę informację zawierają[53]. Poszczególne elementy oddzielano przecinkami. W ostatnim czasie jako element opisu dodano ISBN książki. Niektórzy autorzy podawali nazwę wydawcy, inni tylko miejsce i rok wydania książki. Zdarzały się drobne błędy w tytułach publikacji obcojęzycznych.

Zaobserwowano, że autorami recenzji zamieszczonych na przestrzeni dwudziestu lat ukazywania się czasopisma byli głównie pracownicy UKSW (wcześniej ATK). W ostatnich latach także kilku badaczy reprezentujących inne polskie uczelnie[54] wyrażało na kartach SnR swoje krytyczne opinie o publikacjach, były to jednak raczej zdarzenia sporadyczne. Informacje o afiliacjach autorów są zamiesz-

[52] W recenzji książki *Heterofobia? Homoseksualizm a greckie korzenie Europy* w opisie bibliograficznym zabrakło podania wydawcy książki [48, s. 323].

[53] Monografia *Duszpasterstwo rodzin* [73] została wydana w serii Teologia Praktyczna, jednakże brak tej informacji w danych bibliograficznych podanych w recenzji.

[54] Badacze reprezentowali m.in. następujące uczelnie: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie; Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku.

czane dopiero od kilku lat, jednakże nie w każdym numerze[55], dlatego trudno jest podać szczegółowe dane o przynależności instytucjonalnej autorów[56]. Generalnie są oni specjalistami w swojej dziedzinie. Ciekawostką jest to, że pozycja traktująca o encyklice *Evangelium vitae* [18] została zrecenzowana przez profesora z dziedziny nauk technicznych – Zdobysława Flisowskiego[57].

Analizując język omawianych monografii, zauważono, że autorzy recenzji stosunkowo rzadko omawiali publikacje obcojęzyczne. Wśród tych, które zaprezentowano, dominowały prace w języku włoskim. Rzadko też uwzględniano walory językowe publikacji. Wskazując na pozytywne cechy monografii, jeden z autorów – mówiąc o języku książki *Jedna Polska…* – stwierdził, że „wprawdzie nie jest napisana zbyt prostym językiem, ale za to naukowym, co nie powinno nastręczać trudności przeciętnemu studentowi” [50, s. 327]. Autorka innej recenzji wymieniła w niej takie cechy języka, jak: „przystępność, komunikatywność, zrozumiałość” [47, s. 328].

Badanie tytułów recenzowanych prac wykazało, że autorzy starali się na bieżąco śledzić rynek wydawniczy książki w zakresie omawianej problematyki. Zauważono, że recenzowane publikacje w większości stanowiły nowości na rynku wydawniczym. Przeszło połowa zamieszczonych prac (pięćdziesiąt sześć) dotyczyła książek wydanych w bieżącym roku ukazania się czasopisma bądź w roku wcześniejszym. Warto nadmienić, że autorzy recenzji interesowali się także starszymi pracami i podejmowali się ich oceny[58].

Pod względem objętości znaczna część recenzji oscylowała w granicach czterech – ośmiu stron. Zdarzały się także prace obszerniejsze, kilkunastostronicowe[59]. Nie brakowało także sygnalnych omówień zaledwie jednostronicowych, które trudno nazwać recenzjami.

---

[55] Przy nazwiskach autorów zamieszczane są akronimy nazw uczelni, np. przy nazwiskach osób reprezentujących Wydział Studiów nad Rodziną UKSW pojawia się skrót WSR UKSW.

[56] Szczegółową, pełną afiliację podano przy recenzji autorstwa dr hab. Małgorzaty Przybysz-Zaremby: prof. AH, Zakład Pedagogiki Społecznej, Profilaktyki i Resocjalizacji Wydział Pedagogiczny Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora w Pułtusku [por. 95].

[57] Zdobysław Flisowski (ur. 1931) – prof. nauk technicznych, nauczyciel akademicki, sprawował urząd ministra w Ministerstwie Edukacji Narodowej w rządzie Hanny Suchockiej.

[58] Niektóre recenzje dotyczyły monografii wydanych nawet dziesięć lat wcześniej; zob. np. [31, 34].

[59] Recenzja książki *Seks, jakiego nie znacie* napisana przez ks. Jerzego Bajdę [52, s. 346-358] zajmowała dwanaście stronic w czasopiśmie.

Przegląd wypowiedzi recenzyjnych pozwala stwierdzić, że ich autorzy rzadko w swoich pracach zwracali uwagę na warstwę edytorską omawianych publikacji. Atrakcyjna szata graficzna książki została doceniona przez Bronisława Mierzwińskiego, który zauważył liczne, niekiedy humorystyczne ilustracje odwołujące się do tekstu [8, s. 187].

Krytyczne odniesienie do omawianej pracy zawierało się w znacznej części zamieszczonych prac recenzyjnych. Autorzy recenzji omawiali treść dzieła, wymieniali jego zalety i wady oraz wskazywali na braki merytoryczne. Niekiedy recenzenci posługiwali się stylem bardziej dziennikarskim niż naukowym, czego przykładem jest wypowiedź Jerzego Bajdy podsumowującego recenzję książki *Heterofobia? Homoseksualizm a greckie korzenie Europy*. Stwierdził on, że: „książkę czyta się jak «kryminał» zrobiony na dobrym poziomie faktograficznym" [48, s. 325].

Zakończenie

Recenzje i omówienia zamieszczone na przestrzeni dwudziestu lat ukazywania się pisma SnR przybliżały czytelnikom treść książek z zakresu szeroko rozumianych nauk o rodzinie. Recenzje stanowiły 36 proc. wypowiedzi, w których autorzy w liczbie czterdziestu czterech wskazywali na zauważone walory i braki omawianych publikacji. Niektóre z tych artykułów są bardzo obszerne, zawierają pogłębioną analizę i krytykę oraz elementy wartościujące. Recenzenci oprócz charakterystyki treści dzieła analizowali szczegółowo jego strukturę, zawartość merytoryczną, aparat naukowy oraz jego szatę graficzną. Na łamach pisma liczniejsze były omówienia sygnalizujące poruszaną problematykę bez pogłębionej krytyki, które stanowiły 64 proc. opublikowanych recenzji. W grupie zrecenzowanych monografii dominowały prace autorskie (75 proc.), opracowania zbiorowe stanowiły 5 proc. Autorzy recenzji śledzili na bieżąco polski rynek książki naukowej, czego odzwierciedleniem jest zbiór zamieszczonych recenzji[60]. Najwięk-

[60] W zbiorze zamieszczonych recenzji zastanawia brak omówienia czołowego wydawnictwa informacyjnego dotyczącego omawianego zagadnienia, jakim jest *Bibliografia małżeństwa i rodziny 1945-1989* (red. E. Ozorowski, Warszawa 2005).

szą aktywnością w opracowaniu materiałów recenzyjnych wykazali się przedstawiciele duchowieństwa.

Biorąc pod uwagę liczbę zamieszczonych artykułów recenzyjnych, zaobserwowano, że w obrębie jednego numeru pisma publikowano ich zazwyczaj od dwóch do czterech, zdarzały się pewne wyjątki, gdy zrecenzowanych monografii było więcej[61]. W ostatnich latach zauważono znaczny spadek liczby publikowanych recenzji[62], a zdarzały się i takie zeszyty, które nie zawierały ich wcale[63]. Bez precedensu jest jednak fakt, że niektóre z recenzji opublikowane zostały w piśmie dwukrotnie w odstępie kilku lat[64]. Deficyt tego rodzaju publikacji jest najprawdopodobniej związany z brakiem jednoznacznej interpretacji przepisów dotyczących definiowania i oceniania artykułu naukowego i przyznawania publikacjom punktacji ministerialnej[65]. Według ekspertów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego jest to zależne od typu recenzji, ponieważ: „Za recenzję naukową uznaje się artykuł naukowy zawierający krytyczną analizę i ocenę publikacji naukowej, dzieła literackiego lub dzieła sztuki. Może być opublikowany w ramach dyskusji polemicznej”[66].

Dwadzieścia lat istnienia „Studiów nad Rodziną” to okres stałego podnoszenia poziomu merytorycznego i technicznego czasopisma,

[61] W niektórych numerach zamieszczono po sześć recenzji: t. 33 (2013), t. 26-27 (2010) i t. 11 (2002), po pięć recenzji opublikowano w t. 30-31 (2012) i t. 35 (2014).

[62] Pojedyncze recenzje zawierały następujące numery pisma: t. 36 (2015) i t. 40 (2016).

[63] Żadnych recenzji nie zamieszczono w tomach: t. 15 (2004), t. 20-21 (2007), t. 39 (2016), t. 42 (2017), t. 45 (2017).

[64] Jedna recenzja zamieszczona w t. 39 (2016) jest kopią recenzji z t. 35 (2014), kolejna pojawiła się wcześniej w t. 33 (2013).

[65] W wielu jednostkach naukowych przyjęto zasadę, że recenzje nie są artykułami punktowanymi, zgodnie z definicją zawartą w § 8. 2. *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym* (Dz.U. 2015, poz. 2015), która brzmi: „Przez publikację rozumie się recenzowany artykuł naukowy zamieszczony w czasopiśmie naukowym, prezentujący wyniki badań naukowych lub prac rozwojowych o charakterze empirycznym, teoretycznym, technicznym lub analitycznym, przedstawiający metodykę badań naukowych lub prac rozwojowych, przebieg procesu badawczego i jego wyniki, wnioski – z podaniem cytowanej literatury (bibliografię). Do artykułów naukowych zalicza się także w czasopismach naukowych recenzowane opracowania o charakterze monograficznym, polemicznym lub przeglądowym oraz glosy lub komentarze prawnicze”, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150002015/O/D20152015.pdf, 10.06.2019.

[66] Wśród typów publikacji w bazie POL-index wymienia się artykuł recenzyjny w odróżnieniu od recenzji i omówienia; zob. https://polindex-pomoc.opi.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=111, 20.02.2019.

które obecnie zajmuje czołową pozycję wśród periodyków stanowiących forum wymiany myśli naukowej związanej z problematyką małżeństwa i rodziny. W omawianym okresie, obok recenzowanych artykułów badawczych dotyczących teoretycznych i historycznych aspektów rozwoju nauk o rodzinie, w piśmie publikowano naukowe recenzje książek. W ten sposób prowadzono interesujący dyskurs przyczyniający się do kształtowania gustów czytelniczych i kontynuowania dialogu pomiędzy autorami i odbiorcami publikacji naukowych. Bez względu na okoliczności zewnętrzne warto zaznaczyć, że praktyka publikowania recenzji powinna być regularnie kontynuowana[67], gdyż tego rodzaju publikacje przyczyniają się do popularyzacji wiedzy dotyczącej małżeństwa i rodziny, a także przedstawiają aktualne wyniki badań. Recenzje zamieszczone na kartach czasopisma stanowią źródło do badań nad kształtowaniem się myśli familiologicznej i pozwalają śledzić zainteresowania uczonych kierunkami rozwoju tej dyscypliny.

Bibliografia

Kłys Jan, *Nauki o rodzinie*, „Studia nad Rodziną", 8 (2001), s. 35-52.

Konstytucja dla Nauki, https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2018/09/nowy-podzia-dyscyplin-tabela.pdf, 15.02.2019.

Kozłowska Ewa, *Recenzja jako forma podwójnego dialogu*, w: *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2003, s. 287-318.

Majdański Kazimierz, *Powstanie i działalność Instytutu Studiów nad Rodziną w Warszawie-Łominakac*h, w: *Nauki o rodzinie – tradycje i perspektywy edukacyjne*, red. G. Koszałka, M. Stopikowska, Gdańsk 2007, s. 21-25.

[67] Według najnowszych przepisów prawnych artykuły recenzyjne są traktowane na równi z artykułami naukowymi; por. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej*, Dz.U. 2019, poz. 392. Definicja artykułu naukowego w rozporządzeniu brzmi następująco: „§ 9. 1. Artykuł naukowy jest to recenzowany artykuł opublikowany w czasopiśmie naukowym albo w recenzowanych materiałach z międzynarodowej konferencji naukowej: 1) przedstawiający określone zagadnienie naukowe w sposób oryginalny i twórczy, problemowy albo przekrojowy; 2) opatrzony przypisami, bibliografią lub innym właściwym dla danej dyscypliny naukowej aparatem naukowym. 2. Artykułem naukowym jest również artykuł recenzyjny opublikowany w czasopiśmie naukowym zamieszczonym w wykazie czasopism", http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf, 10.06.2019.

Od redakcji, „Studia nad Rodziną”, 1 (1997), s. 7-8.

Ozorowski Mieczysław, *Historia starań o utworzenie dyscypliny nauki o rodzinie w Polsce*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 79-96.

Pisarek Walery, *Słownictwo oceniające w recenzjach*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1 (1969), s. 30-44.

Polska Baza Cytowań POL-index, https://polindex-pomoc.opi.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=111, 20.02.2019.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. 2018, poz. 1818, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001818/O/D20181818.pdf, 10.06.2019.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, Dz.U. 2019, poz. 392, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000392/O/D20190392.pdf, 10.06.2019.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym, Dz.U. 2015, poz. 2015, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150002015/O/D20152015.pdf, 10.06.2019.

Śliwerski Bogusław, Wnuk-Lipiński Edmund, *Nauki o rodzinie*, w: *Nauki o rodzinie w służbie rodziny*, red. J. Stala, Kraków 2014, s. 97-124.

[Wa.P.], *Recenzja*, w: *Encyklopedia książki*, red. A. Żbikowska-Migoń i M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 485-486.

Wolny-Zmorzyński Kazimierz, Kaliszewski Andrzej, Furman Wojciech, *Gatunki dziennikarskie. Teoria, praktyka, język*, Warszawa 2006.

Streszczenie

W artykule omówiono problematykę recenzji naukowych zamieszczonych w periodyku „Studia nad Rodziną” w latach 1997-2017. Czasopismo jest wydawane w ramach prac Wydziału Studiów nad Rodziną Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W artykule przedstawiono charakterystykę wybranych recenzji z podziałem na grupy tematyczne: teologię małżeństwa i rodziny i inne publikacje teologiczne oraz socjologię i pracę socjalną, pedagogikę i psychologię. Dokonano charakterystyki formalnej prezentowanych recenzji. Uzupełnienie artykułu stanowi wykaz zrecenzowanych publikacji w postaci *Aneksu*.

Słowa kluczowe
recenzje książek, czasopismo naukowe, książka naukowa, „Studia nad Rodziną", nauki o rodzinie

BOOK REVIEWS PUBLISHED IN THE „FAMILY STUDIES" JOURNAL FROM 1997 TO 2017

Summary

The paper provides an overview of the scientific reviews published in the „Family Studies" („Studia nad Rodziną") journal in the years 1997-2017. The periodical is issued by the Faculty of Family Studies at Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. The reviews selected for the analysis are divided into the following thematic groups: theology of marriage and family and other theological publications, as well as sociology and social work, pedagogy and psychology. The formal attributes of presented reviews are described. The article is appended with a list of the publications subject to the reviews.

Keywords
book reviews, scientific journal, scientific books, „Family Studies", family studies

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
1	Majkowski Władysław, ks.	Dixon Patrick	The Rising Price of Love	London	Hodder and Stoughton Ltd.	1995	1 (1997)	s. 188-189	O
2	Ozorowski Mieczysław, ks.	Longeaux Jacques de	Amour, mariage et sexualité d'après la Bible	Paris	Mame-Cerp	1996	1 (1997)	s. 187	O
3	Bołoz Wojciech, ks.	Marcol Alojzy	Etyka życia seksualnego	Opole	Wydaw. św. Krzyża	1995	1 (1997)	s. 183-184	O
4	Ryś Maria	Mierzwiński Bronisław	Mężczyzna – mąż – ojciec	Otwock	Wydaw. Posłaniec Misjonarzy św. Rodziny	1996	1 (1997)	s. 185-186	O
5	Michałowska Ewa	Engl Joachim, Thurmaier Franz	Jak rozmawiać? Błędy i szanse komunikacji w małżeństwie	Kraków	Wydaw. M	1997	1 (1998)	s. 195	O
6	Bejma Urszula	Majkowski Władysław	Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne	Kraków	Wydaw. Księży Sercanów	1997	1 (1998)	s. 192-194	R
7	Bołoz Wojciech, ks.	Gruber Hans-Günter	Familie und christliche Ethik	Darmstadt	Wissenschaftliche Buchgesellschaft	1995	1 (1998)	s. 188-192	R
8	Mierzwiński Bronisław, ks.	Sonet Denis	Découvrons l'amour	Paris	Drouget et Ardant	1994	1 (1998)	s. 187-188	R
9	Szymczak Jarosław, ks.	Elliott Peter	What God Has Joined: The Sacramentality of Marriage	New York	Alba House	1990	2 (1998)	s. 191	O
10	Marek Zbigniew, ks.	Materski Edward (red.)	Przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie	Sandomierz	Wydaw. Diecezjalne	1997	2 (1998)	s. 189-190	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
11	Góralski Wojciech, ks.	Stojanowska Wanda	Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami	Warszawa	Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej	1997	2 (1998)	s. 185-188	R
12	Mierzwiński Bronisław, ks.	Bołoz Wojciech	Promocja osoby w rodzinie	Warszawa	Wydaw. ATK	1998	2 (1998)	s. 183-184	O
13	Rychlicki Czesław, ks.	Fisichella Rino	Gli Anni Santi attraverso le Bolle	Casale Monferrato	Edizioni Piemme	1999	1 (1999)	s. 161-165	R
14	Szymczak Jarosław S., ks.	Sarmiento Augusto (oprac.)	Enchiridion familiae. Textos del magisterio pontificio y conciliar sobre el matrimonio y la familia, t. 1-6	Madrid	Ediciones Rialp	1992	1 (1999)	s. 156-161	O
15	Tylki-Szymańska Anna	Ozorowski Edward (red.)	Słownik małżeństwa i rodziny	Warszawa	Wydaw. ATK	1999	1 (1999)	s. 155-156	O
16	Wolski Krzysztof, ks.	Verlinde Joseph-Marie	Tajemnica ojcostwa	Kraków	Wydaw. M	1997	2 (1999)	s. 171-173	O
17	Rychlicki Czesław, ks.	Dal Covolo Enrico (red.)	Storia della teologia, t. 1: Dalle origini a Bernardo di Chiaravalle	Roma – Bologna	Edizioni Dehoniane	1995	2 (1999)	s. 168-171	O
18	Flisowski Zdobysław	Majdański Kazimierz (red.)	„Evangelium vitae" – encyklika ocalenia współczesnej rodziny i świata	Warszawa	Wydaw. ATK	1997	2 (1999)	s. 167-168	O
19	Jankowski Wiesław, ks.	Thiel Marie-Jo	Vivere da vivi. Asterichi sulla terza età		Edizioni San Paolo	1995	7 (2000)	s. 188-190	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
20	Szewczyk Władysław, ks.	Vaughan Richard Patrick, Kuczkowski Stanisław (tł.)	Poradnictwo pastoralne a zaburzenia osobowości	Kraków	Wydaw. WAM	1999	7 (2000)	s. 187-188	O
21	Ozorowski Mieczysław, ks.	Schooyans Michael	Le crash démographique. De la fatalité à l'espérance	Paris	Sarment-Fayarf	1999	8 (2001)	s. 200-202	O
22	Skreczko Adam, ks.	Scola Angelo	Il mistero nuziale, t. 1: Uomo-donna	Roma	Pontificia Università Lateranense Mursia	1998	8 (2001)	s. 198-200	O
23	Pawlak Leonard, ks.	Toffi Tullo (red.)	Nuova enciclopedia del matrimonio	Brescia	Queriniana	1988	8 (2001)	s. 197-198	O
24	Ozorowski Mieczysław, ks.	Longeaux Jacques de	Amour, mariage et sexualité d'après la Bible	Paris	Mame-Cerp	1996	9 (2001)	s. 169-170	O
25	Przychodnia Agnieszka	Wyszyński Stefan	Droga życia	Warszawa	Wydaw. Soli Deo	2001	9 (2001)	s. 165-169	O
26	Skreczko Adam, ks.	Scola Angelo	Uomo-donna. Il „caso serio" dell'amore	Genova	Marietti	2002	10 (2002)	s. 181-184	O
27	Sławek Elżbieta	Soriano Andrés	Przemoc wobec dzieci	Kraków	Wydaw. eSPe	2002	11 (2002)	s. 177-178	O
28	Mazan Andrzej	Zagrodzki Wojciech	Człowiek drogą Kościoła. Jan Paweł II w Polsce	Kraków	Homo Dei	2002	11 (2002)	s. 175-177	O
29	Wolski Krzysztof, ks.	Sarmiento Augusto	Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny	Kraków	Wydaw. M	2002	11 (2002)	s. 172-175	R

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
30	Bajda Jerzy, ks.	Majdański Kazimierz	Wspólnota życia i miłości. Zamysł Boży o małżeństwie i rodzinie	Łomianki	Fundacja Pomoc Rodzinie	2001	11 (2002)	s. 171-172	O
31	Szymczak Jarosław S., ks.	Smith Janet E.	*Humanae Vitae*, a Generation Later	Washington	The Catholic University of America Press	1991	11 (2002)	s. 167-171	O
32	Jankowski Wiesław, ks.	Walkiewicz Piotr	Duchowość świeckich konsekrowanych	Lublin	Polihymnia	2003	12 (2003)	s. 180-184	R
33	Pawlak Leonard, ks.	Borsato Battista	Vita di coppia. Linee di spiritualità coniugale e familiare	Bologna	Edizioni Dehoniae	1996	12 (2003)	s. 179-180	O
34	Szymczak Jarosław S., ks.	Smith Janet E.	Why *Humanae Vitae* Was Right. A Reader	San Francisco	Ignatius Press	1993	13 (2003)	s. 220-224	O
35	Piros Renata	Balicki Janusz	Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa	Warszawa	Instytut Politologii UKSW	2003	13 (2003)	s. 217-220	O
36	Wieczorkowski Kazimierz	Satir Wirginia	Rodzina. Tu powstaje człowiek	Gdańsk	Gdańskie Wydaw. Psychologiczne	2002	14 (2004)	s. 209-211	O
37	Mazan Teresa	Vollmer Marcellus Beatriz de	On the Ontological Differentiation of Human Gender: A Critique of the Philosophical Literature between 1965 and 1995	Philadelphia	Xlibris	2005	14 (2004)	s. 203-209	R
	BRAK RECENZJI						15 (2004)		

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
38	Bassa Bożena	Szymański Zbigniew (red.)	Płodność i planowanie rodziny. Kompendium dla pracowników służby zdrowia oraz instruktorów poradnictwa	Szczecin	Wydaw. Pomorskiej Akademii Medycznej	2004	16 (2005)	s. 184-188	R
39	Osewska Elżbieta	Kornas-Biela Dorota (red.)	Oblicza dzieciństwa	Lublin	Towarzystwo Naukowe KUL	2001	16 (2005)	s. 182-184	R
40	Najda Andrzej Jacek, ks.	Babik Marek	Współżycie seksualne w nauczaniu biblijnym	Kraków	Wydaw. Ignatianum	2003	16 (2005)	s. 181-182	O
41	Fidelus Anna	Ejsmont Marek	Media, wartości, wychowanie	Kraków	Wydaw. Impuls	2005	17 (2005)	s. 163-166	O
42	Skreczko Adam, ks.	Dyczewski Leon (red.)	Rodzina, dziecko, media	Lublin	Wydaw. Gaudium	2005	17 (2005)	s. 160-163	R
43	Szewczyk Władysław, ks.	Plopa Mieczysław	Psychologia rodziny. Teoria i badania	Kraków	Wydaw. Impuls	2005	17 (2005)	s. 157-160	R
44	Stala Józef, ks.	Adamski Franciszek	Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy	Kraków	Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego	2005	17 (2005)	s. 155-157	O
45	Przychodnia Agnieszka	Czuba Krystyna	Idea Europy kultur w nauczaniu Jana Pawła II	Warszawa	Wydaw. „Soli Deo”	2003	18-19 (2006)	s. 325-326	O
46	Piros Renata	Mariański Janusz	Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie	Lublin	Wydaw. KUL	2006	18-19 (2006)	s. 329-334	R
47	Wąsikowska Joanna	Dziewiecki Marek	Kochać i wymagać. Pedagogia Ewangelii	Kraków	Wydaw. eSPe	2006	18-19 (2006)	s. 325-329	R

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
48	Bajda Jerzy, ks.	Czachorowski Marek	Heterofobia? Homoseksualizm a greckie korzenie Europy	Tychy	Maternus Media	2006	18-19 (2006)	s. 323-325	O
	BRAK RECENZJI						20-21 (2007)		
49	Fidelus Anna	Ejsmont Marek	Media, wartości, wychowanie	Kraków	Wydaw. Impuls	2005	22-23 (2008)	s. 327-331	O
50	Młyński Józef, ks.	Kojder Andrzej (red.)	Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne	Kraków	Wydaw. WAM	2007	22-23 (2008)	s. 323-327	R
51	Bajda Jerzy, ks.	Papieska Rada ds. Rodziny, Lubowiecki Kazimierz (tł.)	Rodzina a ludzka prokreacja	Warszawa	Fundacja Vita Familiae	2008	22-23 (2008)	s. 317-323	R
52	Bajda Jerzy, ks.	Knotz Ksawery	Seks, jakiego nie znacie. Dla małżonków kochających Boga	Częstochowa	Edycja św. Pawła	2009	24-25 (2009)	s. 346-358	R
53	Polak-Pałkiewicz Ewa	Messori Vittorio, Tornielli Andrea, Wójcik Monika (tł.)	Dlaczego wierzę. Życie jako dowód wiary	Kraków	Wydaw. św. Stanisława BM	2009	24-25 (2009)	s. 339-346	R
54	Kułaczkowski Jerzy, ks.	Dudek Mieczysław	Wybrane aspekty dysfunkcjonalności rodziny	Ryki	Lubelska Szkoła Wyższa	2009	26-27 (2010)	s. 293-294	O
55	Kułaczkowski Jerzy, ks.	Homplewicz Janusz	Pedagogika i etyka. Zarys etyki pedagogicznej	Rzeszów	Wydaw. i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej	2009 (wyd. 2)	26-27 (2010)	s. 294-295	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
56	Stala Józef, ks.	Ozorowski Mieczysław, Nowacki Wojciech (red.)	Rodzina drogą Kościoła. Księga jubileuszowa na 25-lecie posługi pasterskiej […]	Łomża	Głos Katolicki	2005	26-27 (2010)	s. 289-292	O
57	Osewska Elżbieta	Misiaszek Kazimierz, Stala Józef (red.)	Katecheza dorosłych	Tarnów	Wydaw. Diecezji Tarnowskiej Biblos	2009	26-27 (2010)	s. 285-289	O
58	Wójcik Jakub	Krasnodębski Mikołaj	Człowiek i paideia. Realistyczne podstawy filozofii wychowania	Warszawa	Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin	2009 (wyd. 2)	26-27 (2010)	s. 278-284	R
59	Naumowicz Cezary, ks.	Grandos García José	La carne si fa amore. Il corpo, cardine della storia della salvezza	Siena	Edizioni Cantagalli	2010	26-27 (2010)	s. 273-277	R
60	Młyński Józef, ks.	Gizicka Dorota, Gorbaniuk Julia, Szyszka Małgorzata	Rodzina w sytuacji rozłąki migracyjnej	Lublin	Wydaw. KUL	2010	28-29 (2011)	s. 354-357	O
61	Szewczyk Władysław, ks.	Kindler Marta, Napierała Joanna (red.)	Migracje kobiet. Przypadek Polski	Warszawa	Wydaw. Naukowe Scholar	2010	28-29 (2011)	s. 350-354	R
62	Młyński Józef, ks.	Staręga-Piasek Joanna, Hryniewicka Agnieszka (red.)	O potrzebie ewaluacji w pomocy społecznej	Warszawa	Instytut Rozwoju Służb Społecznych	2008	28-29 (2011)	s. 345-350	R
63	Stala Józef, ks.	Drożdż Michał (red.)	Człowiek między losem a wyborem. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu […]	Tarnów	Wydaw. Diecezji Tarnowskiej Biblos	2006	28-29 (2011)	s. 341-344	R
64	Brzeziński Mirosław, ks.	Jęczeń Jarosław, Komsta Karolina, Sak Julia (red.)	Hazard i uzależnienia wirtualne	Sandomierz	Wydaw. Diecezjalne i Drukarnia	2012	30-31 (2012)	s. 499-504	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
65	Brzeziński Mirosław, ks.	Dudziak Urszula (red.)	Czas rodziny – czas nadziei	Lublin	Wydaw. KUL	2012	30-31 (2012)	s. 518-523	O
66	Bassa Bożena	Kuźma-Markowska Sylwia	Zdrowe matki, chciane dzieci. Ruch kontroli urodzin w stanie Illinois (1923-1941)	Warszawa	Wydaw. Neriton	2009	30-31 (2012)	s. 511-518	O
67	Stala Józef, ks.	Regulska Agnieszka	Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna	Tychy	Maternus Media	2007	30-31 (2012)	s. 508-511	O
68	Stala Józef, ks.	Mastalski Janusz	Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie. Perspektywa pedagogiczna	Kraków	Wydaw. Naukowe PAT	2006	30-31 (2012)	s. 504-507	O
69	Ozorowski Mieczysław, ks.	Młyński Józef, Szewczyk Władysław	Rodzina wobec dylematów migracji zarobkowej. Badania i analizy	Warszawa	Instytut Papieża Jana Pawła II	2012	32 (2013)	s. 389-390	O
70	Ozorowski Mieczysław, ks.	Wyszyński Stefan Struzik Zdzisław (red.)	Nauczanie o małżeństwie i rodzinie. Antologia tekstów 1925-1981	Warszawa	Instytut Papieża Jana Pawła II	2012	32 (2013)	s. 390-391	O
71	Młyński Józef, ks.	Niedźwiecki Dariusz	Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku	Kraków	Zakład Wydawniczy Nomos	2010	32 (2013)	s. 392-396	O
72	Balcer Elwira	Lendzion Anna	Młodzież a wartości charakterologiczne	Lublin	Wydaw. KUL	2012	32 (2013)	s. 397-406	R
73	Skreczko Adam, ks.	Kamiński Ryszard, Pyźlak Grzegorz, Goleń Jacek (red.)	Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna	Lublin	Bonus Liber	2013	33 (2013)	s. 409-413	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
74	Skreczko Adam, ks.	Przygoda Wiesław	Apostolski wymiar wolontariatu charytatywnego w Polsce	Lublin	TN KUL	2012	33 (2013)	s. 413-416	R
75	Regulska Agnieszka	Okła Wiesław	Poradnictwo terapeutyczne	Lublin	Wydaw. KUL	2013	33 (2013)	s. 416-419	O
76	Bejma Urszula	Majkowski Władysław	Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań	Kraków	Wydaw. DEHON	2010	33 (2013)	s. 419-424	R
77	Młyński Józef, ks.	Nawrocka Joanna	Społeczne doświadczenie starości: stereotypy, postawy, wybory	Kraków	Wydaw. Impuls	2013	33 (2013)	s. 425-428	O
78	Młyński Józef, ks.	Slany K. (red.)	Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej	Kraków	Wydaw. UJ	2013	33 (2013)	s. 429-433	O
79	Skreczko Adam, ks.	Wojaczek Krystian	Profilaktyka kryzysu małżeństwa. Podstawy i praktyka	Lublin	Polihymnia	2013	34 (2014)	s. 319-322	R
80	Młyński Józef, ks.	Śledzianowski Jan, Bębas Sylwester	Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej	Kielce	Wydaw. Jedność	2013	34 (2014)	s. 322-326	O
81	Dziuba Andrzej F., bp	Andreoli Vittorino	Il Gesù di tutti. Vite, morti e resurrezioni dell'uomo che si fece Dio	Milano	Edizioni Piemme	2013	35 (2014)	s. 321-324	R
82	Dziuba Andrzej F., bp	Łaciński Piotr (red.)	Państwo i polityka w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich	Warszawa	Difin	2013	35 (2014)	s. 325-328	R

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
83	Goleń Jacek, ks.	Pyźlak Grzegorz	Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny	Lublin	Wydaw. KUL	2013	35 (2014)	s. 329-334	R
84	Młyński Józef, ks.	Mroczkowski Ireneusz	Rodzina, gender i nowy feminizm. Podstawy chrześcijańskiej obrony	Płock	Płocki Instytut Wydawniczy	2014	35 (2014)	s. 334-338	O
85	Młyński Józef, ks.	Janowicz Anna, Krakowiak Piotr, Paczkowska Agnieszka, Sikora Barbara	Sztuka komunikacji z osobami u kresu życia. Poradnik dla nieprofesjonalistów i opiekunów nieformalnych – rodzin i wolontariuszy	Gdańsk	Fundacja Lubię Pomagać	2013	35 (2014)	s. 339-343	O
86	Regulska Agnieszka	Młyński Józef, ks.	Instytucjonalne formy wsparcia rodziny we współczesnym społeczeństwie polskim. Studium pracy społecznej	Kraków	Wydaw. Księży Sercanów	2015	36 (2015)	s. 245-247	O
87	Najda Andrzej Jacek, ks.	Artemiuk Przemysław, Kotowski Jarosław (red.)	Geniusz bł. Jana Pawła II	Łomża	[KSM Diecezji Łomżyńskiej]	2011	37 (2015)	s. 333-334	O
88	Najda Andrzej Jacek, ks.	Brzeziński Mirosław, Śliwowski Robert	Młodzi, sex, miłość i media	Łomża	[KSM Diecezji Łomżyńskiej]	2012	37 (2015)	s. 335-337	O

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
89	Tułowiecki Dariusz, ks.	Kozak Jarosław	Małżeństwo i rodzina w świadomości nupturientów w Polsce i Wielkiej Brytanii. Studium socjologiczne na 120-lecie istnienia Polskiej Misji Katolickiej Anglii i Walii	Lublin	Wydaw. Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”	2015	37 (2015)	s. 337-342	R
90	Tułowiecki Dariusz, ks.	Doliński Dariusz, Błaszczak Wojciech (red.)	Dynamika emocji. Teoria i praktyka	Warszawa	Wydaw. Naukowe PWN	2011	37 (2015)	s. 343-350	R
91	Harasim Wiesław	Tułowiecki Dariusz (red.)	Własność intelektualna wobec wolnego rynku i pluralizmu mediów	Kraków	Wydaw. UPJPII	2014	37 (2015)	s. 350-356	R
92	Młyński Józef, ks.	Janowicz Anna, Krakowiak Piotr, Paczkowska Agnieszka, Sikora Barbara	Sztuka komunikacji z osobami u kresu życia. Poradnik dla nieprofesjonalistów i opiekunów nieformalnych – rodzin i wolontariuszy	Gdańsk	Fundacja Lubię Pomagać	2013	38 (2016)	s. 195-199	O
93	Młyński Józef, ks.	Okła Wiesław	Poradnictwo terapeutyczne	Lublin	Wydaw. KUL	2013	38 (2016)	s. 200-201	O
94	Młyński Józef, ks.	Nawrocka Joanna	Społeczne doświadczenie starości: stereotypy, postawy, wybory	Kraków	Wydaw. Impuls	2013	38 (2016)	s. 202-205	O
	BRAK RECENZJI						39 (2016)		

	Autor recenzji	Autor książki	Tytuł książki	Miejsce wydania	Wydawca	Rok wydania	Lokalizacja	Strony	Charakter pracy
95	Przybysz-Zaremba Małgorzata	Bieńkowska Izabela, Fajfer-Kruczek Ilona (red.)	Resocjalizacja, probacja, praca penitencjarna	Cieszyn	Wydaw. Arka	2014	40 (2016)	s. 155-160	R
96	Dziuba Andrzej F., bp	Grieco Gianfranco (red.)	Ortodossi e Cattolici insieme per la famiglia	Città del Vaticano		2013	41 (2016)	s. 151-154	R
97	Dziuba Andrzej F., bp	Witaszek Gabriel	La famiglia. L'istituzione divina fondata sul matrimonio. Dono divino e riposta umana	Città del Vaticano	Lateran University Press	2013	41 (2016)	s. 155-158	R
	BRAK RECENZJI						42 (2017)		
98	Bassa Bożena	Kaczan Teresa, Śmigiel Robert (red.)	Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju u dzieci z chorobami genetycznymi	Kraków	Wydaw. Impuls	2012	43 (2017)	s. 114-117	O
99	Federowski Konrad, ks.	Imielska Barbara	Umarłych pogrzebać. Zagadnienie pochówku dzieci poronionych lub martwo urodzonych w prawie kanonicznym oraz ustawodawstwie polskim	Bielsko-Biała	Wydaw. Inspiracje	2014	43 (2017)	s. 118-119	O
100	Bassa Bożena	Melina Livio	Kurs bioetyki	Kraków	Wydaw. św. Stanisława BM	2016	44 (2017)	s. 187-191	O
	BRAK RECENZJI						45 (2017)		

R – recenzje, O – omówienia

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 249-270
ISSN 1426-3777

Andrzej Koziara[1]

RODO – SZANSE I ZAGROŻENIA DLA BIBLIOTEK

Ostatnie lata drugiego dziesięciolecia XXI wieku to czas, kiedy ludzie zostali przytłoczeni mnóstwem urządzeń technologicznych, które umożliwiają im dostęp do wszechobecnej informacji lub w których wprost gromadzi się coraz większe jej porcje. Jakkolwiek młodzieży środowisko to wydaje się naturalne, to jednak również ona – jak większość starszego społeczeństwa – czuje się w nim zagubiona. Zagubienie to przejawia się w różny sposób, ale zawsze powoduje wyobcowanie powiązane z irracjonalnymi działaniami, niekiedy nawet sprzecznymi z własnym interesem. To występujące powszechnie zjawisko dotyczy również zagadnień ochrony danych osobowych, które społeczeństwo jako całość traktuje jako dopust boży, niemniej jednak każdy człowiek z osobna czuje się żywo zainteresowany realną ich realizacją. Jak sądzi autor, ów dziwny stan jest związany ze zbyt słabą świadomością wagi wzajemnych zadań, jaką odczuwają wszyscy, słysząc sformułowanie „dane osobowe". Wydaje się, że sytuację, w której wtedy każdy się znajduje, opisuje najlepiej Stanisław Lem. W jednym z felietonów na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wyraził się tak: „Świadomość, jak [dawno już temu] napisałem, to taka cecha systemu, jakiej doznaje się wtedy i tylko wtedy, jeśli się jest samemu tym systemem. Zgodzić się z takim jej określeniem łatwo, lecz jest to tyleż oczy-

[1] Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej.

wiste, co banalne. Przecież osobiście doznając świadomości, jej istnienie potrafimy u innych stwierdzać wyłącznie *per analogiam*. Niektórzy pragną w jakiś niedościgły sposób utożsamiać ją lub co najmniej kojarzyć z «duchem». Lecz ani to pokrewieństwo, ani podobieństwo nic do kwestii wyjaśnienia, czym jest świadomość, nie wnosi"[2]. Może się wydawać dziwne, że w artykule o zupełnie innym charakterze we wstępie poświęca się tak dużo uwagi temu zagadnieniu. Jest to zabieg świadomy, ponieważ autor uważa, że właściwe, a nawet poprawne odebranie informacji, które zostaną zaprezentowane w dalszej, merytorycznej jego części, możliwe jest tylko i wyłącznie wtedy, gdy dana osoba poczuje, że znalazła się wewnątrz sytuacji, którą się dalej opisuje. Jest to tym bardziej zaskakujące dla specjalistów w tej dziedzinie, odbierających RODO tylko jako zbiór przepisów, których należy ściśle przestrzegać.

Podsumowując owe wstępne dywagacje, można stwierdzić, że głównym zadaniem niniejszego tekstu jest prezentacja wybranych elementów ochrony danych osobowych realizowanych po 25 maja 2018 roku. Już na wstępie należy zaznaczyć, że wprowadzenie prawa w postaci rozporządzenia unijnego całkowicie zmieniło zakres kodyfikacji, jak również sposób jej formułowania. Próby odnoszenia się do opracowań sprzed maja 2018 roku lub opracowań, które – nie zmieniając swojego układu – starały się zreinterpretować nowy sposób spojrzenia na ochronę danych osobowych, prowadzi przynajmniej do chaosu informacyjnego, a właściwie może spowodować całkowite zagubienie idei nowego prawa. Problematyka ta jest bardzo obszerna, lecz swoją wiedzę, a dokładniej świadomość należy budować systematycznie, opierając się nie tylko na podstawach nowego prawodawstwa, ale również na historii idei i przepisów zmierzających do ochrony danych osobowych.

Tekst ten, który powstał na podstawie wieloletniego zainteresowania autora bezpieczeństwem danych w bibliotekach akademickich i publicznych, jest adresowany do pracowników tych instytucji, władz zwierzchnich (rektorów, funkcjonariuszy samorządowych) oraz do czytelników.

[2] S. Lem, *Moloch*, Warszawa 2015, s. 467.

1. Początki ochrony danych osobowych w Europie

W Europie świadomość obowiązku ochrony danych narodziła się na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Wtedy to do przetwarzania danych masowo używano komputerów różnych producentów, w tym kompatybilnego ze sobą sprzętu opartego na specyfikacji IBM, zwanego potoczne komputerami PC. Wtedy to, po udanych akcjach takich ludzi jak Kevin Mitnick (późniejszy autor wielu publikacji, np. *Sztuka podstępu. Łamałem ludzi, nie hasła*)[3], zauważono, że niezbędne jest przygotowanie i opublikowanie ram prawnych dotyczących ochrony informacji. Z jednej strony prace te doprowadziły do wydania na rynku anglosaskim w połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku norm bezpieczeństwa serii BS 7799[4], z drugiej zaś strony *Dyrektywy 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych*[5]. W dniu dzisiejszym każdy, kto w sposób odpowiedzialny zajmuje się ochroną informacji, korzysta z doświadczeń z tego okresu nie tylko pod kątem historycznym, lecz również analitycznym. Jest to głównie spowodowane tym, że właśnie w tamtym czasie powstały pewne zachowania społeczne, które dzisiaj mogą stanowić o głównych problemach ochrony danych osobowych.

Połowa lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy ukazały się wspomniane powyżej dokumenty, to czas, kiedy Polska poważnie przygotowywała się już do integracji z Unią Europejską. Wtedy to m.in. w ramach działań Komitetu Integracji Europejskiej przygotowano i wydano *Ustawę z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochro-*

---

[3] Zob. A. Koziara, *Technologie się zmieniają, ludzie nie. Recenzja książki Kevina Mitnicka „Sztuka podstępu – łamałem ludzi, nie hasła"*, „Biuletyn EBIB", 5 (2005) (66), www.ebib.pl/2005/66/mitnick.php, 09.02.2019.

[4] Tenże, *Bezpieczeństwo systemów informacyjnych – od prawa i technologii do zachowań ludzkich*, w: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym – teoria i praktyka*, t. 1, red. H. Batorowska, Kraków 2015, s. 29-37.

[5] *Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych*, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A31995L0046, 11.02.2019.

nie danych osobowych[6]. Ustawa ta tworzyła podstawowe środowisko prawne dla ochrony danych osobnych, tzn. wprowadzała do polskiego systemu prawnego definicje elementów ochrony danych osobowych (zbiór danych, przetwarzanie danych, usuwanie danych, administrator danych oraz zgoda na przetwarzanie), a także ustanowiła organ nadzorujący przetwarzanie danych osobowych w postaci Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych. Kolejnym etapem konkretyzowania ochrony danych osobowych było wydanie w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych*[7]. Mimo ogromnych starań stosowanie tak przygotowanego prawa ograniczyło się do działań fasadowych, polegających na przygotowywaniu dokumentów, z reguły całkowicie niedostosowanych do rzeczywistych potrzeb instytucji, w których miały obowiązywać. Sytuacja taka występowała nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach Unii Europejskiej (również w nowo przyjętych w 2004 roku), gdzie sprzeczne i niedojrzałe prawo nie gwarantowało równego traktowania wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej.

2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego

Odpowiedzią na taką sytuację było wydanie *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie*

[6] *Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych*, Dz.U. 1997, nr 133, poz. 883, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971330883/O/D19970883.pdf, 11.02.2019.

[7] *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych*, Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1024, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20041001024/O/D20041024.pdf, 11.02.2019.

o ochronie danych)[8], czyli RODO. Uzupełnieniem wydanego rozporządzenia jest prawo krajowe, które w zamyśle Parlamentu Europejskiego miało uściślić niektóre elementy lokalnego prawa niezbędne do stosowania rozporządzenia. W Polsce jest nim *Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych*[9] (UODO).

Zajmując się tak szerokim zagadnieniem jak ochrona danych osobowych i przygotowując konkretne, ograniczone w objętości opracowania, niezbędne staje się nakreślenie ich celu. W przypadku niniejszego artykułu będzie to wskazanie podstaw do przeprowadzenia analizy sposobu działania bibliotek, realizowanej w celu pozyskania wiedzy na temat określonych ram prawnych, w których ma się odbywać przetwarzanie danych osobowych, i podjęcie działań zmierzających do wypracowania w bibliotekach kompleksowego modelu ochrony danych osobnych, tak aby możliwe było dokonanie realnej oceny występującego ryzyka.

2.1. Pryncypia rozporządzenia

Na wstępie każdy z uczestników procesu ochrony danych osobowych powinien zrozumieć, dlaczego zagadnienie to w obecnej chwili jest tak ważne. Waga ta została podkreślona w preambule rozporządzenia. Autor opracowania uważa, że najważniejsze są następujące sformułowania:

– Przetwarzanie danych osobowych należy zorganizować w taki sposób, aby służyło ludzkości. Prawo do ochrony danych osobowych nie jest prawem bezwzględnym; należy go postrzegać w kontekście jego funkcji społecznej i wyważyć względem innych praw podstawowych w myśl zasady proporcjonalności.

– Szybki postęp techniczny i globalizacja przyniosły nowe wyzwania w dziedzinie ochrony danych osobowych.

– Przemiany te wymagają stabilnych, spójniejszych ram ochrony danych w Unii oraz zdecydowanego ich egzekwowania.

---

[8] *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady* (*UE*) *2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE* (*ogólne rozporządzenie o ochronie danych*) (dalej: RODO), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32016R0679, 11.02.2019.

[9] *Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych*, Dz.U. 2018, poz. 1000, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001000, 11.02.2019.

Aby zająć się kompleksowo ochroną danych osobowych, niezbędne jest rozpoczęcie działań od ludzi, co oznacza nie tylko pracowników, ale również wszystkie osoby uczestniczące w procesach zachodzących w danej instytucji. Wydaje się zatem, że najważniejsze jest:

– zainteresowanie kadry zarządzającej sprawami RODO, by uniknąć negatywnego zjawiska spychania odpowiedzialności na służby prawne lub wewnętrzne akty prawne;

– uświadomienie wszystkim zatrudnionym (a często również tym, który świadczą usługi lub im się je świadczy), że będą uczestniczyli w procesie wdrażania RODO;

– dostarczenie jak najszerszemu gronu pracowników, współpracowników lub nawet klientów szczegółowych informacji merytorycznych dotyczących technik przeprowadzania analizy sposobu pracy instytucji pod kątem wdrożenia procesów analizy ryzyka.

Analizując z kolei aspekty technologiczne, na wstępnie trzeba zadać sobie pytanie, jakie są najważniejsze wymagania formalne, które trzeba spełnić, by systemy automatyzujące (obecnie głównie informatyczne) mogły być w instytucjach stosowane. Należą do nich wymagania, które potocznie określa się jako:

– *privacy by design* (zasada prywatności w fazie projektowania) – obowiązek uwzględnienia ochrony danych osobowych już od fazy planowania przedsięwzięć, który musi być realizowany przez cały okres przetwarzania (RODO, art. 25, ust. 1);

– *privacy by default* (domyślna ochrona danych) – ustawienia fabryczne systemów powinny na starcie zapewniać największy poziom bezpieczeństwa, np. przez indywidualne nadawanie uprawnień każdej osobie upoważnionej (RODO, art. 25, ust. 2).

W chwili gdy osoby pracujące w zespole zainteresowały się już ochroną przetwarzania danych osobowych oraz uświadomiły sobie, jakie wymagania muszą spełniać systemy pomagające w samym procesie przetwarzania danych osobowych, można przystąpić do dalszych racjonalnych działań, które unormują w instytucji potencjalne przetwarzanie danych osobowych. Pierwszym i zasadniczym elementem formalnym, jaki trzeba ustalić, to podstawa prawna przetwarzania danych osobowych. Według przepisów prawnych zawartych w artykule 6 RODO jest to możliwe tylko i wyłącznie pod warunkiem:

a) uzyskania zgody osoby (podmiotu),

b) realizacji umowy, której stroną jest podmiot,

c) wypełnienia obowiązku wynikającego z prawa,

d) ochrony żywotnych interesów osoby,

e) przetwarzania niezbędnego do wykonania zadania realizowanego w interesie publicznym lub w ramach sprawowania władzy publicznej powierzonej administratorowi,

f) przetwarzania niezbędnego do celów wynikających z prawnie uzasadnionych interesów realizowanych przez administratora.

Analiza powyższych zapisów, ich zakres i brzmienie wskazują na to, że prawidłowy wybór tej podstawy jest niezmiernie ważny dla interesów instytucji, gdyż wszelkie późniejsze działania są konsekwencją tej decyzji. Po analizie autor uważa, że jedyny racjonalny wybór to punkt e, gdyż tak stanowią zapisy aktualnie obowiązujących ustaw podstawowych: dla wszystkich rodzajów bibliotek – *Ustawy o bibliotekach*[10], natomiast dla bibliotek szkół wyższych – *Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce*[11]. Autor uważa, że uleganie presji niektórych prawników, by ustalać inne podstawy przetwarzania danych osobowych w bibliotekach, to działanie na szkodę instytucji, gdyż byłoby to niezgodne z rzeczywistą ich rolą społeczną bądź statutową.

W ferworze często występującego sporu o samą podstawę przetwarzania danych osobowych często się zapomina, że dążąc do legalnego przetwarzania danych osobowych, trzeba jednoznacznie określić cel ich przetwarzania i ściśle dostosować do niego zakres przetwarzania danych osobowych, eliminując tzw. przetwarzanie nadmiarowe (na zapas), czyli jak to określono w punkcie 1 artykułu 5, przetwarzanie danych powinno być:

b) zbierane w konkretnych, wyraźnych i prawnie uzasadnionych celach i nieprzetwarzane dalej w sposób niezgodny z tymi celami;

c) adekwatne, stosowne oraz ograniczone do tego, co niezbędne do celów, w których są przetwarzane (minimalizacja danych).

---

[10] *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o bibliotekach*, Dz.U. 2018, poz. 574, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000574, 11.02.2019.

[11] *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, Dz.U. 2018, poz. 1668, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668, 11.02.2019.

Należy również pamiętać o jeszcze jednym bardzo ważnym elemencie, czyli celu przetwarzania danych osobowych pod kątem możliwości jego zmiany, która jest możliwa tylko wtedy, gdy celem tym będą badania naukowe, w tym badania historyczne, działania archiwalne lub statystyczne. Oczywiście dyskusyjna pozostaje sytuacja, kiedy np. zmienią się przepisy prawa.

Po określeniu wspomnianych poprzednio warunków można powrócić do wybranej poprzednio podstawy przetwarzania danych osobowych, jaką jest zapis RODO, brzmiący: „Przetwarzanie jest niezbędne do wykonania zadania realizowanego w interesie publicznym" (art. 6, pkt 1 e).

3. Pryncypia ochrony danych osobowych w bibliotekach

Autor uważa, że podstawa ta jest wybrana i określona właściwie, zwłaszcza że poprzednio obowiązująca stara ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym*[12] nawiązuje wprost do przetwarzania danych osobowych realizowanych w interesie publicznym w słowach: „Uczelnia w związku z funkcjonowaniem systemu biblioteczno-informacyjnego może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu" (art. 88, pkt 4). Równocześnie zdaniem autora prawo to zostało wzmocnione w ustawie *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, która orzeka, że do podstawowych zadań uczelni należy upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki i kultury, nakłada przy tym na uczelnie wyższe obowiązek gromadzenia i udostępniania zbiorów bibliotecznych, informacyjnych i archiwalnych (art. 11. 1, pkt 9). Co więcej, zobowiązano uczelnie do jednoznacznego statutowego zdefiniowania zakresu przetwarzanych danych osobowych, skoro uczelnia może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu (art. 49, pkt 2). W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy w deklaracjach statutowych nie zapomniano o danych osobowych przetwarzanych w ramach mo-

[12] *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 października 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym*, Dz.U. 2017, poz. 2183, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002183, 11.02.2019.

nitoringu wizyjnego. Trzeba zatem powrócić jeszcze raz do prawodawstwa ogólnego dotyczącego wszystkich bibliotek, czyli do *Ustawy o bibliotekach*. Tam również można znaleźć potwierdzenie wyboru punktu e, co wynika z artykułu 4. 1, który głosi, że do podstawowych zadań bibliotek należy:

– obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej o zbiorach własnych, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie (art. 4. 1, ppkt 2);

– do zadań bibliotek może ponadto należeć prowadzenie działalności bibliograficznej, dokumentacyjnej, naukowo-badawczej, wydawniczej, edukacyjnej, popularyzatorskiej i instrukcyjno-metodycznej (art. 4. 2).

Równocześnie należy pamiętać o tym, że według podpunktu 4. 2 ostatnią deską ratunku jest punkt 1 f artykułu 6 RODO, tj. prawnie usprawiedliwione interesy przetwarzającego, które można stosować w przypadku wykroczenia poza zakres powierzonych w ustawie zadań pod warunkiem usprawiedliwienia konieczności przetwarzania danych osobowych[13].

Przykładem takich prawnie usprawiedliwionych interesów może być przykładowo:

– dochodzenie roszczeń z tytułu prowadzonej działalności,

– zapewnienie prawidłowej działalności instytucji,

– zapewnienie porządku i bezpieczeństwa,

– dostarczenie osobom, które udostępniły swoje dane, ważnych informacji oprócz bezpośredniego marketingu elektronicznego (zakaz wynikający z art. 172 *Prawa telekomunikacyjnego*[14])[15].

Kolejnym elementem formalnym, jaki należy określić przed rozpoczęciem przetwarzania danych osobowych, jest czas przetwarzania. W bibliotekach standardowo można przyjąć, że dane osobowe przetwarza się do chwili rozliczenia się czytelnika, jednak może rów-

[13] Źródło: prezentacja dr. hab. Mariusza Jagielskiego przedstawiona na Politechnice Śląskiej 22 sierpnia 2018 roku podczas szkolenia o ochronie danych osobowych.

[14] *Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne*, Dz.U. 2004, nr 171, poz. 1800, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041711800, 11.02.2019.

[15] Źródło: prezentacja dr. hab. Mariusza Jagielskiego.

nież wystąpić sytuacja, gdy inne przepisy prawa stanowią inaczej. Sytuacja taka mogłaby hipotetycznie wyglądać tak, że dla udokumentowania przebiegu toku studiów istniałby obowiązek przechowywania historii czytelnika w systemie dziekanatowym, co spowodowałoby konieczność przechowywania jej jako danych archiwalnych kategorii B50 (czas przechowywania 50 lat).

W ramach szczegółowego studiowania rozporządzenia w niniejszym artykule konieczne wydaje się przytoczenie trzech najważniejszych zdaniem autora definicji z tego aktu prawnego, zawartych w artykule 4. Według subiektywnej oceny są to następujące definicje:

– „dane osobowe" oznaczają informacje o zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osobie fizycznej („osobie, której dane dotyczą"); możliwa do zidentyfikowania osoba fizyczna to osoba, którą można bezpośrednio lub pośrednio ustalić, w szczególności na podstawie identyfikatora takiego jak imię i nazwisko, numer identyfikacyjny, dane o lokalizacji, identyfikator internetowy lub jeden bądź kilka szczególnych czynników określających fizyczną, fizjologiczną, genetyczną, psychiczną, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość osoby fizycznej;

– „przetwarzanie" oznacza operację lub zestaw operacji wykonywanych na danych osobowych lub zestawach danych osobowych w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany, taki jak zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, ujawnianie poprzez przesłanie, rozpowszechnianie lub innego rodzaju udostępnianie, dopasowywanie lub łączenie, ograniczanie, usuwanie lub niszczenie;

– „pseudonimizacja" oznacza przetworzenie danych osobowych w taki sposób, by nie można ich było już przypisać konkretnej osobie, której dane dotyczą, bez użycia dodatkowych informacji, pod warunkiem że takie dodatkowe informacje są przechowywane osobno i są objęte środkami technicznymi i organizacyjnymi uniemożliwiającymi ich przypisanie zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osobie fizycznej.

Analizując na tle wiedzy o własnej instytucji zakres objęty tymi definicjami, w szczególności szczegółowo opisane kategorie danych osobowych bądź czynności obejmujących ich przetwarzanie, powinno

się dojść do jednego racjonalnego wniosku, że należy uporządkować działalność własnej placówki, tak by planowana i wdrażana ochrona danych osobowych była naturalnie wpleciona w procedury jej funkcjonowania. Jest to szczególnie widoczne w słowach mówiących wprost: „Uwzględniając charakter, zakres, kontekst i cele przetwarzania oraz ryzyko naruszenia praw lub wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie i wadze zagrożenia, administrator wdraża odpowiednie środki techniczne i organizacyjne, aby przetwarzanie odbywało się zgodnie z niniejszym rozporządzeniem i aby móc to wykazać. Środki te są w razie potrzeby poddawane przeglądom i uaktualniane" (art. 24, pkt 4). Opisane w tym punkcie zadania administratorów danych osobowych (ADO) są kwintesencją tego, co powinien realizować każdy zarządzający instytucją, w której przetwarza się dane osobowe. Równocześnie definicja ta bezpośrednio mówi o tym, że procesy ochrony danych osobowych mają charakter ciągły i nigdy nie można uznać, że definitywnie wdrożono ochronę danych osobowych i nie trzeba w przyszłości się nią zajmować.

Mówiąc o procesie ciągłym, nie można zapominać o jeszcze jednym ważnym aspekcie związanym z organizacją ochrony danych osobowych, która została opisana następująco: „Uwzględniając stan wiedzy technicznej, koszt wdrażania oraz charakter, zakres, kontekst i cele przetwarzania oraz ryzyko naruszenia praw lub wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie wystąpienia i wadze zagrożenia wynikające z przetwarzania, administrator – zarówno przy określaniu sposobów przetwarzania, jak i w czasie samego przetwarzania – wdraża odpowiednie środki techniczne i organizacyjne, […] tak by spełnić wymogi niniejszego rozporządzenia oraz chronić prawa osób, których dane dotyczą (art. 25, pkt 1). Myśląc o zadaniach do realizacji na podstawie przytoczonych zapisów, należy dostrzec, że roi się od ludzi, którzy zaproponują zorganizowanie ochrony danych osobowych za drobne pieniądze, nie próbując zrozumieć, jak działa dana instytucja. Stanowi to oczywiście dla niej ogromne niebezpieczeństwo, gdyż obowiązujące prawo zamówień publicznych jest podstawą prawną podejmowania decyzji, które mogą być niekorzystne dla działania bibliotek.

Rozpatrując ochronę danych osobowych w bibliotekach, trzeba również uwzględnić, że aktualne oferty rynkowej dla systemów bi-

bliotecznych są związane z modelem SaaS[16]. To oznacza, że w cały proces ochronny będą włączone instytucje, które w modelu chmury obliczeniowej zapewniają oprogramowanie jako usługę serwisową. Działania takie zostały określone w zadaniach podmiotu przetwarzającego. Główne zadania definiuje zapis: „Jeżeli przetwarzanie ma być dokonywane w imieniu administratora, korzysta on wyłącznie z usług takich podmiotów przetwarzających, które zapewniają wystarczające gwarancje wdrożenia odpowiednich środków technicznych i organizacyjnych, by przetwarzanie spełniało wymogi niniejszego rozporządzenia i chroniło prawa osób, których dane dotyczą" (art. 28, ust. 1). Trzeba zatem przede wszystkim wdrożyć następujące zapisy:

f) uwzględniając charakter przetwarzania oraz dostępne informacje, [podmiot przetwarzający] pomaga administratorowi wywiązać się z obowiązków określonych w artykułach 32-36;

g) po zakończeniu świadczenia usług związanych z przetwarzaniem zależnie od decyzji administratora usuwa lub zwraca mu wszelkie dane osobowe oraz usuwa wszelkie ich istniejące kopie […];

h) udostępnia administratorowi wszelkie informacje niezbędne do wykazania spełnienia obowiązków określonych w niniejszym artykule oraz umożliwia administratorowi lub audytorowi upoważnionemu przez administratora przeprowadzenie audytów, w tym inspekcji, i przyczynia się do nich (art. 28, ust. 3).

Jak można zauważyć, w przypadku podjęcia decyzji o zleceniu przetwarzania podmiotowi zewnętrznemu – bez względu na to, czy zlecenie to polega na samym udostępnieniu sprzętu (mocy obliczeniowej), czy na kompleksowym świadczeniu usług udostępniania oprogramowania (model SaaS) – odpowiedzialność za jakość, a co za tym idzie – bezpieczeństwo nie tylko się nie zmniejsza, a w istocie wzrasta, ponieważ nadzór nad wieloma procesami poprzez wyprowadzenie ich poza macierzystą instytucję będzie jeszcze bardziej skomplikowany.

Po działaniach przygotowawczych następuje czas, kiedy każda instytucja jest zobowiązana do praktycznej realizacji zabezpieczeń, które będą skutecznie zapewniały bezpieczeństwo przetwarzania danych osobowych. Realizowane jest to na podstawie następujących zapisów: „Uwzględniając stan wiedzy technicznej, koszt wdrażania

[16] SaaS – ang. *Software as a Service* (oprogramowanie jako usługa).

oraz charakter, zakres, kontekst i cele przetwarzania oraz ryzyko naruszenia praw lub wolności osób fizycznych o różnym prawdopodobieństwie wystąpienia i wadze zagrożenia, administrator i podmiot przetwarzający wdrażają odpowiednie środki techniczne i organizacyjne, aby zapewnić stopień bezpieczeństwa odpowiadający temu ryzyku" (art. 32, pkt 1). Treść tego zapisu mówi jednoznacznie, że to dana instytucja, opierając się na przeprowadzonej wcześniej analizie ryzyka, ustala sposób działania zapewniający bezpieczeństwo przetwarzania danych osobowych. Odpowiada także za ich jakość, co należy zapewnić w sposób ciągły, jak też podjąć działania wynikające ze stosowania innych rozwiązań zapewniających bezpieczeństwo przetwarzania wszystkich informacji. Współgra to w szczególności z rzeczywistym wdrożeniem *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych*[17]. Chroniąc informacje, należy się zastanowić nad warunkami tej ochrony. Stanowi o tym przepis, który głosi, że trzeba wystrzegać się zniszczenia, utraty, modyfikacji oraz nieuprawnionego ujawnienia lub nieuprawnionego dostępu (art. 32, pkt 2). Wypada tutaj zauważyć kolejność, w jakiej zalecenia te zostały wymienione. Wynika z niej, że zniszczenie lub utrata jest zdecydowania większym przestępstwem niż rozpowszechnienie danych. A więc odwrócono hierarchię ważności podejmowanych działań, skoro ważne stają się już nie ostre przepisy w zakresie dostępu, lecz odpowiednie procedury, które mają zapewnić do nich ciągły i właściwe zorganizowany dostęp. Dzieje się tak zapewne dlatego, że ustawodawca, dbając o dobro człowieka, dostrzegł problem wynikający z braku dostępu do danych, uniemożliwiający pełną realizację swobód obywatelskich.

Kolejnym ważnym elementem jest organizacja procesu przetwarzania danych osobowych w zakresie personalnym. Realizowane jest to na podstawie zapisów brzmiących następująco: „Administrator oraz

[17] *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych*, Dz.U. 2012, poz. 526, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120000526, 11.02.2019.

podmiot przetwarzający podejmują działania w celu zapewnienia, by każda osoba fizyczna działająca z upoważnienia administratora lub podmiotu przetwarzającego, która ma dostęp do danych osobowych, przetwarzała je wyłącznie na polecenie administratora" (art. 32, pkt 4). Z tymi zapisami wiąże się znany z poprzednich norm prawnych cały proces wydawania upoważnień do przetwarzania danych osobowych (wraz z ich cofaniem i zmianą) oraz prowadzenie ewidencji wydanych upoważnień. Ważnym elementem w RODO jest to, że upoważnienia powinny obejmować konkretne czynności przetwarzania danych osobowych. Należy więc dopilnować, by czynności te były jednoznacznie zidentyfikowane w każdym systemie ochrony danych osobowych. Niedopuszczalne jest stosowanie określeń ogólnych, które mogą prowadzić do domniemania łamania przez pracowników artykułu 107 i 108 ustawy o ochronie danych osobowych. Analizując przepisy RODO i UODO, da się zauważyć, że są one bardzo ogólne i niejednokrotnie potrzebne byłyby przepisy bardziej szczegółowe, które pozwoliłyby na bardziej praktyczne uregulowania dostosowane do warunków pracy. Możliwość taka została zadeklarowana w następującym sformułowaniu: „Wywiązywanie się z obowiązków, o których mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, można wykazać między innymi poprzez stosowanie zatwierdzonego kodeksu postępowania, o którym mowa w art. 40, lub zatwierdzonego mechanizmu certyfikacji, o którym mowa w art. 42" (art. 32, pkt 3). Przygotowaniu i późniejszemu stosowaniu takiego kodeksu ze względu na jego objętość należałoby poświęcić osobne wystąpienie.

Przechodząc do zagadnień dotyczących bibliotek (być może podobnie jak w innych obszarach), należy zrealizować przynajmniej następujące działania:

– zidentyfikować procesy, w których mogą być przetwarzane dane osobowe;

– przeprowadzić analizę ryzyka dla procesów, w których występuje przetwarzanie danych osobowych;

– przygotować i wdrożyć plan postępowania wobec ryzyka;

– przeprowadzać cyklicznie analizy aktualności i kompletności realizowanych działań w zakresie ochrony danych osobowych (według koła Deminga[18]).

[18] Koło Deminga to powszechnie opisywany w wielu publikacjach lub normach jakości model postępowania PDCA (z ang. *plan-do-check-act*, czyli „zaplanuj, wykonaj, sprawdź, popraw") podczas realizacji zadań o charakterze ciągłym.

4. Obszary ochrony danych osobowych w bibliotekach

Główny problem, który może występować w instytucjach, to fakt, że ich działalność bywa niekiedy bardzo rozległa i często nie wiadomo, w jakich obszarach może zajść konieczność przetwarzania danych osobowych. Prawdopodobieństwo takiej niewiedzy może występować zwłaszcza w dużych bibliotekach uczelni wyższych, gdzie wiele procesów technologicznych obsługują służby uczelniane, a zarządzający tymi bibliotekami nie zdają sobie sprawy o ich istnieniu. Dla zobrazowania potencjalnego szerokiego zakresu takich oddziaływań najlepiej posłuży hipotetyczny wykaz obszarów, gdzie przetwarzanie danych osobowych może nastąpić:

– podczas zbierania danych osobowych przy zapisywaniu się czytelników do biblioteki, niezależnie od tego, czy odbywa się to przez podanie danych przez samych czytelników, czy inną drogą;

– gdy dokonuje się wymiany danych z systemami dziekanatowymi innych uczelni, w tym przy przenikaniu się danych czytelników będących studentami różnych uczelni;

– gdy zmienia się dane osobowe osoby będącej czynnym czytelnikiem biblioteki;

– podczas dostępu do danych osobowych formalnych podczas realizacji wypożyczania lub udostępniania zbiorów na nośnikach tradycyjnych;

– podczas dostępu do danych osobowych (z reguły kwalifikowanych jako poufne) zawierających historię wypożyczeń, w tym wykazy dokumentów nierozliczonych z biblioteką;

– gdy realizuje się czynności związane z przechowywaniem historii czytelnika po usunięciu jego danych osobowych formalnych;

– gdy czytelnik realizuje dostęp do własnych danych osobowych przez systemy elektroniczne biblioteki (w tym przez system OPAC);

– gdy realizuje się dostęp do danych związanych z historią użytkowania elektronicznych źródeł naukowych;

– podczas dostępu do systemów elektronicznych nie przetwarzających danych osobowych z wykorzystaniem identyfikatorów umożliwiających dostęp do danych osobowych;

– podczas przetwarzania danych osobowych (w tym historii odwiedzanych witryn internetowych) z rozlokowanych w bibliotece urządzeń będących jej własnością;

– podczas przetwarzania danych osobowych (w tym historii odwiedzanych witryn internetowych) z urządzeń mobilnych czytelników przy wykorzystaniu sieci bezprzewodowej biblioteki;

– podczas przetwarzania danych osobowych związanego z dostępem do nich przez formalnych i informatycznych administratorów systemów informacyjnych;

– podczas przetwarzania danych osobowych związanego z dostępem do nich, gdy są one pozyskiwane na stanowiskach niewyposażonych w oprogramowanie pozwalające na skuteczne automatyczne usuwanie historii aktywności czytelników (np. po restarcie stanowiska komputerowego).

Są to tylko przykładowe działania, podczas których w bibliotekach dochodzi do przetwarzania danych osobowych. Wymienienie tak wielu hipotetycznych miejsc przetwarzania danych osobowych ma wszystkim uzmysłowić, że żadne zabezpieczenie nie powinno prowadzić do zbierania na zapas ogromnych rejestrów działania czytelników bądź pracowników. Jeśli szczegółowo przeanalizuje się zapisy RODO i UODO, można wywnioskować, że wbrew pozorom działania takie mogą łamać zapisy punktu 1 artykułu 5, w szczególności punktu c, zgodnie z którym powinny być one „adekwatne, stosowne oraz ograniczone do tego, co niezbędne do celów, w których są przetwarzane (minimalizacja danych)". Jest to ważne, zwłaszcza gdy instytucja ma tendencje do nadmiernego nadzoru wykonywanych czynności, niezbędnego – jak sądzą zarządzający – do przygotowania dokumentacji spełniającej wymogi organów ścigania. Przyglądając się takim tendencjom, odnosi się nieodparte wrażenie, że RODO – przy nadinterpretacji jego zapisów – może się stać bramą do powstania tzw. państwa policyjnego, czego w każdej instytucji należy się wystrzegać.

Dla dopełnienia ogólnego obrazu najważniejszych rozwiązań RODO (według subiektywnego wyboru autora) na zakończenie należy przedstawić sankcje występujące w rozporządzeniu oraz towarzyszącej ustawie. Twórcy rozporządzenia wprowadzili pomysł przeniesienia odpowiedzialności administratorów danych osobowych na stronę finansową poprzez możliwość, a niekiedy obligatoryjność nakładania bardzo wysokich kar pieniężnych (art. 83 RODO). Pomysł ten wydaje się bardzo rozsądny, gdyż to właśnie sprawy fi-

nansowe, a właściwe rozwiązanie karne związane z działaniami na szkodę instytucji znajdują swoje odbicie we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Dodatkowo, by zablokować tendencję do przetwarzania wszystkiego, co wpadnie w ręce, polski ustawodawca wprowadził do artykułu 107 UODO wysokie zagrożenie karne dla wszystkich, którzy będą przetwarzać dane osobowe bez upoważnienia wydanego na podstawie artykułu 84 RODO.

Analizując zakres i konieczność zajęcia się ochroną danych osobowych, bardzo często rozważa się opcję powierzenia organizacji tych czynności podmiotom zewnętrznym. Działania takie niosą oczywiście ze sobą wiele zagrożeń, które należy uwzględniać w procesie podejmowania decyzji o zastosowaniu *outsourcingu*. Należą do nich m.in.:

– ryzyko utraty *know-how* własnej instytucji;

– ryzyko trafienia na niesolidnego usługodawcę, tj. proponowanie nieadekwatnych do potrzeb rozwiązań przez rzekomych ekspertów w sprawie RODO;

– nieodpowiednie kompetencje i potencjał firmy zewnętrznej;

– zwiększenie ryzyka wycieku, utraty lub kradzieży informacji, w tym danych osobowych;

– pozyskanie najtańszego, korzystającego z szablonowych rozwiązań dostawcy rozwiązań organizacyjnych, nieodpowiednich dla celów i rzeczywistych wymagań;

– nierealność egzekwowania odpowiedzialności od usługodawcy w przypadku wystąpienia u niego naruszenia bezpieczeństwa danych;

– dezorganizowanie pracy instytucji w zakresie zadań, które powierzono podmiotom zewnętrznym, przez niezadowolonych i niepoinformowanych pracowników;

– działalność niezadowolonych klientów niszczących firmy, którym powierzono wykonywanie usług;

– możliwość uzależnienia od jednego dostawcy, co z reguły podnosi znacznie koszty;

– niewłaściwe wewnętrzne procedury zabezpieczające (lub ich brak), niedostosowane do rodzaju działalności instytucji, najczęściej zaś zmuszające do prowadzenia działań nadmiarowych lub pozornych;

– bezwład organizacyjny występujący w instytucji po okresie dłuższego obowiązywania rozwiązań niedostosowanych do świadczonych przez nią usług.

Wymienione powyżej zagrożenia nikogo nie powinny oczywiście całkowicie odwieść od zlecania pewnych wybranych działań na zewnątrz. By były one efektywne, trzeba spełnić następujące warunki:

– przygotować i zawrzeć odpowiednio zdefiniowaną i zabezpieczającą interesy zamawiającego umowę powierzenia z realną możliwością egzekwowania odpowiedzialności za jej naruszenie, w szczególności finansowej;

– przeprowadzić analizę i akceptację ryzyka w przypadku niewywiązania się z oferty;

– prowadzić nadzór, szkolenia i kontrole usługodawców;

– stosować prewencyjne korzystanie z doradztwa i wiedzy niezależnych ekspertów;

– korzystać z merytorycznych zespołów kompetencyjnych złożonych z własnych pracowników oraz ekspertów zewnętrznych;

– zapewnić realną dbałość o ochronę informacji w firmie, w tym przestrzeganie zatwierdzonych procedur.

Wymagania te oznaczają, że powierzanie ochrony informacji podmiotom zewnętrznym generuje różnorakie koszty, toteż kalkulując ich opłacalność, trzeba uwzględnić nie tylko koszt usług *outsourcingu*, lecz również wszystkie inne koszty dodatkowe. Po dogłębnej analizie może się okazać, że niższy będzie koszt wyszkolenia personelu własnego, który na bieżąco zajmie się organizacją i nadzorem nad procesem ochrony informacji.

Organizując ochronę danych osobowych, warto sobie również zdać sprawę z tego, że działalność firmy nie może się obyć bez oprogramowania, które wspomaga ten proces. W związku z tym trzeba się również zapoznać z wymaganiami prawnymi dotyczącymi jego funkcjonowania. Jest to szczególnie ważne, gdy przetwarzanie odbywa się na podstawie punktu 1 a artykułu 6, choć dotyczy w większości przetwarzania realizowanego na podstawie pozostałych przesłanek. Do warunków tych należy:

– wycofanie zgody, na podstawie której przetwarzane są dane (art. 7, pkt 3),

– ograniczenie okresu przetwarzania danych do zgodnego z celem ich przetwarzania (ograniczenie przechowywania) (art. 5, pkt 1 e),

– realizacja prawa dostępu przez osobę, której dane dotyczą (art. 15, pkt 3),
– realizacja prawa do sprostowania danych (art. 16),
– realizacja prawa do bycia zapomnianym (art. 17),
– realizacja prawa do ograniczenia przetwarzania (art. 18),
– realizacja prawa do przenoszenia danych (art. 20),
– realizacja prawa do sprzeciwu (art. 21),
– realizacja prawa do niepodlegania zautomatyzowanemu podejmowaniu decyzji, w tym profilowaniu (art. 22),
– realizacja decyzji organu nadzorczego o czasowym lub całkowitym ograniczeniu przetwarzania, w tym zakazu przetwarzania (art. 58. pkt 2 f).

Podsumowanie

Na zakończenie rozważań należy stwierdzić, że zgodnie z następującym postanowieniem: „Administrator lub podmiot przetwarzający zostaną zwolnieni z odpowiedzialności wynikającej z ust. 2, jeżeli udowodnią, że w żaden sposób nie ponoszą winy za zdarzenie, które doprowadziło do powstania szkody" (art. 82, pkt 3), kierowanie się zasadą szczególnej staranności i podjęcie działań wobec wszystkich zagrożeń wynikających z analizy ryzyka powoduje, iż każda instytucja będzie bezpieczna przynajmniej w zakresie, jakiego dotyczy ten tekst.

Bibliografia

Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A31995L0046, 11.02.2019.

Jagielski Mariusz, Prezentacja przedstawiona na Politechnice Śląskiej w dniu 22 sierpnia 2018 podczas szkolenia o ochronie danych osobowych (rozpowszechniona publicznie drogą elektroniczną wśród wszystkich pracowników Politechniki Śląskiej).

Koziara Andrzej, *Bezpieczeństwo systemów informacyjnych – od prawa i technologii do zachowań ludzkich*, w: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym – teoria i praktyka*, t. 1, red. H. Batorowska, Kraków 2015, s. 29-37.

Koziara Andrzej, *Technologie się zmieniają, ludzie nie. Recenzja książki Kevina Mitnicka „Sztuka podstępu – łamałem ludzi, nie hasła"*, „Biuletyn EBIB", 5 (2005) (66), www.ebib.pl/2005/66/mitnick.php, 09.02.2019.

Lem Stanisław, *Moloch*, Warszawa 2015.

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 października 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. 2017, poz. 2183, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002183, 11.02.2019.

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o bibliotekach, Dz.U. 2018, poz. 574, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000574, 11.02.2019.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych, Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1024, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20041001024/O/D20041024.pdf, 11.02.2019.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (*UE*) *2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE* (*ogólne rozporządzenie o ochronie danych*), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32016R0679, 11.02.2019.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych, Dz.U. 2012, poz. 526, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120000526, 11.02.2019.

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018, poz. 1000, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001000, 11.02.2019.

Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz.U. 2004, nr 171, poz. 1800, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041711800, 11.02.2019.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. 2018, poz. 1668, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668, 11.02.2019.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych, Dz.U. 1997, nr 133, poz. 883, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971330883/O/D19970883.pdf, 11.02.2019.

Streszczenie

W maju 2018 roku w całej Europie rozpoczął się okres praktycznego stosowania nowych rozwiązań chroniących osoby fizyczne w zakresie dostępu do ich danych osobowych. Mimo dwóch lat na przygotowanie się do wprowadzenia w życie tych rozwiązań praktycznie wszystkie działania organizacyjne były spóźnione, tak że do chwili obecnej trwa faza budowy nowej rzeczywistości. Artykuł poświęcono najważniejszym zagadnieniom, które muszą być uwzględnione w działaniach instytucji w celu sprostania obecnym rozwiązaniom prawnym w zakresie ochrony danych osobowych. Szczególną uwagę poświęcono bibliotekom jako placówkom publicznym, gdzie wiele problemów związanych z zakresem przetwarzanych danych krzyżuje się z ich publicznym charakterem.

Słowa kluczowe

ochrona informacji, ochrona danych osobowych, ochrona informacji w bibliotekach

GDPR – OPPORTUNITIES AND THREATS FOR LIBRARIES

Summary

May 2018 is the moment when a practical period of application of new solutions to protect individuals in the field of access to their personal data began throughout Europe. Despite two years of preparation, until now practically all organizational activities have been late so that we are still in the phase of building a new reality. The article is devoted to an inventory of

the most important issues necessary to include in the activities of institutions implemented in order to meet the current legal solutions in the field of personal data protection. Particular attention has been devoted to libraries as public places, where many problems related to the scope of data being processed and their public nature are crossed.

Keywords
information protection, personal data protection, information protection in libraries

KOMUNIKATY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 271-275
ISSN 1426-3777

ks. Bogusław Dygdała[1], Bogumiła Warząchowska[2]

ANALIZA WYNIKÓW ANKIETY O WALNYCH ZGROMADZENIACH FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES"

Przedstawiciele bibliotek kościelnych spotykają się na dorocznych walnych zgromadzeniach Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides", które odbywają się regularnie od 1995 roku. Zgodnie z ustaleniami statutowymi wszyscy członkowie Federacji są zobowiązani do uczestniczenia w takim zjeździe. Wieloletnie obserwacje pokazały jednak, że rzeczywistość wygląda inaczej. Na walne zgromadzenia regularnie przyjeżdża tylko część uczestników, pozostali zaś pojawiają się sporadycznie lub nie przyjeżdżają wcale. Powtarzająca się od lat absencja niektórych członków Federacji zmusiła Zarząd do zajęcia stanowiska w tej sprawie i zmotywowała go do opracowania ankiety wyjaśniającej zaistniałą sytuację.

Pytania do ankiety zostały opracowane przez Bogumiłę Warząchowską i zaakceptowane przez Zarząd Federacji. Wersję online ankiety przygotowaną za pomocą formularzy Google opracował ks. Bogusław Dygdała i rozesłał do wszystkich członków Federacji. Spośród osiemdziesięciu czterech zarejestrowanych bibliotek odpowiedzi udzieliło pięćdziesiąt siedem ich przedstawicieli, z czego wynika, że znaczna część członków Federacji w ogóle nie zareagowała na ro-

[1] Centrum Dialogu i Biblioteka Diecezjalna w Toruniu.
[2] Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

zesłaną prośbę. Ankieta składała się z ośmiu pytań, w większości zamkniętych, i była dostępna od 1 marca do 17 kwietnia 2018 roku. W międzyczasie kilkakrotnie przypominano drogą mailową o wypełnieniu ankiety.

Pierwsze pytanie odnosiło się do określenia, ile dni powinno trwać walne zgromadzenie.

Wykres 1. Preferowany czas trwania walnego zgromadzenia

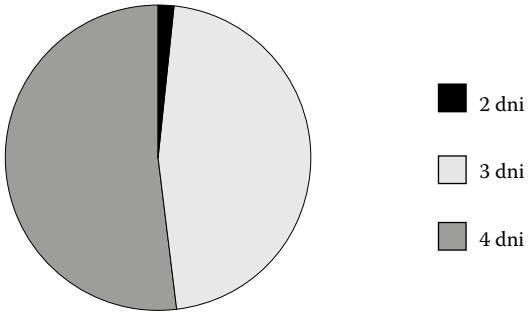

Z przedstawionego diagramu wynika, że nikt z badanych nie chciał przyjechać tylko na jeden dzień, natomiast zdecydowana większość wybrała dotychczasowy czas trwania spotkania, czyli trzy dni. Jest to optymalny okres na szkolenia, warsztaty, konferencje oraz integrację bibliotekarzy środowiska kościelnego.

Kolejne pytanie dotyczyło preferowanych wydarzeń towarzyszących walnemu zgromadzeniu.

Wykres 2. Preferowane wdarzenia towarzyszące

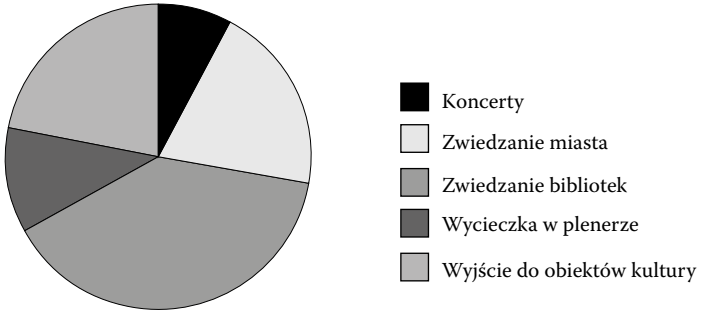

Spośród pięciu wskazanych możliwości największą aprobatę zyskało zwiedzanie bibliotek. Taki wybór zapewne wpisuje się w życie zawodowe bibliotekarzy, którzy chętnie poznają nowe rozwiązania architektoniczne i organizacyjne bibliotek, a także uzupełniają wiedzę w zakresie systemów bibliotecznych i współpracy międzybibliotecznej. Z analizy diagramu wynika, że ważnym punktem programu jest dla ankietowanych również zwiedzanie miasta i jego zabytków, a także poznawanie życia kulturalnego danego regionu.

Następne pytanie miało określić preferowaną formułę spotkań. Spośród zaproponowanych form przebiegu walnego zgromadzenia członkowie Federacji zdecydowanie wybrali konferencje, gdyż oczekują wykładów z bieżących zagadnień bibliotekarstwa polskiego i światowego. Doceniają również warsztaty i szkolenia, dzięki którym zdobyte umiejętności mogą wdrożyć w swoich macierzystych bibliotekach.

Wykres 3. Preferowana formuła spotkań

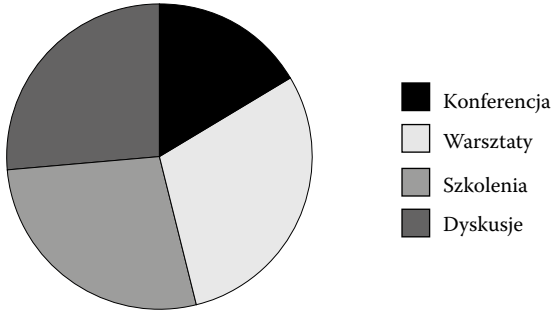

Kolejne pytanie dotyczyło oczekiwań w zakresie tematyki podejmowanej na walnych zgromadzeniach Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. W tym miejscu wymagano od respondentów pewnej inwencji twórczej, pomysłów, propozycji, sugestii i wyrażenia własnych oczekiwań. Należy zaznaczyć, że na to pytanie pięć osób nie udzieliło żadnej odpowiedzi, a sześć odpowiedziało, że dotychczasowa forma spotkań im odpowiada. Natomiast w większości wypowiedzi wskazywano na potrzebę uzyskania praktycznej wiedzy i doskonalenia warsztatu, zwłaszcza w zakresie katalogowania, podjęcia tematu opracowań formalnych, MARC 21 oraz szerszego omówienia aktualnych wymagań i problemów związanych z programami, w których pracuje więk-

szość bibliotek zrzeszonych w Federacji, jak katalog wspólny, system biblioteczny Koha. Kolejne postulaty dotyczyły nowych technologii w pracy bibliotekarza (RDA, RODO), zasobów cyfrowych, współpracy z NUKAT, digitalizacji i archiwizacji zbiorów, tworzenia bibliografii nauk teologicznych oraz ściślejszej współpracy w obrębie bibliotek kościelnych. Nie zabrakło również oczekiwań związanych z opracowaniem starodruków i zbiorów specjalnych oraz poszerzenia informacji na temat zabezpieczenia i konserwacji zbiorów. Pojawiło się też kilka pojedynczych, lecz inspirujących wypowiedzi, w których wyrażono oczekiwanie poruszenia tematu sposobów i form zachęcania do korzystania ze zbiorów, organizacji w bibliotece wydarzeń podnoszących jej prestiż, pozyskiwania dofinansowania na modernizację lub rozwój bibliotek oraz roli bibliotek kościelnych w otoczeniu społecznym (kim są użytkownicy, dla kogo biblioteka pracuje, jakie nowe formy działań są potrzebne w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby).

Kolejne pytanie było ściśle związane z aktualnym walnym zgromadzeniem Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" mającym odbyć się w Katowicach. Zaproponowano dziewięć zagadnień z prośbą o wyrażenie opinii co do ich przydatności i chęci wysłuchania w postaci referatów, proponowanych szkoleń i warsztatów.

Wykres 4. Tematy preferowane na spotkanie w Katowicach

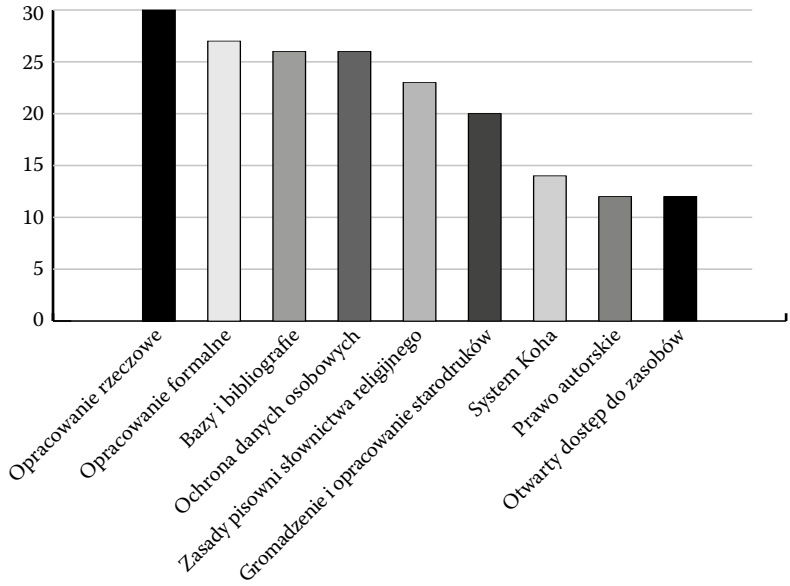

Z zaprezentowanego diagramu wynika, że największym zainteresowaniem cieszyły się zagadnienia praktyczne, odnoszące się do opracowania rzeczowego i formalnego, następnie bazy bibliograficzne i ochrona danych osobowych. Prawie połowa respondentów wyraziła zainteresowanie zasadami pisowni słownictwa religijnego, a niewiele mniej gromadzeniem i opracowaniem starodruków. Prawie na równi oczekiwano przygotowania wystąpień w zakresie wspólnego katalogu Koha, prawa autorskiego i otwartego dostępu do zasobów. Odpowiedzi na pytanie odnoszące się do tematów proponowanych na walne zgromadzenie w Katowicach pozwoliły przygotować program zgodny z oczekiwaniami członków Federacji. W ostatnim dniu obrad XXIV Walnego Zgromadzenia przedstawiono wyniki ankiety w postaci prezentacji, omówiono poszczególne pytania oraz przeanalizowano odpowiedzi. Była też okazja do dyskusji z członkami Federacji, dzięki czemu uzyskane informacje, propozycje i sugestie można będzie wykorzystać w przygotowaniu i przebiegu kolejnych walnych zgromadzeń.

atla

Collectors & Connectors
in Religion & Theology

Bazy wydawane przez Atla (American Theological Library Association)

Baza *Atla Religion Database*® (*Atla RDB*®) jest podstawową bazą bibliograficzną z zakresu teologii i religiologii. Liczy ona obecnie łącznie ponad 2,8 miliona rekordów, w tym ponad 1,1 miliona opisów artykułów z około 2 300 tytułów czasopism (z których więcej niż 1 000 jest indeksowanych na bieżąco), ponad 275 000 opisów artykułów z prac zbiorowych, ponad 940 000 rekordów recenzji i ponad 411 000 opisów książek. Zakres chronologiczny bazy rozpoczyna się od 1949 roku, a retrospektywne indeksowanie części czasopism sięga XIX wieku. Ostatnio z bazą *Atla RDB* została zintegrowana katolicka baza bibliograficzna *Catholic Periodical and Literature Index® (Atla CPLI®)*.

Baza *AtlaSerials*® (*Atlas*®) jest pełnotekstową bazą czasopism, obejmującą ponad 340 tytułów czasopism z zakresu religii dostępnych online. Zawiera ona ponad 678 000 artykułów i jest aktualizowana w cyklu miesięcznym. Ponadto biblioteki w Polsce mające dostęp do pakietu baz EBSCO w ramach licencji krajowej mają również dostęp online do 344 czasopism indeksowanych w *Atla Religion Database*.

Baza *AtlaSerials PLUS*® (*Atlas PLUS*®) jest nowym produktem, który oferuje pełnotekstowy dostęp online do ponad 480 tytułów czasopism z wielu różnych obszarów religii i teologii, wydawanych w 16 językach w 33 różnych krajach. Baza *Atlas PLUS* zawiera wszystkie tytuły wchodzące w skład podstawowej bazy *AtlaSerials (Atlas)* i dodatkowo ponad 140 nowych tytułów. Między innymi są to czasopisma publikowane przez uniwersytety papieskie w Rzymie. Aktualnie baza zawiera ponad 840 tysięcy artykułów i jest co miesiąc aktualizowana.

Baza *New Testament Abstracts Online* jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Boston College. Baza jest nieodzownym narzędziem bibliograficzno-abstraktowym dla naukowców, bibliotekarzy, studentów i duchowieństwa do badań nad Nowym Testamentem i jego tłem historycznym. Baza zawiera ponad 84 000 anglojęzycznych abstraktów artykułów, recenzji, książek i oprogramowania. Co roku do bazy dodawanych jest 2 000 abstraktów artykułów z ponad 500 czasopism w różnych językach oraz streszczenia około 900 aktualnie wydanych książek. Archiwa w bazie sięgają 1985 roku.

Baza *Old Testament Abstracts Online* jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Catholic Biblical Association. Baza zawiera abstrakty artykułów z ponad 500 czasopism oraz z monografii, dzieł zbiorowych i oprogramowania, dotyczących badań nad Starym Testamentem. Wszystkie abstrakty są w języku angielskim niezależnie od oryginalnego języka publikacji. Tematyka bazy obejmuje starożytność, archeologię, teologię biblijną, filologię i wiele innych dziedzin. Baza liczy aktualnie ponad 69 000 rekordów. Archiwa w bazie sięgają 1978 roku.

Jedynym dystrybutorem baz Atla online jest firma EBSCO. W Polsce subskrypcja połączonej bazy *Atla Religion Database® (Atla RDB®) with AtlaSerials PLUS® (Atlas PLUS®)* jest objęta dofinansowaniem, które przyznawane jest przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla konsorcjum na okres roku kalendarzowego (do tej pory co roku w wysokości 50 procent). W związku z tym decyzja o ewentualnej prenumeracie musi zapaść na przełomie października/listopada. W 2018 roku bazę *Atla Religion Database with AtlaSerials* prenumerowało sześć bibliotek należących do „Fides": Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Opolskiego (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu jak również Biblioteka Ewangelikalnej Wyższej Szkoły Teologicznej we Wrocławiu.

Więcej informacji: https://www.atla.com/research/

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 277-282
ISSN 1426-3777

Scholastyka Baran[1]

KS. DR TOMASZ GARWOLIŃSKI BIBLIOTEKARZEM ROKU 2017 WARMII I MAZUR

Dwudziestego piątego maja 2018 roku w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Bartoszycach zorganizowano obchody Wojewódzkiego Dnia Bibliotekarza na Warmii i Mazurach. W uroczystościach, które połączono z jubileuszem siedemdziesięciolecia bartoszyckiej biblioteki, wzięli udział przedstawiciele władz samorządowych, instytucji oświaty i kultury, organizacji pozarządowych, a także goście specjalni: przewodnicząca Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, dyrektor Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie Andrzej Marcinkiewicz, dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie (zarazem przewodniczący Zarządu Warmińsko-Mazurskiego Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich) Krzysztof Dąbkowski. Obecni byli także liczni bibliotekarze z województwa warmińsko-mazurskiego. Znaczącym punktem obchodów było wyróżnienie ks. dr. Tomasza Garwolińskiego, kierownika Biblioteki Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, tytułem Bibliotekarza Roku 2017 Warmii i Mazur.

Ks. dr Tomasz Garwoliński rozpoczął przygodę z bibliotekarstwem olsztyńskim przed niemal dwudziestu laty, kiedy to we wrześniu 1999 roku został zatrudniony w Bibliotece Wydziału Teologii jako młodszy bibliotekarz. Obecnie zajmuje stanowisko starszego kustosza

[1] Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Fot. 1. Wręczenie dyplomu dla Wojewódzkiego Bibliotekarza Roku Warmii i Mazur 2017, ks. dr. Tomasza Garwolińskiego

dyplomowanego. Od września 2011 roku pełni funkcję kierownika tej biblioteki, jest też jednocześnie dyrektorem Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum".

Ksiądz Garwoliński urodził się w 27 marca 1969 roku w Bartoszycach. W 1994 roku ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Olsztynie i uzyskał dyplom magistra teologii, a następnie kontynuował naukę w studium doktoranckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w zakresie teologii dogmatycznej. Wiedzę dotyczącą bibliotekoznawstwa zgłębiał na studiach podyplomowych w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Znaczącym etapem w rozwoju jego kariery bibliotekarskiej było uzyskanie w 2012 roku kwalifikacji zawodowych bibliotekarza dyplomowanego w wyniku postępowania kwalifikacyjnego i egzaminu przed resortową komisją egzaminacyjną Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W 2017 roku na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego obronił rozprawę *Dawna książka w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropo-*

lii Warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie i uzyskał dyplom doktora teologii. Była to pierwsza w Polsce rozprawa doktorska z dziedziny teologii w formie spójnego tematycznie zbioru artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych i rozdziałów w książkach.

Jako kierownik Biblioteki Wydziału Teologii ks. dr Tomasz Garwoliński odpowiada za wiele zadań: gromadzenie zbiorów, kontakty z pracownikami naukowymi, szkolenie użytkowników, ochronę zbiorów, promocję biblioteki, ale najwięcej uwagi poświęca usprawnieniu pracy poprzez komputeryzację podstawowych procesów bibliotecznych. Jest inicjatorem porozumienia pomiędzy Wyższym Seminarium Duchownym Metropolii Warmińskiej „Hosianum" a Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w sprawie przejścia Biblioteki „Hosianum" na system ALEPH i zarazem połączenia obsługi systemów biblioteczno-informacyjnych obu instytucji. Obecnie trwa końcowy etap wdrożeniowy tego projektu. Inna dziedzina, której ksiądz Tomasz poświęca również wiele serca, to dydaktyka biblioteczna. Regularnie prowadzi zajęcia z przysposobienia bibliotecznego dla studentów Wydziału Teologii, przygotowuje seminaria szkoleniowe dla bibliotekarzy, sprawuje opiekę nad praktykami studentów bibliotekoznawstwa. Wiele szkół z terenu województwa Warmińsko-Mazurskiego zaprasza księdza do prowadzenia lekcji bibliotecznych na temat zabytkowego księgozbioru Biblioteki „Hosianum". Ksiądz Garwoliński współpracuje również z uniwersytetami trzeciego wieku, prowadząc wykłady dla ich słuchaczy.

Zainteresowania zawodowe i naukowe ks. dr. Tomasza Garwolińskiego koncentrują się wokół starych druków oraz historii książki na Warmii. Troszcząc się o najstarsze zabytki biblioteczne, aktywnie pozyskuje środki na konserwację inkunabułów i starych druków. W latach 2000-2017 łączna wysokość otrzymanych dotacji wyrażała się w kwocie około 1,5 mln zł. Fundusze te są przeznaczone przede wszystkim na konserwację profilaktyczno-zachowawczą, co w skali kraju okazało się przedsięwzięciem pionierskim, doskonale wpisującym się we współczesne trendy sztuki restauratorskiej, ograniczającej interwencje konserwatorskie do minimum, aby nie naruszyć – jeśli to nie jest konieczne – zabytkowej warstwy obiektów. Przygotowując stare druki do konserwacji, ksiądz Garwoliński zainteresował się odręcznym notatkami odkrytymi na ich kartach. Hipoteza, że część z nich została sporządzona ręką Mikołaja Kopernika, dała impuls do

dalszych badań: w 2016 roku laureat został kierownikiem projektu badawczego mającego na celu odszukanie, identyfikację i opracowanie notatek Kopernika w starych drukach Biblioteki „Hosianum" we współpracy z innymi ośrodkami naukowymi, a także instytucjami spoza świata nauki, który uzyskał potwierdzenie tej tezy. Obecnie ksiądz Tomasz kieruje zespołem, który stawia sobie za cel uporządkowanie, uzupełnienie i opracowanie osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych rękopisów muzycznych stworzonych dla zespołów wokalno-instrumentalnych, w tym m.in. dla chóru kolegiaty w Dobrym Mieście. Końcową fazą projektu ma być wykonanie odnalezionych kompozycji i nagranie płyty.

Wiele uwagi ks. dr Tomasz Garwoliński poświęca działalności popularyzacyjnej oraz promocji zbiorów bibliotecznych. W 2016 roku w imieniu Biblioteki „Hosianum" przystąpił do klastra Warmińsko-Mazurskiej Biblioteki Cyfrowej, w ramach której udostępnił dotychczas dwadzieścia inkunabułów i starych druków. Świat starych druków przybliża w audycjach lokalnych mediów i w publikowanych wywiadach. Działania popularyzatorskie mają także charakter międzynarodowy. W 2016 roku wraz z wiceminister kultury i dziedzictwa narodowego, Wandą Zwinogrodzką, reprezentował Polskę na otwarciu Estońskiego Muzeum Narodowego w Tartu, któremu wcześniej wypożyczył jedyny na świecie egzemplarz *Agenda parva* (Braniewo 1622), księgi liturgicznej zawierającej pierwsze drukowane zdania w języku estońskim. Z kolei we współpracy z wieloma bibliotekami naukowymi i publicznymi oraz instytucjami kultury w regionie, by wymienić tylko Miejską Bibliotekę Publiczną w Olsztynie, Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Olsztynie, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, Olsztyńskie Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne, a także w dużej mierze opierając się na zasobach swojej macierzystej książnicy, wyróżniony bibliotekarz przygotowuje liczne wystawy poświęcone różnorodnym zagadnieniom dotyczących historii książki lub życia Kościoła. Od 2011 roku zorganizował sam lub wspólnie z innymi osobami blisko trzydzieści wystaw. Powstały w ten sposób m.in. ekspozycje: *100. rocznica objawień Matki Bożej w Fatimie*, *Miasto wyrosłe z ksiąg*, *140. rocznica objawień i 50. rocznica koronacji obrazu Matki Bożej w Gietrzwałdzie*. Wreszcie ciekawą formą promocji zbio-

rów bibliotecznych stał się udział księgozbioru w produkcjach filmowych. Dzięki współpracy ks. Tomasza Garwolińskiego z ekipami filmowymi księgozbiór Biblioteki „Hosianum" był wykorzystywany do tworzenia scenografii takich filmów, jak *Niewinne* (2016, reż. Anne Fontaine), *Maria Skłodowska-Curie* (2016, reż. Marie Noelle), *Music, War and Love* (2017, reż. Martha Coolidge).

Fot. 2. Przemówienie ks. Tomasza Garwolińskiego

Dorobek naukowy księdza Tomasza obejmuje przede wszystkim liczne publikacje i wystąpienia konferencyjne. Od 2000 roku wydał jedną monografię i dwadzieścia osiem artykułów naukowych, zredagował dwie monografie zbiorowe, wygłosił dwa referaty na konferencjach międzynarodowych i piętnaście na konferencjach krajowych. Tylko w 2018 roku dorobek ten wzbogacił się o kolejne dwa artykuły na łamach „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych": *Motyw miasta w sztuce introligatorskiej stosowanej w starych drukach na podstawie wybranych przykładów ze zbiorów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie* („Fides" nr 1/2018) oraz *Ślady artystycznej i pisarskiej działalności ks. Tomasza Tretera w zabytkowym księgozbiorze Biblioteki „Hosianum" w Olsztynie* („Fides" nr 2/2018).

Warmińsko-Mazurski Bibliotekarz Roku 2017 aktywnie działa w Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides". Od 2007 roku jest członkiem, od 2013 roku sekretarzem Zarządu Federacji, od 2012 roku także sekretarzem redakcji półrocznika „Fides". W tym okresie czasopismo to znalazło się na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Z ramienia Federacji Bibliotek Kościelnych ksiądz Garwoliński przewodniczył w 2016 roku komitetowi organizacyjnemu szkolenia dla bibliotekarzy kościelnych na temat starych druków i ich konserwacji. Od 2007 roku uczestniczy w organizacji walnych zgromadzeń Federacji „Fides", odbywających się w różnych typach bibliotek kościelnych w kraju.

Pomimo natłoku zajęć zawodowych ks. dr Tomasz Garwoliński znajduje jeszcze czas na działalność społeczną. Jest m.in. przewodniczącym Rady Społecznej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie, zastępcą przewodniczącego Rady Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku, członkiem Konferencji Dyrektorów Bibliotek Wydziałów Teologicznych, członkiem Rady Muzeum Archidiecezji Warmińskiej im. bp. Jana Władysława Obłąka w Olsztynie i członkiem Rady Muzeum Pomnika Historii Frombork Zespół Katedralny. W 2016 roku otrzymał dekret nominacyjny metropolity warmińskiego, abp. dr. Józefa Górzyńskiego, na duszpasterza bibliotekarzy archidiecezji warmińskiej. Od 2014 roku współpracuje z Warmińsko-Mazurską Biblioteką Pedagogiczną w Olsztynie przy organizacji corocznego konkursu pięknego czytania Biblii dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. Najnowszą sferą zaangażowania społecznego księdza Garwolińskiego jest działalność w Warmińsko-Mazurskim Stowarzyszeniu „Meloman", którego jest współzałożycielem, a od sierpnia 2019 roku – zastępcą przewodniczącego zarządu.

Nie tylko przedstawiony powyżej dorobek, ale i osobista wizytówka księdza Tomasza, jego kreatywność w podejmowaniu nowych wyzwań, zaangażowanie i konsekwencja w realizacji zadań, a także życzliwość, uśmiech, szczerość i kultura na co dzień sprawiają, że wybór jego osoby na Wojewódzkiego Bibliotekarza Roku okazuje się decyzją niezwykle trafną.

W ogólnopolskim konkursie Bibliotekarz Roku 2017 ks. Tomasz Garwoliński zajął szóste miejsce.

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 283-290
ISSN 1426-3777

s. Teresa Chomiczewska[1]

KS. DR DARIUSZ WOJTECKI LAUREATEM NAGRODY SREBRNEJ RÓŻY[2]

Tradycją się stało, że na początku maja każdego roku w Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku spotykają się pracownicy bibliotek województwa podlaskiego, przedstawiciele władz samorządowych, kościelnych i instytucji kultury, by wspólnie świętować Dzień Bibliotekarza i Bibliotek. W programie uroczystości 8 maja 2019 roku zaplanowano m.in. wręczenie Nagrody Srebrnej Róży, wręczenie dyplomów Srebrnej Róży oraz ogłoszenie wyników konkursu Podlaski Bibliotekarz Roku 2018.

Nagroda Srebrnej Róży została ustanowiona w 1999 roku przez dyrektora Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku (wówczas Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej), Jana Leończuka. Przyznawana jest corocznie z okazji Międzynarodowego Dnia Książki i Praw Autorskich przypadającego 23 kwietnia. Wręczenie nagród odbywa się w maju, w trakcie trwania Tygodnia Bibliotek. Nagrodę Srebrnej Róży otrzymują osoby i instytucje zasłużone na rzecz rozwoju bibliotek województwa podlaskiego, zaangażowane w ich los, także za wybitne osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji książki i czytelnictwa i niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu. Ocenie podlegają osiągnięcia roku poprzedzającego datę wręczenia nagrody.

---

[1] Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku.

[2] Opracowano na podstawie materiałów pochodzących z Książnicy Podlaskiej i dokumentów dostępnych online, www.ksiaznicapodlaska.pl, 15.05.2019.

Pierwszymi laureatami Nagrody Srebrnej Róży zostali: Krzysztof Jurgiel, wówczas przewodniczący Sejmiku Samorządowego Województwa Podlaskiego, obecnie poseł na Sejm RP, oraz Krystyna Łukaszuk, w owym czasie wojewoda podlaski. Nagroda została przyznana za szczególną troskę o losy bibliotek regionu podlaskiego w roku 1998.

W 2000 roku nagrodzono Ryszarda Tura, prezydenta Białegostoku, za szczególną troskę o losy bibliotek regionu w roku 1999, a także Halinę Wojskowicz, dyrektora Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Tadeusza Rakowieckiego w Hajnówce, oraz jej zespół za promocję kultury w środowisku.

Na przełomie XX i XXI wieku, czyli w 2001 roku przyznano Nagrodę Srebrnej Róży za rok 2000. Jej laureatami zostali Andrzej Chuchnowski, dyrektor Biblioteki Publicznej im. Marii Konopnickiej w Suwałkach, i jego zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji książki i czytelnictwa oraz niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu.

Na listę zasłużonych laureatów w kolejnych latach zostali wpisani:

2002 rok (za 2001 rok)

– prof. dr hab. Anna Danuta Sitarska za nieustanną dbałość o zawód bibliotekarza i wielkie serce dla Książnicy Podlaskiej;

– Wiesław Cieśla, dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bielsku Podlaskim, i jego zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa oraz niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu;

2003 rok (za 2002 rok)

– Danuta i Wojciech Piotrowiczowie oraz Jadwiga i Wojciech Załęscy za dar serca ofiarowany Książnicy Podlaskiej;

2004 rok (za 2003 rok)

– Wojciech Banasik za dar serca w postaci zbioru przedwojennych czasopism i wydawnictw tzw. drugiego obiegu ofiarowany Książnicy Podlaskiej;

– Krystyna Sobocińska, dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łomży, i jej zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa oraz niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu;

2005 rok (za 2004 rok)

– Wiesława Filipkowska, dyrektor Biblioteki Publicznej w Mońkach, i jej zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa oraz niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu;

2006 rok (za 2005 rok)

– Lucyna Szebiotko, dyrektor Biblioteki Publicznej w Sokółce, i jej zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa oraz za niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu;

– kapituła Nagrody Srebrnej Róży wyróżniła Gertrudę Stiller-Karwat za przekazanie kolekcji polskich wydawnictw emigracyjnych z księgozbioru śp. Bolesława Karwata oraz Zofię i Andrzeja Pawłowskich za trud przewiezienia tejże kolekcji z Wiednia;

2007 rok (za 2006 rok)

– Józef Bajda, dyrektor Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Łapy, oraz jego zespół za osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji czytelnictwa oraz za niekonwencjonalne formy pracy na rzecz promocji regionu.

Z udostępnionych przez Książnicę Podlaską informacji wynika, że w latach 2008-2009 (za rok 2007 i 2008), 2011-2014 (za lata: 2010, 2011, 2012, 2013) nie przyznano głównej nagrody, jednakże wiele osób wyróżniono dyplomem honorowym Srebrnej Róży. W tym gronie dużą grupę stanowią bibliotekarze z Książnicy Podlaskiej oraz gminnych i miejskich bibliotek publicznych.

W 2010 roku – po raz pierwszy i jak na razie jedyny – przyznano Nagrodę Złotej Róży. Trafiła ona do rąk Jadwigi Cieszyk za dar wielkiego serca (dar pieniężny na zbiory specjalne Książnicy Podlaskiej).

Nagroda Srebrnej Róży czekała kilka lat na kolejnych laureatów. W 2015 roku przyznano ją Mieczysławowi Kazimierzowi Baszce, marszałkowi województwa podlaskiego, za uratowanie zbiorów Książnicy Podlaskiej. Największa biblioteka regionu otrzymała nową siedzibę przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 14 A. To właśnie tutaj 13 maja 2016 roku odbyły się uroczyste obchody Dnia Bibliotekarza i Bibliotek. Podczas uroczystej gali Nagrodę Srebrnej Róży odebrał Jan Leończuk, animator życia literackiego w regionie. Jako wieloletni dyrektor Książnicy Podlaskiej przekształcił bibliotekę w instytucję kultury o międzynarodowej randze.

Prof. dr hab. Jarosław Ławski z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białystoku, dziękując za Nagrodę Srebrnej Róży, 10 maja 2017 roku powiedział: „Moja droga do tej nagrody wiedzie przez malutką bibliotekę w mojej rodzinnej wiosce Spychowie, gdzie przeczytałem chyba wszystkie książki oprócz tych z przedmiotów ścisłych. Potem była miejska biblioteka w Ełku i trzecią taką biblioteką mojego życia jest Książnica Podlaska. Nagrodę przyznano, jak podkreślono w uzasadnieniu: za wsparcie Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku w rozwijaniu działalności kulturalnej, naukowej i wydawniczej, a także nawiązaniu współpracy międzynarodowej".

„Ta nagroda jest wielką radością i wyróżnieniem" – to słowa Bogusławy Wencel z Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana", której Nagrodę Srebrnej Róży przyznano w 2018 roku za wysiłek na rzecz rozwoju kultury i chrześcijańskiej wrażliwości Podlasia, a także za wieloletnią owocną współpracę z Książnicą Podlaską.

Fot. 1. Nagroda Srebrnej Róży za 2018 rok (fot. B. Maleszewska-Oksztol z Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku)

Laureatem Nagrody Srebrnej Róży za rok 2018 został ks. dr Dariusz Wojtecki, dyrektor Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku. Laureat urodził się 13 marca 1967 roku w Białymstoku, jest kapłanem archidiecezji białostockiej.

Odbył studia specjalistyczne z teologii moralnej oraz studia doktoranckie z katolickiej nauki społecznej na Papieskim Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie, uwieńczone obroną i publikacją pracy doktorskiej. Pracuje w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku jako wykładowca katolickiej nauki społecznej i dyrektor biblioteki. Jest duszpasterzem przedsiębiorców i pracodawców archidiecezji białostockiej oraz asystentem kościelnym Rady Ruchów Katolickich. Pełni funkcję krajowego asystenta kościelnego Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana". W latach 2012-2013 należał do zespołu ekspertów ds. wypracowania rekomendacji w zakresie polityki rodzinnej w Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Prezydent Włoch odznaczył go Krzyżem Kawalerskim Orderu Gwiazdy Solidarności Włoskiej. Od 2017 roku jest członkiem Rady Naukowej Książnicy Podlaskiej.

Kapituła Nagrody Srebrnej Róży pod przewodnictwem prof. Jarosława Ławskiego doceniła wkład księdza Wojteckiego w pracę Rady Naukowej Książnicy Podlaskiej oraz wieloletnią i owocną współpracę ze środowiskiem bibliotekarskim. Nagrodę wręczyła 8 maja 2019 roku Jolanta Gadek, dyrektor Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku. Gratulacje nagrodzonym złożyli m.in.: Jerzy Górko w imieniu marszałka województwa podlaskiego, Artura Kosickiego; Edyta Mozyrska, dyrektor Departamentu Kultury, Promocji i Sportu Urzędu Miasta w Białymstoku; oraz Edyta Jurkiewicz, zastępca dyrektora Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego.

Laureat, zabierając głos, powiedział: „Miłość do książki przekazała moja chrzestna, która była bibliotekarką". Przytoczył też fragment z przemówienia papieża św. Jana Pawła II z okazji poświęcenia Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego 11 czerwca 1999 roku: „Biblioteka jest instytucją, która samym swoim istnieniem świadczy o rozwoju kultury. Jest ona bowiem skarbnicą piśmiennictwa, przez które człowiek wyraża swój zamysł twórczy, inteligencję, znajomość świata i ludzi, a także umiejętność panowania nad sobą, osobistego poświęcenia, solidarności i pracy dla rozwoju dobra wspólnego. W systematycznie prowadzonym księgozbiorze do starych rękopisów i inkunabułów dodawane są nowe książki i pisma. Wszystko to zaś razem jest wymownym znakiem jedności kolejnych pokoleń,

Fot. 2. Wręczenie Nagrody Srebrnej Róży 2018. Od lewej: ks. dr Dariusz Wojtecki, dyrektor Książnicy Podlaskiej Jolanta Gadek, prof. Jarosław Ławski (fot. B. Maleszewska-Oksztol)

które z różnorodności czasów i kwestii tworzą wspólne patrymonium kultury i nauki. Biblioteka jest więc szczególną świątynią twórczego ducha ludzkiego, który odzwierciedla owo Boże tchnienie, jakie towarzyszyło dziełu stworzenia świata i człowieka".

Fot. 3. Ks. dr Dariusz Wojtecki (fot. B. Maleszewska-Oksztol)

W dalszej części swego wystąpienia ksiądz Wojtecki stwierdził: „Jeśli szukać uzasadnienia dla dzisiejszej nagrody, która jest również docenieniem obecności i działalności Biblioteki AWSD w Białymstoku, to z racji jej misji w życiu Kościoła i społeczeństwa trzeba, abyśmy na nią spojrzeli w kontekście ewangelizacji. Gromadzenie, przechowywanie książek, zachęcanie do ich czytania i rozpowszechniania jest dla Kościoła działalnością bardzo bliską jego misji ewangelizacyjnej".

Następnie laureat podziękował kapitule i dyrekcji Książnicy Podlaskiej, głównej instytucji kultury województwa podlaskiego, za Nagrodę Srebrnej Róży. Pozdrowił także s. Teresę Chomiczewską, Edytę Kaliszewicz i Teresę Leszczyńską-Koziak oraz wyraził wdzięczność za ich współpracę.

Fot. 4. Pracownicy Biblioteki AWSD w Białymstoku. Od lewej: s. Teresa Chomiczewska, ks. dr Dariusz Wojtecki, Edyta Kaliszewicz, Teresa Leszczyńska-Koziak (fot. T. Filipowicz)

Złożył też życzenia wszystkim obecnym bibliotekarkom i bibliotekarzom, zarządzającym bibliotekami oraz tym, którzy je finansują, a także czytelnikom, „aby przede wszystkim żadna biblioteka nie została zamknięta (wszak likwidacja bibliotek w trakcie kryzysu jest jak likwidacja szpitali w czasie zarazy), ale każda stawała się miejscem, w którym korzystający z jej zasobów znajdą ukierunkowanie i spełnienie szlachetnej pasji poszukiwania prawdy". A wszystkim innym życzył „dużo wytrwałości, energii i twórczej inwencji w propagowaniu czytelnictwa oraz satysfakcji z codziennej mrówczej pracy".

Gratulacje należą się wszystkim laureatom Nagrody Srebrnej Róży, dzięki którym ranga bibliotek i bibliotekarzy nabiera większego znaczenia w społeczeństwie.

RECENZJE

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 291-296
ISSN 1426-3777

ks. Henryk Olszar[1]

WOKÓŁ „KATECHIZMU BIBLIOTEKI" PAULA LADEWIGA,

red. Zdzisław Gębołyś,
Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019,
ss. 280, ISBN 978-83-8018-226-4

Recenzowany tom jest pokłosiem konferencji naukowej pt. *Wokół Paula Ladewiga i jego „Katechizmu biblioteki"* odbywającej się w dniach 24-25 kwietnia 2017 roku, przygotowanej zaś przez Katedrę Informacji Naukowej i Bibliologii na Wydziale Administracji i Nauk Społecznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Pretekstem do jej zorganizowania stało się opublikowanie w 2016 roku przez Zdzisława Gębołysia przekładu *Katechizmu biblioteki* Paula Ladewiga, dzieła wyjątkowego i jedynego w swoim rodzaju, ponadczasowego, uniwersalnego, przekraczającego nie tylko mury bibliotek, ale również profesji bibliotekarza. Konferencja odniosła sukces, o czym świadczy nie tylko liczny udział gości z całej Polski i zagranicy czy też pozytywne echa w prasie fachowej i nadanie jej formy cyklicznej. Wspólnym mianownikiem wszystkich uczestników konferencji jest wydane w Lipsku w 1912 roku dzieło pt. *Katechizm biblioteki* autorstwa Paula Ladewiga, niemieckiego bibliotekarza i bibliotekoznawcy, który prowadził długie, zmienne, ale ciekawe życie. Na kanwie zawartych tam myśli,

[1] Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

refleksji, zgrabnych aforyzmów ubranych w formę rad, sentencji poświęconych niekiedy książce lub bibliotece oraz meandrom jej funkcjonowania powstało siedemnaście tekstów, w których współczesność spotyka się z przeszłością (technologie internetowe – Biblioteka Aleksandryjska), teoria z praktyką (bibliografia – biblioteki dla dzieci i młodzieży), tradycja z nowoczesnością (dary – zarządzanie), młodość z dojrzałością (studenci oraz doświadczeni bibliotekarze i bibliotekoznawcy), nauka z bibliotekarstwem, Polacy z cudzoziemcami (w polskich oddziałach bibliotek publicznych na Zaolziu w Republice Czeskiej). *Katechizm biblioteki* Ladewiga stanowi dla nich inspirację i punkt odniesienia. Prowadzi autorów tekstów do wielu odkryć, wydobycia z zapomnienia faktów, zdarzeń, osób, instytucji. Różnorodność tematów poruszanych w tym zbiorze, ich oryginalność i niestandardowość są gwarancją żywej, nienużącej lektury. Warto przytoczyć kilka myśli Paula Ladewiga, które mogą stać się dla czytelnika inspiracją do przemyśleń lub pretekstem do szerszych rozważań:

– „Abstrahując od doraźnych potrzeb, kupuje się to, co można kupować, gromadzi się to, co biblioteka musi posiadać".

– „Ważniejsze od środków na założenie biblioteki są środki na jej dalsze funkcjonowanie. Biblioteka pozbawiona tych środków nie ma szans na przeżycie".

– „W większym stopniu brak środków aniżeli utrzymywanie starych praktyk jest winne nędzy naszych bibliotek".

– „Cóż znaczą czasowe niedostatki biblioteki w przeciągu stulecia?"

– „Im mniej będzie publiczność obserwowana, tym łatwiej jest wszystko wiadome – tym lepiej przestrzegane są przepisy".

– „Praktyczne i jasne spojrzenie władzy zwierzchniej znaczy więcej niż smak literacki".

Zredagowany przez Zdzisława Gębołysia *Katechizm* dostarcza bibliotekarzom i wszystkim ludziom książki, którzy prowadzą badania naukowe w zakresie bibliologii i informatologii, oraz tym, którzy korzystają na co dzień z bibliotek, w szczególności ludziom nauki, tematów do dyskusji o aktualności wielowymiarowych i wielowątkowych przemyśleń Ladewiga na temat roli biblioteki i bibliotekarza w społeczeństwie. Dzięki jej lekturze można poznać opinię specjali-

stów na temat problemów poruszanych przez Ladewiga. Dla badaczy biblioteka stanowi margines działalności naukowej, niemniej biblioteka jako warsztat pracy nie jest i nie może być obojętna.

W ujęciu chronologicznym w książce przewija się bardzo szeroki wachlarz epok: starożytność, XIX wiek, okres międzywojenny, przełom XX i XXI wieku. Mając na uwadze typy bibliotek, do których odnoszą się rozważania autorów artykułów, różnorodność jest równie imponująca: biblioteki publiczne, biblioteki wojskowe, biblioteki fachowe, biblioteki dla dzieci i młodzieży, biblioteki stowarzyszeń, biblioteki polskie za granicą. Patrząc na teksty z perspektywy zawodowej, centralną ich postacią jest bibliotekarz. Koncentrują się wokół polityki bibliotecznej, poruszając szerokie spektrum zagadnień, jak: gromadzenie zbiorów, statystyka biblioteczna, zarządzenie w bibliotece, biblioteka wirtualna, serwisy biblioteczne. Właśnie rozmaitość treściowa spowodowała, że redaktor zdecydował się na nieszablonowe rozwiązanie w kompozycji książki. Z. Gębołyś podzielił teksty na trzy obszary: 1. *Wokół Paula Ladewiga i jego dzieła*; 2. *Asocjacje i paralele*; 3. *Konfrontacje i inspiracje*. Można powiedzieć, że zasady zostały ułożone na osi czasu. Poszczególne punkty to: okres Ladewiga, czasy nieodległe od autora i jego dzieła, a także współczesność.

Na część *Wokół Paula Ladewiga i jego dzieła* składają się cztery teksty autorstwa Zdzisława Gębołysia, Piotra Lewkowicza, Janiny Kosman oraz Anety Pajki i Piotra Dobrowolskiego. Cały tom otwiera esej redaktora o długich, zmiennych i ciekawych losach Paula Ladewiga z zaznaczeniem głównych przystanków jego życia osobistego, zawodowego i naukowego (Brześć, Gdańsk, Berlin, Karlsruhe, Essen). Oryginalnym wkładem w rozwój myśli bibliotekarskiej inspirowanej *Katechizmem biblioteki* Ladewiga jest artykuł P. Lewkowicza o dwóch współczesnych sobie bibliotekarzach: Paulu Ladewigu i Janie Augustyniaku. Odkrywczość tego tekstu polega na usystematyzowaniu poglądów bibliotecznych Augustyniaka w zwięzłej formie i w porządku określonym przez Ladewiga. Z kolei Janina Kosman w opracowaniu pt. *Kilka uwag na marginesie „Katechizmu biblioteki" Paula Ladewiga* postanowiła odszukać inspiracje ideowe i twórcze Ladewiga obecne w jego dziele. Pokrewieństwo formalno-rzeczowo-

-duchowe autorka odnalazła u bibliotekarza duńskiego, Christiana Molbecha, i bibliotekarza niemieckiego, Erwina Ackerknechta. Nasuwa się pytanie o wpływ *Katechizmu biblioteki* na myślenie i praktykę biblioteczną polskich bibliotekarzy. Ślady tego wpływu można dostrzec na łamach przedwojennych czasopism, książek i broszur bibliotekarskich. Zupełnie nieznaną kartę w tym względzie odkryli Aneta Pajka i Piotr Dobrowolski, którzy przedstawili upowszechnienie dzieł Ladewiga w rodzącej się w Drugiej Rzeczypospolitej sieci bibliotek wojskowych. Jak zauważyli autorzy tej pracy, bibliotekarz wojskowy Stanisław Novàk w swoim poradniku pt. *Bibliotekarz wojskowy* propagował *de facto* poglądy Ladewiga.

W części książki pt. *Asocjacje i paralele* Z. Gębołyś zgrupował teksty wykazujące bliski związek z dziełem Ladewiga. Ich autorki to: Agnieszka Gołda, Ewa Goumissi, Helena Legowicz, Danuta Szłapińska, Hanna Langer, Alicja Sobańska i Agnieszka Sokolińska. One też nawiązują w swoich rozważaniach do wątków *Katechizmu biblioteki*. Kilka opracowań łączy z tym dziełem asocjacja, czyli skojarzenie z jedną myślą Ladewiga. Agnieszka Gołda na swój warsztat wzięła refleksje Ladewiga na temat bibliografii i na ich kanwie nakreśliła wizerunek bibliografa w Polsce lat międzywojennych. Z inną opinią Ladewiga, że w bibliotece nie powinno być przywilejów ani dla kobiet, ani dla mężczyzn, zmierzyła się E. Goumissi w tekście o kobietach zatrudnionych w bibliotekach naukowych, m.in. w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w Drugiej Rzeczypospolitej. Helena Legowicz przedstawiła w perspektywie stulecia rolę biblioteki i bibliotekarzy na Śląsku Zaolziańskim w zachowaniu i podtrzymywaniu świadomości narodowej mieszkających tam Polaków, głównie w Karwinie-Frysztacie. Sylwetkę bibliotekarki bydgoskiej, Eugenii Wierzbowskiej, przybliżyła D. Szłapińska. W jej działaniach dopatrzyła się zbieżności z dwoma uwagami Ladewiga: o potrzebie tworzenia bibliotek dziecięcych i porównania bibliotekarza do dobrej gospodyni, której pracy się nie dostrzega, widoczny jest tylko sukces. Biblioteki mogły być i faktycznie były alternatywą dla oferty wychowawczej ulicy. Udowodniła to H. Langer, analizując artykuły zamieszczone na łamach „Przeglądu Oświatowego" oraz przywołując doświadcze-

nia amerykańskich, skandynawskich i polskich bibliotek dla dzieci i młodzieży w trosce o ich rozwój intelektualny. Alicja Sobańska nawiązała do innej myśli Ladewiga, zgodnie z którą wychowanie nie jest zadaniem biblioteki, lecz jej następstwem. Jej zdaniem biblioteka jest szansą i ratunkiem dla współczesnych czytelników, zwłaszcza w obliczu postępującego obniżania poziomu edukacji publicznej. Agnieszka Sokolińska zainteresowała się znaczeniem książki i biblioteki w twórczości amerykańskiego pisarza, Howarda Phillipsa Lovecrafta. Autorka zaprezentowała jego świat idei, gusty i upodobania.

Odpowiedzi na pytanie, czy *Katechizm biblioteki* po ponad 100 latach od swego wydania może nadal inspirować, w trzeciej części książki podjęli się: Lidia Derfert-Wolf, Krystyna Hudzik, Paweł Marzec, Hans-Werner Retterath, István Károly Boda, Erzsébet Tóth, István Csont i László T. Nagy oraz Hanna Gaweł. Derfert-Wolf i Hudzik skonfrontowały uwagi Ladewiga na temat zarządzania bibliotekami z cyfryzacją zbiorów i statystyką biblioteczną. Według P. Marca pogląd Ladewiga, że zadania bibliotek są rozmaite, a zatem rozwiązania również muszą być różne, to doskonały punkt wyjścia do analizy technologii internetowych wykorzystywanych w serwisach bibliotek na Kujawach i Pomorzu Gdańskim. *Katechizm biblioteki* zawiera porady dotyczące zabiegania o dary dla biblioteki. Hans-Werner Retterath podzielił się własnymi doświadczeniami w kontaktach z darczyńcami. Z jego obserwacji wynika, że troska o dary to wyścig z czasem i sztuka dyplomacji. Potwierdzenia innej myśli Ladewiga, który twierdził, że biblioteka to instytucja świadcząca usługi dla społeczeństwa, poszukała czwórka węgierskich autorów. Postanowili to udowodnić, budując trójwymiarowy model biblioteki wirtualnej, nawiązujący do schematu klasyfikacyjnego starożytnej Biblioteki Aleksandryjskiej. Hannę Gaweł zainspirował Ladewig swoją myślą: „stosy książek nie tworzą biblioteki, ożywianie książek przez ich użycie tworzy bibliotekę". Myśl ta skłoniła ją do opracowania e-learningowego kursu bibliotecznego dla studentów.

Tom *Wokół „Katechizmu biblioteki" Paula Ladewiga* został starannie zredagowany, z uwzględnieniem zdjęć, wykresów, tabel i streszczeń. Stanowi kopalnię wiedzy na temat faktów, zdarzeń, osób

i instytucji. Na końcu warto zachęcić czytelników do uważnej lektury wszystkich artykułów, a dalej do sięgnięcia po *Katechizm biblioteki*, aby odkryć w nim punkt wyjścia do własnych przemyśleń na temat roli biblioteki i bibliotekarzy dziś i jutro. Według Ladewiga „bibliotekarz dzisiejszy to nie wartownik u wrót cekhauzu (zbrojowni), ale przyjaciel czytelnika, jego nauczyciel cierpliwy i uprzejmy, rozdający wszystkim hojnie i zalecający skarby duchowe, w księgach zawarte".

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 297-300
ISSN 1426-3777

Weronika Pawłowicz[1]

KRYSTYNA KOSSAKOWSKA-JAROSZ, JAN GÓRECKI,

PRZEŚWIĘTNE BRACTWO BARBARY ŚWIĘTEJ NA GÓRACH TARNOWSKICH FUNDOWANE 15 AUGUSTA 1747 R.

Fotokopie pierwodruku modlitewnika, uwspółcześniona wersja zapisu, komentarze. Dzieje kultu św. Barbary, Uniwersytet Opolski, Opole 2018, ss. 245, ISBN 978-83-7631-836-3

W 2018 roku w Opolu ukazało się starannie przygotowane opracowanie poświęcone modlitewnikowi wydanemu w 1747 roku we Wrocławiu: *Przeświętne Bractwo Barbary S. Panny y Męczenniczki Crystusowey, Patronki Szczęsliwey śmierci*. Ta niewielka książeczka była przeznaczona dla członków Bractwa Dobrej Śmierci pod wezwaniem św. Barbary w Tarnowskich Górach. Zachowała się ona w jedynym egzemplarzu, który przez wiele lat pozostawał w rękach prywatnych, obecnie zaś jest przechowywany w zbiorach Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej.

Autorzy dzieła to prof. Krystyna Kossakowska-Jarosz oraz ks. prof. Jan Górecki. Niestety w trakcie pracy ksiądz Górecki zmarł. Na początku wydawnictwa zamieszczono podziękowania do wszystkich, którzy pomagali autorce w przygotowaniu publika-

[1] Biblioteka Śląska w Katowicach.

cji, zwłaszcza po śmierci ks. Jana Góreckiego (1944-2017). Trzecia część, poświęcona analizie językowej modlitewnika, została opracowana przez Danielę Dylus.

W dość obszernym *Wprowadzeniu* (s. 9-19) omówiono stan badań nad modlitewnikiem *Przeświętne Bractwo Barbary świętej*, jego treść i zamierzenia autorów. W dotychczasowych opracowaniach odnotowywano istnienie tego dzieła, jednak brak dostępu do zachowanego egzemplarza spowodował, że jak dotąd nie poddano go dokładnej analizie. Określono też grupę odbiorców, dla których praca ta może być przydatna, są to mianowicie: nauczyciele, historycy, katecheci, a przede wszystkim wszyscy zainteresowani lokalną historią i kulturą.

Główna treść opracowania została ujęta w czterech częściach podzielonych na rozdziały. Pierwsza część (s. 21-42) omawia bractwa religijne (rozdz. 1.1), szczególnie bractwa śląskie oddające się pod opiekę św. Barbary (rozdz. 1.2). Trzeci rozdział tej części (1.3) poświęcono Bractwu Świętej Barbary w Tarnowskich Górach. Powstało ono z inicjatywy jezuitów w latach dwudziestych XVII wieku. W latach 1723-1724 jego działalność ożywiła się dzięki staraniom ks. Andrzeja Augustyna Ziebrowskiego. Wtedy właśnie kult św. Barbary zaczął się szybko rozwijać i rozszerzać na całym Śląsku. Tarnogórskie bractwo zostało oficjalnie zatwierdzone bullą papieża Benedykta XIV datowaną na 21 marca 1747 roku. Uroczystości ogłoszenia w Tarnowskich Górach odbyły się 15 sierpnia 1747 roku. Założono wówczas *Album Bractwa Świętej Barbary Dziewicy, Patronki tego miasta*. Na tę właśnie okazję wydano omawiany modlitewnik. Gdy w 1847 roku obchodzono 100-lecie bractwa, należały do niego osoby pochodzące z terenu całego Śląska. Funkcjonowało prężnie do momentu, gdy zamknięto kopalnię srebra i ołowiu „Fryderyk". Ostatni wpis w *Albumie* pochodzi z 4 grudnia 1917 roku, a więc z czasów pierwszej wojny światowej. W grudniu 2001 roku bractwo zostało reaktywowane dzięki staraniom proboszcza, ks. prałata Zygmunta Trochy, przy poparciu Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej i Starostwa Powiatowego.

Czwarty rozdział części pierwszej (rozdz. 1.4) zawiera dokładny opis modlitewnika, odpis tytulatury, omówienie układu treści. Książeczka zawiera tekst wstępny, obowiązki i przywileje członków bractwa oraz modlitwy do św. Barbary i do św. Józefa – drugiego patrona

dobrej śmierci. Dokonano też analizy treści, podobieństw do innych tego typu modlitewników. Przedstawiono drukarnię Akademii Jezuickiej (później uniwersytecką) we Wrocławiu, w której w 1747 roku wytłoczono omawiane dzieło, dokonano analizy typograficznej. Wydaje się, że rozdział ten powinien być przeniesiony do części drugiej, która ujęłaby wszystkie zagadnienia związane z modlitewnikiem.

Część drugą (s. 43-84) otwierają *Uwagi wydawnicze* (rozdz. 2.1), gdzie przedstawiono jedyny zachowany egzemplarz modlitewnika. Jest on cennym dokumentem kultury religijnej na Śląsku w pierwszej połowie XVIII wieku, a także stosowanego tu języka polskiego.

Czterdziestoczterostronicowa książeczka o niewielkim formacie określonym jako 16° (raczej jest to 12° – dwanaście kart w składce $A^{12}B^{10}$), o wielkości 12,5 cm × 8 cm, zachowała się w dobrym stanie. W tekście widnieją liczne podkreślenia i naniesione adnotacje, a także dopiski w języku polskim, niektóre jednak nieczytelne. Noty te przytoczono jedynie w przypisie, nie analizując ich dokładniej. Przybliżono następnie zasady transkrypcji zastosowane przy uwspółcześnionym odpisie tekstu.

Rozdział drugi tej części zawiera fotokopie kart modlitewnika, powstałe staraniem Andrzeja Kanclerza. Niestety zmniejszone czarno-białe fotografie są miejscami nieczytelne. Rekompensuje to częściowo podany w trzecim rozdziale (rozdz. 2.3) uwspółcześniony odpis treści, w którym zachowano też krój czcionek (kursywa, wersaliki).

Części trzecią (s. 85-130) stanowi analiza językowa modlitewnika w opracowaniu Danieli Dylus. W rozdziale pierwszym (rozdz. 3.1) autorka porównała teksty występujące w podobnych modlitewnikach, jak na przykład w wydanej dla bractwa w Rudach *Książeczce braterskiej sławnego i chwalebnego* [...] *Bractwa Świętej Panienki i chwalebnej Krystusowej męczennice Barborki* (Opawa 1747) oraz w dziewiętnastowiecznych zabiorach Mateusza Lissa *Magazyn duchowny* i ks. Józefa Szafranka *Memento Mori!* Omówiła następnie stylistykę, słownictwo, ortografię i pisownię tekstów oraz naleciałości regionalne. Natomiast rozdział 3.2 zawiera komentarze: wyjaśnienia słownictwa, treści, modlitw, nabożeństw.

Ostatnia, czwarta część książki (s. 131-199) została poświęcona kultowi św. Barbary. Omówiono historię, rozwój i zmiany kultu (rozdz. 4.1), jego przejawy w ikonografii i pieśniach (rozdz. 4.2),

a zwłaszcza cześć dla św. Barbary na Śląsku (rozdz. 4.3-4.7), krążące podania, modlitewniki, odzwierciedlenie w życiu codziennym i zawodowym górników, a wreszcie przyczyny zwalczania kultu św. Barbary.

W krótkim *Posumowaniu* zaznaczono troskę istniejącego od 1953 roku Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej o zachowanie dziedzictwa regionu. Obszerna *Bibliografia* wymienia liczne opracowania zarówno drukowane, jak i dostępne w Internecie, które wykorzystano w monografii. Ważnym elementem jest również indeks osób wymienionych w książce, w którym nie ujęto jedynie św. Barbary.

Całość opracowania uzupełnia *Aneks*. Zawarto w nim modlitwy do św. Barbary, teksty godzinek, litanie zaczerpnięte z różnych źródeł oraz balladę o życiu i męczeństwie świętej. Kolorowe fotografie na dodanych kartach przedstawiają wizerunki św. Barbary, kaplicę bractwa oraz kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tarnowskich Górach.

Pomimo nielicznych usterek omawiane opracowanie jest bardzo cenne dla badaczy kultury na Śląsku. Ukazuje jedyny zachowany egzemplarz modlitewnika Bractwa św. Barbary. W książce przedstawiono jego fotokopie i odpis treści, poddano analizie język dokumentu. Przy tej okazji omówiono kult św. Barbary, zwłaszcza na Śląsku. Warto jednak podjąć starania, aby *Przeświętne Bractwo Barbary świętej* opublikować w wersji elektronicznej w bibliotece cyfrowej, zwłaszcza że w takiej formie w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej dostępna jest już wydana w Opawie *Książeczka braterska sławnego i chwalebnego* [...] *Bractwa Świętej Panienki i chwalebnej Krystusowej męczennice Barborki*. Taka forma pozwoliłaby na głębsze i łatwiejsze badania nad tymi cennymi zabytkami śląskiej kultury.

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 301-304
ISSN 1426-3777

Bogumiła Warząchowska[1]

BIBLIOGRAFIE SPECJALNE. ROZWÓJ I OTWARTOŚĆ,

red. naukowa Bartłomiej Włodarczyk, Jadwiga Woźniak-Kasperek, Media Początku XXI Wieku 35, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2018, ss. 230, ISBN 978-83-7545-907-4

Publikacja *Bibliografie specjalne. Rozwój i otwartość* pod redakcją naukową Bartłomieja Włodarczyka i Jadwigi Woźniak-Kasperek powstała w Katedrze Bibliografii i Dokumentacji Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Praca ukazała się jako tom 35 w serii Media Początku XXI Wieku i czwarty tom z cyklu poświęconego zagadnieniom bibliografii. Warto wspomnieć, że pierwszy tom z tematyki bibliograficznej, zatytułowany *Bibliografi@: teoria, praktyka, dydaktyka*, pojawił się na rynku wydawniczym w 2009 roku. Z kolei drugi tom, noszący tytuł *Bibliografi@: źródła, standardy, zasoby* trafił do obiegu naukowego w 2013 roku. Natomiast tom trzeci pod tytułem *Bibliografi@: historia, teoria, praktyka* ukazał się w 2016 roku. Wymienione powyżej trzy tomy wyszły w Wydawnictwie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w serii Nauka – Dydaktyka – Praktyka. Opracowania te przybliżają szerokie spektrum zagadnień bibliograficznych: od historycznych przez teoretyczne definiowanie pojęć i praktyczne zastosowanie w pracy naukowo-badawczej.

Oddany do rąk czytelników tom czwarty przedstawia problematykę bibliografii specjalnych i ich wykorzystanie w wielu dyscyplinach naukowych. Pracę otwiera *Spis treści* w języku polskim i an-

[1] Biblioteka Teologiczna Uniwersytet Śląski.

gielskim oraz *Słowo wstępne* pióra redaktorów naukowych publikacji, którzy w zwięzły i przejrzysty sposób prezentują zawartość tomu.

Pierwszy artykuł *Zaginione czasopisma galicyjskie z lat 1865-1918* autorstwa Elżbiety Nowosielskiej z Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie omawia prasę galicyjską XIX i XX wieku, a zwłaszcza zaginione czasopisma z tego okresu, opisuje też próby dotarcia do ocalałych tytułów. Z kolei Dorota Grabowska z Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego przybliża *Ujednolicanie zasad katalogowania alfabetycznego zbiorów bibliotecznych w II Rzeczypospolitej*, prezentując podręczniki i instrukcje służące do tego celu, a także wymienia różne zasady ówczesnego opracowania formalnego zasobów bibliotecznych. Następnie Dorota Siwecka z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa podejmuje temat *Bibliografii poloników zagranicznych na tle europejskich bibliografii eksteriorików*, omawiając szczegółowo tworzenie i opracowanie tego typu spisów. Małgorzata Pawlak i Karol Sanojca z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego analizują *Ewolucję architektury treści polskiej i niemieckiej serii bibliografii historii Śląska*. Badacze dokonali przeglądu polskiej i niemieckiej serii bibliografii, śledząc układ treści w *Schlesische Bibliographie* i w *Bibliografii historii Śląska* na przestrzeni lat. Natomiast Agnieszka Łakomy-Chłosta i Agnieszka Gołda z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach prezentują *Wybrane elementy metodyki polskich i niemieckich bibliograficznych baz bibliografii terytorialnych. Analiza porównawcza*. Autorki poddają analizie porównawczej organizację prac bibliograficznych oraz automatyzację spisów, prześledziwszy specjalistyczną terminologię w obu objętych zainteresowaniem krajach.

Kolejne dwa teksty odnoszą się do bibliografii regionalnych. Bożena Lech-Jabłońska z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie rozważa temat *Bibliografii regionalnej wobec oczekiwań użytkowników i zmieniającej się rzeczywistości. Na przykładzie Bibliografii Lubelszczyzny*. Badaczka przeanalizowała przeobrażenia bibliografii regionalnej z obszaru Lubelszczyzny w ostatnim piętnastoleciu. Natomiast Mariusz Balcerek z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu referuje zagadnienie *Eksport danych do menedżerów bibliografii w bibliografiach regionalnych. Konieczność czy niepotrzebny element?* Autor wymienia

programy komputerowe usprawniające organizację pracy badawczej, zwłaszcza przy tworzeniu kwerend i przy analizie cytowań.

Dorota Ubysz i Wojciech Giermaziak z Głównej Biblioteki Lekarskiej omawiają *„Polską Bibliografię Lekarską" w dobie rozwoju informatyzacji. Funkcjonalność bazy a potrzeby i oczekiwania użytkowników*, podkreślając, że jest to jedna z najstarszych i największych baz dziedzinowych w Polsce, na bieżąco opracowywana i stale aktualizowana. Baza jest wykorzystywana przez działy informacji naukowej bibliotek medycznych i szeroko pojęte środowisko medyczne. Natomiast Agata Olkowska z Instytutu Nauk Prawnych podejmuje temat *Aktualność jako priorytet dla bazy bibliograficznej* w naukach prawniczych na przykładzie Polskiej Bibliografii Prawniczej. Autorka zaznacza, że baza ta, będąca źródłem informacji dla prawników, pracowników wymiaru sprawiedliwości oraz urzędników państwowych, jest regularnie aktualizowana, co wymaga odpowiednich kompetencji informatycznych i przygotowania specjalistycznego zarówno twórców bazy, jak i jej odbiorców.

Z kolei Beata Koper z Pracowni Bibliografii Bieżącej Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu rozwija zagadnienie *Przystosowania bazy bibliograficznej do prac badawczych. Przypadek „Polskiej Bibliografii Literackiej"*. Badaczka charakteryzuje Polską Bibliografię Literacką, skupiając się przede wszystkim na koncepcji pozyskiwania danych ze źródeł zewnętrznych oraz wykorzystania bibliografii w badaniach bibliometrycznych i naukometrycznych. Następnie Elżbieta Tomczyńska z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego prezentuje aktualny dla uczelni temat, jakim jest *Baza Publikacji Pracowników US* (*PUBLI*) *i Baza Osiągnięć Pracowników* (*BOP*). *Funkcjonowanie i współdziałanie*, opisując warsztat bibliograficzno-informacyjny związany z tworzeniem bibliografii. Autorka zaznacza, że przedstawiona baza dorobku naukowego pracowników gromadzi wyłącznie opisy prac już opublikowanych, zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej. Natomiast Bogumiła Warząchowska z Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach przedstawia opracowanie *Z zagadnień bibliologicznych w Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych*, które wymagało przeanalizowała bazy dziedzinowej będącej źródłem informacji z zakresu nauk teologicznych i dyscyplin pokrewnych. W zaprezentowanym materiale wskazała na związki bibliologii z teologią i historią, dzięki którym

prowadzone są wspólne badania w obszarze nauk społecznych i humanistycznych. Z kolei Witold Sygocki omawia *Przypisy bibliograficzne w Web of Science Core Collection, Scopus – w zastępstwie bibliografii*, podając informacje o publikacjach zindeksowanych w bazach bibliograficzno-abstraktowych, zwłaszcza o przypisach bibliograficznych tam występujących. Specjalista ten odniósł się do danych zawartych w przypisach artykułów indeksowanych w WoSCC lub Scopus, a także do danych o cytowaniach publikacji w przypisach. Ostatni artykuł w prezentowanym tomie autorstwa Bartłomieja Włodarczyka z Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego przedstawia *Zestawienia Deskryptorów Biblioteki Narodowej w bibliografiach regionalnych*. Badacz przeanalizował sposoby i zakres wdrożenia DBN w bibliografiach regionalnych, a także prześledził wytypowane opisy z baz bibliograficznych, wykorzystujących DBN do opracowania rzeczowego. W podsumowaniu stwierdza, że szansą na prawidłowe wprowadzanie DBN w bibliografiach regionalnych jest unifikacja zasad opisu dokumentów regionalnych.

Publikację zamyka abstrakt w języku angielskim, który streszcza zaprezentowane artykuły i w zwięzłej formie podaje obraz stanu badań nad bibliografiami specjalnymi.

Omawiany tom *Bibliografie specjalistyczne. Rozwój i otwartość* potwierdza zapotrzebowanie środowiska naukowego na ten typ publikacji. Analiza poszczególnych artykułów wskazuje na rozległość pola badawczego współczesnej bibliografii. W przedstawionych tekstach badacze dowiedli, jak ważnym narzędziem informacji, archiwizacji i dokumentacji jest bibliografia, zwłaszcza elektroniczna, wykorzystana do parametryzacji dorobku naukowego uczelni. Pomysłodawcom i twórcom książki należy się uznanie i wdzięczność za wprowadzenie do obiegu naukowego tego typu publikacji, która z pewnością otworzy drogę do kolejnych badań z zakresu bibliografii specjalistycznych. Jednak omawiana praca uświadamia również pewien niedosyt zaprezentowanych bibliografii specjalistycznych, zwłaszcza że wiele dyscyplin nie ujawniło tutaj swojego dorobku bibliograficznego. Warto może na przyszłość zadać sobie pewien trud i dotrzeć do specjalistów dziedzinowych, zachęcając ich do omówienia dorobku bibliograficznego ze swojej dyscypliny. Przygotowany kolejny tom z zakresu bibliografii specjalnych byłby znakomitym uzupełnieniem obecnie wydanej pracy.

SPRAWOZDANIA

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 305-308
ISSN 1426-3777

Bogumiła Warzachowska[1]

PREZENTACJA I PROMOCJA SERII WYDAWNICZEJ ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA GÓRNYM ŚLĄSKU

(Katowice, 14 listopada 2018 roku)

Czternastego listopada 2018 roku w Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej odbyła się prezentacja i promocja serii wydawniczej Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku. Seria ta ukazuje się od 2013 roku. Powstała z inicjatywy ks. prof. Jerzego Myszora, kierownika Katedry Historii Kościoła, wybitnego historyka, znawcy dziejów XIX i XX wieku. Warto zaznaczyć, że w ciągu pięciu lat wydano dwadzieścia trzy tomy dokumentów źródłowych, kolejne zaś są w przygotowaniu. Spotkanie zostało zorganizowane przez pracowników naukowych Katedry Historii Kościoła Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego wspólnie z Biblioteką Teologiczną macierzystego wydziału.

Promocja serii wydawniczej była skierowana do szerokiego grona odbiorców, m.in: pracowników naukowych i studentów, a zwłaszcza do specjalistów i miłośników historii regionalnej, jak również do archiwistów, bibliotekarzy, muzealników, wydawców i księgarzy. Udział licznie przybyłych gości świadczy o dużym zainteresowaniu tego typu spotkaniami, a przede wszystkim zaproponowaną tematyką, oraz o tym, że z roku na rok poszerza się zespół badaczy korzystających ze źródeł i szczegółowo analizujących ich zawartość.

---

[1] Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

W panelu dyskusyjnym udział wzięli: ks. dr hab. Jacek Kempa – prodziekan ds. Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; dr hab. Adam Dziurok, prof. UKSW – naczelnik Oddziałowego Biura Badań Historycznych, ks. dr hab. Arkadiusz Wuwer – adiunkt w Katedrze Teologii Moralnej i Katolickiej Nauki Społecznej i autor kilku prac wydanych w omawianej serii. Dyskusję nad wydawnictwami źródłowymi moderował dr Andrzej Grajewski, redaktor „Gościa Niedzielnego", który omawiając to wydarzenie na łamach diecezjalnego tygodnika, podkreślił, że „rośnie wartość edycji źródłowych. To źródła bowiem nadal stanowią sól każdej narracji historycznej, dostarczając wiedzy z pierwszej ręki o tym, jak było".

Rozpoczynając spotkanie, redaktor „Gościa Niedzielnego" sięgnął do początku XX wieku i uwarunkowań historycznych prezentowanej serii. Ponadto przywołał rok 1920, kiedy to powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, którego korzeni należy szukać w różnych inicjatywach oświatowych i naukowych końca XIX wieku. Moderator podkreślił, że wśród członków założycieli znalazło się kilka, a nawet kilkanaście osób zasłużonych dla rozwoju oświaty na Śląsku, w tym: ks. Teodor Kubina, Konstanty Prus, Wacław Olszewicz, ks. Jan Kudera i ks. Emil Szramek. Zaznaczył również, że Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku do wybuchu drugiej wojny światowej wydało sześć tomów „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku" oraz pięć tomów wydawnictw źródłowych w serii pod nazwą Fontes.

Seria wydawnicza Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku

Po osiemdziesięciu latach właśnie do tej przedwojennej serii wydawniczej postanowiło nawiązać grono historyków skupionych przy Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego, Archiwum Archidiecezjalnym oraz Instytucie Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach, a także innych instytucjach kulturalno-oświatowych Śląska. Zainicjowano nową serię wydawniczą pod nazwą Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku.

Moderator, kierując pytania do prelegentów, zachęcał do szerszych wypowiedzi na temat poszczególnych tomów serii. A. Dziurok podkreślił wkład i znaczenie Instytutu Pamięci Narodowej w przygotowanie tych książek, które opracowano na bazie źródeł pochodzących z archiwów IPN. Z uznaniem wyrażał się o tych autorach, którzy prześledzili zespoły akt i udokumentowali pewien fragment historii Śląska. Z kolei A. Wuwer odniósł się do zagadnień współczesnej historii Kościoła śląskiego, które sam dogłębnie przeanalizował, opracował i wydał w kilku tomach omawianej serii. Następnie J. Kempa w swej wypowiedzi nazwała całą serię wkładem badawczym i naukowym pracowników Wydziału Teologicznego w upamiętnienie i rozwój myśli teologicznej na Śląsku, a także inspiracją do dalszych pogłębionych badań.

Uczestnicy prezentacji zachęceni wypowiedziami prelegentów włączyli się do dyskusji. Dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, dr Wojciech Scheaffer, wymienił te tomy, które opracowano na bazie unikatowych źródeł archiwalnych zbioru kościelnego, które dzięki opracowaniu ujrzały światło dzienne i weszły do obiegu naukowego. Z kolei historyk, mediewista i archiwista, prof. Antoni Barciak z Uniwersytetu Śląskiego, podzielił się spostrzeżeniami z długoletniej pracy ze źródłami i zwrócił uwagę na ten aspekt pracy naukowo-badawczej zwłaszcza wśród studentów i doktorantów. Zachęcał pracowników naukowych do systematycznego przygotowywania młodych naukowców do pracy z dokumentami archiwalnymi i umiejętnego doboru źródeł.

Ożywiona dyskusja przeniosła się w kuluary, gdzie rozmawiano o dotychczasowym dorobku wydawniczym materiałów źródłowych i dalszych planach serii. Były również propozycje, aby podobny panel dyskusyjny przeprowadzić w innych ośrodkach akademickich w celu promowania tak znakomicie rozwijającej się serii wydawniczej, jaką

są Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku. Przygotowano również wystawę wszystkich tomów, które dotychczas ukazały się w prezentowanej serii, dzięki czemu uczestnicy spotkania mogli bliżej poznać zawartość poszczególnych prac i ocenić stan dotychczasowych badań.

Z ŻYCIA FEDERACJI

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 25 (2019) nr 2 (49), s. 309-312
ISSN 1426-3777

ks. Tomasz Garwoliński[1]

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES"

(Sandomierz, 20-21 lutego 2019 roku)

1. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" spotkał się w dniach 20-21 lutego 2019 roku na posiedzeniu w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Obecni byli: ks. Jerzy Witczak (przewodniczący), p. Bogumiła Warząchowska (zastępca przewodniczącego), ks. Wacław Umiński CM (skarbnik), ks. Tomasz Garwoliński (sekretarz). W związku z rezygnacją z pełnienia funkcji dyrektora stwierdzono wygaśnięcie członkowstwa w Zarządzie p. Katarzyny Materskiej i postanowiono nie dokooptowywać na jej miejsce innej osoby do czasu zbliżających się w bieżącym roku wyborów.

2. Jeszcze przed posiedzeniem Zarządu ks. Piotr Tylec, dyrektor Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, złożył propozycję zorganizowania XXV Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides" w dniach 3-5 września 2019 roku. Odbędzie się ono tuż przed 200. rocznicą istnienia Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, która przypada na 2020 rok. Omówiono kilka kwestii związanych z organizacją walnego zgromadzenia. Zarząd ma się spotkać 2 września po południu. Uczestnicy przyjadą 3 września wczesnym popołudniem i znajdą zakwaterowanie w Diecezjalnym Centrum Kultury, Edukacji

[1] Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum" i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

i Formacji Chrześcijańskiej „Quo Vadis". Tam też będą się odbywać obrady, które rozpoczną się o godzinie 16:00.

W części konferencyjnej ks. W. Umiński planuje omówić specyfikę gromadzenia zbiorów, a szczególnie rękopisów, w archiwach i bibliotekach kościelnych. Może uda się przedstawić specyfikę katalogowania rękopisów i starych druków. W programie walnego zgromadzenia znalazłoby się zaprezentowanie projektów związanych z konserwacją zabytkowych zbiorów, jak również przedstawienie historii diecezji i sandomierskiej książnicy oraz zwiedzanie biblioteki, muzeum, katedry i innych zabytków historycznego miasta, nazywanego czasem małym Rzymem. Należy także zapewnić czas na przeprowadzenie wyborów oraz na swobodne spotkania i rozmowy.

Zaproszeni na walne zgromadzenie będą również członkowie honorowi.

Członkowie Zarządu spotkali się z ks. dr. Piotrem Tylcem, dyrektorem biblioteki, i ks. Józefem Szczepańskim, dyrektorem Centrum „Quo Vadis". Z ramienia Zarządu odpowiedzialnymi za organizację walnego zgromadzenia zostali: Bogumiła Warząchowska i ks. Tomasz Garwoliński.

3. Zarząd przyjął do wiadomości zmiany na stanowisku dyrektora trzech bibliotek kościelnych: Biblioteką Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego kieruje dr Barbara Kmiecik, Biblioteką Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – Tomasz Winiarski, a Biblioteką Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Płockiej – Katarzyna Kalińska.

4. Opat opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu, o. Dominik Chucher OCist, zwrócił się z prośbą o wykreślenie jego biblioteki z Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides".

5. Ks. W. Umiński poinformował, że najbardziej zalegają ze składkami członkowskimi następujące biblioteki: Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej w Gościkowie-Paradyżu, Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Płockiej, Instytutu Świeckiego Życia Konsekrowanego Świętej Rodziny w Łomiankach i Diakonii Ruchu Światło-Życie Diecezji Warszawsko-Praskiej. Ustalono, że Biblioteka Diakonii Ruchu Światło-Życie Diecezji Warszawsko-Praskiej zawiesiła swoją działalność, a więc także członkow-

stwo w Federacji „Fides". Natomiast Biblioteka Instytutu Świeckiego Życia Konsekrowanego Świętej Rodziny w Łomiankach i Biblioteka Instytutu Teologicznego w Sandomierzu przestały istnieć. Biblioteki te zostały skreślone z listy członków.

6. Ks. J. Witczak poinformował, że zakupiono nowy serwer na potrzeby Centralnego Katalogu „Fides". Został on sfinansowany w przeważającej części z opłat bibliotek tworzących katalog centralny. Zarząd wyraził zgodę na uzupełnienie brakującej kwoty ze składek członkowskich Federacji.

7. Przewodniczący zakomunikował, że Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe zaproponowało zawarcie umowy w sprawie nieodpłatnej aktualizacji oprogramowania dLibra do wersji 6.1 oraz utrzymywania Księgozbioru Wirtualnego „Fides" na własnym serwerze jako centralnej kościelnej biblioteki cyfrowej. W przyszłości PCSS wspólnie z Federacją „Fides" mogłoby starać się o dofinansowanie projektów scalania kolejnych niewielkich kościelnych bibliotek cyfrowych.

8. Ks. J. Witczak przekazał informację, że Rada ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski zapowiada zorganizowanie w 2020 roku we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogólnopolskiej konferencji na temat bibliotek kościelnych, która pokazałaby bogactwo zbiorów kościelnych oraz problemy i oczekiwania dotyczące funkcjonowania bibliotek kościelnych.

9. Ks. Jerzy Witczak zdał relację z prac Zarządu Stowarzyszenia Europejskich Bibliotek Teologicznych (BETH), który obraduje co miesiąc za pomocą wideokonferencji. Podczas Zgromadzenia Generalnego BETH, które odbędzie się w bieżącym roku w Oksfordzie, referat z ramienia Federacji „Fides" wygłosi dr Anna Seweryn z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

10. Redaktor naczelna Bogumiła Warząchowska poruszyła sprawy „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych". Omówiła zawartość numeru 1 z roku 2019. Materiały są już wysłane do korekty językowej. W tej chwili kończy się zbieranie artykułów, komunikatów i opracowań do numeru drugiego. B. Warząchowska zaproponowała, by w kolejnych numerach „Fides" znalazły się biogramy dyrektorów bibliotek kościelnych, którzy przestali już pełnić swoje funkcje.

11. Przewodniczący przypomniał, że nie podjęto decyzji w sprawie logo Federacji „Fides". Nowa propozycja nie została dotychczas zaakceptowana.

12. Ks. J. Witczak zapytał skarbnika, czy zostały spełnione postulaty Komisji Rewizyjnej, która wzywała do wyjaśnienia korespondencji z urzędem skarbowym i Zakładem Ubezpieczeń Społecznych. Ks. W. Umiński odpowiedział, że sprawa z ZUS została wyjaśniona, natomiast urząd skarbowy jeszcze nie odpowiedział na wysłane pismo.